תנ״ך · ראשונים · רמב״ן · תורה

רמב"ן על דברים

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רמב"ן על דברים

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רמבן-על-דברים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
פרק א 5
פרק ב 12
פרק ג 18
פרק ד 21
פרק ה 26
פרק ו 31
פרק ז 37
פרק ח 41
פרק ט 44
פרק י 47
פרק יא 53
פרק יב 58
פרק יג 65
פרק יד 69
פרק טו 72
פרק טז 75
פרק יז 81
פרק יח 86
פרק יט 92
פרק כ 96
פרק כא 100
פרק כב 107
פרק כג 114
פרק כד 121
פרק כה 123
פרק כו 125
פרק כז 128
פרק כח 130
פרק כט 133
פרק ל 138

פרק לא 140
פרק לב 143
פרק לג 151
פרק לד 164

הקדמה

הַסֵּפֶר הַזֶּה עִנְיָנוֹ יָדוּעַ שֶׁהוּא מִשְׁנֵה תּוֹרָה יְבָאֵר בּוֹ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לַדּוֹר הַנִּכְנָס בָּאָרֶץ רֹב מִצְוֹת הַתּוֹרָה הַצְּרִיכוֹת לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא יַזְכִּיר בּוֹ דָּבָר בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים וְלֹא בְּמַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת וְלֹא בְּטָהֳרַת כֹּהֲנִים וּבְמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁכְּבָר בֵּאַר אוֹתָם לָהֶם. וְהַכֹּהֲנִים זְרִיזִים הֵם לֹא יִצְטָרְכוּ לְאַזְהָרָה אַחַר אַזְהָרָה אֲבָל בְּיִשְׂרָאֵל יַחְזִיר הַמִּצְוֹת הַנּוֹהָגוֹת בָּהֶם פַּעַם לְהוֹסִיף בָּהֶם בֵּאוּר וּפַעַם שֶׁלֹּא יַחְזִיר אוֹתָם רַק לְהַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל בְּרוֹב אַזְהָרוֹת כְּמוֹ שֶׁיָּבֹאוּ בַּסֵּפֶר הַזֶּה בְּעִנְיְנֵי עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים אַזְהָרוֹת מְרֻבּוֹת זוֹ אַחַר זוֹ בְּתוֹכָחוֹת וְקוֹל פְּחָדִים אֲשֶׁר יַפְחִיד אוֹתָם בְּכָל עָנְשֵׁי הָעֲבֵרוֹת. וְעוֹד יוֹסִיף בַּסֵּפֶר הַזֶּה כַּמָּה מִצְוֹת שֶׁלֹּא נִזְכְּרוּ כְּלָל כְּגוֹן הַיִּבּוּם וְדִין הַמּוֹצִיא שֵׁם רַע וְהַגֵּרוּשִׁין בְּאִשָּׁה וְעֵדִים זוֹמְמִין וְזוֹלָתוֹ. וּכְבָר נֶאֶמְרוּ לוֹ כֻּלָּן בְּסִינַי אוֹ בְּאֹהֶל מוֹעֵד בַּשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה קֹדֶם הַמֶּרְגָּלִים כִּי בְּעַרְבוֹת מוֹאָב לֹא נִתְחַדְּשׁוּ לוֹ אֶלָּא דִּבְרֵי הַבְּרִית כַּאֲשֶׁר נִתְפָּרֵשׁ בּוֹ. וְעַל כֵּן לֹא נֶאֱמַר בַּסֵּפֶר הַזֶּה וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹ דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם מִצְוָה פְּלוֹנִית. אֲבָל לֹא נִכְתְּבוּ הַמִּצְוֹת בַּסְּפָרִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁיְּדַבֵּר עִם יוֹצְאֵי מִצְרַיִם כִּי אוּלַי לֹא נָהֲגוּ בְּאוֹתָן הַמִּצְוֹת רַק בָּאָרֶץ אע"פ שֶׁהֵן חוֹבַת הַגּוּף. כַּאֲשֶׁר בָּא בְּעִנְיַן הַנְּסָכִים אוֹ מִפְּנֵי שֶׁאֵינָן תְּדִירוֹת לֹא הִזְכִּיר רַק בַּבָּנִים נוֹחֲלֵי הָאָרֶץ.

וְטָרֶם שֶׁיַּתְחִיל בְּבֵאוּר הַתּוֹרָה הִתְחִיל לְהוֹכִיחָם וּלְהַזְכִּיר לָהֶם עֲוֹנוֹתֵיהֶם כַּמָּה יַמְרוּהוּ בַּמִּדְבָּר וְכַמָּה שֶׁהִתְנַהֵג עִמָּהֶם הקב"ה בְּמִדַּת רַחֲמִים וְזֶה לְהוֹדִיעַ חֶסְדָּיו עִמָּהֶם. וְעוֹד שֶׁיּוּכְחוּ בִּדְבָרָיו שֶׁלֹּא יַחְזְרוּ לְקִלְקוּלָם פֶּן יִסְפּוּ בְּכָל חַטֹּאתָם וּלְחַזֵּק לִבָּם בְּהוֹדִיעוֹ אוֹתָם כִּי בְּמִדַּת רַחֲמִים יִתְנַהֵג עִמָּהֶם לְעוֹלָם. שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם לֹא נוֹכַל לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא יֶחֱטָא וּמִיָּד תִּהְיֶה מִדַּת הַדִּין מְתוּחָה כְּנֶגְדֵּנוּ וְנֹאבַד וְלָכֵן הוֹדִיעָם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ כִּי הקב"ה רַחְמָן מָלֵא רַחֲמִים כִּי הַסְלִיחָה וְהַמְּחִילָה מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ סִיּוּעַ וְעֶזֶר לִבְנֵי אָדָם בַּעֲבוּדָתוֹ. וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא.

פרק א

פסוק א

אָמַר **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל** עַל הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר יְזַכִּיר בְּכָל הַסֵּפֶר מִתְּחִלַּת עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בְּפָרָשַׁת וְאֶתְחַנַּן כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים א':ה') הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר כִּי עַל הַתּוֹרָה יְדַבֵּר וְיֶחְסַר מִפְּסוּק ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ (דברים א':ו') מִלַּת אֲמִירָה, וְכָמוֹהוּ כִּי נַשֵּׂנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עֲמָלִי כִּי הִפְרַנִי אֱלֹהִים (בראשית מא נא נב) כִּי אָמַר. וְשִׁעוּר הַכְּתוּבִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה לְצֵאתָם מִמִּצְרַיִם בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הִעַשְׁתֵּי עָשָׂר כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֲלֵיהֶם, וְהָיָה זֶה אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן וְעוֹג בְּאֶרֶץ מוֹאָב שָׁם הוֹאִיל מֹשֶׁה לְבָאֵר לָהֶם הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר, וַיֹּאמֶר, ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב לָכֶם שֶׁבֶת וְגוֹ'. וְהַטַּעַם כִּי כַּאֲשֶׁר הוֹאִיל מֹשֶׁה לְבָאֵר לָהֶם הַמִּצְוֹת אָמַר לָהֶם בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב אַחֲרֵי שֶׁנָּתַן לָנוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים שֶׁנִּכְבַּשׁ הָאָרֶץ מִיָּד וְנַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן, וְחַטֹּאתֵיכֶם גָּרְמוּ לָכֶם זֶה וָזֶה, וְנִמְשְׁכוּ דִּבְרֵי הַפְּתִיחָה הַזֹּאת עַד שֶׁהִשְׁלִים בָּהֶם בַּפְּסוּק וְשָׁמַרְתָּ אֶת חֻקָּיו וְאֶת מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל הַיָּמִים (דברים ד מ). אָז קָרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו וְאָמַר (דברים ה א) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם, וְהִתְחִיל בְּבֵאוּר הַתּוֹרָה עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁיִּשְׁמְעוּ אוֹתָם בְּבֵאוּר מִפִּי הַמְקַבֵּל אוֹתָם מִפִּיו שֶׁל הקב"ה, וְאַחֲרֵי כֵּן הוֹדִיעָם יִחוּד הַשֵּׁם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד (דברים ו ד) וְכָל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּסֵּפֶר הַזֶּה, וּלְכָךְ יִפָּרֵשׁ בְּכָאן **אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל** וְשָׁם **וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל**, כִּי בֵּאוּר הַתּוֹרָה וְתַשְׁלוּם הַמִּצְוֹת צָרִיךְ לִהְיוֹת בְּמַעֲמַד כָּל יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר הָיָה בְּמַתַּן הַתּוֹרָה. וּמִפְּנֵי שֶׁהֶאֱרִיךְ בְּדִבְרֵי הַפְּתִיחָה הַזֹּאת חָזַר הַכָּתוּב לַמָּקוֹם שֶׁפָּסַק בִּתְחִלַּת בֵּאוּר הַתּוֹרָה וְאָמַר (דברים ד מד מה) וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֵלֶּה הָעֵדֹת הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם, וְהִזְכִּיר (דברים ד מו) כִּי הָיָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְהִיא אֶרֶץ מוֹאָב הַנִּזְכָּר בְּכָאן, כִּי יִשְׂרָאֵל לֹא נִכְנְסוּ לְאֶרֶץ מוֹאָב רַק בְּאוֹתוֹ הַחֵלֶק שֶׁטָּהַר אֲלֵיהֶם בְּסִיחוֹן כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בַּסֵּפֶר שֶׁל מַעֲלָה (במדבר כא יג). וְהִנֵּה הִזְכִּיר בְּכָאן שְׁנֵי דְּבָרִים, אָמַר שֶׁדִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אוֹתוֹ אֲלֵיהֶם וְזֶה רָמַז אֶל הַמִּצְוֹת שֶׁיֵּאמַר לָהֶם בַּסֵּפֶר הַזֶּה שֶׁלֹּא נִזְכְּרוּ עַד הֵנָּה בַּתּוֹרָה, וְאָמַר שֶׁהֵם כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ הַשֵּׁם לֹא הוֹסִיף וְלֹא גָרַע עַל מָה שֶׁנִּצְטַוָּה. וְהִזְכִּיר זֶה בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא אָמַר בָּהֶם **וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה** וְלָכֵן כָּלַל אוֹתָם עִתָּה שֶׁהֵם כֻּלָּם כְּכָל אֲשֶׁר נִצְטַוָּה מִפִּי הקב"ה וְאָמַר עוֹד כִּי הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה וְזֶה רָמַז בַּמִּצְוֹת שֶׁנֶּאֶמְרוּ כְּבָר שֶׁיַּחְזֹר אוֹתָם לְבָאֵר אוֹתָם וּלְחַדֵּשׁ בָּהֶם דְּבָרִים. וְטַעַם **הוֹאִיל מֹשֶׁה** שֶׁרָצָה לְבָאֵר לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה וְהִזְכִּיר כֵּן לְהוֹדִיעַ כִּי מֵעַצְמוֹ רָאָה לַעֲשׂוֹת כֵּן וְלֹא צִוָּהוּ הַשֵּׁם בָּזֶה מִלְּשׁוֹן הוֹאֵל נָא וְלִין (שופטים יט ו) וְלוּ הוֹאַלְנוּ וַנַּשֵּׁב (יהושע ז ז) וְכֵן רַבִּים:

פסוק ב

וְטַעַם **אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב**, יוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב שִׁעוּר הַמִּדְבָּר, כִּי מֵחוֹרֵב שֶׁיִּצְאוּ מִשָּׁם עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ מַהֲלַךְ אַחַד עָשָׂר יוֹם בִּלְבַד, כִּי קָרוֹב הוּא בְּדֶרֶךְ הַר שֵׂעִיר, וְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ הוּא

סוֹף הַמִּדְבָּר בִּגְבוּל הַר הָאֱמוֹרִי שֶׁהוּא נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל, וְשָׁם אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג אֲשֶׁר שָׁם בֵּאֵר הַתּוֹרָה בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר. וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר שֶׁהֵם הָלְכוּ דֶּרֶךְ הַר הָאֱמוֹרִי כָּל הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, וְאַחֲרֵי כֵן יִסַּפֵּר כִּי בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ שֶׁהוּא בִּתְחוּם נַחֲלָתָם בִּקְשׁוּ מִרְגְּלִים וְנִשְׁתַּבֵּשׁ דַּרְכָּם, וְהָלְכוּ דֶּרֶךְ יַם סוּף לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים עַד מִלֹּאת אַרְבָּעִים שָׁנָה. וּבַעֲבוּר שֶׁלֹּא הָיוּ יִשְׂרָאֵל עַתָּה בַּמִּדְבָּר כִּי כְּבָר נִכְנְסוּ בְּאֶרֶץ מוֹאָב הַנִּזְכֶּרֶת דָּרַשׁ אוּנְקְלוֹס כִּי **בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה** רְמוּזִים הֵם לְתוֹכָחוֹת. וְעוֹד כִּי מַדּוּעַ יְזַכִּיר כָּל אֵלֶּה הַמְּקוֹמוֹת וְיִתֵּן סִימָנִים וּמְצָרִים יוֹתֵר מִן הַמּוֹכֵר שָׂדֶה. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב לְדַעְתּוֹ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן, דִּבֶּר בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה וּבְמוּל סוּף בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב וְאַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב, כִּי הִזְכִּיר לָהֶם כָּל מָה שֶׁעָשׂוּ בַּמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה, וְאַחַר כֵּן אָמַר הַכָּתוּב כִּי שָׁם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַנִּזְכָּר הוֹאִיל לְבָאֵר הַתּוֹרָה אַחַר הוֹכִיחוֹ אוֹתָם, וַיַּעַן וַיֹּאמֶר, ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר. וְכָךְ הוּא נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי (דברים א) עַל דַּעַת רַבִּי יְהוּדָה. אֲבָל רַבִּי יוֹסֵי בֶּן דּוּרְמַסְקִית עָשָׂה אוֹתָן מְקוֹמוֹת שֶׁנִּקְרְאוּ כֵן:

פסוק ד

אַשֶּׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן, שֶׁלֹּא הָיְתָה שֶׁלּוֹ, אֲבָל לְכָדָהּ מִמֶּלֶךְ מוֹאָב וּבְנָאָהּ לִהְיוֹת לוֹ בֵּית מַלְכוּת. וְכֵן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי, שֶׁהָיְתָה אֶרֶץ רְפָאִים וְהוּא מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי (דברים ג':ח') כַּאֲשֶׁר אֲפָרֵשׁ בעה"י (להלן ב י ג יא). וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי יוֹרֶה כִּי עַשְׁתָּרוֹת שֵׁם מָקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ אֶדְרֶעִי. וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (דברים ד) בְּעַשְׁתָּרוֹת שֶׁהָיָה קָשֶׁה כְּעַשְׁתָּרוֹת, בְּאֶדְרֶעִי זֶה מָקוֹם מַלְכוּת. וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על דברים א':ד') עַשְׁתָּרוֹת לְשׁוֹן צוּקִין וְקֹשִׁי, וְעַשְׁתָּרוֹת זֶהוּ עַשְׁתָּרוֹת קַרְנַיִם שֶׁהָיוּ בָּהּ רְפָאִים שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד ה) וַיַּכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנָיִם. בְּאֶדְרֶעִי שֵׁם מַלְכוּת, וְכֵן כָּתוּב עַשְׁתָּרוֹת צֹאנֶךָ (דברים ז':י"ג) כְּתַרְגּוּמוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (חולין פד) לָמָּה נִקְרָא שְׁמָן עַשְׁתָּרוֹת, שֶׁמְּעַשְׁתְּרוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן וּמְחַזְּקוֹת אוֹתָן, כְּעַשְׁתָּרוֹת הַלָּלוּ שֶׁהֵם סְלָעִים חֲזָקִים. וְהָרֹב מַרְכִּיב בּוֹ שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת, וְלֹא יָדַעְנוּ מֵאֵיזֶה מָקוֹם הוֹצִיא שֶׁיִּהְיֶה עַשְׁתָּרוֹת שֵׁם צוּקִין וּסְלָעִים. אֲבָל יִתָּכֵן שֶׁנֹּאמַר שֶׁהוּא שֵׁם עֶדְרֵי הַצֹּאן מִלְּשׁוֹן עֹשֶׁר כְּדִבְרֵי חֲכָמִים, וְעַשְׁתָּרוֹת קַרְנַיִם הָיוּ הָרִים גְּבוֹהִים שֶׁעֲלֵיהֶם מְצוּדוֹת סְלָעִים, יְדַמֶּה אוֹתָם הַכָּתוּב לְקַרְנֵי הַבְּהֵמוֹת כְּמוֹ שֶׁיְּדַמֶּה אוֹתָם לְשִׁנַּיִם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לט כח) עַל שֶׁן סֶלַע וּמְצוּדָה, וְכֵן עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ (שמות כט יב), וְכֵן בְּקֶרֶן בֶּן שֶׁמֶן (ישעיהו ה א), אָמַר הַתַּרְגּוּם בְּטוּר רָם בְּאַרְעָא שַׁמִּינָא. וְשָׁם יַעֲלוּ עַשְׁתָּרוֹת הַצֹּאן הַתְּישִׁים וְהָעִזִּים וְהַיְעֵלִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, וּלְכָךְ יִקָּרֵא עַשְׁתָּרוֹת קַרְנַיִם. וְכֵן לַבַּעַל וְלַעַשְׁתָּרוֹת (שופטים ב יג) הע"ז הָעֲשׂוּיָה כְּצוּרַת הַצֹּאן לְהָגֵן עֲלֵיהֶם כְּפִי סִכְלוּתָם, וּבְשִׁפְלוּת הָהָר בָּנוּ עִיר וּשְׁמָהּ אֶדְרֶעִי, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג':א') וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן

הוּא וְכָל עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי, כִּי אָסַף אֶת כָּל חֵילוֹ אֶל הָעִיר אֲשֶׁר שָׁם אַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ וְכֹסֵא הַמַּלְכוּת. וְעִנְיַן סִפְרֵי (שם) מִדְרָשָׁם אָמְרוּ זַ"ל אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי, אִלּוּ לֹא הָיָה עוֹג קָשֶׁה וְשָׁרוּי בְּעַשְׁתָּרוֹת קָשֶׁה הָיָה, שֶׁהַמְּדִינָה קָשָׁה וְכוּ', וּלְפִיכָךְ יִדְרְשׁוּ בְּעַשְׁתָּרוֹת שֶׁהָיָה קָשֶׁה כְּעַשְׁתָּרוֹת, כְּלוֹמַר שֶׁהָיָה מְקוֹם מוֹשָׁבוֹ כְּמוֹ עַשְׁתָּרוֹת קַרְנַיִם הָעִיר הַחֲזָקָה שֶׁהָיָה הוּא וּמִשְׁפַּחְתּוֹ מֹשֶׁם, כִּי עַתָּה אֵינֶנּוּ יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרוֹת כִּי בְּאֶרֶץ אֱמוֹרִי הוּא יוֹשֵׁב, וּמְקוֹם מַלְכוּת כְּלוֹמַר הַמְּדִינָה שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בָּהּ אֶדְרֶעִי, כִּי שֵׁם אֶרֶץ מַלְכוּתוֹ הַבָּשָׁן:

פסוק ו

ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר, עַל דַּעְתִּי חוֹרֵב שֵׁם מָקוֹם קָרוֹב לְהַר סִינַי שֶׁשָּׁם יָשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁנָה הַהִיא, כִּי הַמְּדָבָר הָיָה גָּדוֹל וְשָׁם הָהָר אֲשֶׁר חָמַד אֱלֹהִים וּשְׁמוֹ סִינַי וְעַל כֵּן נִקְרָא כָּל הַמְּדָבָר מִדְבַּר סִינַי כְּאִלּוּ הוּא מִדְבַּר הַר סִינַי. וְאָמַר הַכָּתוּב (שמות יט ב) וַיַּחֲנוּ מִדְבַּר סִינַי וַיִּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר, שֶׁחָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּמָקוֹם הַנִּקְרָא חוֹרֵב וְהוּא נֶגֶד הָהָר. וְאֶפְשָׁר שֶׁגַּם הָהָר גַּם הַמִּדְבָּר יִקָּרְאוּ סִינַי כִּי שָׁם אִילָנֵי הַסְּנֶה רַבִּים, וְשָׁם סָמוּךְ לָהָר מָקוֹם אוֹ עִיר מוֹשָׁב שֶׁשְּׁמוֹ חוֹרֵב וְשָׁם עָמְדוּ. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר (שם ג א) וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה, שֶׁבָּא אֶל חוֹרֵב אֲשֶׁר שָׁם הַר הָאֱלֹהִים וְהַסְּנֶה הָיָה בָּהָר, וּמֹשֶׁה הָיָה בְּחוֹרֵב הַמָּקוֹם אֲשֶׁר לְפָנָיו קָרוֹב לוֹ אֲשֶׁר עָמַד שָׁם מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שָׁנָה, וּלְפִיכָךְ אָמַר (שם פסוק ג) אָסֻרָה נָּא וְאֶרְאֶה, שֶׁיָּסוּר מֵחוֹרֵב עַד הָהָר. וּפְעָמִים יִקָּרֵא הַכָּתוּב הָהָר כֵּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם לג ו) וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב, כְּלוֹמַר מִן הָהָר אֲשֶׁר בְּחוֹרֵב בִּתְחוּמוֹ אוֹ לְפָנָיו, אוֹ שֶׁשֵּׁם כָּל הָאָרֶץ חוֹרֵב וְהָהָר בְּתוֹכָהּ. וְכֵן זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחוֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים (מלאכי ג כב), יִרְמֹז לְכָל אֲשֶׁר נִצְטַוָּה בָּהָר וּבְאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר שָׁם בְּחוֹרֵב. וְרָאִיתִי בִּילַמְּדֵנוּ מִדְרָשָׁם לֹא יָדַעְתָּ בְּסִינַי, גַּם לֹא שָׁמַעְתָּ בְּחוֹרֵב, גַּם מֵאָז לֹא פִּתְחָה אָזְנֶךָ (ישעיהו מח ח) בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, רָמַז כִּי חוֹרֵב מָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם אֹהֶל מוֹעֵד. רַק ר"א אָמַר (שמות ג א ב) כִּי חוֹרֵב הוּא הַר סִינַי כִּי מִפְּנֵי הַחֹרֶב וְהַיֹּבֶשׁ יִהְיֶה שָׁם הַסְּנֶה, וְיִקָּרֵא בִּשְׁנֵי שֵׁמוֹת וּשְׁנֵיהֶם שָׁוִים בַּטַּעַם:

פסוק ז

פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הִזְכִּיר לָהֶם הָאָרֶץ וְהַדֶּרֶךְ שֶׁיֵּלְכוּ בָהּ לְמַסְעֵיהֶם, וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ, מִצָּוָה, לֹא יִעוּד וְהַבְטָחָה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (במדבר לג נג):

פסוק ח

וְטַעַם **אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה'** כְּמוֹ וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה' (שמות כד א), וְשָׁם פֵּרַשְׁתִּי:

פסוק ט

וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר קֹדֶם שֶׁאָמַר לָנוּ ה' בְּחוֹרֵב רַב לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה, עַל דַּעַת הָאוֹמְרִים קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בָּא יִתְרוֹ, וְטַעַם **בָּעֵת הַהִיא** בִּשְׁבִתֵּנוּ בְּחוֹרֵב. אֲבָל הַזְכִּיר זֶה בְּכָאן לוֹמַר הִנֵּה קִבַּלְנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְהָיוּ עֲלֵיכֶם שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים לִשְׁפֹּט וּלְהַנְהִיג אֶתְכֶם, וְהִנֵּה הָיִינוּ מוּכָנִים וּמְזֻמָּנִים לָבֹא בָּאָרֶץ, וַנִּסַּע מֵחוֹרֵב לִדְגָלֵינוּ עִם שׁוֹפְטֵינוּ וּזְקֵנֵינוּ, וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם עִם חַכְמֵיכֶם וְרֹאשֵׁיכֶם וּבַקַּשְׁתֶּם מְרַגְּלִים וְנִתְקַלְקֵל הָעִנְיָן:

פסוק יב

וְטַעַם **טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְריבְכֶם** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, רָמַז מֹשֶׁה רַבֵּינוּ לָהֶם שְׁלֹשֶׁת הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר לְיִתְרוֹ שֶׁהָיָה הוּא עוֹשֶׂה לָעָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם (שמות יח טו), וְהִזְכִּירָן לְיִשְׂרָאֵל בְּרָמֶז, אָמַר **טָרְחֲכֶם** כְּנֶגֶד וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו (שם שם טז), כִּי טֹרַח גָּדוֹל הָיָה לְלַמֵּד לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם הַחֻקִּים וְהַתּוֹרֹת וּפֵרוּשָׁם וּבֵאוּרָם וְסוֹדָם, וְהִזְכִּיר **מַשַּׂאֲכֶם** כְּנֶגֶד לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים (שם פסוק טו), שֶׁהוּא עִנְיַן תְּפִלָּה שֶׁמִּתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם, וְהוּא מִלְּשׁוֹן וְנָשָׂאתָ תְּפִלָּה (מלכים ב יט ד), וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה (ירמיהו ז טז), **וְריבְכֶם** כְּפְשׁוּטוֹ, עִנְיְנֵי הַמִּשְׁפָּטִים. וְאָמַר "הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים" עַל הַדַּיָּנִין בִּלְבַד, אֲבָל אָמַר סְתָם **וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם** דֶּרֶךְ עֲנָוָה. וּלְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים א':י"ב) מִסִּפְרֵי (דברים יב), טָרְחֲכֶם מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ טוֹרְחִין, הָיָה אֶחָד מֵהֶם רוֹאֶה אֶת בַּעַל דִּינוֹ נוֹצֵחַ בַּדִּין אוֹמֵר יֵשׁ לִי עֵדִים לְהָבִיא, יֵשׁ לִי רְאָיוֹת לְהָבִיא, מוֹסִיף אֲנִי עֲלֵיכֶם דַּיָּנִין. וְהַדִּין הַזֶּה לֹא יָדַעְתִּי אוֹתוֹ שֶׁיִּהֵא בַּעַל הַדִּין יָכוֹל לְהוֹסִיף דַּיָּנִין יוֹתֵר עַל שְׁלֹשָׁה בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת, וְכָל שֶׁכֵּן לְאַחַר שֶׁטָּעַן בִּפְנֵיהֶם וְרָאָה שֶׁחָבֵרוֹ נוֹצֵחַ בַּדִּין, שֶׁאִלּוּ קִבֵּל עָלָיו קָרוֹב אוֹ פָּסוּל יָכוֹל לַחְזֹר בּוֹ עַד לְאַחַר גְּמַר דִּין, אֲבָל הַכְּשֵׁרִין לָדוּן אֵינוֹ יָכוֹל לַחְזֹר בּוֹ. וְשֶׁמָּא נִלְמוֹד מִכָּאן שֶׁיָּכוֹל אָדָם לוֹמַר שְׁנֵי דַּיָּנִין אֲנִי בּוֹרֵר לִי וְתִבְרֹר אַתָּה שְׁנַיִם אֲחֵרִים וְהֵם יִבְרְרוּ עוֹד אֶחָד, וְיִהְיֶה הַדִּין נִגְמָר בַּחֲמִשָּׁה אוֹ בְּיוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ אֵינוֹ דּוֹמֶה דִּין הַנִּגְמָר בַּה' לְדִין הַנִּגְמָר בַּי'. וּאע"פ שֶׁג' כּוֹפִין לָדוּן בִּפְנֵיהֶם בְּשֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לְקַבֵּל עָלָיו לָדוּן, אֲבָל רוֹצֶה לְבָרֹר יוֹתֵר בּוֹרֵר, דַּהֲוָה לֵיהּ כְּאוֹמֵר נֵלֵךְ לִמְקוֹם הַוּעַד שֶׁשּׁוֹמְעִין לוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם טֹרַח, שֶׁבְּכָךְ נִצְטַוִּינוּ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט"ז:כ') צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף, הַלֵּךְ אַחַר ב"ד יָפֶה (סנהדרין לב), וְרִבּוּי חֲכָמִים ב"ד יָפֶה הוּא. וְהִנֵּה בַּמִּדְבָּר הָיוּ הַחֲכָמִים מְצוּיִין עִמָּהֶם, וְיכוֹלִים לוֹמַר נֵלֵךְ לִפְנֵי שְׁרֵי הָאֲלָפִים:

פסוק יג

וְידֻעִים לִשְׁבָטֵיכֶם "שֶׁיִּהְיוּ נִכָּרִים לָכֶם, שֶׁאִם בָּא לְפָנַי מְעֻטָּף בְּטַלִּיתוֹ אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הוּא וּמֵאֵי זֶה שֵׁבֶט הוּא, אֲבָל אַתֶּם מַכִּירִים אוֹתוֹ, שֶׁגִּדְּלְתֶּם אוֹתוֹ" לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים

א':י"ג) מִסְפָּרֶי. וְאִם כֵּן, יִהְיֶה **לְשִׁבְטֵיכֶם** קָשׁוּר עִם **וִידוּעִים**. אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, טַעְמוֹ הָבוּ לָכֶם לְשִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים. וְעַל דַּעְתִּי, טַעַם **וִידוּעִים** שֶׁהֵם יְדוּעִים לַשּׁוֹפְטִים, כְּלוֹמַר, שֶׁמַּעֲלָתָם יְדוּעָה וְנִכֶּרֶת לְמַנּוֹתָם בָּהּ שׁוֹפְטִים. וְכָלַל מַעֲלוֹת הַשּׁוֹפְטִים בְּמִלַּת **וִידוּעִים**, כִּי הַשּׁוֹפְטִים צְרִיכִין לִהְיוֹת (שמות כא יח): "אַנְשֵׁי חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע" כַּאֲשֶׁר אָמַר יִתְרוֹ, וְאֵלֶּה הָיוּ יְדוּעִים לְשׁוֹפְטִים מִתְּחִלָּה, כִּי הָיוּ הַכֹּל אוֹמְרִים "רָאוּי זֶה לִהְיוֹת שׁוֹפֵט".

פסוק יז

וְטַעַם **כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא** כְּטַעַם כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַה' וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט (דהי"ב יט ו), לוֹמַר כִּי לֵאלֹהִים לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט בֵּין יְצוּרָיו כִּי עַל כֵּן בָּרָאָם לִהְיוֹת בֵּינֵיהֶם יֹשֶׁר וָצֶדֶק וּלְהַצִּיל גָּזוּל מִיַּד עוֹשְׁקוֹ וְנָתַן אֶתְכֶם בִּמְקוֹמוֹ, וְאִם תָּגוּרוּ וְתַעֲשׂוּ חָמָס הִנֵּה חֲטָאתֶם לַה' כִּי מְעַלְתֶּם בִּשְׁלִיחוּתוֹ:

פסוק יח

וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן, אֵלּוּ עֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁבֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת, לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על דברים א':י"ח) מִסְפָּרֶי (דברים יח). וְאִם כֵּן עִם הַשּׁוֹפְטִים הַנִּזְכָּרִים יְדַבֵּר, וְיַקְצֵר בָּעֲשָׂרָה הַדְּבָרִים שֶׁכֻּלָּם נִדְרָשִׁים מִן הַכְּתוּבִים. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הֵם הַחֻקִּים וְהַתּוֹרֹת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ בָהּ וְהַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, כִּי הַכֹּל יִצְוֶּה וְיַזְהִיר וִילַמֵּד לְיִשְׂרָאֵל מִפִּיו. וְהַטַּעַם לְהַזְכִּיר זֶה כָּאן, כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁזֶּה הָעִנְיָן עָצַת יִתְרוֹ, וְהוּא אָמַר לְמֹשֶׁה (שמות יח יט) הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים, שֶׁיִּתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם בְּעֵת צָרָתָם, וְאָמַר לוֹ (שם כ) וְהִזְהַרְתָּ אֶתְהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְגוֹ', שֶׁיְּלַמְּדֵם הוּא הַתּוֹרָה, אַף בַּמִּשְׁפָּט נָתַן לוֹ עֵצָה שֶׁיְּמַנֶּה שׁוֹפְטִים לְסָיְעוֹ, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו שָׁם (רמב"ן על דברים א':כ'). וְלָכֵן סִפֵּר בְּכָאן כִּי כַּאֲשֶׁר מִנָּה שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת לֹא מִנָּה אוֹתָם רַק עַל הַמִּשְׁפָּט, אֲבָל הוּא בְּעַצְמוֹ יְלַמְּדֵם כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן עַל פִּי הַתּוֹרָה, כִּי שָׁמַע לַעֲצַת חוֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר. וְלֹא הִזְכִּיר מֹשֶׁה עֲצָתוֹ בְּכָאן וְלֹא אָמַר דָּבָר בְּשֵׁם יִתְרוֹ אֲשֶׁר אָמַר, וְנִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁלֹּא רָצָה לְהַזְכִּירוֹ בְּמַעֲמַד כָּל יִשְׂרָאֵל לְעַנְוָתוֹ, אוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְכָבוֹד לוֹ שֶׁיַּזְכִּיר לַדּוֹר הַזֶּה כִּי אִשָּׁה כֻּשִׁית לָקַח (במדבר יב א). וְיִתָּכֵן שֶׁהַטַּעַם מִפְּנֵי שֶׁנִּמְלַךְ בַּשְּׁכִינָה וְעַל פִּי הַגְּבוּרָה נַעֲשָׂה הָעִנְיָן הַהוּא:

פסוק כב

אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה בָּהּ, אֵין דֶּרֶךְ שֶׁאֵין בָּהּ עַקְמִימוּת. וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן, תְּחִלָּה לִכְבֹּשׁ, לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על דברים א':כ"ב). וְכֵן בְּסִפְרֵי (דברים כב) אֵין לְךָ דֶּרֶךְ שֶׁאֵין בָּהּ עַקְמִימוּת, אֵין לְךָ דֶּרֶךְ שֶׁאֵין בָּהּ כְּמָנוֹת, אֵין לְךָ דֶּרֶךְ שֶׁאֵין בָּהּ פָּרְשׁוֹת. וְאֵת

הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן, לֵדַע בְּאֵי זֶה דֶּרֶךְ אָנוּ בָּאִין, כְּלוֹמַר מֵאַיִן נִכָּנֵס בָּאָרֶץ שֶׁנִּכְבֹּשׁ אוֹתָן הֶעָרִים תְּחִלָּה. וְהוּא מָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר שְׁלַח לְךָ (במדבר יג ב), שֶׁלֹּא בִּקְּשׁוּ יִשְׂרָאֵל מְרַגְּלִים אֶלָּא לְהוֹרוֹת בְּפָנֵיהֶם הַדֶּרֶךְ:

פסוק כג

וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים, לֹא שִׁבַּח אוֹתָם בִּנְשִׂיאוּתָם וֶהֱיוֹתָם רָאשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִרְשִׁיעוּ לֹא יִסְפֹּר בִּשְׁבָח הָרִשְׁעִים:

פסוק כה

וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ, מִי הֵם שֶׁאָמְרוּ טוֹבָתָהּ, יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב, לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על דברים א':כ"ה) מִסִּפְרֵי (דברים כה). וַאֲנִי תָּמֵהַּ, אִם כֵּן מָה הַטַּעֲנָה הַזֹּאת עֲלֵיהֶם, וְרָאוּי שֶׁיַּאֲמִינוּ לְעֶשְׂרָה יוֹתֵר מִן הַשְּׁנַיִם. אוּלַי טָעַן עֲלֵיהֶם כֵּיוָן שהקב"ה הוֹדִיעַ אֶתְכֶם שֶׁהִיא אֶרֶץ טוֹבָה וּגְדוֹלֵי הַשְּׁלוּחִים וְהַצַּדִּיקִים שֶׁבָּהֶם אַף הֵם מְעִידִין כֵּן, הָיָה לָכֶם לְהַאֲמִין כִּי הָאֲחֵרִים מִפְּנֵי מֹרֶךְ לֵב אָמְרוּ מָה שֶׁאָמְרוּ. וְהַנְּכוֹן מָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם (במדבר יג לב), שֶׁכֻּלָּם הוֹדוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל הָעֵדָה וְאָמְרוּ (שם יג כז) בָּאנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִיא וְזֶה פִּרְיָהּ, וְהִנֵּה כֻּלָּם בְּהַסְכָּמָה אַחַת בְּטוֹבַת הָאָרֶץ, אֲבָל בְּחֹזֶק הָעַמִּים הָהֵם הֵמַסּוּ אֶת לְבָבָם, וְאַחֲרֵי כֵן בְּרֹאותָם כִּי יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב יְחַזְּקוּ אֶת לִבָּם לַמִּלְחָמָה, בָּאוּ שְׁאָר הַמְרַגְּלִים אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא בִּפְנֵי מֹשֶׁה וְהוֹצִיאוּ דִּבָּה עַל הָאָרֶץ שֶׁהִיא אֶרֶץ אוֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ, וְזֶהוּ וַתָּרֹגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם (דברים א':כ"ז). וְגַם הָעָם לֹא יָזְכִּירוּ בִּפְנֵי מֹשֶׁה הַדִּבָּה הַזֹּאת כִּי יַכְחִישׁוּם שֶׁלֹּא אָמְרוּ כֵן בַּתְּחִלָּה וְהוֹדוּ שֶׁהִיא טוֹבָה וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, אֲבָל אָמְרוּ לְמֹשֶׁה (דברים א':כ"ח) אָנָה אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ, וְעַל כֵּן יֹאמַר לָהֶם מֹשֶׁה עַתָּה אֱמֶת הוּא כְּדִבְרֵיכֶם, שֶׁהָעָם הַהוּא גָּדוֹל וָרָם, אֲבָל ה' יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם מִמִּצְרַיִם וְעַד הֵנָּה. וְזֶה טַעַם וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּה' אֱלֹהֵיכֶם, שֶׁאֵין הַעֲכָבָה אֶלָּא מִמִּעוּט אֱמָנָה. הִנֵּה כָּל הַפָּרָשָׁה כִּפְשׁוּטָהּ וּמַשְׁמָעָהּ:

פסוק לז

גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם, יֹאמַר הִנֵּה חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בָּעֵת הַהִיא בַּמְרַגְּלִים מָנְעוּ מִכֶּם הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, וְעוֹד הוֹסַפְתֶּם לַחֲטֹא בְּפַעַם אַחֶרֶת עַד שֶׁמְּנַעְתֶּם גַּם אוֹתִי מִלַּעֲבֹר, כִּי רָצָה לְהַזְכִּיר יַחַד עֹנֶשׁ כָּל הַנִּמְנָעִים מֵעֲבוֹר אֶל הָאָרֶץ, כִּי הַכֹּל בִּגְרָמַת עֲוֹנוֹתֵיהֶם, וּכְדֵי שֶׁיַּזְכִּיר כָּאן עִנְיַן יְהוֹשֻׁעַ כִּי הוּא יַעֲבֹר מִפְּנֵי שֶׁמֹּלֵא אַחֲרֵי ה' כַּחֲבֵרוֹ, וְיִזְכֶּה עוֹד שֶׁיַּנְחִיל הָאָרֶץ לַדּוֹר הַשֵּׁנִי, בַּעֲבוּר שֶׁנֶּעֱנַשׁ מֹשֶׁה וְנִגְזַר עָלָיו שֶׁלֹּא יַעֲבֹר. וְהִנֵּה הִזְכִּיר כָּל הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא זוּלָתִי מַגֵּפַת הַמְרַגְּלִים עַצְמָם, וְגַם לֹא הִזְכִּיר הַדִּבָּה, כִּי לֹא יְדַבֵּר בִּגְנַאי הַיְחִידִים,

אֲבָל יוֹכִיחַ אֶת הָרַבִּים שֶׁכֻּלָּם חָטְאוּ וְכֻלָּם נֶעֱנְשׁוּ. וְטַעַם בִּגְלַלְכֶם, כִּי רַבּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וְגוֹ' (במדבר כ יג), וְאֵרַע כָּל זֶה בַּעֲבוּר מְרִיבַתְכֶם, אוֹ יִרְמֹז שֶׁהָיָה הַכַּעַס עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר הִכּוּ הַסֶּלַע פַּעֲמַיִם לִפְנֵי הָעָם וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר נִצְטַוּוּ, וְהָעָם הִרְהֲרוּ בַּדָּבָר. וְהוּא מָה שֶׁאָמַר (דברים לב נא), עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא הָיָה הָעֹנֶשׁ אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הַדָּבָר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא נִתְקַדֵּשׁ הַכָּבוֹד לְעֵינֵיהֶם. וְכָךְ אָמַר בְּסִפְרֵי (האזינו נ), עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי (שם), אַתֶּם גְּרַמְתֶּם לְמָעוֹל, עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי, אַתֶּם גְּרַמְתֶּם שֶׁלֹּא לְקַדֵּשׁ אוֹתִי, כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי (במדבר כז יד), אַתֶּם גְּרַמְתֶּם לַמ�ְרוֹת אֶת פִּי. עֲשׂוּ כָּל הַלְּשׁוֹנוֹת יוֹצְאִים אֶל יִשְׂרָאֵל. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי הָעִנְיָן (שם כ ח):

פסוק מא

וְטַעַם **אֲנַחְנוּ**, בְּעַצְמֵנוּ נַעֲלֶה וְנִלָּחֲמְנוּ, לֹא נַנִּיחַ הַדָּבָר לְבָנֵינוּ אַחֲרֵינוּ כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ:

פסוק מה

וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי ה', לֹא הִזְכִּיר שָׁם הַכָּתוּב הַבֶּכִי הַזֶּה שֶׁאֵין צֹרֶךְ לְהַזְכִּירוֹ, אֲבָל מֹשֶׁה הִזְכִּיר זֶה עַתָּה לְשֶׁבַח כִּי נִחֲמוּ עַל חַטָּאתָם, וּלְהַגִּיד לָהֶם שֶׁהָיָה הֶעָוֹן הַהוּא גָּדוֹל מִנְּשֹׂא כִּי בָּאָה עָלָיו הַשְּׁבוּעָה הַגְּדוֹלָה, וּגְזַר דִּין שֶׁיֵּשׁ עִמּוֹ שְׁבוּעָה אֵינוֹ נִקְרָע (ר"ה יח):

פרק ב

פסוק ד

וְטַעַם **אַחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו**, שֶׁיִּחוּס יִשְׂרָאֵל מִן אַבְרָהָם, וְכָל זַרְעוֹ אַחִים כִּי כֻלָּם הֵם נִמּוֹלִים. וְזֶה טַעַם לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא (דברים כג ח), רַק בְּנֵי הַפִּלַגְשִׁים יִשְׁמָעֵאל וּמִדְיָן וְכָל בְּנֵי קְטוּרָה אֵינָם בָּאַחְוָה מִן הַכָּתוּב כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע (בראשית כא יב):

פסוק ו

אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף, אִם תִּתְאַוּוּ לֶאֱכֹל מִפֵּרוֹת אַרְצָם לֹא תִקְחוּ מֵהֶם רַק בְּכֶסֶף מָלֵא לִרְצוֹנָם, וְזֶה טַעַם **מֵאִתָּם**. וְגַם מַיִם לֹא תִשְׁתּוּ מֵהֶם כְּלָל, רַק בַּכֶּסֶף לִרְצוֹנָם:

פסוק ז

כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ, לְפִיכָךְ לֹא תִכְפְּרוּ אֶת טוֹבָתוֹ לְהַרְאוֹת כְּאִלּוּ אַתֶּם עֲנִיִּים, אֶלָּא תַּרְאוּ עַצְמְכֶם עֲשִׁירִים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ב':ז'). וְלֹא הֲבִינוֹתִי מַהוּ **בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ**, כִּי בְּרָכוֹתָם בִּרְכוֹת שָׁמַיִם הָיוּ, וְהֵם לֹא יַעֲשׂוּ בִּידֵיהֶם דָּבָר שֶׁיִּתְבָּרֵךְ. וְאוּלַי יִרְמֹז **בְּמַעֲשֵׂה יָדֶךָ** שֶׁנִּתְבָּרֵךְ עִמָּם צֹאן וּמִקְנֶה אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם, וְיֵשׁ לָהֶם עֹשֶׁר וּמִקְנֶה וְקִנְיָן מִשְׁלֵל מִצְרַיִם וּמִשְׁלַל עֲמָלֵק, וְהַכֹּל נִתְבָּרֵךְ בְּיָדָם, כְּעִנְיַן מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ (איוב א י). וְעוֹד יָדַע ה' לָכְתֹּב אֶת הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה, וְסִפֵּק שָׁם כָּל צָרְכְּךָ בַּמָּן וְהַשְּׂלָו וּמֵי

הַבְּאֵר, שֶׁלֹּא חָסְרָתְךָ דָּבָר מִן הַצָּרִיךְ לְהוֹלְכֵי אֲרְחוֹת. וְהִנֵּה כֵּן הָיָה שֶׁקִּנּוּ מִבְּנֵי עֵשָׂו אֹכֶל וּמָזוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (להלן פסוקים כח כט) אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן לִי וְשָׁתִיתִי וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו וְגוֹ':

פסוק י

הָאֱמִים לְפָנִים וְגוֹ', אַתָּה סָבוּר שֶׁזּוֹ אֶרֶץ רְפָאִים שֶׁנָּתַתִּי לְאַבְרָהָם לְפִי שֶׁהָאֱמִים שֶׁהֵם רְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ, אֲבָל לֹא זוֹ הִיא, כִּי אוֹתָם רְפָאִים הוֹרַשְׁתִּי מִפְּנֵי בְּנֵי לוֹט וְהוֹשַׁבְתִּים תַּחְתָּם. רְפָאִים הָיוּ נֶחְשָׁבִים אוֹתָן אֱמִים כָּעֲנָקִים הַנִּקְרָאִים רְפָאִים עַל שֵׁם שֶׁכָּל הָרוֹאֶה אוֹתָן יָדָיו מִתְרַפּוֹת. אֱמִים עַל שֵׁם שֶׁאֵימָתָם מֻטֶּלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ב':י"א). וְכֵן כָּתַב (דברים ב':כ') **אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף הִיא**, לְפִי שֶׁהָרְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים, אֲבָל לֹא זוֹ הִיא שֶׁנָּתַתִּי לְאַבְרָהָם. וַאֲנִי תְּמֵהַּ בְּדִבְרֵי הָרַב: לָמָּה יָפְרֵשׁ לָנוּ הַכָּתוּב בְּאֶרֶץ עַמּוֹן וּמוֹאָב שֶׁאֵינָהּ אֶרֶץ רְפָאִים שֶׁנָּתַן לְאַבְרָהָם? אִם לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לְיִשְׂרָאֵל וְאֵינָהּ מִן הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתֵיהֶם לָתֵת לָהֶם, וַהֲלֹא הַכָּתוּב אֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא **כִּי לִבְנֵי לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה** (דברים ב':י"ט), לוֹמַר שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה מְנֻחֶלֶת אַבְרָהָם, הקב"ה נְתָנָהּ לִבְנֵי לוֹט בַּעֲבוּר אַבְרָהָם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על דברים ב':י') עַצְמוֹ (רש"י על דברים ב':ה'), שֶׁנָּתַן שְׁתִּים לִבְנֵי לוֹט בִּשְׂכַר שֶׁהָלַךְ אִתּוֹ לְמִצְרַיִם וְשָׁתַק עַל מַה שֶּׁאָמַר עַל אִשְׁתּוֹ אֲחוֹתִי הִיא. וְעוֹד שֶׁהָרַב בְּעַצְמוֹ כָּתַב בְּעֵשָׂו עֶשֶׂר עֲמָמִים נָתַתִּי לוֹ לְאַבְרָהָם, שְׁבָעָה לָכֶם, וְקֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי הֵן עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר שֵׂעִיר, אַחַת מֵהֶן לְעֵשָׂו וְהַשְּׁתַּיִם לִבְנֵי לוֹט, וְאִם כֵּן הֲרֵי אֶרֶץ עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר שֵׂעִיר מְנֻחֶלֶת שֶׁל אַבְרָהָם הִיא עַל כָּל פָּנִים, וְלָמָּה הקב"ה אוֹמֵר לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יֵהָא סָבוּר שֶׁהִיא אֶרֶץ הָרְפָאִים שֶׁל אַבְרָהָם? מָה בֵּין קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי לָרְפָאִים? וְעוֹד כִּי **רְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים** (דברים ב':כ') לוֹמַר שֶׁהִיא שֶׁלָּהֶם וְהֵם הַיּוֹשְׁבִים בָּהּ לִפְנֵי כָּל אָדָם, כְּמוֹ **לִפְנֵים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ** (תהלים קב כו)? אֲבָל פֵּרוּשׁ הַפְּסוּקִים הֵפֶךְ מִדִּבְרֵי הָרַב, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר הקב"ה לְמֹשֶׁה: אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב כִּי אֲנִי נָתַתִּי לִבְנֵי לוֹט אֶת עָר יְרֻשָּׁה, יְסַפֵּר הַכָּתוּב כִּי הָאָרֶץ רְאוּיָה לְזֶרַע אַבְרָהָם לוּלֵי שֶׁנִּתְּנָה לִבְנֵי לוֹט, וְאָמַר כִּי הָאָרֶץ הַהִיא יָשְׁבוּ בָהּ מֵעוֹלָם עַם גָּדוֹל וְרַם כָּעֲנָקִים, וּלְכָךְ יִקְרְאוּ אוֹתָם הַמּוֹאָבִים אֱמִים לְגֹדֶל הָאֵימָה אֲשֶׁר יָטִילוּ עַל רוֹאֵיהֶם, וְהִנֵּה הַשֵּׁם עָשָׂה נֵס לִבְנֵי לוֹט לְכִבּוּד אַבְרָהָם וְיָכְלוּ לָהֶם וִירָשׁוּם מִפְּנֵיהֶם, וְאֵין רְאוּי לִגְזֹל מֵהֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן ה' לָהֶם בְּמַעֲשֶׂה נֵס. **יֵחָשְׁבוּ**, לְשׁוֹן חֶשְׁבּוֹנוֹת וּמַעֲלָה, כְּמוֹ **נִבְזֶה וְלֹא חֻשַּׁבְנֵהוּ** (ישעיהו נג ג), **אֲשֶׁר כֶּסֶף לֹא יֻחְשָׁבוּ** (שם יג יז), **כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא** (שם ב כב) וְכֵן רַבִּים, וּבִלְשׁוֹן חֲכָמִים "אָדָם חָשׁוּב".

וְזֶהוּ שֶׁסָּמַךְ הַכָּתוּב לָזֶה (דברים ב':י"ב) **וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים**, לוֹמַר כִּי בַּעֲבוּר

הַטַּעַם הַזֶּה שֶׁהִזְכִּיר בְּמוֹאָב יִמָּנַעֵם גַּם כֵּן מֵאֶרֶץ שֵׂעִיר, כִּי מִלְּפָנִים הָיְתָה אַף הִיא מִן הַחוֹרִים, וְהִיא מִמַּתְּנַת אַבְרָהָם, כִּי הַחוֹרִי הוּא הַחִוִּי וְהוּא מִבְּנֵי כְּנַעַן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לו ב) "עֵשָׂו לָקַח אֶת נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן" וְגוֹ' "וְאֶת אָהֳלִיבָמָה בַּת עָנָה בַּת צִבְעוֹן הַחִוִּי", וְצִבְעוֹן הָיָה מִבְּנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ (שם פסוק כ). וְכֵן יַזְכִּיר בְּכָל מָקוֹם בְּנַחֲלַת יִשְׂרָאֵל הַחִוִּי עִם הַכְּנַעֲנִי בְּשִׁבְעַת הַגּוֹיִם, כִּי הוּא נִמְנָה הַבֵּן הַשִּׁשִּׁי בִּבְנֵי כְּנַעַן (שם י יז). וְכֵן תִּרְאֶה בְּמִלְחֶמֶת אַמְרָפֶל שֶׁהָיָה נִלְחָם בְּמֶלֶךְ סְדוֹם וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִים וְצֹעַר שֶׁהֵם מַלְכֵי כְּנַעַן, וְהִכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְהַחוֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר (שם יד ה ו), כִּי הַחוֹרִי וְהָרְפָאִים לְמַלְכֵי כְּנַעַן הָיוּ. וְיִתָּכֵן שֶׁנִּקְרָא חִוִּי עַל שֵׁם שֶׁהָיָה נָחָשׁ עֲלֵי דֶּרֶךְ, וְנִקְרָא **חוֹרִי** עַל שֵׁם חֹר פֶּתֶן (ישעיהו יא ח), כִּי הַשֻּׁמּוֹת יִשְׁמְרוּ הַטַּעַם וְיַחְלִיפוּ הַמִּלּוֹת, כְּמוֹ זֶרַח וְצֹחַר (בראשית מו י) מִן וְצָמֶר צָחַר (יחזקאל כז יח), אֲתוֹנוֹת צְחֹרוֹת (שופטים ה י), וְכֵן יַעֲשׂוּ לִשְׁבָח, יְכַנּוּ יַעֲקֹב שֶׁהוּא לְשׁוֹן מְרָמָה אוֹ לְשׁוֹן עֲקַלְקַלּוֹת וְיִקְרָאוּ אוֹתוֹ יְשֻׁרוּן מִן תָּם וְיָשָׁר. וְהִנֵּה אָמַר כִּי הַחוֹרִים שֶׁהֵם לְאַבְרָהָם יָשְׁבוּ בְּשֵׂעִיר לְפָנִים, וּבְנֵי עֵשָׂו שֶׁהֵם זֶרַע לְאַבְרָהָם יָרְשׁוּ אוֹתָם וְיָשְׁבוּ תַּחְתָּם בְּמַעֲשֶׂה נֵס, שֶׁהָיוּ הֵם עַם רַב בְּאַרְצָם וְעֵשָׂו בָּא לָגוּר שָׁם וְנִתְחַזֵּק עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְיֶתֶר הַגּוֹיִם שֶׁל אַבְרָהָם אֲשֶׁר נָתַן הַשֵּׁם לָהֶם בְּכֹחוֹ הַגָּדוֹל. וְהִנֵּה הִנְחִיל הַשֵּׁם כָּל הָעַמִּים הָהֵם לְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם: אֶחָד מֵהֶם לְעֵשָׂו וְהַשְׁאִר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא הַבֵּן הַבְּכוֹר, וְאֵין רָאוּי לְגָזֹל מֵעֵשָׂו אֶת אֲשֶׁר הוֹרִישֵׁם הָאֱלֹהִים, כִּי הַשֵּׁם יִקְצֹף עַל הַגּוֹזֵל מֵהֶם נַחֲלָה שֶׁהִנְחִילָם הוּא יִתְבָּרַךְ כַּאֲשֶׁר יִקְצֹף עַל הַגּוֹזֵל מִיִּשְׂרָאֵל הָאָרֶץ אַחֲרֵי שֶׁנִּתְחַיְּבָה לָהֶם. וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר (ירמיהו יב יד) "עַל כָּל שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת עַמִּי" וְגוֹ':

וְזֶה טַעַם **כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל** שֶׁהִזְכִּיר כָּאן וְעַדַיִן לֹא נַעֲשָׂה, וְכֵן אָמַר עוֹד בִּבְנֵי עַמּוֹן שֶׁהִיא מֵאֶרֶץ רְפָאִים (דברים ב':כ') כִּי גַּם הִיא הָיְתָה שֶׁל רְפָאִים בַּתְּחִלָּה, וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים מִלְּשׁוֹן **זְמֹמוּ אַל תָּפֵק** (תהלים קמ ט) אֶלָּא שֶׁנִּכְפַּל, כְּלוֹמַר עַם שֶׁלֹּא יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יְזִמוּ לַעֲשׂוֹת.

פסוק כ

תֻּחְשַׁב, שֶׁהִיא בְּחֶשְׁבּוֹן אֶרֶץ רְפָאִים, כְּלוֹמַר שֶׁהִיא מִכְּלָלָהּ. וְכֵן מִן הַשִּׂיחוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם וְעַד גְּבוּל עֶקְרוֹן צָפוֹנָה לַכְּנַעֲנִי תֵּחָשֵׁב (יהושע יג ג), וְכֵן בְּנֵי רְמוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן כִּי גַּם בְּאֵרוֹת תֵּחָשֵׁב עַל בִּנְיָמִן (שמואל ב ד ב). וְאֶפְשָׁר שֶׁגַּם כֵּן פֵּרוּשׁ **יֵחָשְׁבוּ אַף הֵם** הַכָּתוּב לְמַעְלָה יֹאמַר הָאֵמִים אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים גַּם הֵם יֵחָשְׁבוּ רְפָאִים, שֶׁהָיוּ מִכְּלָלָם וְהֵם כַּעֲנָקִים וְלָכֵן יִקְרְאוּ אוֹתָם אֵמִים, וְהוּא הַנָּכוֹן. וְהִנֵּה אֶרֶץ רְפָאִים הָיְתָה גְּדוֹלָה מְאֹד, וְלָקְחוּ מֵהֶם מוֹאָב וְלָקְחוּ מֵהֶם בְּנֵי עַמּוֹן וְנִשְׁאֲרָה מִמֶּנָּה לִרְפָאִים עַצְמָם, כִּי עוֹג הַיּוֹשֵׁב

בְּעַשְׁתָּרוֹת מֵהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית יד ה) וַיַּכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם, וּבִיהוֹשֻׁעַ (יז טו) וּבֵרֹאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים, וְלָכֵן יֹאמַר הַכָּתוּב בִּגְבוּל מוֹאָב וְעַמּוֹן כִּי לְרָפָאִים יֵחָשֵׁב, וְהַמּוֹאָבִים וְהָעַמּוֹנִים הֵם שֶׁשִּׁנּוּ לָהֶם שֵׁמוֹת אֲחֵרִים אֵמִים וְזַמְזֻמִּים:

פסוק כג

וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה, יֹאמַר כִּי הָעַוִּים הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי חֲצֵרִים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם חוֹמָה סָבִיב עַד עַזָּה שֶׁהוּא גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י יט) וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד עַזָּה, הַכַּפְתּוֹרִים שֶׁיָּצְאוּ מִכַּפְתּוֹר הִשְׁמִידוּם וְהֵם יוֹשְׁבִים תַּחְתָּם. וְהִנֵּה הַכַּפְתּוֹרִים שֶׁהֵם מִבְּנֵי מִצְרַיִם (שם פסוקים יג יד) וְאֵינָם מִמַּתְּנַת אַבְרָהָם אַרְצָם הִיא שֶׁל יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁהַכַּפְתּוֹרִים לָכְדוּ אוֹתָהּ מִבְּנֵי כְּנַעַן, וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר עַל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים (שם כו ג) כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל מִן הַטַּעַם הַזֶּה הָיָה, כִּי הָאָרֶץ הַהִיא הָיְתָה מְתֻחְלָּה לִבְנֵי כְּנַעַן. וּמִפְּנֵי זֶה הוֹרִישׁוּ יְשֻׂרְאֵל בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים הָעַזָּתִי הָאַשְׁדּוֹדִי הָאֶשְׁקְלוֹנִי הַגִּתִּי וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים (יהושע יג ג) שֶׁהָיוּ כֻּלָּם יוֹשְׁבֵי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי בְּעַזָּה וּבְאַשְׁקְלוֹן וּבְאַשְׁדּוֹד וְעֶקְרוֹן, וְעַל שֵׁם מְקוֹמָם הֵם נִקְרָאִים, כִּי הִשְׁמִידוּ הָעַוִּים שֶׁהָיוּ מִבְּנֵי כְּנַעַן הַיּוֹשְׁבִים בִּגְבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד עַזָּה וְיָשְׁבוּ תַּחְתָּם, וְצִידוֹן גַּם הִיא לַפְּלִשְׁתִּים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יואל ד ד) וְגַם מָה אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלֶשֶׁת. וְעַל דַּעְתִּי הָעַוִּים הֵם הַחִוִּים, כִּי הַמִּנְהָג בַּכָּתוּב שֶׁיַּחְלִיפוּ הַשֵּׁמוֹת כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ (לעיל פסוק י), בְּהִיוֹתָם מוֹרִים עַל עִנְיָן אֶחָד, וְהַנָּחָשׁ יְעַוֵּת עֲצָמוֹ בַּדֶּרֶךְ. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ"ו:ז') אָמַר ר' אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן שֶׁהָיוּ בְּקֵיאִין בַּעֲפָרוֹת כַּנָּחָשׁ, בְּגָלִילָא צָוְחִין לְחִוְיָא עִוְיָא. וְנָהֲגוּ בּוֹ חֲכָמִים לְקָרוֹתוֹ עַכְנָא וּלְקָרוֹתוֹ חֲכִינָא. וְאָמְרוּ (רות רבה ה ו) וַיֵּעָתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ (דהי"ב לג יג), אָמַר רַבִּי לֵוִי בַּעֲרַבְיָא צָוְחִין לַחֲתִירָה עָתִירָה. וְאָמְרוּ (איכה רבה ב ב) אֵיכָה יְעִיב בְּאַפּוֹ ה', אָמַר רַבִּי חָמָא בר' חֲנִינָא אֵיךְ חִיֵּב ה' בְּרֻגְזוֹ, אִית אַתְרָא דְּצָוְחִין לְחַיְבָא אַיְבָא, חֻקִּים עֻקִּים. וּמֵרֹגֶל הוּא בַּלָּשׁוֹן, וּמָה עִוְיָא אוֹמֵר בְּדָבָר זֶה עַל רַבִּי חִיָּא. וְכֵן נָהֲגוּ רַבּוֹתֵינוּ לוֹמַר עַל **הֶסַח הַדַּעַת** שֶׁהוּא בִּמְקוֹם **הֶסֵּעַ הַדַּעַת**. וּבַיְרוּשַׁלְמִי לְעוֹלָם **הִסִּיעוֹ**, וּבַמִּשְׁנָה וְהִסִּיעַ אֶת לִבּוֹ מִלֶּאֱכֹל. וְכֵן אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים בְּעוּשׁוּ וָבֹאוּ כָּל הַגּוֹיִם (יואל ד יא) שֶׁהוּא חוּשׁוּ. וּבְמַכִּילְתָּא (בא ז) ר' יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר אַל תִּקְרֵי וּפָסַחְתִּי אֶלָּא וּפָסַעְתִּי, שֶׁהַמָּקוֹם ב"ה מְדַלֵּג עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. עֻשָּׁאוּ מִלְּשׁוֹן פְּסִיעוֹת בְּחִלּוּף חֵי"ת בְּעַי"ן. וְעַתָּה הִשְׁלִים לְהוֹדִיעֵנוּ כָּל אֶרֶץ הַחִוִּי שֶׁאָבְדָה מֵהֶם, כִּי מִמֶּנָּה לְעֻשָּׁו וְהִיא אֲסוּרָה לָנוּ, וּמִמֶּנָּה לְכַפְתּוֹרִים וְנִקַּח אוֹתָהּ מֵהֶם. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (שם) מָצָאתִי כִּי הָעַוִּים הֵם רְפָאִים. אָמְרוּ בְּפָסוּק הַנְּפִילִים הָיוּ בָּאָרֶץ (בראשית ו ד), רְפָאִים הֵם הָעַוִּים, רְפָאִים שֶׁכָּל מִי שֶׁרוֹאֶה אוֹתָם לִבּוֹ רָפָה כְּשַׁעֲוָה, עַוִּים שֶׁהָיוּ בְּקֵיאִין בַּעֲפָרוֹת כַּנָּחָשׁ וְכוּ'.

וְעוֹד אָמְרוּ שָׁם (ב"ר מד כג) בְּמַתְנָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, רַבִּי דוֹסְתַּאי בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל, לְפִי שֶׁאֵינוֹ מַזְכִּיר כָּאן חִוִּי לְפִיכָךְ הוּא מֵבִיא רְפָאִים תַּחְתֵּיהֶם. וְכַאֲשֶׁר עִיַּנְתִּי בָּזֶה מָצָאתִי כִּי הַדָּבָר אֱמֶת וַיָּצִיב וְנָכוֹן וְקַיָּם, כִּי הַשִּׁבְעָה גּוֹיִם שֶׁיָּרְשׁוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִזְכִּירָם מֹשֶׁה רַבֵּינוּ לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ז':א') וְנָשַׁל גּוֹיִם רַבִּים מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים, וְהַשִּׁשָּׁה מֵאֵלּוּ נִזְכָּרִים בְּמַתְּנָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְהַחִוִּי לֹא נִזְכַּר שָׁם, וְעַל כָּל פָּנִים הוּא הָרְפָאִים אוֹ מִן קֵינִי קְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי. וְרַבּוֹתֵינוּ (ב"ר שם) כָּלַם אוֹמְרִים כִּי קֵינִי קְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי לֹא נָחֲלוּ יִשְׂרָאֵל וְעָתִיד לְהַנְחִילָם לָהֶם, וּבָהֶם נֶאֱמַר וְאִם יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלְךָ וְנָתַן לְךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ (דברים י"ט:ח'). וְכֵן לֹא הֻזְכַּר בְּשׁוּם מָקוֹם שֶׁנִּחֲלוּם בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ. אִם כֵּן הָרְפָאִים שֶׁנָּתַן לְאַבְרָהָם הוּא הַחִוִּי שֶׁהוּא הַבֵּן הַשִּׁשִּׁי לִכְנַעַן (בראשית י יז), וְאָבִיו קָרָא לוֹ חִוִּי, וּבִימֵי אַבְרָהָם כִּנּוּ לוֹ רְפָאִים. וְעַל דַּעְתִּי הוּא שֵׁם מְכֻנֶּה מִן הַחִוִּי, עַל שֵׁם חֵר פָּתֶן וּמְאוּרַת צְפָעוֹנִי (ישעיהו יא ח), כִּי הַטְּמוּנִים בֶּעָפָר יִקָּרֵא הַלָּשׁוֹן רְפָאִים, כְּמוֹ הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשֹׁכְנֵיהֶם (איוב כו ה), וְאֶרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל (ישעיהו כו יט). וְהִנֵּה בְּנֵי הַחִוִּי הַזֶּה רָבוּ לְמַעְלָה, וְכַאֲשֶׁר נִפּוֹצוּ מִשְׁפָּחוֹת הַכְּנַעֲנִי נָחֲלָה הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת אֲרָצוֹת גְּדוֹלוֹת, וּמֵהֶם שֶׁתִּקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים, וּמֵהֶם חוֹרִים, וּמֵהֶם עַוִּים, וּבִכְלָלָם כֻּלָּם חִוִּי, וְכֻלָּם רְפָאִים, כַּאֲשֶׁר בְּעַמֵּנוּ אֶפְרַיִם יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל, וּבִכְלָלָם כֻּלָּם יִשְׂרָאֵל. וְהַשֵּׁמוֹת הָאֵלֶּה כֻּלָּם מִתְאָרִים מִן הַחִוִּי, כִּי כַּאֲשֶׁר הָיָה שְׁמוֹ חִוִּי כִּנּוּ לוֹ מִן חִוְיָא רְפָאִים, שֶׁהַנָּחָשׁ שׁוֹכֵן בֶּחוֹרֵי עָפָר, וְהַחוֹרִי וְהָעַוִּי עַל שֵׁם הַנָּחָשׁ כְּמוֹ כֵן כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (לעיל פסוק י). והקב"ה נָתַן לְאַבְרָהָם הָרְפָאִים בְּכָלָם, וּמֹשֶׁה יַזְכִּיר לְיִשְׂרָאֵל הַחִוִּי הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן שֶׁקָּרָא לוֹ אָבִיו, כִּי אֶרֶץ רְפָאִים בִּימֵי מֹשֶׁה כְּבָר נֶחְלְקָה וּמְמֻנָּה אֲסוּרָה לְיִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה הַכָּתוּב בָּא לְהַזְכִּיר בְּכָאן עִנְיַן כָּל אֶרֶץ הַחִוִּי שֶׁהֵם הָרְפָאִים וְכָל הַנַּעֲשֶׂה מִמֶּנָּה. אָמַר תְּחִלָּה כִּי הָאֵמִים גַּם הֵם מִן הָרְפָאִים וְיָרַשׁ אוֹתָם מוֹאָב, וְחָזַר וְאָמַר כִּי הַחוֹרִי אֲשֶׁר הֵם גַּם כֵּן מִן רְפָאִים יָרַשׁ אוֹתָם עֵשָׂו, וְחָזַר עוֹד וְאָמַר כִּי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן אַף הִיא אֶרֶץ רְפָאִים וְאָסַר כָּל זֶה לְיִשְׂרָאֵל. וְעוֹד סִפֵּר כִּי גַּם כַּפְתּוֹרִים הַיּוֹצְאִים מִכַּפְתּוֹר לָקְחוּ מֵאַרְצָם וְהִיא מֻתֶּרֶת לְיִשְׂרָאֵל. וְהִזְכִּיר יְהוֹשֻׁעַ אֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים (יהושע יז טו). אֲבָל רַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים ב':כ"ג) עַוִּים מִפְּלִשְׁתִּים הֵם, שֶׁעִמָּהֶם נֶחְשָׁבִים בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יג ג) הָעַזָּתִי וְהָאַשְׁדּוֹדִי הָאֶשְׁקְלוֹנִי הַגִּתִּי וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים, וּמִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ לֹא יָכְלוּ יִשְׂרָאֵל לְלֶכֶת בְּאַרְצָם וּלְהוֹצִיאָם מֵאַרְצָם הֵבִאתִי עֲלֵיהֶם כַּפְתּוֹרִים וְהִשְׁמִידוּם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם, וְעַכְשָׁו אַתֶּם מֻתָּרִים לָקַחַת מִיָּדָם. וְלֹא נִתְכַּוְּנוּ אֶצְלִי דְּבָרִים הַלָּלוּ, כִּי הַכָּתוּב לֹא יִמְנָה הָעַוִּים מִפְּלִשְׁתִּים, אֲבָל יִמְנֶה חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים וְיַזְכִּירֵם, וְאַחֲרֵי כֵּן יַזְכִּיר הָעַוִּים בְּעֵם אַחֵר,

יֹאמַר כִּי מִן הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם וְעַד גְּבוּל עֶקְרוֹן צָפוֹנָה הַכֹּל תֵּחָשֵׁב מֵאֶרֶץ כְּנַעַן, חָמֵשֶׁת סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר יִמְנֶה וְגַם הָעַוִּים שֶׁהֵם גּוֹי אַחַר, וּלְדִבְרֵי הָרַב הִנֵּה הֵתִּרוּ הָעַוִּים שֶׁיָּרְשׁוּ אוֹתָם כַּפְתּוֹרִים, וּשְׁאָר סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים מִי הִתִּירָם, וְלָמָּה יִכְבְּשׁוּ אֶת כֻּלָּם, כִּי יְהוֹשֻׁעַ הוּא הַמְכַבֵּשׁ אֶת הַפְּלִשְׁתִּים וְהָעַוִּים. וְעוֹד לָמָּה תִּהְיֶה אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים לְאַבְרָהָם כְּלָל, וְלָמָּה הֻצְרַךְ אָבִינוּ לִבְרִיתוֹ בָּזֶה, וּפְלִשְׁתִּים מִבְּנֵי מִצְרַיִם הָיוּ, וְכֵן הַכַּפְתּוֹרִים, וְאֵינָם מֵעֶשֶׂר עֲמָמִין. אֲבָל הַדָּבָר בְּהֶפֶךְ, כִּי הַכַּפְתּוֹרִים וְהַפְּלִשְׁתִּים הִשְׁמִידוּ מִן הַכְּנַעֲנִים, כִּי אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר הָיָה, וְהָעַזָּתִי יוֹשֵׁב בְּעַזָּה וְצִידוֹן עִיר פְּלִשְׁתִּים, וְאֵלֶּה מִגִּבּוּל הַכְּנַעֲנִי הֵם, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד עַזָּה. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי כִּי פְּלִשְׁתִּים וְכַפְתּוֹרִים יֵחָשְׁבוּ עַם אֶחָד, וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (ירמיהו מז ד) כִּי שֹׁדֵד ה' אֶת פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר. וְזֶה טַעַם **כַּפְתּוֹרִים הַיּוֹצְאִים מִכַּפְתּוֹר**, כִּי יָצְאוּ מִכַּפְתּוֹר עַם מְעַט לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָאוּ, וְהִשְׁמִידוּ אֶת הָעַוִּים הַיּוֹשְׁבִים עַד עַזָּה שֶׁהֵם מִזֶּרַע כְּנַעַן, וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם בְּעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן וְאַשְׁדּוֹד וְגַת וְעֶקְרוֹן, וְהַכֹּל מִגְּבוּלוֹת כְּנַעַן, וְחִלְּקוּ אוֹתָהּ לַחֲמִשָּׁה סַרְנֵיהֶם, וְשֵׁם הַגְּלִילוֹת הָהֵם פְּלֶשֶׁת, וְנִקְרְאוּ גַּם הֵם פְּלִשְׁתִּים. וְנִשְׁאַר לָעַוִּים יֶתֶר אַרְצָם כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר יְהוֹשֻׁעַ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שם) פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר, כִּי פְּלִשְׁתִּים הֵם. וְזֶה טַעַם אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת כַּפְתֹּרִים (בראשית י יד) כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם. וּמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (עמוס ט ז) הֲלֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר, יְסֹפֵּר מִלְּחֲמוֹת ה', כִּי הוּא אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה, וְהֶעֱלָה פְּלִשְׁתִּים מִכַּפְתּוֹר אַרְצָם, כִּי הוֹצִיאָם מִשָּׁם לָתֵת לָהֶם בְּנֵס גָּדוֹל אֶת הָעַוִּים וְהִשְׁמִידוּם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם, וְעָזְבוּ כַּפְתּוֹר לַאֲחֵיהֶם. אוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי, כִּי הָעַוִּים בְּנֵי כְנַעַן יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בָּרִאשׁוֹנָה הָיָה שָׁמָם פְּלִשְׁתִּים, כִּי שֵׁם הָאָרֶץ פְּלֶשֶׁת, וְהַכַּפְתּוֹרִים הַיּוֹצְאִים מִכַּפְתּוֹר כַּאֲשֶׁר הִשְׁמִידוּם הִגְלוּ מֵהֶם לְכַפְתּוֹר אַרְצָם אֲשֶׁר הִיא מִכֹּלֶל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְיַד אֲחֵיהֶם, וַה' גְּאָלָם מִשָּׁם וְחָזְרוּ לִמְקוֹמָם, לֹא יָדַעְנוּ בְּאֵי זֶה דּוֹר מִן הַדּוֹרוֹת. וְהִנֵּה פְּלִשְׁתִּים יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ כְּנַעַן הֵם, וּלְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב (צפניה ב ה) דְּבַר ה' עֲלֵיכֶם כְּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ מֵאֵין יוֹשֵׁב, וְכֵן יִשְׂרָאֵל לֹא הוֹרִישׁוּ פְּלִשְׁתִּים עַד שֶׁעָבַר זְמַן הַשִּׁבּוּעָה שֶׁמֵּתוּ שְׁלֹשָׁה דּוֹרוֹת מִן הַפְּלִשְׁתִּים בְּאוֹתָהּ הָאָרֶץ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (מכילתא ריש בשלח), כִּי קָרוֹב הוּא, קְרוֹבָה הַשִּׁבּוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ, עַדַיִן נָכְדוֹ קַיָּם. וְזֶהוּ הָרָאוּי וְהַנָּכוֹן בָּעִנְיָן הַזֶּה. אֲבָל בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק וְאֵלּוּ טְרֵפוֹת (חולין ס) אָמְרוּ כִּדְבְרֵי רַשִׁ"י בְּמַחְלֹקֶת, וְרֹב אָמַר הָתָם עַוִּים מִתֵּימָן בָּאוּ, וְתַנְיָא כְּוָתָהּ, וְתֵימָן זֶרַע אֱדוֹם, כִּדְכְתִיב (ירמיהו מט ז) לֶאֱדוֹם כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה

בְּתֵימָן, וְזֶה אֶפְשָׁר הוּא, וְיֹאמַר הַכָּתוּב כִּי הָעַוִּים שֶׁהֵם מִבְּנֵי עֵשָׂו קְצָת אַרְצָם טְהֵרָה בְּיַד הַכַּפְתּוֹרִים כְּעַמּוֹן וּמוֹאָב שֶׁטָּהֲרוּ בְּסִיחוֹן. וּמָה שֶּׁכָּתַבְתִּי הוּא הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר:

פסוק כד

רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן, הַדִּבּוּר הַזֶּה הוּא הָאָמוּר לְמַטָּה (דברים ב':ל"א) רְאֵה הַחִלּוֹתִי תֵּת לְפָנֶיךָ, וְקוֹדֶם לָכֵן שָׁלַח לוֹ מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת, כִּי אַחֲרֵי שֶׁיְּצַוֵּנוּ הַשֵּׁם הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּבֵר בּוֹ מִלְחָמָה לֹא יִשְׁלַח לוֹ דִּבְרֵי שָׁלוֹם אֶעְבְּרָה בְּאַרְצֶךָ, כִּי אִם יִשְׁמַע אֵלָיו יִהְיֶה עוֹבֵר עַל דִּבְרֵי הַשֵּׁם, וְאִם יָדַע שֶׁלֹּא יִשְׁמַע יִהְיֶה שְׁלִיחוּתוֹ לָרִיק. וְלֹא תַחְשֹׁב לוֹמַר כִּי הִיא הַמִּצְוָה שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ (דברים כ':י') כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם, כִּי שָׁם כָּתוּב (דברים ב':י"א) וְהָיָה כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ, וְכָאן אִם שָׁמַע לָהֶם לֹא הָיוּ נוֹגְעִים בּוֹ כְּלָל. אֲבָל פֵּרוּשׁ **וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים**, כְּבָר שָׁלַחְתִּי מַלְאָכִים, אֲבָל הִקְדִּים דִּבְרֵי הַשֵּׁם לְבָאֵר כִּי הִקְשָׁה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת רוּחוֹ (דברים ב':ל') לוֹמַר כִּי הַכֹּל סִבָּה מֵאֵת הַשֵּׁם כִּי כֵן אָמַר לִי:

פסוק כה

וְטַעַם **אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ**, כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּרְאוּם כָּל הָעַמִּים וְאַנְשֵׁי כְנַעַן בְּלֵב נָמֵס יֵצְאוּ לִקְרָאתָם, אֲבָל הִקְשָׁה הַשֵּׁם אֶת רוּחָם לֵאמֹר טוֹב מוּתֵנוּ בְּחַרְבָּם מִלְּהְיוֹת לָהֶם עֲבָדִים. כִּי מָה טַעַם לוֹמַר בְּמִשֶּׁה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם, וְהוּא לֹא יִלָּחֵם רַק בִּשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה. אֲבָל הִיא הַבְטָחָה לִיְשֻׂרָאֵל וְלִיהוֹשֻׁעַ, כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ (דברים ג':כ"א) עֵינֶיךָ הָרֹאוֹת וְגוֹ'. וְזֶה טַעַם הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת אַרְצוֹ (דברים ב':ל"א):

פסוק לד

וַנַּחֲרֵם אֶת כָּל עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף, שֶׁהָיוּ מִן הָאֱמוֹרִי, וְנִצְטַוּוּ בְּכָךְ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ':ט"ז) רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה, וְאַף עַל פִּי כֵן פָּתַח לָהֶם בְּשָׁלוֹם, שֶׁכָּךְ הִיא הַמִּצְוָה כַּאֲשֶׁר אָפְרֵשׁ בעה"י (רמב"ן על דברים כ':י'). אֲבָל לְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן לֹא קָרָא לְשָׁלוֹם, שֶׁהוּא יָצָא אֵלָיו לַמִּלְחָמָה קֹדֶם שֶׁבָּאוּ לָעִיר שֶׁלּוֹ כְּלָל. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי הָעִנְיָן בְּסֵדֶר זֹאת חֻקַּת (במדבר כא כא):

פרק ג

פסוק ט

צִידֹנִים יְקָרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן, וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר (דברים ד':מ"ח) עַד הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן, הֲרֵי לוֹ אַרְבַּע שֵׁמוֹת, לְהַגִּיד שֶׁבַח אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת מִתְפָּאֲרוֹת בְּכָךְ, זֶה אוֹמֵר עַל שְׁמִי יִקָּרֵא וְזֶה אוֹמֵר עַל שְׁמִי יִקָּרֵא, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ג':ט')

מִדִּבְרֵי אַגָּדָה (ספרי עקב לז). וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הַשֶּׁבַח הַזֶּה כָּךְ, אֲבָל עִקַּר הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי צִדּוֹנִים בְּנֵי בְּכוֹר כְּנַעַן יִקָּרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן בִּהְיוֹתוֹ בְּיָדָם מִלְּפָנִים, וְהָאֱמוֹרִי הַיּוֹשֵׁב בָּהּ עַכְשָׁו אֲשֶׁר מֵהֶם יִלְכְּדוּ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל יִקָּרְאוּ לוֹ שְׂנִיר, וְהוּא שֶׁלֶג בִּלְשׁוֹן כְּנַעַן, כְּמוֹ שֶׁרַשְׁ"י מֵעִיד עָלָיו, וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס על דברים ג':ט'), וּבַעֲבוּר שֶׁהוּא הַר הַשֶּׁלֶג וּמִפְּנֵי הַקְּרִירוּת יִהְיֶה חֹרֶם יִקָּרֵא חָרְמוֹן, וְהוּא לוֹ שֵׁם כִּנּוּי. וְאוּלַי גַּם לְשׁוֹן שִׂרְיֹן בִּלְשׁוֹן הַצִּידוֹנִים שֵׁם שָׁיוֹרָה עַל כָּךְ. וְשֵׁם הָהָר שִׂיאֹן. וְהַכָּתוּב שָׁאַמַר (שיר השירים ד ח) מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן יִקָּרֶאנּוּ בִּשְׁנֵי כִּנּוּיִין, מֵרֹאשׁ הַשֶּׁלֶג וְהַחֹרֶם, אוֹ טַעְמוֹ מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וּמִכָּל הָהָר. וְכֵן מָה שֶׁאָמַר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א ה כג) וּבְנֵי חֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה יָשְׁבוּ בָּאָרֶץ מִבָּשָׁן עַד בַּעַל חֶרְמוֹן וּשְׂנִיר וְהַר חָרְמוֹן הֵמָּה רָבוּ, גַּם כֵּן פֵּרוּשׁוֹ וּשְׂנִיר וְכָל הָהָר שֶׁהוּא הַר חָרְמוֹן. אֲבָל **בַּעַל חָרְמוֹן** עִיר אוֹ מִגְדָּל קָרְאוּ לוֹ בַּעַל, אוֹ שֶׁהָיָה שָׁם נָעֳבָד אֶחָד מֵהַבְּעָלִים. וְיִתָּכֵן שֶׁאַחֲרֵי הֱיוֹת יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הֶחְלִפּוּ הַשֵּׁמוֹת קְצָת, וְהָיָה הָהָר הַהוּא גָּדוֹל וְקָרְאוּ לַחֵלֶק הַגָּבוֹהַּ אֲשֶׁר בְּרֹאשׁוֹ שְׂנִיר וְלַחֵלֶק הַשֵּׁנִי חָרְמוֹן, אוֹ הֵם הָרִים אֲחֵרִים קָרְאוּ לָהֶם כֵּן אַחַר הַתּוֹרָה, וְרַבִּים כֵּן, וְכֵן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר (תהלים מב ז):

פסוק יא

כִּי רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל וְגוֹ', עִנְיַן הַכָּתוּב שֶׁבָּא לְהַגִּיד כִּי עוֹג זֶה נִקְרָא מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי בַּעֲבוּר כִּי מָלַךְ עֲלֵיהֶם, אֲבָל הוּא עַצְמוֹ מִן הָרְפָאִים הוּא, וּלְהַגִּיד עַל גָּבְהוֹ וְגָדְלוֹ, כִּי הָיוּ הָרְפָאִים עִם גָּדוֹל וָרָם כַּעֲנָקִים, אָמַר כִּי עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל, לֹא יִסְבֹּל אוֹתוֹ עֶרֶשׂ עֵצִים כִּשְׁאָר בְּנֵי אָדָם, וְהוּא בְּעִיר רַבָּה שֶׁהָיְתָה עִיר מוֹשָׁבוֹ, וְכַאֲשֶׁר הִשְׁמִידוּ בְּנֵי עַמּוֹן אֶת הָרְפָאִים כַּאֲשֶׁר נִזְכַּר לְמַעְלָה (ב כא) וְנִלְכְּדָה עָרוֹ נִצַּל הוּא לְבַדּוֹ מִיָּדָם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר כִּי רַק עוֹג נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים, וְהִנֵּה נִשְׁאֲרָה מִטָּתוֹ שָׂמָה בְּרַבָּה אֲשֶׁר הִיא עַתָּה לִבְנֵי עַמּוֹן, וְהָעַמּוֹנִים קְיָמוּ אוֹתָהּ לְעֵדוּת כִּי הִשְׁמִידוּ עַם גָּדוֹל וָרָם, וְהָאִישׁ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחֹסֶן הוּא כָּאֵלּוֹנִים לְכָדוּ מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ. וְזֶה טַעַם **הִנֵּה**, כְּלוֹמַר הִנֵּה הָעֵדוּת קַיֶּמֶת שֶׁהֵיא עֶרֶשׂ בַּרְזֶל וַאֲרֻכָּה וּרְחָבָה מְאֹד, וְקַיֶּמֶת הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן, כִּי עַרְשׂוֹ אֲשֶׁר בְּעַשְׁתָּרוֹת הָיְתָה לְשָׁלֵל וְאָבְדָה:

וְטַעַם **בְּאַמַּת אִישׁ**, הַגָּדוֹל בִּבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ וְחַזַּקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ (מלכים א ב ב). וְעַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ג':י"א) בְּאַמַּת אִישׁ, בְּאַמַּת הָאִישׁ, וְתַרְגּוּם מִלַּךְ, וְכֵן אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד (במדבר כח ד), בַּלַּיְלָה הוּא (בראשית יט לג), וְכֵן רַבִּים, כְּלוֹמַר בְּאַמַּת עוֹג עַצְמוֹ:

פסוק יב

וְאֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִיא, אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת הָאֱמוּרָה לְמַעְלָה מִנַּחַל אַרְנוֹן עַד הַר חֶרְמוֹן יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִיא: **מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל נַחַל אַרְנֹן**, אֵינוֹ מְחֻבָּר לְרֹאשׁוֹ שֶׁל מִקְרָא אֶלָּא לְסוֹפוֹ, עַל נָתַתִּי לְרֹאובֵנִי וְלַגָּדִי, אֲבָל לְעִנְיַן יְרֻשָּׁה עַד הַר חֶרְמוֹן הָיָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ג':י"ב). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי יֹאמַר וְאֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת שֶׁיָּרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִיא מֵעֲרוֹעֵר נָתַתִּי לְרֹאובֵנִי וְלַגָּדִי, וְכֵן וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ, וְכֵן רַבִּים:

פסוק יג

כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים, פֵּרוּשׁ וְכֹל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל הַבָּשָׁן אֲשֶׁר הוּא נִקְרָא אֶרֶץ רְפָאִים, כִּלְשׁוֹן וְכֹל הַהַקְדִּישׁ שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְשָׁאוּל בֶּן קִישׁ (דהי"א כו כח), הַהוֹשִׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת (עזרא י יז), שֶׁהַה"א בָּהֶם בְּמִקוֹם אֲשֶׁר, וְכֵן רַבִּים. וְהָיָה נִקְרָא מִכְּלַל אֶרֶץ רְפָאִים עַל שֵׁם עוֹג הַמּוֹלֵךְ בָּהּ אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה מִתְּחִלָּה לָרְפָאִים וְנִשְׁאֲרָה לְעוֹג, כִּי הוּא וְהָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּהּ מִיֶּתֶר הָרְפָאִים:

פסוק כג

וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר כִּבּוּשׁ אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג וְאָמַר (דברים ג':כ"א) וְאֶת יְהוֹשׁוּעַ צִוִּיתִי בָּעֵת הַהִיא, הִזְכִּיר כִּי אֲנִי לֹא אֶעֱבֹר שָׁם, כִּי הִתְחַנַּנְתִּי אֶל הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְלֹא שָׁמַע אֵלַי, וְצִוָּה אוֹתִי לְחַזֵּק אֶת יְהוֹשֻׁעַ כִּי הוּא יַעֲבֹר. וְטַעַם בָּעֵת הַהִיא, רָמָז לְעֵת הַגְּזֵרָה שֶׁהִזְכִּיר (דברים א':ל"ז) גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה', וְלֹא נִזְכְּרָה שָׁם הִתְחַנָּה בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה. וְהַנָּכוֹן כִּי **בָּעֵת הַהִיא** בָּעֵת הַנִּזְכֶּרֶת שֶׁכָּבַשְׁתִּי סִיחוֹן וְעוֹג וְהִתְחַלְתִּי לְהִלָּחֵם בָּעֲמָמִין שֶׁנִּתְּנוּ לְיִשְׂרָאֵל וְחִלַּקְתִּי הָאָרֶץ לִשְׁנֵי הַשְּׁבָטִים, וְהָיָה זֶה כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לוֹ (במדבר כז יב) עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה, כִּי אָז בִּקֵּשׁ רַחֲמִים עַל הַדָּבָר וְהִתְחַנֵּן הִתְחַנָּה הַזֹּאת, וְכַאֲשֶׁר לֹא שָׁמַע הַשֵּׁם בְּקוֹלוֹ חָזַר וְהִתְפַּלֵּל, יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה, כְּמוֹ שֶׁנִּזְכַּר שָׁם (דברים ג':ט"ז), וְזֶהוּ וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ (דברים ג':כ"ח). אֲבָל הִזְכִּיר שָׁם הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר נַעֲנָה עָלֶיהָ, וְכָאן הִזְכִּיר זֶה לְהוֹדִיעַ כִּי הָאָרֶץ הָיְתָה חֲבִיבָה עָלָיו מְאֹד וְלֹא זָכָה אֵלֶיהָ בַּעֲבוּרָם, וְכָל זֶה מִתּוֹכְחוֹתָיו:

פסוק כד

ה' אֱלֹהִים, רַחוּם בַּדִּין, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ג':כ"ד). וְלֹא הִשְׁגִּיחַ הָרַב כִּי הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן הוּא כָּתוּב בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת וְהַשֵּׁנִי הוּא כָּתוּב בְּיוּ"ד הֵ"א, שֶׁבּוֹ אָמְרוּ כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ה' זוֹ מִדַּת רַחֲמִים, אֱלֹהִים זוֹ מִדַּת הַדִּין. אֲבָל הַשֵּׁמוֹת הַנִּזְכָּרִים כָּאן אָדוֹן בְּמִדַּת רַחֲמִים. וְכָךְ אָמְרוּ בִּילַמְּדֵנוּ, אָמַר לוֹ רִבּוֹן הָעוֹלָמִים אִי מִתְּבָעֵי לִי בְּדִין הַב לִי, וְאִי לָא מִתְּבָעֵי לִי בְּדִין רַחֵם עָלַי. כְּשֵׁם שֶׁאָמַר אַבְרָהָם ה' אֱלֹהִים מַה תִּתֶּן לִי וְגוֹ', וְגַם בְּאַבְרָהָם

כְּךָ הֵם כְּתוּבִים הָרִאשׁוֹן אֶלֶ"ף דָּלֶ"ת וְהַשֵּׁנִי יוֹ"ד הֵ"א. וְעִנְיַן הַפָּרָשָׁה יוּבַן בָּזֶה, כִּי אָמַר **וָאֶתְחַנַּן** וְלֹא אָמַר **וָאֶתְפַּלֵּל**, כִּי יְדַבֵּר בִּתְחִנָּה. וְאָמַר אֲדוֹן אֲשֶׁר בְּךָ הָרַחֲמִים אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ, כָּךְ הִיא תְּחִלַּת נְבוּאָתִי שֶׁהֶרְאִיתָ לִי כְּבוֹדְךָ, דִּכְתִיב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים (שמות ג ו), עִם הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה, וְהָרְאִיתִי לְדַעַת מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ שֶׁמַּמְנוּ יִהְיוּ כְּמַעֲשֶׂיךָ הַגְּדוֹלִים וְכִגְבוּרוֹתֶיךָ הַחֲזָקוֹת. וּמִכָּאן תִּבִין עוֹד בַּמֶּה הִתְאַנַּף בּוֹ הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד. אָבָל לְשׁוֹן סִפְרֵי (ואתחנן כד), כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ה' זוֹ מִדַּת רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר ה' אֵל רַחוּם וְחַנּוּן, אֱלֹהִים זוֹ הִיא מִדַּת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם. וְהַכַּוָּנָה לְפָרֵשׁ כִּי הַשֵּׁם הַשֵּׁנִי בְּכָאן הוּא מִדַּת הָרַחֲמִים, וְהוּא הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, וּשְׁאָר הַשֵּׁמוֹת כֻּלָּן מִדַּת הַדִּין, כְּמוֹ אֱלֹהִים שֶׁהוּא שֵׁם גַּם לַדַּיָּנִים, וְכָל שֶׁכֵּן אֶלֶ"ף דָּלֶ"ת שֶׁהוּא לְשׁוֹן אֲדוֹנִים. וְהִנֵּה הַשִּׁלְשִׁים הַתּוֹכָחוֹת בָּזֶה שֶׁהוֹדִיעַ אוֹתָם שֶׁגָּרְמוּ אֲבוֹתֵיהֶם רָעָה עַל עַצְמָם וְגַם עָלָיו גָּרְמוּ עֹנֶשׁ שֶׁלֹּא יַעַבְרוּ לָאָרֶץ, אֲבָל הֵם הַבָּנִים יַעַבְרוּ וְיִירְשׁוּ אוֹתָהּ אִם לֹא יִהְיוּ כַּאֲבוֹתָם דּוֹר סוֹרֵר וּמוֹרֶה. וּלְכָךְ יַתְחִיל עַתָּה לְהַזְהִירָם בִּכְלָלֵי הַמִּצְוֹת שֶׁלֹּא יוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶם וְלֹא יִגְרְעוּ מֵהֶם:

פרק ד

פסוק ב

לֹא תוֹסִיפוּ, כְּגוֹן חָמֵשׁ פָּרָשִׁיּוֹת בַּתְּפִלִּין חֲמִשָּׁה מִינִין בַּלּוּלָב חֲמֵשׁ צִיצִיּוֹת, וְכֵן לֹא תִגְרְעוּ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ד':ב'). וְכָךְ אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (ראה), מִנַּיִן שֶׁלֹּא תּוֹסִיף עַל הַלּוּלָב וְעַל הַצִּיצִית, ת"ל לֹא תוֹסִיפוּ. וּמִנַּיִן שֶׁאֵין פּוֹחֲתִים מֵהֶן, ת"ל לֹא תִגְרְעוּ. מִנַּיִן שֶׁאִם פָּתַח לְבָרֵךְ בִּרְכַּת כֹּהֲנִים לֹא יֹאמַר הוֹאִיל וּפָתַחְתִּי לְבָרֵךְ אוֹמַר ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יוֹסֵף עֲלֵיכֶם, ת"ל הַדָּבָר, אֲפִלּוּ דָּבָר לֹא תּוֹסֵף עָלָיו. אֲבָל לֹא בְּאֵלֶּה בִּלְבַד אָמְרוּ, אֶלָּא אַף הַיָּשֵׁן בַּסֻּכָּה בַּשְּׁמִינִי בְּכַוָּנָה לוֹקֶה, כְּמוֹ שֶׁמַּזְכִּיר בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה (ראש השנה כ"ח). וְכֵן אִם יַעֲשֶׂה חֵג שִׁשָּׁה, עוֹבֵר בַּלָּאו הַזֶּה. וּלְפִי דַּעְתִּי אֲפִלּוּ בָּדָא לַעֲשׂוֹת מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, כְּגוֹן שֶׁעָשָׂה חַג בַּחֹדֶשׁ שֶׁבָּדָא מִלִּבּוֹ כְּיָרְבָעָם (מלכים א יב לג), עוֹבֵר בְּלָאו. וְכָךְ אָמְרוּ (מגילה יד) לְעִנְיַן מִקְרָא מְגִלָּה, מַאָה וּשְׁמוֹנִים נְבִיאִים עָמְדוּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא פְּחָתוּ וְלֹא הוֹסִיפוּ עַל מָה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת חוּץ מִמִּקְרָא מְגִלָּה, מַאי דִּרוּשׁ וְכוּ'. וּבִירוּשַׁלְמִי (מגילה פ"א ה"ז) שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה זְקֵנִים וּמֵהֶם כַּמָּה נְבִיאִים הָיוּ מִצְטַעֲרִים עַל הַדָּבָר, אָמְרוּ כָּתוּב אֵלֶּה הַמִּצוֹת אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה, אֵלּוּ הַמִּצוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ מִפִּי מֹשֶׁה, כְּךָ אָמַר לָנוּ מֹשֶׁה וְאֵין נָבִיא אַחֵר עָתִיד לְחַדֵּשׁ דָּבָר לָכֶם, וּמָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר רוֹצִים לְחַדֵּשׁ לָנוּ דָּבָר. לֹא זוּ מִשָּׁם נוֹשְׁאִין וְנוֹתְנִין בַּדָּבָר עַד שֶׁהֵאִיר הקב"ה עֵינֵיהֶם וְכוּ'. הֲרֵי שֶׁהָיְתָה הַמִּצְוָה

הַזּוֹ אֲסוּרָה לָהֶם, א"כ הִיא בִּכְלַל לֹא תֹסֵף עָלָיו. אֶלָּא שֶׁלֹּא לָמַדְנוּ לְמוֹסִיף עַל פִּי נָבִיא אֶלָּא מִן הַכָּתוּב שֶׁאָמַר **אֵלֶּה הַמִּצְוֹת**, אֵין נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ בּוֹ דָּבָר מֵעַתָּה. וּמָה שֶּׁתִּקְּנוּ חֲכָמִים מִשּׁוּם גָּדֵר, כְּגוֹן שְׁנִיּוֹת לָעֲרָיוֹת וְכֵיוֹצֵא בָּהֶן, זוֹ הִיא מִצְוָה מִן הַתּוֹרָה, וּבִלְבַד שֶׁיֵּדַע שֶׁהֵם מִשּׁוּם הַגָּדֵר הַזֶּה וְאֵינָן מִפִּי הקב"ה בַּתּוֹרָה:

פסוק ג

עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת עַתָּה בָּא לְהַזְהִיר בִּפְרָטֵי הַמִּצְוֹת, וַיַּתְחֵיל בַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא שֹׁרֶשׁ לְכֻלָּן:

פסוק ה

וְטַעַם **רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם**, רְאֵה שֶׁאֲנִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם הַיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים יא יג): **אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם**, וַאֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם (דברים ד ח). אוֹ יֹאמַר לִמַּדְתִּי מִפְּנֵי שֶׁהַזְכִּיר לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, כְּלוֹמַר, רְאֵה בְּעֵת בּוֹאֲךָ לָאָרֶץ שֶׁלִּמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' אֱלֹהָי. וְהִנֵּה מִתְחִלָּה דִּבֵּר עַל הַדָּבָר שֶׁהִיא כְּלָל לַכֹּל, עֲשֹׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה; וְעַתָּה יַזְהִיר בַּחֻקִּים, שֶׁהֵם גְּזֵרוֹתָיו, וּבַמִּשְׁפָּטִים, שֶׁהֵם הַדִּינִים, כִּי אֵלּוּ הֵם צְרִיכִין חִזּוּק יוֹתֵר, מִפְּנֵי הֶעְלֵם טַעַם הַחֻקִּים, וּמִפְּנֵי כִּי בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִידוּ אָרֶץ. וְאָמַר לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, לְהַזְהִיר עַל כֻּלָּם, כִּי יֵשׁ חֻקִּים רַבִּים וּמִשְׁפָּטִים שֶׁאֵינָן נוֹהֲגִין בְּחוּצָה לָאָרֶץ; אוֹ יִרְמֹז שֶׁעִקַּר הַמִּצְוֹת כֻּלָּן בָּאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁרָמַזְתִּי בְּסוֹד הָאָרֶץ (ויקרא יח כה). וְאָמַר כִּי בַּחֻקִּים וּבַמִּשְׁפָּטִים תּוֹעָלוֹת גְּדוֹלוֹת, שֶׁהֵם תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֵׂיהֶם מִן הָאָדָם, וַאֲפִילּוּ שׂוֹנְאֵיהֶם יִשְׁבְּחוּ אוֹתָם בָּהֶם. וְעוֹד, שֶׁהֵם תּוֹעֶלֶת גְּדוֹלָה שֶׁאֵין כְּמוֹתָהּ, שֶׁהַשֵּׁם יִהְיֶה קָרוֹב לָהֶם בְּכָל קָרְאָם אֵלָיו, וְכֵן הָעַמִּים יִתְבּוֹנָנוּ בָּזֶה וְיֵדְעוּ כִּי הַחֻקִּים נַעֲשִׂים בְּחָכְמָה וּבִינָה לְקָרְבָה אֶל הָאֱלֹהִים וְיִירְאוּ מֵהֶם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל. וְעוֹד, שֶׁהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים בְּעַצְמָם הֵם צַדִּיקִים, יְשָׁרִים וְטוֹבִים בְּיִשּׁוּב הָעָם וְהַמְּדִינוֹת.

פסוק ט

רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וגו' פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים, "אִז כְּשֶׁלֹּא תִּשְׁכָּחוּם וְתַעֲשׂוּם עַל אֲמִתָּתָם תֵּחָשְׁבוּ חֲכָמִים וּנְבוֹנִים, וְאִם תְּעַוְּתוּ אוֹתָם מִתּוֹךְ שִׁכְחָה תֵּחָשְׁבוּ שׁוֹטִים", לְשׁוֹן רַשִׁ"י. (רש"י על דברים ד':ט') וְאֵינוֹ נָכוֹן כְּלָל, אֲבָל הַכָּתוּב הַזֶּה לְפִי דַּעְתִּי מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, הִזְהִיר בָּהּ מְאֹד, כִּי כַּאֲשֶׁר אָמַר שֶׁנִּזְהַר בְּכָל הַמִּצְוֹת וְנִשְׁמֹר הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים לַעֲשׂוֹתָם, חָזַר וְאָמַר רַק אֲנִי מַזְהִירְךָ מְאֹד לְהִשָּׁמֵר וְלִשְׁמֹר עַצְמְךָ מְאֹד מְאֹד לְזָכֹר מֵאַיִן בָּאוּ אֵלֶיךָ הַמִּצְוֹת, שֶׁלֹּא תִּשְׁכַּח מֵעֲמַד הַר סִינַי מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הַקּוֹלוֹת וְהַלַּפִּידִים, אֶת כְּבֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלּוֹ וּדְבָרָיו אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ שָׁם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, וְתוֹדִיעַ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ בַּמַּעֲמָד הַנִּכְבָּד הַהוּא לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ עַד עוֹלָם. וּפֵרֵשׁ הַטַּעַם, כִּי הַשֵּׁם עָשָׂה הַמַּעֲמָד הַהוּא כְּדֵי שֶׁתִּלְמְדוּ לְיִרְאָה אוֹתוֹ כָּל הַיָּמִים וְאֶת בְּנֵיכֶם תְּלַמְּדוּן לְדוֹרוֹת עוֹלָם, אִם כֵּן עֲשׂוּ

אַתֶּם כָּכָה וְאַל תִּשְׁכְּחוּ אוֹתוֹ. וְהִנֵּה, קֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר הַדִּבְּרוֹת שֶׁנֶּאֶמְרוּ שָׁם, הִזְהִיר בְּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁלֹּא נִשְׁכַּח דָּבָר מִן הַמַּעֲמָד הַהוּא וְלֹא נְסִירֵהוּ מִלְּבֵנוּ לְעוֹלָם, וְצִוָּה בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁנּוֹדִיעַ בּוֹ לְכָל זַרְעֵנוּ מִדּוֹר לְדוֹר כָּל מָה שֶׁהָיָה שָׁם בִּרְאִיָּה וּבִשְׁמִיעָה. וְהַתּוֹעֶלֶת בַּמִּצְוָה הַזֹּאת גְּדוֹלָה מְאֹד, שֶׁאִם הָיוּ דִּבְרֵי הַתּוֹרָה בָּאִים אֵלֵינוּ מִפִּי מֹשֶׁה בִּלְבַד, אע"פ שֶׁנִּבוֹאֹתוֹ נִתְאַמְּתָה בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים, אִם יָקוּם בְּקִרְבֵּנוּ נָבִיא אוֹ חוֹלֵם חֲלוֹם וְיִצַּוֵּנוּ בְּהֵפֶךְ מִן הַתּוֹרָה וְנָתַן אֵלֵינוּ אוֹת אוֹ מוֹפֵת יִכָּנֵס סָפֵק בְּלֵב הָאֲנָשִׁים; אֲבָל כְּשֶׁתַּגִּיעַ אֵלֵינוּ הַתּוֹרָה מִפִּי הַגְּבוּרָה לְאָזְנֵנוּ וְעֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת אֵין שָׁם אֶמְצָעִי, נַכְחִישׁ כָּל חוֹלֵק וְכָל מְסַפֵּק, וּנְשַׁקֵּר אוֹתוֹ, לֹא יוֹעִילֵהוּ אוֹת וְלֹא יַצִּילֵהוּ מוֹפֵת מִן הַמִּיתָה בְּיָדֵינוּ, כִּי אֲנַחְנוּ הַיּוֹדְעִים בְּשַׁקְּרוּתוֹ. זֶהוּ שֶׁאָמַר שָׁם (שמות יט ט): **וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם**, כִּי כְּשֶׁנַּעְתִּיק גַּם כֵּן הַדָּבָר לְבָנֵינוּ, יֵדְעוּ שֶׁהָיָה הַדָּבָר אֱמֶת בְּלֹא סָפֵק כְּאִלּוּ רָאוּהוּ כָּל הַדּוֹרוֹת, כִּי לֹא נָעִיד שֶׁקֶר לְבָנֵינוּ וְלֹא נַנְחִיל אוֹתָם דְּבַר הֶבֶל וְאֵין בָּם מוֹעִיל, וְהֵם לֹא יִסְתַּפְּקוּ כְּלָל בְּעֵדוּתֵנוּ שֶׁנָּעִיד לָהֶם אֲבָל יַאֲמִינוּ בְּוַדַּאי שֶׁרָאִינוּ כֻּלָּנוּ בְּעֵינֵינוּ וְכָל מָה שֶׁסִּפַּרְנוּ לָהֶם. וְהָעִנְיָן הַזֶּה יָבוֹא עוֹד בְּפָרָשַׁת (דברים יג ב): "כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חוֹלֵם חֲלוֹם וְגוֹ'", וּכְבָר הִזְכַּרְתִּיו שָׁם בְּפָרָשַׁת **בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי** (שמות יט ט).

פסוק יב

וַיְדַבֵּר ה' אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי הַדָּבָר בְּמָקוֹמוֹ (שמות יט כ) שֶׁהֵם שָׁמְעוּ דִּבּוּר הַשֵּׁם הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, שֶׁרָאוּ אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וְהִשִּׁיגוּהָ וְהֻגַּד לָהֶם בָּזֶה בְּרִיתוֹ בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, כִּי בְּכֻלָּן שָׁמְעוּ הַקּוֹל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, וּשְׁאָר הַמִּצְוֹת צִוָּה אוֹתִי בָּעֵת הַהִיא לְלַמֵּד אֶתְכֶם, כִּי כְּבָר אֲנִי נֶאֱמָן לְנָבִיא לַה' בַּמֶּה שֶׁרְאִיתֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ד':ט').

פסוק טו

וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם, יַזְהִירֵם פֶּן יִטְעוּ אַחַר הַקּוֹל אֲשֶׁר שָׁמְעוּ, וְיַעֲשׂוּ הַשְׁחָתָה לְקַצֵּץ בַּנְּטִיעוֹת. וְאָמַר תְּחִלָּה תַּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה, בָּאָדָם, שֶׁמֵּהֶם יִהְיֶה קוֹל, וְאַחַר כֵּן הִזְכִּיר כָּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וּבִדְגֵי הַיָּם, וְאַחַר כֵּן חָזַר אֶל צָבָא הַשָּׁמַיִם. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי **אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים**, כִּי לְכֻלָּם כּוֹכָב וּמַזָּל וּגְבוֹהִים עֲלֵיהֶם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן, כְּגוֹן הַנֶּאֱמָר בְּדָנִיֵּאל: שַׂר מַלְכוּת פָּרַס וְשַׂר מַלְכוּת יָוָן, וּבַעֲבוּר כֵּן יַעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִים מֵהֶם וְיַעַבְדוּם. וְאָמַר: וְאֶתְכֶם לָקַח ה', כִּי אַתֶּם חֵלֶק הַשֵּׁם, לֹא תָּקִימוּ עֲלֵיכֶם שַׂר אוֹ עוֹזֵר זוּלָתוֹ, כִּי הוּא הוֹצִיא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל, שֶׁהֱיִיתֶם בְּתוֹךְ מִצְרַיִם בְּכוּר אֵשׁ וְעֵצִים וְהוֹצִיא אֶתְכֶם מִשָּׁם כְּנֶגֶד שָׂרֵיהֶם שֶׁעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְלוּלֵי

שֶׁהִפִּילָם לֹא הָיִיתֶם יוֹצְאִים, כִּי הָיוּ הֵם בְּמַעֲלָתָם שֶׁלֹּא תֵצְאוּ. וְהִנֵּה עָשָׂה כָּל זֶה כְּדֵי שֶׁתִּהְיוּ לוֹ נַחֲלָה וְתִהְיוּ לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים:

פסוק כא

וְטַעַם **וַה' הִתְאַנַּף בִּי עַל דִּבְרֵיכֶם**, שֶׁהֶחְזִיר בַּמָּקוֹם הַזֶּה, כְּלוֹמַר אוֹתִי צִוָּה ה' בָּעֵת הַהִיא לְלַמֵּד אֶתְכֶם הַמִּצוֹת לַעֲשׂוֹתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה, וְעַתָּה קְחוּ מִפִּי תּוֹרָה כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְלֹא אוּכַל לְלַמֵּדְם אֶתְכֶם בָּאָרֶץ, וְאַל תִּשְׁכְּחוּ שָׁם מָה שֶׁלִּמַּדְתִּי אֶתְכֶם וְלֹא מָה שֶׁרְאִיתֶם בְּסִינַי. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֹאמַר הִשָּׁמְרוּ מְאֹד לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם פֶּן תִּשְׁכְּחוּן, כִּי הַשֵּׁם הִתְאַנַּף בִּי מִדְּאָגָה מִדָּבָר זֶה, פֶּן תִּשְׁכְּחוּ אַתֶּם בְּרִית הַשֵּׁם אֱלֹהֵיכֶם בָּאֵשׁ הָאוֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר וְתַעֲשׂוּ תְּמוּנַת כֹּל, וְזֶה טַעַם אֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ. וּכְבָר נִרְמַז זֶה בְּסֵדֶר חֻקַּת הַתּוֹרָה. וְרַשִׁ"י כָּתַב אֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ, שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה. וְהוּא פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין הַפְּסוּקִים הָאֵלֶּה עַל אֲמִתָּתָם. וְטַעַם כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא, כַּאֲשֶׁר רְאִיתֶם בְּרֹאשׁ הָהָר, וְהַכַּוָּנָה שֶׁהוּא מִדַּת הַדִּין הַמְקֻבֶּלֶת בע"ז, וּמִן הַכָּתוּב הַזֶּה תָּבִין בְּכָל הַנִּזְכָּר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה תָּמִיד **ה' אֱלֹהֶיךָ**:

פסוק כה

כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם, עִנְיַן הַכָּתוּב הַזֶּה, שֶׁיַּזְכִּיר וְיֹאמַר: כִּי תּוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים, וּבַעֲבוּר הֱיוֹתְכֶם יְשָׁנִים בָּאָרֶץ וְתִשְׁבוּ לָבֶטַח, אוּלַי תִּשְׁכְּחוּ אֶת הַשֵּׁם; הַעִדֹּתִי בָּכֶם הַיּוֹם שֶׁתֹּאבְדוּ מַהֵר, כִּי לֹא יַאֲרִיךְ לָכֶם, מֵאַחַר שֶׁתַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה. וְהַפָּרָשָׁה הַזּוֹ, אע"פ שֶׁהִיא אַזְהָרָה, לֹא נֶאֱמְרָה בִּלְשׁוֹן "אִם", וְהַטַּעַם, כִּי הוּא כְּמִתְנַבֵּא עַל עִנְיָנָם, וִידַבֵּר בִּלְשׁוֹן יְשֵׁמֵשׁ בִּשְׁנֵי פָּנִים, בִּלְשׁוֹן אַזְהָרָה וּבִלְשׁוֹן עָתִיד לָבֹא, יֹאמַר שֶׁיֵּעָשׂוּ וְיִהְיֶה לָהֶם כָּכָה וְלֹא יִגְזֹר עֲלֵיהֶם. וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (גיטין פח א) שֶׁרָמַז לְגָלוּת בַּיִת רִאשׁוֹן בְּמִלַּת **וְנוֹשַׁנְתֶּם** בְּגֵימַטְרִיָּא, וְהָיְתָה קַבָּלָה בְּיָדָם כִּי יֵשׁ בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת רֶמֶז לִזְמַן הַגָּלוּת, וְכַאֲשֶׁר בָּא עֲלֵיהֶם הִתְבּוֹנָנוּ בָּהּ בִּינָה.

וְאֹמַר **וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל**, וְלֹא אָמַר **וַעֲבַדְתֶּם אוֹתוֹ** אוֹ **וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לוֹ**, אֲבָל אָמַר **וְהִשְׁחַתֶּם**, כִּי הַפֶּסֶל בְּכָאן תְּמוּנַת כֹּל, וּמִפְּנֵי הַשְׁחָתָה יֵאָסֵר אוֹתוֹ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה.

פסוק כז

וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם, יֹאמַר שֶׁנִּשְׁאָר מוּעָטִים בְּכָל גּוֹי וְגוֹי מִכָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג אוֹתָנוּ שָׁם, כִּי בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם יְפַזֵּר אוֹתָנוּ, אָבָל בִּכְלָלֵנוּ רַבִּים אֲנַחְנוּ, שֶׁבַח לָאֵל:

פסוק כח

וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים, מִשֶּׁאַתֶּם עוֹבְדִים לְעוֹבְדֵיהֶם אַתֶּם עוֹבְדִים לָהֶם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ד':כ"ח). וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי סוֹדוֹ, כִּי הַיּוֹשֵׁב בְּחוּצָה לָאָרֶץ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה וּמַעֲשֶׂה יְדֵי אָדָם מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי בְּסֵדֶר אַחֲרֵי מוֹת (ויקרא יח כה):

וְטַעַם **וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן**, לוֹמַר שֶׁהֵם אֶבֶן דּוּמָם כַּאֲשֶׁר הָיוּ מִתְּחִלָּה, אֵין בָּהֶם רוּחַ חַיִּים כְּלָל אֲפִלּוּ כְּחַיֵּי הָאָדָם, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר לֹא יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן, לוֹמַר שֶׁאֵינָנוּ אֱלוֹהַּ וְלֹא יִרְאֶה בָּעֲנִי עוֹבְדָיו וְלֹא יִשְׁמַע תְּפִלָּתָם וּמִצְעָרָתָם לֹא יוֹשִׁיעֵם, וְחָזַר וְאָמַר שֶׁאֲפִלּוּ חַיִּים גְּרוּעִים כְּחַיֵּי הָאָדָם אֵין בָּהֶם, וְהִנֵּה הָעוֹשֶׂה אוֹתָם נִכְבָּד מֵהֶם. אוֹ יִהְיֶה טַעַם הַכָּתוּב כְּנֶגֶד כְּבוֹד עֶלְיוֹן, לוֹמַר אֲשֶׁר לֹא יִרְאוּ בְּצָרַת עוֹבְדֵיהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּן תְּפִלָּתָם, וְלֹא יֹאכְלוּן שֶׁלֹּא תֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵיהֶם וְתֹאכַל אֶת קָרְבְּנוֹתָם, וְלֹא יָרִיחוּן בְּרֵיחַ נִיחוֹחֵיהֶם. וְתָפַשׂ הַכָּתוּב לְשׁוֹן סְתָם, שֶׁאֵין בָּהֶם הַחוּשִׁים הָאֵלּוּ כְּלָל:

פסוק ל

וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ, גַּם זֶה רֶמֶז לְגָאֳלַת בָּבֶל שֶׁשָּׁבוּ אֶל הַשֵּׁם וְהִתְוַדּוּ לְפָנָיו וְשָׁמְעוּ לְקוֹל הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הֵקִים לָהֶם, וּלְפִיכָךְ הִבְטִיחָם שֶׁלֹּא יַשְׁחִיתֵם וְלֹא יִשְׁכַּח בְּרִית אֲבוֹתָם כַּאֲשֶׁר אָמַר (ויקרא כו מב) וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְגוֹ', וּבְסוֹף הַסֵּפֶר יִרְמְז לַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (שם בפסוק טז), וְאֶזְכֶּרֶנּוּ עוֹד בע"ה (רמב"ן על דברים כ"ח:מ"ב):

פסוק לב

כִּי שְׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים, יֹאמַר לֹא יִמְחֹל וְלֹא יַאֲרִיךְ הַשֵּׁם לָכֶם עַל ע"ז וְעַל הַהַשְׁחָתָה בְּפֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה, כִּי עֲשֵׂה עִמָּכֶם מָה שֶׁלֹּא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי מֵעוֹלָם, שֶׁהִשְׁמִיעֲךָ קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, לְמַעַן תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פָּנֶיכֶם וּתְיַחֲדוּ אוֹתוֹ וְלֹא תַּשְׁחִיתוּ, וְלָקַח אֶתְכֶם לוֹ גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים שֶׁלֹּא תַּעֲבְדוּ לְזוּלָתוֹ. וְהִנֵּה הָרְאֵיתָ בְּעֵינֶיךָ כָּל זֶה לָדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים הוּא אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד וְאֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ, כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְלַמְּדֶךָּ בָּזֶה מוּסַר הַשְׂכֵּל, וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה בּוֹעֶרֶת עַד לֵב הַשָּׁמַיִם, וּדְבָרָיו כֻּלָּם שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו, כְּמוֹ עַל פָּנָיו (בראשית לב כב), בְּכֹחוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בְּפָנָיו. וְאַחֲרֵי שֶׁהַשֵּׁם הַגָּדוֹל הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת וְאֵין עוֹד, תִּשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו לְמַעַן יִיטַב לְךָ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל, וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל הָאָרֶץ מִתָּחַת:

פסוק מא

אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים, פֵּרֵשׁ ר"א (אבן עזרא על דברים ד':מ"א) בַּיּוֹם שֶׁהִבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים אָז אָמַר דִּבְרֵי הַבְּרִית. וְאֵינוֹ נָכוֹן, אֲבָל הוּא כִּפְשׁוּטוֹ, כִּי מֹשֶׁה אָסַף כָּל יִשְׂרָאֵל

לְבָאֵר לָהֶם הַתּוֹרָה, וּפָתַח לָהֶם בְּדִבְרֵי הַתּוֹכָחוֹת, וְכַאֲשֶׁר אָמַר בִּפְנֵיהֶם תּוֹכְחוֹתָיו בַּמֶּה שֶׁעָשׂוּ וְהָאֲהָרוֹת עַל ע"ז וְעַל יְחוּד הַשֵּׁם וְהַשְׁלִים לָהֶם שֶׁיִּשְׁמְרוּ חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו לְמַעַן יִיטַב לָהֶם, אָז אָמַר בְּמַעֲמָדָם לִפְנֵיהֶם עַתָּה נְקַיֵּם הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּנוּ הַשֵּׁם, וְתִהְיֶינָה בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר וְרָמוֹת בַּגִּלְעָד וְגוֹלָן בַּבָּשָׁן עָרֵי מִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל רֹצֵחַ בִּשְׁגָגָה. ואע"פ שֶׁאֵינָן קוֹלְטוֹת עַד שֶׁיֻּבְדְּלוּ אוֹתָם שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנַעַן, אָמַר מִצְוָה שֶׁבָּאָה לְיָדֵינוּ נְקַיֵּם אוֹתָהּ לְמַעַן יִיטַב לָנוּ. וְאַחֲרֵי כֵן קָרָא בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ שָׁם וְאָמַר אֲלֵיהֶם (דברים ה':א') שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים וְגוֹ', כִּי עַתָּה יִפְתַּח בַּמִּצְוֹת וּבְבֵאוּר הַתּוֹרָה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בִּתְחִלַּת סֵדֶר אֵלֶּה הַדְּבָרִים:

פסוק מז

וְהִזְכִּיר בְּכָאן **וַיִּירְשׁוּ אֶת אַרְצוֹ וְאֶת אֶרֶץ עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מֵעֲרוֹעֵר וְגוֹ'**, וְהַטַּעַם כִּי שָׁב לְהַזְכִּיר מָה שֶׁאָמַר בִּתְחִלַּת הַסֵּפֶר הַזֶּה (דברים א':ד') כִּי בֵּאוּר הַתּוֹרָה הַזֶּה אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי הָיָה, וְהוֹסִיף בְּכָאן לְפָרֵשׁ כִּי הָיָה הַבֵּאוּר גַּם אַחֲרֵי שֶׁיָּרְשׁוּ אֶת כָּל אַרְצָם, כְּלוֹמַר שֶׁחִלְּקָהּ לָהֶם לִשְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה:

פרק ה

פסוק ה

אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין ה' וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת דְּבַר ה', כִּי הוּא הָיָה עוֹלֶה לָהָר וְשׁוֹמֵעַ דִּבְרֵי הַשֵּׁם, וְיוֹרֵד וְאוֹמֵר לָהֶם עַד שֶׁדִּבֵּר הַשֵּׁם עִמָּהֶם פָּנִים בְּפָנִים. וְזֶה רָמַז אֶל כָּל מָה שֶׁנִּזְכַּר בְּפָרָשַׁת בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי מִתְּחִלַּת כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב עַד וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה' לֵךְ רֵד (שמות יט ג-כד). ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים ה':ה') כִּי זֶה אַחַר מַעֲמַד הַר סִינַי, וְהַטַּעַם הוּא דִּבֵּר עִמָּכֶם פָּנִים בְּפָנִים וּמֵאוֹתוֹ הַיּוֹם הָיִיתִי אֲנִי עוֹמֵד בֵּין הַשֵּׁם וּבֵינֵיכֶם. וְאֵינוֹ נָכוֹן. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי יִרְמֹז לְמָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם (כ ז), כִּי יִשְׂרָאֵל לֹא הֵבִינוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה אֶלָּא אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ, וּשְׁאָר הַדִּבְּרוֹת מֹשֶׁה הוּא הַמַּגִּיד לָהֶם מָה שֶׁיֵּאָמֵר הַשֵּׁם. וְזֶהוּ לְהַגִּיד לָכֶם אֶת דְּבַר ה', לְפָרֵשׁ לָכֶם כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר: וְטַעַם **בֵּין ה' וּבֵינֵיכֶם**, כִּי בְּעֵת הַדִּבְּרוֹת הָיָה הוּא קָרוֹב אֶל מְקוֹם הַשְּׁכִינָה יוֹתֵר מֵהֶם, כִּי הֵם הִרְחִיקוּ לְעַצְמָם כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם (כ טו), וְזֶהוּ כִּי יְרֵאתֶם. **וְלֹא עֲלִיתֶם בָּהָר**, שֶׁלֹּא קְרַבְתֶּם אֵלָיו כַּאֲשֶׁר הָיָה לָכֶם רְשׁוּת, עַל כֵּן הָיִיתִי אֲנִי עוֹמֵד בֵּינֵיכֶם וּבֵין מְקוֹם הַכָּבוֹד בָּאֶמְצַע, כִּי רָחוֹק הָיָה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָיו, וּמִשָּׁם הָיִיתִי אֲנִי מַגִּיד הַדִּבְּרוֹת:

לֵאמֹר, מוּסָב עַל דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ לֵאמֹר, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ה':ה'). וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים ה':ה') אַל תָּשִׁית לִבְּךָ בַּעֲבוּר הֱיוֹת מִלַּת לֵאמֹר רְחוֹקָה, כִּי כֵן רַבִּים, וְהַמְדַבֵּר לֹא הִפְסִיק פְּסוּקִים וְלֹא פָּרְשִׁיּוֹת. וְנָכוֹן יוֹתֵר שֶׁנַּדְבִּיק לְהַגִּיד לָכֶם אֶת דְּבַר ה' לֵאמֹר, כִּלְשׁוֹן וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר (שם יג ח). וּלְדַעְתִּי אֵין צֹרֶךְ כְּלָל, אֲבָל טַעְמוֹ כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר לֹא נַעֲלֶה כִּי יֵרֵאנוּ מִפְּנֵי הָאֵשׁ, יְזַכִּיר כִּי הֵם הִגִּידוּ לוֹ כֵּן בְּפֵרוּשׁ וְלֹא מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ יֹאמַר כֵּן:

פסוק יב

וַעֲתָּה יַתְחִיל בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה, יֹאמַר לָהֶם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת. וְלֹא שִׁנָּה וְלֹא בֵּאֵר כְּלוּם בְּאָנֹכִי ה' וְלֹא יִהְיֶה לְךָ כִּי מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמָעוּם. וְכֵן בַּדִּבּוּר הַשְּׁלִישִׁי, מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר אָמַר (שם כ ז) אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר קְדֹשִׁים תִּהְיוּ (ויקרא יט יב): וְהִתְחִיל לְבָאֵר לָהֶם שָׁמוֹר בְּמָקוֹם זָכוֹר, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (שבועות כ ב) בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ, וּבֵאֵר לָהֶם זֶה, כִּי הֵם כֻּלָּם יוֹדְעִים זָכוֹר וְהוּא יוֹדִיעֵם כִּי שָׁמוֹר נֶאֱמַר עִמּוֹ. וְכֵן עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ, כִּי הָיָה הַקּוֹל בְּזָכוֹר וְשָׁמוֹר כִּי הַתּוֹרָה בְּרִית עוֹלָם עֲרוּכָה בַּכֹּל וּשְׁמוּרָה, וְהוּא הַשּׁוֹמֵעַ זָכוֹר וְהֵם שָׁמוֹר, וְהַמַּשְׂכִּיל יֵדַע זֶה מִמָּה שֶּׁרָמַזְנוּ שָׁם (שמות כ ח): וּבֵאַר **כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ** קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בְּמָרָה, שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ה':י"ב). וְאִם כֵּן גַּם מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם יִהְיֶה בְּמָרָה, וְהָרֵב לֹא הִזְכִּיר שָׁם אֶלָּא שַׁבָּת פָּרָה אֲדֻמָּה וְדִינִין. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת בָּזֶה גַּם בְּכָל מִשְׁנֵה תּוֹרָה, כִּי מֹשֶׁה יְדַבֵּר כְּמִפִּי הַגְּבוּרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (להלן יא יג יד) וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ, וְאֵין מֹשֶׁה הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ וְלֹא הַנּוֹתֵן עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה, אֲבָל הַדִּבּוּר בַּתּוֹרָה בָּזָכוֹר וּבְמִשְׁנֵה תּוֹרָה בְּשָׁמוֹר, וְלָכֵן יֹאמַר מֹשֶׁה בְּכָל מָקוֹם בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה ה' **אֱלֹהֶיךָ** וּבַתּוֹרָה יְזַכִּיר שֵׁם הַמְיֻחָד בִּלְבַד, זוֹלָתִי בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כ א) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים וְגוֹ', וְהָבֵן זֶה:

פסוק יד

וְהוֹסִיף לֵאמֹר כָּאן **וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ**, לְבָאֵר שֶׁיֵּאָסֵר גַּם בַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה שֶׁהֵם חַיֵּי הָאָדָם, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר (שם לד כא) בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת, וְאָמַר כָּאן לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ וְגוֹ', לְבָאֵר כִּי בּוֹ יְצַוֶּה בִּמְנוּחַת הָעֶבֶד כָּמוֹךָ בַּעֲבוּר שֶׁהָיִיתָ עֶבֶד וְהִנִּיחַ לְךָ הַשֵּׁם, וְגַם אַתָּה תַּנִּיחַ לְעַבְדְּךָ. וְהִנֵּה טַעְמוֹ כְּשֶׁיְּנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ תִּזְכֹּר כִּי עֶבֶד הָיִיתָ וְגוֹ':

פסוק טו

וְטַעַם **עַל כֵּן צִוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת**, צִוָּה שֶׁתַּעֲשֶׂה כֵּן בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, כְּךָ פֵּרֵשׁ ר"א (אבן עזרא על דברים ה':י"ד). וְאֵינוֹ נָכוֹן, וְאָנוּ אוֹמְרִים בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם "כִּי יוֹם זֶה תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם" כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר בּוֹ **זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית**. וְהָרַב אָמַר בְּסֵפֶר הַמּוֹרֶה (ב לא) כִּי הַמַּאֲמָר הָרִאשׁוֹן הוּא כְּבוֹד הַיּוֹם וְהִדּוּרוֹ, וְכַאֲשֶׁר אָמַר (שמות כ יא) עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר טַעַם **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'**, אֲבָל בְּכָאן יַזְהִיר אוֹתָנוּ לִשְׁמֹר הַשַּׁבָּת בַּעֲבוּר הֱיוֹתֵנוּ עֲבָדִים בְּמִצְרַיִם עוֹבְדִים כָּל הַיּוֹם עַל כָּרְחֵנוּ וְלֹא הָיְתָה לָנוּ מְנוּחָה, וְהוּא יְצַוֵּנוּ עַתָּה לִשְׁבּוֹת וְלָנוּחַ כְּדֵי שֶׁנִּזְכִּיר חַסְדֵי הַשֵּׁם עָלֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אוֹתָנוּ מֵעֲבֹדוּת לִמְנוּחָה. וְהִנֵּה בְּשַׁבָּת בְּכָלְלָהּ שְׁנֵי טְעָמִים, לְהַאֲמִין בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם כִּי יֵשׁ אֱלוֹהַּ בּוֹרֵא, וְלִזְכֹּר עוֹד הַחֶסֶד הַגָּדוֹל שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ שֶׁאֲנַחְנוּ עֲבָדָיו אֲשֶׁר קָנָה אוֹתָנוּ לוֹ לַעֲבָדִים. גַּם זֶה אֵינוֹ מְחֻוָּר אֶצְלִי, כִּי בִּהְיוֹתֵנוּ שׁוֹבְתִים וְלֹא נַעֲשָׂה מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אֵין לָנוּ בָּזֶה זִכָּרוֹן לִיצִיאַת מִצְרַיִם, וְאֵין לְרוֹאֶה אוֹתָנוּ בְּטֵלִים מִמְּלָאכָה יְדִיעָה בָּזֶה, רַק הִיא כִּשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת. אֲבָל יִהְיֶה בּוֹ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית שֶׁנִּשְׁבּוֹת בַּיּוֹם שֶׁשָּׁבַת הַשֵּׁם וַיִּנָּפַשׁ. וְהָרָאוּי יוֹתֵר לוֹמַר כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת יְצִיאַת מִצְרַיִם מוֹרָה עַל אֱלוֹהַּ קַדְמוֹן מְחַדֵּשׁ חָפֵץ וְיָכוֹל כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בַּדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן (שם שם ב), עַל כֵּן אָמַר בְּכָאן אִם יַעֲלֶה בְּלִבְּךָ סָפֵק עַל הַשַּׁבָּת הַמּוֹרָה עַל הַחִדּוּשׁ וְהַחֵפֶץ וְהַיְכֹלֶת, תִּזְכֹּר מָה שֶּׁרָאוּ עֵינֶיךָ בִּיצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁהִיא לְךָ לְרְאָיָה וּלְזֵכֶר. הִנֵּה הַשַּׁבָּת זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם וִיצִיאַת מִצְרַיִם זֵכֶר לַשַּׁבָּת, כִּי יִזָּכְרוּ בּוֹ וְיֹאמְרוּ הַשֵּׁם הוּא מְחַדֵּשׁ בַּכֹּל אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים וְעוֹשֶׂה בַּכֹּל כִּרְצוֹנוֹ, כִּי הוּא אֲשֶׁר בָּרָא הַכֹּל בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְזֶה טַעַם עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. וְהִנֵּה לֹא פֵּרֵשׁ כָּאן טַעַם הַשְּׁבִיתָה כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' וְגוֹ' שֶׁכְּבָר הֻזְכַּר זֶה פְּעָמִים רַבּוֹת בַּתּוֹרָה, אֲבָל אָמַר בְּקִצָּרָה **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ**, שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ שָׁבַת בּוֹ וַיִּנָּפַשׁ, וּבֵאֵר לָהֶם כִּי מִיְּצִיאַת מִצְרַיִם יֵדְעוּ שֶׁהוּא אָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם וְשָׁבַת מִמֶּנּוּ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת נוּכַל עוֹד לְהוֹסִיף בָּזֶה, כִּי הַדִּבּוּר הַזֶּה בְּשָׁמוֹר לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא, וְעַל כֵּן יְצַוֵּנוּ שֶׁנִּזְכֹּר אֶת הַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרוֹעַ הַנְּטוּיָה שֶׁרָאִינוּ בִּיצִיאַת מִצְרַיִם וּמִמֶּנּוּ לָנוּ הַיִּרְאָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם יד לא) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה', וְעַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, שֶׁתְּהֵא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל בַּת זוּגוֹ לַשַּׁבָּת, כַּנִּרְמָז בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר יא ט), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק טז

וְהוֹסִיף בֵּאוּר בְּדִבּוּר כַּבֵּד **כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ** מִפִּי הַגְּבוּרָה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ה':י"ב), וּלְפִיכָךְ הוֹסִיף וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פה יג) גַּם ה' יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ:

פסוק יז

וּבֵאוּר **וְלֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא**, לֶאֱסֹר לְהָעִיד עַל חֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ כְּלוּם וְלֹא יִתְחַיֵּב בּוֹ כְּלוּם בְּבֵית דִּין, כְּגוֹן שֶׁיָּעִיד אָמַר פְּלוֹנִי לִתֵּן לָזֶה מָנֶה וְלֹא קָנָה מִיָּדוֹ, כִּי **שָׁוְא** דָּבָר בָּטֵל:

פסוק יח

וְהוֹסִיף בֵּאוּר בְּדִבּוּר לֹא תַחְמֹד, שֶׁהַקְּדִים הָאִשָּׁה, בַּעֲבוּר כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעָרָיו בָּאִשָּׁה יוֹתֵר מִן הַכֹּל. וּבֵאֵר כִּי יִכָּנֵס בִּכְלַל חֶמְדָּה אֲפִלּוּ הַתַּאֲוָה, כִּי אִם יִתְאַוֶּה לִגְזֹל מֵחֲבֵרוֹ דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי חֲבֵרוֹ תַּקִּיף מִמֶּנּוּ אוֹ שֶׁיֵּשׁ בִּמְקוֹמוֹ אֵימַת מַלְכוּת, עוֹבֵר בַּלָּאו הַזֶּה. וְהוֹסִיף בְּכָאן **שָׂדֵהוּ**, לְדָרוֹשׁ מָה שֶׁאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא (יתרו ח) אִי מָה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ בִּנְכָסִים הַמִּטַּלְטְלִים שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת אַף אֵין לִי אֶלָּא נְכָסִים הַמִּטַּלְטְלִים שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת, וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה שָׂדֵהוּ, עַל כָּרְחֲךָ מָה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ בְּדָבָר שֶׁהוּא קוֹנֶה וּמַקְנֶה אַף כָּל דָּבָר שֶׁהוּא קוֹנֶה וּמַקְנֶה:

פסוק יט

מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל, בֵּאוּר לְ**מִתּוֹךְ הָאֵשׁ**, כִּי עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו:

קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף, מְתַרְגְּמִינַן וְלֹא פְּסַק, לְפִי שֶׁמִּדַּת בָּשָׂר וָדָם אֵינָן יְכוֹלִין לְדַבֵּר דִּבְרֵיהֶם בְּנִשְׁימָה אַחַת, וּמִדַּת הקב"ה אֵינוֹ כֵן, לֹא הָיָה פּוֹסֵק, וּמִשֶּׁלֹּא הָיָה פּוֹסֵק לֹא הָיָה מוֹסִיף, לְפִי שֶׁקּוֹלוֹ חָזָק וְקַיָּם לְעוֹלָם, ד"א לֹא יָסָף, לֹא הוֹסִיף לְהֵרָאוֹת בְּאוֹתוֹ פֶּמְבִּי, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ה':י"ט). וְהַכָּתוּב אָמַר (שמות יט יט) וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד, וְאָמְרוּ (מכילתא יתרו ד) לְמָה רַךְ בַּתְּחִלָּה, לְשַׁכֵּךְ אֶת הָאָזֶן בַּמֶּה שֶׁיְּכוֹלָה לִשְׁמֹעַ. וְאוּלַי בְּקוֹל הַשּׁוֹפָר הָיָה כֵן, אֲבָל קוֹל הַשֵּׁם בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת הָיָה שָׁוֶה. וְהַנָּכוֹן כִּי הָאוֹמֵר לֹא פָּסַק עָשָׂה יָסַף מִן וְנֶאֱסְפָה שִׂמְחָה וְגִיל (ירמיהו מח לג), תּוֹסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן (תהלים קד כט), שֶׁעִנְיָנָם לְדַעְתּוֹ הִמָּנַע הַדָּבָר, יֹאמַר כִּי לֹא נִמְנַע גְּדֻלּוֹ וְתֻקְפּוֹ עַד שֶׁהִשְׁלִים כָּל הַדִּבְּרוֹת. וְכֵן אָמַר וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ (במדבר יא כה). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט וְלֹא יָסַף שֶׁלֹּא יָסַף לִהְיוֹת עוֹד גָּדוֹל כְּמוֹהוּ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֹאמַר כִּי כָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שָׁמְעוּ קוֹל גָּדוֹל, וְלֹא יָסַף לְהִשְׁמִיעַ אֶל כָּל קְהִלְכֶם אֶלָּא קוֹל אֶחָד כִּי אוֹתוֹ קוֹל בִּלְבַד הִשִּׂיגוּ הֵם. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי עִנְיָן זֶה שָׁם (שמות יט כ) וְכָל הַפָּרָשָׁה:

פסוק כג

אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים ה':כ"ג) כִּי טַעַם **חַיִּים** לְהַבְדִּיל בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין הַצָּבָא, כִּי לֹא יִתְנוֹעֵעַ הוּא מֵעַצְמוֹ. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁהִזְכִּיר כֵּן לוֹמַר שֶׁהַשּׁוֹמֵעַ קוֹל אֱלֹהִים שָׁמְעוּ מִקּוֹר הַחַיִּים, תִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בִּיסוֹדָהּ וְלֹא תִּחְיֶה עוֹד חַיֵּי בְּשָׂרִים, וְיהוֹשֻׁעַ אָמַר (יהושע ג י יא) בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ, אִם כֵּן וַיִּשְׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם (דניאל יב ז), שְׁבוּעָה בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל:

פסוק כד

וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ, הִתַּשְׁתֶּם כֹּחִי כִּנְקֵבָה, שֶׁנִּצְטַעַרְתִּי עֲלֵיכֶם וְרִפִּיתֶם אֶת יָדַי כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי שֶׁאֵינְכֶם חֲרֵדִים לְהִתְקָרֵב אֵלָיו מֵאַהֲבָה, וְכִי לֹא הָיָה יָפֶה לִלְמֹד מִפִּי הַגְּבוּרָה וְלֹא מִמֶּנִּי, לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על דברים ה':כ"ד) מִדִּבְרֵי אַגָּדָה. וְאִם כֵּן יֹאמַר שֶׁדַּאג לָהֶם, אֲבָל הַשֵּׁם הוֹדִיעוֹ כִּי מִיְּרֵאָתוֹ עָשׂוּ וְטוֹב לָהֶם. וְהָעִנְיָן כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם (שמות כ טו), כִּי הָיוּ חוֹשְׁבִים שֶׁיִּרְצֶה לְהַשְׁמִיעָם כָּל הַתּוֹרָה, וְהָרָצוֹן הָיָה לְפָנָיו לְהַשְׁמִיעָם עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בִּלְבַד כַּאֲשֶׁר בִּקְּשׁוּ. וְדַע כִּי עַתָּה בִּקְּשׁוּ מִמֹּשֶׁה שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ קוֹל הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד לֹא בַּיּוֹם הַזֶּה וְלֹא בְּדוֹר מִן הַדּוֹרוֹת לְעוֹלָם, דְּלָאו כָּל שַׁעְתָּא וְשַׁעְתָּא מִתְרַחִישׁ נִסָּא, וְאֵינָם חָפְצִים בְּמַעֲמָד כָּזֶה, אֲבָל יַאֲמִינוּ בַּנְּבִיאִים וְיַעֲשׂוּ כָּל רְצוֹן הַשֵּׁם עַל פִּיהֶם. וְכֵן יֹאמַר לָהֶם מֹשֶׁה (להלן יח טו טז), נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ מֵעִם ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב וגו' וְכָל הַפָּרָשָׁה הַהִיא. אִם כֵּן הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת לְדוֹרוֹת הָיְתָה:

פסוק כו

מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי, בַּעֲבוּר הֱיוֹת רְשׁוּת הָאָדָם בְּיָדוֹ לְהַצְדִּיק וּלְהַרְשִׁיעַ, וְהַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם, יֹאמַר הַכָּתוּב כֵּן, וְהוּא כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הוּא כְּמוֹ וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה (איוב כח כח), וְכָךְ אָמְרוּ בְּשִׁכָּרָן שֶׁל מִצְוֹת (מנחות כט), רָאָה שֶׁחוֹתְכִין בְּשָׂרוֹ שֶׁל ר' עֲקִיבָא בְּמָקוֹלִין, אָמַר לוֹ רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם זוֹ תּוֹרָה וְזֶה שְׂכָרָהּ, הֵשִׁיב לוֹ הקב"ה שְׁתֹק כָּךְ עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְפָנַי. וְתֵבִין זֶה מִמָּה שֶׁאָמַר (דברים ה':כ"ח) וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי:

פסוק כח

וְעָשׂוּ בָאָרֶץ, פֵּרַשְׁתִּיו (ויקרא יח כה):

פסוק כט

וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם, זוֹ אַזְהָרָה עַל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁצִּוָּה אוֹתָם הַשֵּׁם מִפִּיו, וְאַחֲרֵי כֵן יַזְהִיר בִּשְׁאָר הַמִּצְוֹת שֶׁאָמְרוּ הֵם לִשְׁמֹעַ מִמֹּשֶׁה וְלַעֲשׂוֹת, וּלְכָךְ אָמַר (דברים ו':א') וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד

אֶתְכֶם, כִּי הַשֵּׁם הוֹדָה לְדִבְרֵיכֶם וְצִוָּה אוֹתִי לְלַמֵּד אֶתְכֶם שְׁאָר כָּל הַתּוֹרָה לְמַעַן תִּחְיוּן, שֶׁיִּמָּלֵא מִסְפַּר יְמֵיכֶם וְטוֹב לָכֶם בְּכָל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יַעַד לָכֶם בְּפָרָשַׁת אִם בְּחֻקּוֹתַי וְזוּלָתָהּ, וְהֶאֱרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ, שֶׁתַּנְחִילוּ אוֹתָהּ לְזַרְעֲכֶם לְעוֹלָם:

פרק ו

פסוק ב

לְמַעַן תִּירָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, יֹאמַר שֶׁצִּוָּה הַשֵּׁם לְלַמֵּד אֶתְכֶם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים לַעֲשׂוֹתָם בָּאָרֶץ בַּעֲבוּר שֶׁתִּירָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי עִקַּר כָּל הַמִּצְוָה יִרְאַת ה', זֶה דַּעַת ר"א. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי שֶׁיִּהְיֶה **לְמַעַן תִּירָא וּלְמַעַן יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ** הָאֶחָד טַעַם הַמִּצְוֹת בַּעֲבוּר שֶׁתִּירָא, וְהַשֵּׁנִי שָׂכָר בָּהֶם לְמַעַן שֶׁיַּאֲרִיכוּן יָמֶיךָ, אֲבָל יֹאמַר שֶׁצִּוָּה הַשֵּׁם אוֹתִי שֶׁתִּלְמְדוּ הַמִּצְוֹת וְתַעֲשׂוּ אוֹתָם לְמַעַן שֶׁתִּזְכֶּה וְתִירָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ כֹּל יְמֵי הֱיוֹת הָאָדָם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה לְעוֹלָם, כִּי בַּעֲבוּר עֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת תִּזְכֶּה שֶׁיִּהְיוּ לְךָ בָּנִים יִרְאֵי הַשֵּׁם וְיַעַמְדוּ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה לְעוֹלָם, וְיַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם לְפָנָיו כָּל הַיָּמִים, וּלְמַעַן יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ בָּאָרֶץ שֶׁהִיא נַחֲלַת ה'. וְהִנֵּה הַכֹּל לְטוֹבָתְךָ, כִּי חָפֵץ ה' לְהַצְדִּיקְךָ וּלְזַכּוֹת אוֹתָךְ:

פסוק ג

וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב, הִנֵּה מְצַוְּךָ שֶׁתִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ. אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, דָּבֵק עִם **לְרִשְׁתָּהּ** (דברים ו':א') וְאִם הוּא רָחוֹק, אוֹ יִהְיֶה חָסֵר בֵּי"ת כְּמוֹ הַנִּמְצָא בְּיִת ה' (מלכים ב יב יא), לְשׁוֹן ר"א (אבן עזרא על דברים ו':ג'). וְאִם כֵּן יֶחְסַר עוֹד מֵאֲשֶׁר **תִּרְבּוּן מְאֹד** "בּוֹ" אוֹ "בַּעֲבוּרוֹ". וְאֵין צֹרֶךְ, כִּי **לְמַעַן יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ** נִמְשָׁךְ לְכָאן, וְטַעְמוֹ **לְמַעַן אֲשֶׁר יִיטַב לָךְ**, אוֹ מִלַּת **אֲשֶׁר** בְּעַצְמָהּ תְּשַׁמֵּשׁ כֵּן, כְּמוֹ וַיִּסְרָהּ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר עָשְׂתָה מִפְלֶצֶת (מלכים א טו יג), בַּעֲבוּר שֶׁעָשְׂתָה, וְכֵן בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ (בראשית לט ט), בַּעֲבוּר שֶׁאַתְּ אִשְׁתּוֹ, וְכֵן הַכָּתוּב אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וְגוֹ' וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל הָאֲדָמָה (דברים ד':מ'). וְשִׁעוּר הַכָּתוּב וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת לְמַעַן אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֶיךָ לָתֶת לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְגוֹ', כְּלוֹמַר לְמַעַן שֶׁיִּיטַב לְךָ בְּתִתּוֹ לְךָ אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַטָּה (דברים ו':י"ח) לְמַעַן אֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ. וְכָמוֹהוּ וַיִּתֶּן לוֹ בַּיִת וְלֶחֶם אָמַר לוֹ (מלכים א יא יח):

פסוק ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ, גַּם בָּזֶה מְצֻוָּה שֶׁיְּבָאֵר, כִּי בְּדִבּוּר אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ יְהֶיה הַיִּחוּד, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (מכילתא בחדש ה) רַבִּי נָתָן אוֹמֵר מִכָּאן תְּשׁוּבָה לַמִּינִים שֶׁהֵם אוֹמְרִים שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת הֵן, שֶׁכְּשֶׁעָמַד הקב"ה עַל הַר סִינַי וְאָמַר אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ מִי מִחָה כְּנֶגְדּוֹ. אֲבָל בָּא לְבָאֵר הַמְצֻוָּה הַזּוֹ, וְהִזְכִּיר אוֹתָהּ אַחַר עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת לְפִי שֶׁהוּא שֹׁרֶשׁ בֶּאֱמוּנָה, וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מוֹדֶה בָּהּ כּוֹפֵר בָּעִקָּר כְּעוֹבֵד ע"ז. ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד, ה' שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ וְלֹא אֱלֹהֵי הָאֻמּוֹת עָתִיד לִהְיוֹת ה' אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה יד ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ו':ד'). וְאַתָּה צָרִיךְ לְהִתְבּוֹנֵן בָּזֶה, כִּי שִׁנָּה הַכָּתוּב כָּאן לוֹמַר **ה' אֱלֹהֵינוּ**, וְלֹא אָמַר **אֱלֹהֶיךָ** כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר בְּכָל מָקוֹם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם וְגוֹ' כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ (להלן ט א ג), שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם וְגוֹ' כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם (להלן כ ג ד), וְכֵן בְּכָל הַפָּרְשִׁיּוֹת שֶׁיְּדַבֵּר עִם יִשְׂרָאֵל יַזְכִּיר ה' אֱלֹהֵיכֶם אוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ, וְגַם בְּכָאן אָמַר וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ, אֲבָל הִזְכִּיר בְּיִחוּד **ה' אֱלֹהֵינוּ**, כִּי עָשָׂה עִם מֹשֶׁה אֶת הַגְּדֹלוֹת וְאֶת הַנּוֹרָאוֹת לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם תִּפְאֶרֶת. וְהִנֵּה דְּל"ת אֶחָד גְּדוֹלָה, לְרַמֵּז עַל מָה שֶׁכָּתוּב (ישעיהו סג יב) בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם. וּלְכָךְ תִּקְּנוּ בְּקְרִיאַת שְׁמַע בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, וְאָמְרוּ מָשָׁל לְבַת מֶלֶךְ שֶׁהֵרִיחָה צִיקֵי קְדֵרָה וְכוּ' (פסחים נו), כִּי מֹשֶׁה אָמַר בַּתּוֹרָה בְּרֶמֶז וְחָזַר וְאָמַר וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּלְשׁוֹן הַפָּרְשִׁיּוֹת בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה:

פסוק ה

בְּכָל לְבָבְךָ, עַל דַּעַת הַמִּדְרָשׁ (ספרי ואתחנן ו) הַלֵּב הַנִּזְכָּר כָּאן הוּא הַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה, כְּעִנְיַן תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ (תהלים כא ג), אַל תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ (משלי ו' כה). אִם כֵּן בְּכָל נַפְשְׁךָ, הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת, וְכֵן וְהָיְתָה נַפְשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים (שמואל א כה כט). וּכְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁדּוֹרְשִׁין בַּגְּמָרָא (ברכות נד) מִכָּאן יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר, יִהְיֶה **בְּכָל נַפְשְׁךָ** תּוֹסֶפֶת, מִפְּנֵי שֶׁאָמַר בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ אָמַר גַּם כֵּן בְּכָל נַפְשְׁךָ. וְטַעַם שֶׁתֹּאהֲבֶנּוּ כְּנַפְשֶׁךָ, שֶׁתִּתֵּן אוֹתָהּ בְּאַהֲבָה, אוֹ שֶׁנִּקְרְאוּ הַיִּסּוּרִין אוֹ הָאֲבָרִים חֲצִי הַנֶּפֶשׁ, וּבַהֲרִיגָה יֹאמַר בְּכָל נַפְשְׁךָ. ור"א אָמַר כִּי **נַפְשְׁךָ**, הַמִּתְאַוָּה, כְּמוֹ כְּנַפְשְׁךָ שִׂבְעֶךָּ (דברים כ"ג:כ"ה), נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת (משלי כז ז), אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרַי (תהלים כז יב), **וּבְכָל לְבָבְךָ**, הוּא הַדַּעַת, וְהוּא כִּנּוּי לְרוּחַ הַמַּשְׂכֶּלֶת, כִּי הִיא הַמֻּרְכָּבָה הָרִאשׁוֹנָה לוֹ, וְכָמוֹהוּ חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת (משלי י ח). וּדְבָרוֹ קָרוֹב בְּפֵרוּשׁ **בְּכָל לְבָבְךָ** מִמַּה שֶׁאָמַר וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְגוֹ' עַל לְבָבֶךָ:

וְטַעַם **וּבְכָל מְאֹדֶךָ**, כְּלוֹמַר מְאֹד מְאֹד. וְהַטַּעַם רַב רַב אֲהֹב אוֹתוֹ. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ברכות נד) בְּכָל מָמוֹנְךָ, וְיִקָּרֵא הַמָּמוֹן **מְאֹד** כִּי יְכַנֶּה אוֹתוֹ בְּרִבּוּי כְּמוֹ שֶׁקּוֹרֵא לוֹ **הָמוֹן**, טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק מֵהֲמוֹן רְשָׁעִים רַבִּים (תהלים לז טז), וְהֶנָּם כְּכָל הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל (מלכים ב ז יג), וְיִקָּרֵא **חַיִל**, יִשְׂאוּ עַל כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵהֶם (ישעיהו ל ו), חֵילְךָ כָּל אוֹצְרוֹתֶיךָ (ירמיהו יז ג), אֶת הַחַיִל הַזֶּה (דברים ח':י"ז). יֹאמַר בְּכָל רִבּוּי מָמוֹנְךָ. וְכָמוֹהוּ אֲשֶׁר שָׂם אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ (מלכים ב כג כה), מִפְּנֵי הִתְנַדְּבוֹ בְּעִנְיַן בְּעוּר ע"ז וַעֲשִׂיַּת הַפֶּסַח. וְעִנְיַן הָאַהֲבָה בֵּאֲרוּ אוֹתוֹ רַבּוֹתֵינוּ, וְהַמְפֹרָשׁ שֶׁבִּדְבָרֵיהֶם מָה שֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי (עקב), שֶׁמָּא תֹּאמַר הֲרֵנִי לוֹמֵד תּוֹרָה בִּשְׁבִיל שֶׁאֶקָּרֵא חָכָם, בִּשְׁבִיל שֶׁאֵשֵׁב בַּיְשִׁיבָה, בִּשְׁבִיל שֶׁאַאֲרִיךְ יָמִים, בִּשְׁבִיל שֶׁאֶזְכֶּה לָעוֹלָם הַבָּא, ת"ל לְאַהֲבָה וְגוֹ'. וַאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה תָּמִיד לְמַעַן יִיטַב לָךְ (דברים ו:יח) וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים (דברים ד:מ), וּלְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ (דברים ד:א), יְזַהִירֵם בַּיִּרְאָה עַל דֶּרֶךְ הַתּוֹכָחוֹת, לוֹמַר שֶׁאִם יֶחֱטְאוּ לֹא יִירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ וְלֹא יַאֲרִיכוּ יָמִים עָלֶיהָ, אוֹ שֶׁהֶחְסִיד צָרִיךְ לִהְיוֹת אוֹהֵב וְיָרֵא, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) עֲשֵׂה מֵאַהֲבָה וַעֲשֵׂה מִיִּרְאָה, עֲשֵׂה מֵאַהֲבָה שֶׁאֵין אוֹהֵב שׁוֹנֵא, וַעֲשֵׂה מִיִּרְאָה שֶׁאִם בָּאתָ לִבְעֹט אַל תִּבְעֹט. וּכְבָר נִתְבָּאֵר זֶה בִּדְבָרֵי הַחֲכָמִים:

פסוק ז

וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ, גַּם אֵלֶּה מִצְוֹת מְבֹאָרוֹת נִרְמְזוּ כְּבָר, כִּי מֵאַחַר שֶׁצִּוָּה בַּמִּצְוֹת חֻקַּת עוֹלָם לְדוֹרוֹתֵיכֶם בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם (שמות לא יז), זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ (בראשית יז י), הִנֵּה אֲנַחְנוּ מְצֻוִּים שֶׁיֵּדְעוּ בָּנֵינוּ הַמִּצְוֹת, וְאֵיךְ יֵדְעוּ אוֹתָם אִם לֹא נְלַמְּדֵם. וְכֵן וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כְּבָר נֶאֱמַר (שמות יג ט), וּבֵאֵר בְּכָאן **וּקְשַׁרְתָּם**, שֶׁיִּהְיוּ מֻנָּחִים בְּקִשְׁיָרָה, וְיִרְמֹז גַּם כֵּן לְקֶשֶׁר שֶׁל תְּפִלִּין שֶׁקִּבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי (מנחות לה). וְהוֹסִיף בְּכָאן מִצְוַת הַמְּזוּזָה, וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ, שֶׁלֹּא נִזְכְּרָה, וְאוּלַי גַּם זוֹ מְבֹאֶרֶת נִרְמֶזֶת שָׁם בְּמִצְוֹת וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ. וְטַעַם **וּבִשְׁעָרֶיךָ**, וּבְמִזוּזוֹת שְׁאָר שְׁעָרֶיךָ, כְּגוֹן שַׁעֲרֵי הֶעָרִים וְהַמְּדִינוֹת, כְּמוֹ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ (דברים ט"ו:ז'):

פסוק י

וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ', יַזְכִּיר בְּכָאן כִּי בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה יִזְכֹּר יְמֵי עָנְיוֹ וּמְרוּדוֹ שֶׁהָיָה עֶבֶד בְּמִצְרַיִם, וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת הַשֵּׁם שֶׁהוֹצִיאוֹ מִן הָעַבְדוּת הַהוּא לַטּוֹבָה הַזֹּאת, אֲבָל יִזְכֹּר חֶסְדָיו תָּמִיד וְיִירָא אוֹתוֹ וְיַעֲבֹד לְפָנָיו כְּעֶבֶד לַאֲדוֹנָיו. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (חולין יז) יִרְמֹז עוֹד כִּי הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִמְצָא בַּבָּתִּים הַמְּלֵאִים מָתֹר, אֲפִלּוּ הָיוּ שָׁם דְּבָרִים הַנֶּאֱסָרִים בַּתּוֹרָה, כְּגוֹן קְדֵלֵי דַּחֲזִירֵי אוֹ כְּרָמִים נְטוּעִים כִּלְאַיִם אוֹ עֶרְלָה, וַאֲפִלּוּ בַּבּוֹרוֹת יִתְּכֵן שֶׁהָיָה

בַּחֲצִיבָתָן דְּבַר אִסּוּר בַּטִּיחַ אֲשֶׁר בָּהֶן, אוֹ הִזְכִּיר הַבּוֹרוֹת דֶּרֶךְ מְלִיצָה לְהַזְכִּיר רִבּוּי הַטּוֹבָה, וְהִשְׁלִיט אוֹתָם בְּכָל הַנִּמְצָא בָּאָרֶץ, בַּמֻּתָּר וּבָאָסוּר. וְהִנֵּה הֻתְּרוּ לָהֶן כָּל הָאִסּוּרִין זוּלָתִי אִסּוּר ע"ז, כְּמוֹ שֶׁיְּבָאֵר עוֹד (דברים ז':כ"ה) לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ וְגוֹ', וּלְכָךְ יַזְכִּיר כָּאן בַּפָּרָשָׁה שֶׁאַחֲרֵי כֵן (דברים ז':ה') מִזְבְּחוֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וְגוֹ', לְאַבֵּד ע"ז וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ, וּשְׁאָר כָּל הַנִּמְצָא בָּאָרֶץ מֻתָּר. וְהָיָה הַהֶתֵּר הַזֶּה עַד שֶׁאָכְלוּ שְׁלַל אוֹיְבֵיהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים בְּשֶׁבָּא שְׁכָבְשׁוּ, וְכֵן נִרְאֶה בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מִמַּסֶּכֶת חֻלִּין (שם). וְהָרַב כָּתַב בְּהִלְכוֹת מְלָכִים וּמִלְחֲמוֹתֵיהֶם (רמב"ם פ"ח ה"א), חֲלוּצֵי צָבָא מְשֻׁיְּכִנְסוּ בִּגְבוּל הַגּוֹיִם וְיִשְׁבּוּ מֵהֶם מֻתָּר לָהֶם לֶאֱכֹל נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת וּבְשַׂר חֲזִיר וְכֵיוֹצֵא בּוֹ אִם רָעֵב וְלֹא מָצָא מַה יֹּאכַל אֶלָּא מַאֲכָלִים אֵלּוּ הָאֲסוּרִים, וְכֵן שׁוֹתֶה יַיִן נָסֶךְ, וּמִפֵּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוּב עֲרֻפֵּי חֲזִירִים וְכֵיוֹצֵא בָּהֶן. וְאֵין זֶה נְכוֹן, שֶׁלֹּא בִּשְׁבִיל פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ אוֹ רָעָבוֹן בִּלְבַד הֻתַּר בִּשְׁעַת מִלְחָמָה אֶלָּא לְאַחַר שֶׁכָּבְשׁוּ הֶעָרִים הַגְּדוֹלוֹת וְהַטּוֹבוֹת וְיָשְׁבוּ בָּהֶן הִתִּיר לָהֶם שְׁלַל אוֹיְבֵיהֶם, וּלֹא בְּכָל חֻלּוּצֵי צָבָא אֶלָּא בְּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ לָתֵת לָנוּ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן. וְכֵן יַיִן נָסֶךְ שֶׁהִזְכִּיר אֵינוֹ אֱמֶת, שֶׁבְּכָל אִסּוּרֵי ע"ז הִיא עַצְמָהּ וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ וְתִקְרֻבֶת שֶׁלָּהּ הַכֹּל אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ז':כ"ו) שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי חֵרֶם הוּא. וְאִם לֹא נִתְכַּוֵּן הָרַב אֶלָּא לְהַתִּיר סְתָם יֵינָן בְּמִלְחָמָה, וְכִי לָמָּה הֻצְרַכְנוּ לְדָבָר זֶה, אִסּוּרֵי תּוֹרָה הֻתְּרוּ, גְּזֵרוֹת שֶׁל דִּבְרֵיהֶם יִהְיוּ אֲסוּרוֹת:

פסוק יג

וְטַעַם **אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא**, כִּי אַחַר שֶׁצִּוָּה בָּאַהֲבָה יַזְכִּיר לְיִרְאָה אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱטָא וְיֵעָנֵשׁ: וְאֹתוֹ תַעֲבֹד, לַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר צִוָּךְ, כְּעֶבֶד שׁוֹמֵר מִצְוֹת אֲדוֹנָיו. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה זֶה רֶמֶז לַעֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת לִשְׁמוֹ, וְכָךְ אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (ראה ס) בְּפָסוּק אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ (דברים י"ג:ה'), עֲבֹדוּ בְּתוֹרָתוֹ עֲבֹדוּ בְּמִקְדָּשׁוֹ. יִרְצֶה לְפָרֵשׁ כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִזְהִיר בִּשְׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ, יִהְיֶה **וְאוֹתוֹ תַעֲבֹדוּ** לְעָבְדוֹ בְּמִקְדָּשׁ בְּקָרְבָּנוֹת וּבְשִׁיר וּבְהִשְׁתַּחֲוָאוֹת שָׁם, כִּי זֶה יִקָּרֵא עֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (במדבר יח ז) עֲבוֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת כְּהֻנַּתְכֶם, וְאָמַר (שם פסוק כג) וְעָבַד הַלֵּוִי. וְדָרְשׁוּ עוֹד **עֲבֹדוּ בְּתוֹרָתוֹ** לִלְמֹד הַתּוֹרָה וְלַהֲגוֹת בָּהּ, וְגַם הִיא עֲבוֹדָה לְפָנָיו, וּלְפִי זֶה **וְאוֹתוֹ תַעֲבֹד** ג"כ בַּקָּרְבָּנוֹת. ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים ו':י"ג) אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, שֶׁלֹּא תַעֲבֹר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְאוֹתוֹ תַעֲבֹד, בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, מִפְּנֵי שֶׁאָמַר בַּכָּתוּב הָאַחֵר וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וְאוֹתוֹ תַעֲבֹדוּ:

וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ, אֵינוֹ מִצְוָה שֶׁיִּשָּׁבַע, אֲבָל הוּא אַזְהָרָה כִּי בִּשְׁמוֹ בִּלְבַד תִּשָּׁבֵעַ, לֹא בְּשֵׁם אֵל אַחֵר. עַל כֵּן כָּתוּב אַחֲרָיו לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁלֹּא תֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם בְּדָבָר

מִכָּל אֱלוֹ, שֶׁלֹּא תִּירְאוּ מֵהֶם וְלֹא תַּעַבְדוּ אוֹתָם וְלֹא תִּשְׁבְּעוּ בִּשְׁמָם. אֲבָל בַּגְּמָרָא שֶׁל מַסֶּכֶת תְּמוּרָה דָּרְשׁוּ אוֹתוֹ בִּשְׁבוּעַת אֱמֶת דְּשָׁרְיָא, אָמְרוּ בִּשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ דַּאֲמַר רַחֲמָנָא לָמָּה לִי, אִם אֵינוֹ עִנְיָן לִשְׁבוּעַת הַדַּיָּנִין דְּנָפְקָא לֵהּ מִשְּׁבֻעַת ה' תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם תְּנֵהוּ עִנְיָן לִשְׁבוּעוֹת דְּעָלְמָא דְּשָׁרְיָן, וְאִם אֵינוֹ עִנְיָן לִשְׁבוּעָה דְּמִצְוָה דְּנָפְקָא לֵהּ מִן וּבוֹ תִּדְבָּקוּן (דברים י"ג:ה') תְּנֵהוּ עִנְיָן לִשְׁבוּעָה דְּחוֹל. וְרָאִיתִי עוֹד בְּתַנְחוּמָא, אָמַר לָהֶן הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל, לֹא תִּהְיוּ סְבוּרִין שֶׁהֻתַּר לָכֶם לְהִשָּׁבַע בִּשְׁמִי אֲפִלּוּ בֶּאֱמֶת, אֵין אַתֶּם רַשָּׁאִין לְהִשָּׁבַע בִּשְׁמִי אֶלָּא אִם יִהְיוּ בְּךָ כָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ, אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, שֶׁתִּהְיֶה כְּאוֹתָן שֶׁנִּקְרְאוּ יִרְאֵי אֱלֹהִים, אַבְרָהָם יוֹסֵף אִיּוֹב; וְאוֹתוֹ תַּעֲבֹד, שֶׁתְּהֵא מְפַנֶּה עַצְמְךָ לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת, וְלֹא יִהְיֶה לְךָ עֲבוֹדָה אַחֶרֶת, לְכָךְ נֶאֱמַר (דברים ד':כ"ד) כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא, אֶלָּא לוֹמַר לְךָ כָּל הַמַּשִּׂיא בִּתּוֹ לְתַלְמִיד שֶׁקּוֹרֵא וְשׁוֹנֶה, וְהָעוֹשֶׂה לוֹ פְּרַקְמַטְיָא, וְהַמְהַנֵּהוּ מִנְּכָסָיו, זֶהוּ שֶׁאָמַר וּבוֹ תִּדְבָּק; אִם יֵשׁ לְךָ כָּל מִדּוֹת אֵלּוּ אַתָּה רַשַּׁאי לְהִשָּׁבַע, וְאִם לָאו אִי אַתָּה רַשַּׁאי לְהִשָּׁבַע, עַד כָּאן לְשׁוֹן אַגָּדָה זוֹ. וְהִנֵּה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב לְדַעְתָּם **וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ**, רְשׁוּת שֶׁיַּתִּיר לָנוּ לְהִשָּׁבַע בִּשְׁמוֹ עַל דֶּרֶךְ הַכָּבוֹד, כְּאִלּוּ אָמַר אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֲבָל בִּשְׁמוֹ תִּשָּׁבַע וְלֹא תִּירָא מִזֶּה, וּמִפְּנֵי שֶׁשָּׁם הַהֶתֵּר הַזֶּה אַחַר הַיִּרְאָה וְהָעֲבוֹדָה דְּרָשׁוּ שֶׁאֵין הֶתֵּר לַשְּׁבוּעָה אֶלָּא לְאַחַר כָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ. אוֹ יֹאמַר אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, וְתִהְיֶה יִרְאָתוֹ גְּדוֹלָה עַל פָּנֶיךָ עַד שֶׁתִּהְיֶה שְׁמוֹ לְךָ לִשְׁבוּעָה, כִּי גַּם בִּרְצוֹתְךָ לְקַיֵּם כָּל דָּבָר תִּשָּׁבֵעַ בִּשְׁמוֹ לְהָרַע וְלֹא תְמִיר. וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ **וְאוֹתוֹ תַּעֲבֹד** לְדַעְתָּם שֶׁתִּהְיֶה לוֹ בְּכָל עֵת כְּעֶבֶד הַקָּנוּי הַמְשֻׁרֶת לִפְנֵי אֲדוֹנָיו תָּמִיד, שֶׁעוֹשֶׂה מְלֶאכֶת רַבּוֹ עִקָּר וְצָרְכֵי עַצְמוֹ עֲרַאי, עַד שֶׁיָּבֹא מַזֶּה מָה שֶׁאָמְרוּ (אבות ב יב) וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁאֲפִלּוּ צָרְכֵי גּוּפוֹ לְשֵׁם עֲבוֹדַת הָאֵל יִהְיוּ, יֹאכַל וְיִישַׁן וְיַעֲשֶׂה צָרְכָיו כְּדֵי קִיּוּם הַגּוּף לַעֲבֹד ה', כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה ט ו) וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד זוֹ שֵׁנָה, וְכִי שֵׁנָה טוֹבָה הִיא, מִתּוֹךְ שֶׁהוּא יָשֵׁן קִמְעָא הוּא עוֹמֵד וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה. וְיִתְכַּוֵּן בְּכָל צָרְכֵי הַגּוּף לְמִקְרָא שֶׁכָּתוּב (תהלים קמו ב) אֲהַלְלָה ה' בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי וְגוֹ'. וְזֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן:

פסוק טז

לֹא תְנַסּוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, פֵּרוּשׁ כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה, שֶׁלֹּא תֹּאמַר אִם יֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ לַעֲשׂוֹת לָנוּ נִסִּים אוֹ שֶׁנְּצָלִיחַ בְּהִיוֹתֵנוּ עוֹבְדִים לְפָנָיו וְנִשְׂבַּע לָהֶם וְנִהְיֶה טוֹבִים, נִשְׁמֹר תּוֹרָתוֹ, כִּי הַכָּוָּנָה שָׁם כָּךְ הָיְתָה, שֶׁאִם יִרְאוּ שֶׁהַשֵּׁם יִתֵּן לָהֶם מַיִם בְּנֵס מֵאִתּוֹ יֵלְכוּ אַחֲרָיו בַּמִּדְבָּר, וְאִם לֹא, יַעַזְבוּהוּ. וְנָחְשַׁב לָהֶם לְעָוֹן גָּדוֹל, כִּי אַחֲרֵי שֶׁנִּתְאַמֵּת אֶצְלָם בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים כִּי מֹשֶׁה נְבִיא הַשֵּׁם וּדְבַר ה' בְּפִיהוּ אֱמֶת, אֵין רָאוּי לַעֲשׂוֹת עוֹד שׁוּם דָּבָר לְנַסּוֹתוֹן, וְהָעוֹשֶׂה כֵּן אֵינֶנּוּ מְנַסֶּה הַנָּבִיא רַק הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הוּא מְנַסֶּה, לְדַעַת הֲיֵד ה' תִּקְצָר.

וּלְכָךְ אָסַר לְדוֹרוֹת לְנַסּוֹת הַתּוֹרָה אוֹ הַנְּבִיאִים, כִּי אֵין רָאוּי לַעֲבֹד הַשֵּׁם עַל דֶּרֶךְ הִסְתַּפֵּק אוֹ שְׁאֵלַת מוֹפֵת וְנִסָּיוֹן, כִּי אֵין רְצוֹן הַשֵּׁם לַעֲשׂוֹת נִסִּים לְכָל אָדָם וּבְכָל עֵת, וְאֵין רָאוּי לְעָבְדוֹ עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס אֶלָּא אוּלַי יִמְצָא בַּעֲבוֹדָתוֹ וְלֶכְתּוֹ בְּדַרְכֵי הַתּוֹרָה צַעַר וְאָסוֹן, וְרָאוּי שֶׁיְקַבֵּל הַכֹּל בְּמִשְׁפַּט צֶדֶק, וְלֹא כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ אֱוִילֵי עַמֵּנוּ (מלאכי ג יד), וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִית מִפְּנֵי ה'. וּלְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב בְּכָאן שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּ מִצְוֹתָיו וְעֵדֹתָיו, שֶׁהֵם הַנִּסִּים שֶׁעָשָׂה לָכֶם מִכְּבָר, לִהְיוֹת לָכֶם לְעֵדוּת, כְּגוֹן הַפֶּסַח וְהַמַּצָּה וְהַסֻּכָּה, וְתִשְׁמְרוּ חֻקָּיו אע"פ שֶׁלֹּא תֵּדְעוּ טַעְמָם, כִּי בֶּאֱמֶת יִיטַב לָכֶם בַּסּוֹף, אֵין צֹרֶךְ לְנִסָּיוֹן בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת אַחֲרֵי שֶׁכְּבָר נִתְאַמֵּת אֶצְלְכֶם שֶׁהוּא מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ. וְכֵן בְּכָל דָּבָר נָבִיא הַמְנֻסֶּה וְהַמֻּחְזָק בִּנְבִיא אֱמֶת בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים כְּדִין הַתּוֹרָה, לֹא תְנַסּוּ אֶת דְּבָרָיו בְּכָל גְּמוּל וּבְכָל עֹנֶשׁ שֶׁיֹּאמַר לָכֶם, וְלֹא תִסְתַּפְּקוּ בִּיכָלְתּוֹ יִתְעָלֶה, אֲבָל הַאֲמִינוּ בְּתוֹרָתוֹ וְתַאֲמִינוּ בִּנְבִיאָיו וְהַצְלִיחוּ. וְהִנֵּה הִבְטִיחַ כִּי סוֹף הַכָּבוֹד לָבוֹא בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ וְנִצּוּחַ הָאוֹיְבִים, כִּי הִיא הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה וְהַצְּרִיכָה לְאוֹתוֹ הַדּוֹר. וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר כִּי גַּם לַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אֵין צֹרֶךְ לְנִסָּיוֹן בַּעֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹת, אֶלָּא שֶׁיִּשְׁאֲלוּ מֵאֲבוֹתֵיהֶם וְזִקְנֵיהֶם וְיַגִּידוּ לָהֶם אֲמִתַּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׁ (דברים ו':כ') כִּי יִשְׁאָלְךָ בִּנְךָ וּגְמַר הַפָּרָשָׁה:

פסוק יח

וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה', עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר תִּשְׁמְרוּ מִצְוֹת הַשֵּׁם וְעֵדֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו, וּתְכַוֵּן בַּעֲשׂוֹתָן לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו בִּלְבַד. וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ, הַבְטָחָה, יֹאמַר כִּי בַּעֲשׂוֹתְךָ הַטּוֹב בְּעֵינָיו יִיטַב לָךְ, כִּי הַשֵּׁם מֵטִיב לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם. וּלְרַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה מִדְרָשׁ יָפֶה, אָמְרוּ זוֹ פְּשָׁרָה וְלִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר שֶׁתִּשְׁמֹר חֻקּוֹתָיו וְעֵדֹתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ, וְעַתָּה יֹאמַר גַּם בַּאֲשֶׁר לֹא צִוָּךְ תֵּן דַּעְתְּךָ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו, כִּי הוּא אוֹהֵב הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר. וְזֶה עִנְיָן גָּדוֹל, לְפִי שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהַזְכִּיר בַּתּוֹרָה כָּל הַנְהָגוֹת הָאָדָם עִם שְׁכֵנָיו וְרֵעָיו וְכָל מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ וְתִקּוּנֵי הַיִּשּׁוּב וְהַמְּדִינוֹת כֻּלָּם. אֲבָל אַחֲרֵי שֶׁהִזְכִּיר מֵהֶם הַרְבֵּה, כְּגוֹן לֹא תֵלֵךְ רָכִיל (ויקרא יט טז), לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר (שם פסוק יח), וְלֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ (שם פסוק טז), לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ (שם פסוק יד), מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם (שם פסוק לב), וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, חָזַר לוֹמַר בְּדֶרֶךְ כְּלָל שֶׁיַּעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּכָל דָּבָר עַד שֶׁיִּכָּנֵס בָּזֶה הַפְּשָׁרָה וְלִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וּכְגוֹן מַה שֶּׁהִזְכִּירוּ בְּדִינָא דְּבַר מְצָרָא (ב"מ קח), וַאֲפִלּוּ מָה שֶּׁאָמְרוּ (יומא פו) פִּרְקוֹ נָאֶה וְדִבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, עַד שֶׁיִּקָּרֵא בְּכָל עִנְיָן תֹּם וְיָשָׁר:

פסוק כ

וְטַעַם **כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת**, שֶׁיִּשְׁאַל תְּחִלָּה עַל מָה יְעִידוּ אֵלֶּה הַמִּצְוֹת הַנִּקְרָאִים **עֵדוֹת**, בַּעֲבוּר שֶׁהֵם זֵכֶר לְנִפְלְאוֹתָיו וְעֵדוּת בָּהֶם, כְּגוֹן הַמַּצָּה וְהַסֻּכָּה וְהַפֶּסַח וְהַשַּׁבָּת וְהַתְּפִלִּין וְהַמְּזוּזָה. וּמָה הַחֻקִּים, כִּי נֶעֱלָם טַעְמָם בַּתּוֹרָה. וְהַמִּשְׁפָּטִים, יִשְׁאַל מָה הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁנַּעֲשָׂה בַּמִּצְוֹת הָאֵלֶּה, שֶׁנִּסְקֹל הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּשַׁבָּת, וְנִשְׂרוֹף הַבָּא עַל אִשָּׁה וְאִמָּהּ, וְנַכֶּה אֶת הָאַרְבָּעִים לְזוֹרֵעַ כִּלְאַיִם, כִּי מִשְׁפְּטֵי יְשׁוּב הַמִּדִינוֹת בְּדִינֵי הַשּׁוֹר וְהַבּוֹר וְהַשּׁוֹמְרִים וּשְׁאָר הַדִּינִין שֶׁבַּתּוֹרָה צַדִּיקִים וְטוֹבִים הֵן, כָּל רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּן. וְצִוָּה בִּתְשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת שֶׁנַּגִּיד לַשּׁוֹאֵל כָּל עִנְיַן יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְהַכַּוָּנָה בְּזֶה הוּא הַטַּעַם בְּמָה שֶׁאָמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת (דברים ה':ו') אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כִּי יִתְכַּוֵּן שֶׁנּוֹדִיעַ לַבֵּן הַשּׁוֹאֵל כִּי ה' הוּא הַבּוֹרֵא וְהֶחָפֵץ וְהַיָּכוֹל, כַּאֲשֶׁר נִתְבָּאֵר לָנוּ בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְזֶה טַעַם **לְעֵינֵינוּ**, כִּי אֲנַחְנוּ הַיּוֹדְעִים מִן הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים שֶׁרָאִינוּ שָׁם כִּי הַשֵּׁם אֱלֹהֵינוּ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וְאֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ, כִּי כָל זֶה יִוָּדַע בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר פֹּרַשְׁתִּי בַּדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן (שמות כ ב). וְהִנֵּה רָאוּי לָנוּ לְתֵת כָּבוֹד לִשְׁמוֹ, כִּי הוּא בּוֹרְאֵנוּ וַאֲשֶׁר הִגְדִּיל חַסְדּוֹ עִמָּנוּ, וַיְצַוֵּנוּ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים בָּעֵדוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים, לְיִרְאָה אוֹתוֹ בַּעֲשׂוֹתֵנוּ הָעֵדֹת זֵכֶר לְנִפְלְאוֹתָיו, לְטוֹב לָנוּ בַּעֲשִׂיַּת הַחֻקִּים, כִּי טוֹבִים הֵם אֵין בָּהֶם חֹק שֶׁתְּהֶיֶה בּוֹ רָעָה כְּלָל אע"פ שֶׁלֹּא נִתְבָּרֵר טַעְמָם לַכֹּל. לְחַיּוֹתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה, בַּמִּשְׁפָּטִים, כִּי בִּכְלָלָם נִחְיֶה, וְכֻלָּם טוֹבִים אֵין בָּהֶם רָעָה אֲבָל כֻּלָּם גּוֹרְמִים חַיִּים טוֹבִים בַּסּוֹף. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ חַיָּבִין לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הַבּוֹרֵא שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן יָדָיו, וְאֵין בְּכָל מִצְוֹתָיו רַק טוֹב, עַד שֶׁתִּהְיֶה לָנוּ צְדָקָה לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְיִתֵּן לָנוּ שָׂכָר טוֹב בַּעֲשִׂיַּת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלּוּ. קְרָא גְּמוּל הַמִּצְוֹת צְדָקָה, כִּי הָעֶבֶד הַקָּנוּי לְרַבּוֹ שֶׁהוּא חַיָּב לַעֲבֹד אוֹתוֹ, אִם יִתֵּן עוֹד שָׂכָר בַּעֲבוֹדָתוֹ, צְדָקָה יַעֲשֶׂה עִמּוֹ:

פרק ז

פסוק ו

בְּךָ בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה, שֶׁאֵין לְךָ קָצִין שׁוֹטֵר וּמוֹשֵׁל בְּכָל מַלְאֲכֵי מַעְלָה, אֲבָל אַתָּה סְגֻלַּת ה' תַּחַת יָדוֹ, וּלְכָךְ לֹא תִּטְעֶה לַעֲבֹד ע"ז מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי זֶה פְּעָמִים רַבּוֹת. וְזֶה טַעַם לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים, כִּי הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ הָרַבִּים לַמֶּלֶךְ, כְּעִנְיַן שֶׁכְּתוּב (משלי יד כח) בְּרֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ, וְיִפְקִיד שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הַנִּשְׁאָרִים, וְאַתֶּם הַמְעַט, וא"פ כֵּן חָשַׁק בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם:

פסוק ז

וְטַעַם **חָשַׁק**, שֶׁנִּקְשַׁר עִמָּכֶם בְּקֶשֶׁר אַמִּיץ שֶׁלֹּא יִפָּרֵד מִכֶּם לְעוֹלָם, מִלְּשׁוֹן וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף (שמות כז י), וַיִּבְחַר בָּכֶם מִכָּל הָעַמִּים שֶׁתִּהְיוּ אַתֶּם סְגֻלָּה וְנַחֲלָה לוֹ, כִּי הַבְּחִירָה בְּכָל מָקוֹם בְּרִירָה מִן הָאֲחֵרִים. וְאָמַר הַטַּעַם כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם בָּחַר בָּכֶם, שֶׁרָאָה אֶתְכֶם רְאוּיִים לְהִתְאַהֵב לְפָנָיו וְנִבְחָרִים לְאַהֲבָה יוֹתֵר מִכָּל הָעַמִּים. וְלֹא הִזְכִּיר בָּזֶה טַעַם מִן הַבְּחִירָה, כִּי הַנִּבְחָר לְאוֹהֵב הַיְיוֹדֵעַ לִסְבֹּל אֶת אוֹהֲבוֹ בְּכָל הַבָּא עָלָיו מִמֶּנּוּ, וְיִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְכָךְ מִכָּל עַם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ביצה כה) שִׁלְשָׁה עַזִּים הֵם, יִשְׂרָאֵל בָּאֻמּוֹת, כִּי יַעַמְדוּ לוֹ בְּנִסְיוֹנוֹת, אוֹ יְהוּדִי אוֹ צָלוּב (שמו"ר מב ט). וְטַעַם בָּכֶם, בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁהִגִּיעַ עִנְיָנָם עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהֶם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְרֹם הַחֵטְא וְתִבְטַל הַבְטָחָתָם, וְעַל כֵּן הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה. וְיִפְדְּךָ, רָמַז שֶׁהִכָּה אוֹתָם תַּחְתֶּיךָ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מג ג) נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ:

פסוק ט

וְיָדַעְתָּ, מִיְּצִיאַת מִצְרַיִם, כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים, שֶׁבָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ו':כ'). וְעוֹד תֵּדַע מִזֶּה שֶׁהוּא הָאֵל הַנֶּאֱמָן, שֶׁלֹּא יָשׁוּב דְּבָרוֹ רֵיקָם, וְהוּא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו יִרְאֵי שְׁמוֹ לְאֶלֶף דּוֹר, בְּזֶרַע, כַּאֲשֶׁר שָׁמַר לְךָ בְּרִית אֲבוֹתֶיךָ. וְתֵדַע כִּי הוּא מְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו רִשְׁעָם אֶל פְּנֵי כָּל אֶחָד מֵהֶם לְהַאֲבִידוֹ כַּאֲשֶׁר הֶאֱבִיד אֶת הַמִּצְרִים וְלֹא אַחַר לָהֶם. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר הִזְכִּיר אֱמֶת לְעוֹלָם, אע"פ שֶׁיֵּשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ, לֹא יִהְיֶה לוֹ כֵּן רַק מִפְּנֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הַנִּזְכֶּרֶת שֶׁהוּא שׁוֹמֵר הַחֶסֶד, וְהִנֵּה עֲשֵׂה שׁוּם טוֹבָה שֶׁצָּרִיךְ לְשַׁלֵּם לוֹ, אִם כֵּן אֵין בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל הקב"ה אֶלָּא שְׁתֵּי מִדּוֹת הַלָּלוּ, מְשַׁלֵּם טוֹבָה תַּחַת טוֹבָה וּמְשַׁלֵּם רָעָה תַּחַת רָעָה. וְיִתָּכֵן כִּי שׂוֹנְאָיו הַמַּחְלָטִים מַכְחִישִׁים בֶּאֱלֹהוּתוֹ, וְאֵין לָהֶם זְכוּת כְּלָל, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (קהלת רבה ז לב) אָמַר רַבִּי יְאוֹשִׁיָּה מִפְּנֵי שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הקב"ה מַאֲרִיךְ אַפַּיִם לָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁמָּא יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, אוֹ עָשׂוּ מִצְוֹת שהקב"ה יְשַׁלֵּם שְׂכָרָן בָּעוֹלָם הַזֶּה, אוֹ שֶׁמָּא יֵצְאוּ מֵהֶן צַדִּיקִים, שֶׁכָּךְ מָצִינוּ שֶׁהֶאֱרִיךְ אַפַּיִם לְאָחָז וְיָצָא מִמֶּנּוּ חִזְקִיָּהוּ, וְגַם לְאָמוֹן וְיָצָא מִמֶּנּוּ יֹאשִׁיָּהוּ, וְגַם לְשִׁמְעִי וְיָצָא מִמֶּנּוּ מָרְדְּכַי. וְכָל אֵלּוּ אֵינָם בִּכְלַל שׂוֹנְאָיו. וְיֵשׁ בְּמִלַּת **אֶל פָּנָיו** סוֹד בָּרְשָׁע וְטוֹב לוֹ. וְהֶחְזִיר וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַמִּצְוָה וְגוֹ', לוֹמַר לָכֵן תִּשְׁמֹר אֶת הַמִּצְוָה וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה מְשׂוֹנְאָיו הָאוֹבְדִים, אֲבָל תִּהְיֶה מֵאוֹהֲבָיו וְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו הַנִּזְכָּרִים לְטוֹבָה וּלְחַיִּים:

פסוק יב

טַעַם **עֵקֶב**, כְּמוֹ בַּעֲבוּר, וְכֵן עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי (בראשית כו ה), וְכָתַב רַשׁ"י (רש"י על דברים ז':י"ב) אִם הַמִּצְוֹת הַקַּלּוֹת שֶׁאָדָם דָּשׁ בַּעֲקֵבָיו תִּשְׁמְעוּן יִשְׁמֹר לְךָ הַשֵּׁם הַבְּטָחוֹת. וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב הַמִּשְׁפָּטִים, אוּלַי יַזְהִיר בַּמִּשְׁפָּטִים הַקַּלִּים כְּדִינֵי מָמוֹנוֹת שֶׁלֹּא יִבְזוּ אוֹתָם. וְהַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ כִּי טַעַם **עֵקֶב** שָׂכָר בַּאַחֲרִית, וְכֵן בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב (תהלים יט יב), יֹאמַר וְהָיָה אַחֲרִית תִּשְׁמְעוּן הַמִּשְׁפָּטִים וְתִשְׁמְרוּ אוֹתָם שֶׁיִּשְׁמֹר הַשֵּׁם לְךָ אֶת הַבְּרִית וְהַחֶסֶד, וַאֲהֵבְךָ. וְנָכוֹן הוּא, כִּי יִקְרְאוּ בַּלְּשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ תְּחִלַּת כָּל דָּבָר בַּלְּשׁוֹן **רֹאשׁ**, כְּעִנְיַן רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת (שם קיט קס), וְכֵן גְּדוֹל הַדּוֹר רֹאשׁ הָעָם (במדבר כה ד), וְהַמְּשֻׁבָּח רֹאשׁ בְּשָׁמִים (שיר השירים ד יד), וְכֵן יִקְרְאוּ אַחֲרִית כָּל דָּבָר **עֵקֶב**, כִּי הַלָּשׁוֹן יִתְפֹּס דִּמְיוֹנוֹ בְּאָדָם, וְהָרֹאשׁ תְּחִלָּה וְהָעֵקֶב בּוֹ אַחֲרִית וְסוֹף. וְכֵן יֹאמַר הַכָּתוּב (להלן כח יג מד) לְרֹאשׁ וּלְזָנָב, לְדִמְיוֹן גּוּף בְּהֵמָה. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ז':י"ב) תִּרְגֵּם חֻלָּף, כְּמוֹ חֻלָּף עֲבַדְתָּכְם (במדבר יח לא), עֲשָׂאוֹ לְשׁוֹן סִבּוּב, נָגָר מִן וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר (ישעיהו מ ד), הַדֶּרֶךְ הַמְעֻקָּל הַהֹלֵךְ סָבִיב סָבִיב, וְכֵן עָקְבָה מִדָּם (הושע ו ח), מְסֻבֶּבֶת וּמְקֻפָּת, יֹאמַר וְהָיָה סִבַּת שִׁמְעֲכֶם הַמִּשְׁפָּטִים וַעֲשׂוֹתְכֶם אוֹתָם שֶׁיִּשְׁמֹר הַשֵּׁם לָכֶם בְּרִיתוֹ. וְיָפֶה פֵּרֵשׁ, וְדוֹמֶה לָזֶה בְּגִלַּל הַדָּבָר הַזֶּה (דברים ט"ו:י'), בְּסִבָּתוֹ, מִלְּשׁוֹן וְנָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן (בראשית כט ג). וְכֵן עַל דַּעְתִּי כָּל לְשׁוֹן עֲקִיבָה גִּלְגּוּל וְסִבּוּב, עָקוֹב הַלֵּב (ירמיהו יז ט), וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם (בראשית כז לו), וַיְהוּא עָשָׂה בְּעָקְבָּה (מלכים ב י יט), עִנְיַן גִּלְגּוּלִין וְסִבּוֹת, וְלָכֵן יִקְרְאוּ יַעֲקֹב **יְשֻׁרוּן**, כִּי הֵפֵךְ הֶעָקֹב מִישׁוֹר. וְכֵן אֲחוֹרֵי הָרֶגֶל שֶׁנִּקְרָא עֵקֶב, וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו (בראשית כה כו), יִקְרָאֵנוּ כֵּן בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ מְעֻגָּל, כַּאֲשֶׁר יִקְרָא הַלָּשׁוֹן אֶמְצַע הַיָּד וְהָרֶגֶל **כַּפּוֹת**, בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם כְּמוֹ כַּפּוֹת הַזָּהָב. וּמֵרֶגֶל הוּא בַּלָּשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי (ברכה ב) מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ (דברים ל"ג:ב'), כְּשֶׁהָיָה יוֹצֵא הַדִּבּוּר מִפִּי הקב"ה הָיָה יוֹצֵא דֶּרֶךְ יְמִינוֹ שֶׁל קֹדֶשׁ לִשְׂמֹאלָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְעוֹקֵב אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר מִיל עַל שְׁנֵים עָשָׂר מִיל, כְּלוֹמַר מַקִּיף. וְכֵן לְשׁוֹנָם (ב"ק קיג) בָּאִים עָלָיו בַּעֲקִיפִין, בְּסִבּוֹת וְגִלְגּוּלִין, כְּמוֹ עֲקִיבִין, שֶׁשִּׁתֵּי הָאוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה שָׁווֹת לָהֶן כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי כְּבָר (ויקרא יט כ). וְהִזְכִּיר אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה, לְהַזְהִיר מְאֹד בַּמִּשְׁפָּטִים, כִּי לֹא יִהְיֶה עַם רַב כֻּלּוֹ נִזְהָר בְּמִצְוֹת כֻּלָּן שֶׁלֹּא יֶחֱטְאוּ בָּהֶן כְּלָל, רַק בַּמִּשְׁפָּטִים יַעֲמִידוּ הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶן (דברים כ"א:כ"א) וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ. וְעוֹד כִּי רַבִּים יְרַחֲמוּ מִלְּסָקֹל הָאִישׁ וְלִשְׂרֹף אוֹתוֹ אַחֲרֵי שֶׁנַּעֲשֵׂית הָעֲבֵרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י"ט:י"ג) לֹא תָחוֹס עֵינְךָ, וְעוֹד שֶׁיִּירְאוּ מִן הַתַּקִּיפִים וּמִן הַמַּטְעִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים א':י"ז) לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא, וְאָמַר בִּנְבִיא הַשֶּׁקֶר (דברים י"ח:כ"ב) לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ, וְהִזְכִּיר כָּל אֵלֶּה בַּמַּסֹּרֶת (דברים י"ג:ט'),

לֹא תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא תַחְמֹל וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו, וַיְזָהִיר לֹא תִשְׁמַע אֵלָיו מִפְּנֵי הַטָּעָאתוֹ, וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ מִפְּנֵי הָרַחְמָנוּת שֶׁיְּרַחֲמוּ רַכֵּי הַלֵּבָב עַל הַנִּדּוֹנִים, וְלֹא תְכַסֶּה שֶׁלֹּא תִּשְׁתּוֹק בַּעֲבוּר תְּקִפּוּ וְיִרְאַת בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ:

פסוק יג

וְטַעַם **וַאֲהֵבְךָ**, כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה הַמִּשְׁפָּטִים לְאַהֲבַת הַשֵּׁם גַּם הוּא יֹאהַב אוֹתְךָ. וְיִתְּכֵן שֶׁיִּהְיֶה **וַאֲהֵבְךָ** יֹצֵא, שֶׁמְּחַבֵּב אוֹתְךָ לְמִשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁפָּטִים וְלֹא יִשְׂנָאוּךָ עֲלֵיהֶם. וּבֵרַכְךָ, שֶׁלֹּא תְאַנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה בַּעֲבוּר הַמִּשְׁפָּט. וְהִרְבֶּךָ, שֶׁלֹּא תִּמְעַט בְּאֻבְדַּן הָעוֹבְרִים אֲפִלּוּ יִהְיוּ רַבִּים אוֹבְדִים כְּאַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת:

פסוק טו

וְהֵסִיר ה' מִמְּךָ כָּל חֹלִי, הַנָּהוּג לְבֹא בָּעוֹלָם. וְהִזְכִּיר כָּל מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים, לְהַבְטִיחַ וּנְתָנָם בְּכָל שׂוֹנְאֶיךָ. אוֹ שֶׁיִּרְמֹז כִּי בַּעֲשׂוֹתָם הַמִּשְׁפָּטִים יִנָּצְלוּ מֵהֶם, וְאִם לֹא יַעֲשׂוּ אוֹתָם יָבוֹאוּ עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר בָּאוּ עַל הַמִּצְרִים, כְּאָמוּר בַּתּוֹכָחוֹת (דברים כ"ח:ס') וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל מַדְוֵי מִצְרַיִם וְגוֹ', וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי זֶה בְּסֵדֶר וַיְהִי בְּשַׁלַּח (שמות טו כו). וְהִזְכִּיר תְּחִלָּה בַּמִּשְׁפָּטִים לְכַלּוֹת וּלְהַכְרִית עוֹבְדֵי ע"ז, וּלְכָךְ אָמַר וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים, שֶׁתַּכְרִיתֵם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לַחְמֵנוּ הֵם (במדבר יד ט), כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב (תהלים עט ז), וַאֲכָלוּהוּ וַיְכַלֶּהוּ (ירמיהו י כה), וְכֵן רַבִּים. וְאָמַר לֹא תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי (רמב"ן על דברים ז':י"ב) כִּי בְּרַחֲמָנוּת הַשּׁוֹפְטִים (ס"א הטפשים) יֹאבַד כָּל מִשְׁפָּט:

פסוק כב

לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר, יַבְטִיחַ שֶׁהַשֵּׁם יַכְרִיתֵם כֻּלָּם וְיִשְׁלַח בָּהֶם אֶת הַצִּרְעָה לְהַאֲבִיד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים וְהִנֵּה כֻּלָּם יֹאבְדוּ, אֲבָל אָמַר שֶׁלֹּא יְכַלֶּה אוֹתָם בְּמִלְחָמָה בְּיוֹם אֶחָד, וְלֹא שֶׁיְּגָרְשֵׁם מִן הָאָרֶץ בְּשָׁנָה אַחַת, פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה. וְהוֹסִיף עוֹד לְהַבְטִיחַ שֶׁלֹּא יִהְיוּ אֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים רַבִּים, אֲבָל הַשֵּׁם יְהֻמֵּם מְהוּמָה גְּדוֹלָה וְרַבָּם יֹאבְדוּ בְּיַד יִשְׂרָאֵל, וְכֵן אָמַר (דברים ט':ג') הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר, שֶׁיֹּאבְדוּ רַבָּם בִּמְהֵרָה לֹא שֶׁיִּכְלוּ, עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת הָאָרֶץ:

פסוק כד

וְאָמַר **וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת שְׁמָם**, עַד שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם שֵׁם עַל פְּנֵי חוּץ, וְכָל הַנִּצָּב בִּפְנֵיהֶם יַשְׁמִידוּ. וְזֶה כְּעִנְיָן שֶׁבָּא בִּיהוֹשֻׁעַ (יא כ), כִּי מֵאֵת הַשֵּׁם הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת לִבָּם לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַחֲרִימָם, וְלֹא נִשְׁאַר לָהֶם מֶלְךָ בָּאָרֶץ כִּי כָל מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ. וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על דברים ז':כ"ב), פֶּן תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה, וַהֲלֹא

אִם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ אֵינָם מִתְיָרְאִים מִן הַחַיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ה כג) וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תָּשְׁלְמָה לָךְ, אֶלָּא גָּלוּי הָיָה לְפָנָיו שֶׁעֲתִידִין לַחֲטֹא. וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ הֵם (ספרי). וְאַף עַל פִּי שֶׁהַפָּרָשָׁה הַזֹּאת לְהַבְטָחָה נֶאֱמְרָה, כְּבָר הִזְכַּרְתִּי (רמב"ן על דברים ד':כ"ה) כִּי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּמִשְׁנֵה הַתּוֹרָה יַבְטִיחַ וְיַזְהִיר וְיִרְמֹז כִּי לֹא תַּגִּיעַ זְכוּתָם לְהַכְרִיתָם כֻּלָּם כְּאֶחָד וְשֶׁיִּשָּׁבֵית חַיָּה רָעָה מִן הָאָרֶץ כַּמַּבְטָח לָהֶם בְּפָרָשַׁת אִם בְּחֻקֹּתַי (ויקרא כו ו), אֲבָל יִהְיֶה כַּאֲשֶׁר אָמַר שֶׁיַּאֲבִידוּ אֶת רֻבָּם וּמַלְכֵיהֶם בַּתְּחִלָּה וְאַחֲרֵי כֵן יֹאבְדוּ הַנִּשְׁאָרִים:

פסוק כה

לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם, יֶחְסַר **אֲשֶׁר**, לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם, וְהוּא נוֹיֵי ע"ז. צָוָה תְּחִלָּה לִשְׂרֹף ע"ז עַצְמָהּ שֶׁהִיא **פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם**. וְאָסַר גַּם כֵּן הַנּוֹיִין שֶׁעֲלֵיהֶן, וְהִזְהִיר עוֹד וְלֹא תָּבִיא תּוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ, לֶאֱסֹר בַּהֲנָאָה כָּל עִנְיְנֵי ע"ז, הִיא וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ וְתִקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ וְהַנּוֹיִין:

פרק ח

פסוק א

וְטַעַם **כָּל הַמִּצְוָה**, לוֹמַר אע"פ שֶׁהִזְהַרְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּשְׁפָּטִים, גַּם כָּל הַמִּצְוֹת תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת, כִּי בַּעֲשִׂיַּת כֻּלָּן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם בִּפְרִי בֶּטֶן וּפְרִי בְהֵמָה וּפְרִי הָאֲדָמָה, כְּכָל הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה:

פסוק ב

וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ וְגוֹ', יֹאמַר כִּי תּוֹכַל לָדַעַת שֶׁיֵּשׁ בַּעֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹת טוֹבָה שְׁלֵמָה וְלֹא יִהְיֶה צַדִּיק נֶעֱזָב וּמְבַקֵּשׁ לֶחֶם, כִּי הַשֵּׁם מְפַרְנֵס אוֹתְךָ בַּמִּדְבָּר בְּמַעֲשֶׂה נֵס גָּדוֹל בַּעֲבוּר לֶכְתְּךָ אַחַר מִצְוֹתָיו. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת הַמָּן (שמות טז ד) טַעַם לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אִם לֹא, כִּי הָיָה נִסָּיוֹן גָּדוֹל לָהֶם שֶׁלֹּא יָדְעוּ עֵצָה לְנַפְשָׁם וַיִּכָּנְסוּ בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל לֹא מָקוֹם לֶחֶם וְאֵין בְּיָדֵם כְּלוּם מִן הַמָּן, אֲבָל יָרַד דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמַס וַיִּרְעֲבוּ אֵלָיו מְאֹד. וְכָל זֶה עָשׂוּ לִשְׁמֹר מִצְוֹת הַשֵּׁם לָלֶכֶת כַּאֲשֶׁר יְצִוָּה. וְהַשֵּׁם הָיָה יָכוֹל לְהוֹלִיכָם בְּדֶרֶךְ הָעֲרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם, אֲבָל הֵבִיאָם בַּנְּסָיוֹן הַזֶּה כִּי מִמֶּנּוּ יִוָּדַע שֶׁיִּשְׁמְרוּ מִצְוֹתָיו לְעוֹלָם:

פסוק ג

וְטַעַם **אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ**, כִּי לֹא יָדַעְתָּ בַּמָּן שֶׁתּוּכְלוּ לְחִיּוֹת בּוֹ יָמִים רַבִּים וְלֹא הִגִּיעַ אֲלֵיכֶם כֵּן בְּקִבְּלָה מֵאֲבוֹתֵיכֶם. אוֹ יֹאמַר כִּי עָשָׂה עִמָּכֶם הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר אֲבוֹתֵיכֶם הַקְּדוֹשִׁים לֹא הִגִּיעוּ אֵלָיו, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָלְכוּ אַחֲרָיו כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה אוֹתָם

לְךָ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ (בראשית יב א), לֹא הִגִּיעַ מַעֲלָתָם שֶׁיִּפָּרְנְסוּ בִּדְגַן שָׁמַיִם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ. וְכֵן אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ בְּמִדְבַּר סִינַי רַבָּה (במדבר רבה א':ב'), בִּזְכוּת מֹשֶׁה הָיִיתֶם אוֹכְלִים הַמָּן, מָה שֶׁלֹּא רָאוּ אֲבוֹתֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא יָדְעוּן אֲבוֹתֶיךָ. וּפֵרֵשׁ כִּי עָשָׂה זֶה לְהוֹדִיעָם כִּי הוּא הַמְחַיֶּה הָאָדָם בְּכָל אֲשֶׁר יִגְזֹר, א"כ שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וֶחְיֵה. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת הַמָּן עִנְיָנִים שׁוֹנִים, יֹאמַר כִּי עִנָּה אוֹתְךָ בְּלֶכְתְּךָ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, כְּעִנְיַן עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחִי (תהלים קב כד), וַיַּרְעִבֶךָ מִתְּחִלָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (שמות טז ג) לְהָמִית אֶת הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב, וְאַחֲרֵי כֵן הֶאֱכִילְךָ אֶת הַמָּן לְהוֹדִיעֲךָ כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם, וְכֵן הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ (דברים ח':ט"ז), וְסִפֵּר הַנֵּס שֶׁעָשָׂה לָהֶם. **וּלְמַעַן עַנּוֹתְךָ**, שֵׁב אֶל הַמּוֹלִיכֶךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא וְגוֹ' וְצִמָּאוֹן וְגוֹ' (דברים ח':ט"ו). אֲבָל מָה שֶׁאָמַר בְּפָרָשַׁת הַמָּן (שמות טז ד), לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא, שֶׁאֶתֵּן לָכֶם צָרְכֵיהֶם וּשְׁאֵלָתָם אָבִיא לָהֶם וְאֶרְאֶה אִם יִשְׁמְעוּ אֵלַי בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה. וְזֶה עוֹלֶה בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט, אֲבָל הָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן הוּא אֱמֶת וְנָכוֹן:

פסוק ד

שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ, עַנְנֵי כָּבוֹד הָיוּ שְׁפִין בִּכְסוּתָן וּמְגַהֲצִים אוֹתָם כְּמוֹ כֵּלִים הַמְגֹהָצִים, וְכֵן קְטַנֵּיהֶם כְּשֶׁהָיוּ גְּדֵלִין גָּדַל לְבוּשָׁן עִמָּהֶם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ח':ד') וְדִבְרֵי אַגָּדָה (מדרש תהלים כג). אֲבָל ר"א כָּתַב, וַאֲחֵרִים אָמְרוּ כִּי הוֹצִיאוּ מַלְבּוּשִׁים רַבִּים, וְיִתָּכֵן שֶׁאֵין בְּתוֹלֶדֶת הַמָּן לְהוֹלִיד זֹאת, וְכֵן אָמַר וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה, שֶׁנָּתַן לָהֶם כֹּחַ אוֹ הוֹלִיכָם לְאַט. וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים, כִּי מֹשֶׁה יַזְכִּיר לָהֶם זֶה לֵאמֹר כִּי בַּעֲשִׂיַּת הַמִּצְוָה יִהְיֶה לָהֶם מָזוֹן וּכְסוּת וְיַחֲלִיפוּ כֹּחַ, כַּאֲשֶׁר חָיוּ בַּמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה וְהָיוּ לָהֶם הַשְּׂמָלוֹת וְאֹרַח בְּרַגְלָם לֹא יָבֹא, וְהַכֹּל מִמַּעֲשֵׂה הַנֵּס, כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם וְיִתְפָּרְנֵס. וְאִם תְּכַסֶּה אֶת הַקּוֹרָה בְּשִׂמְלָה חֲדָשָׁה בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה תִּבְלֶה אע"פ שֶׁאֵין בָּהּ זֹעָה, אַף כִּי אֱנוֹשׁ רָמָה:

פסוק ה

כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ, שֶׁיִּתֵּן עָלָיו לְטוֹבָתוֹ עֹל מוּסָר, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יט יח) יַסֵּר בִּנְךָ כִּי יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל הֲמִיתוֹ אַל תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ, כֵּן ה' אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרְךָ מִתְּחִלָּה בְּעִנּוּי הַמִּדְבָּר וְנִסְיוֹן הַמָּן, שֶׁתֶּעֱרַב לְנַפְשְׁךָ טוֹבַת הָאָרֶץ וּפֵרוֹתֶיהָ. עַל כֵּן אָמַר אַחֲרָיו (דברים ח':ז'), כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה:

פסוק ז

וְטַעַם **אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם**, שֶׁהִיא כְּגַן רְוֵה, לֹא שֶׁיִּשְׁקוּהָ מַיִם בָּרֶגֶל כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר עוֹד (דברים י"א:י"א) כִּי לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָיִם. וּפֵרֵשׁ כִּי עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה

וְגַם בָּהָר, וּמִשָּׁם יִזָּחֲלוּ בָּהּ נְחָלִים. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב עֲיָנוֹת וַעֲיָנוֹת תְּהוֹמוֹת, כְּמוֹ בַּעֲזוֹז עֵינוֹת תְּהוֹם (משלי ח כח), מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה (בראשית ז יא). וְהָעִנְיָן כִּי יֵשׁ מִן הַמַּעְיָנוֹת שֶׁנּוֹזְלִים מִתַּמְצִית לַחוּת הֶהָרִים, מִן הַגְּשָׁמִים שֶׁנִּבְלָעִים בְּתוֹכָם אוֹ מִן הָאֲדִים הָעוֹלִים לָהֶם, וְהֵם שֶׁקָּרָא עֲיָנוֹת, כְּמוֹ אֵל כָּל מַעְיְנֵי מַיִם (מלכים א יח ה), לְמַעְיְנוֹ מָיִם (תהלים קיד ח), וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁיּוֹצְאִים מִמְּקוֹר הַתְּהוֹם, וְהֵם שֶׁקְּרָאָם **תְּהוֹמוֹת**, כְּלוֹמַר מַעְיְנֹת תְּהוֹם, וְאָמַר כִּי מִשְּׁנֵיהֶם בַּבִּקְעָה וְגַם בָּהָר:

פסוק ט

וְטַעַם **אֲשֶׁר אֲכָלְךָ בָּהּ לֶחֶם**, כִּי בְּמָקוֹם אֲשֶׁר תַּחְשֹׁב שֶׁשָּׁם אֲבָנִים שָׁם תִּמְצָא בַּרְזֶל, כִּי מֵעֲפָרָהּ יֶקַח. וּבִשְׁרָם כִּי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְצַב נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל שֶׁהֵם צֹרֶךְ גָּדוֹל לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְלֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ, אֲבָל מוֹצָא הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֵיננוּ חִסָּרוֹן בָּאָרֶץ. וּבְתַרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי רְאִיתִי, דְּאַבְנַהָא בְּרִירִין הֵיךְ פַּרְזְלָא וְכוּ', ר"ל שֶׁהַכָּתוּב מְשַׁבֵּחַ הָאָרֶץ שֶׁיִּמָּצְאוּ בָּהּ מַחְצַבִּים מִן אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת אַבְנֵי גָזִית לִבְנוֹת מֵהֶם בָּתִּים וְחוֹמוֹת וּמִגְדָּלִים, לֹא כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַאֲרָצוֹת רַבּוֹת שֶׁהֵם שׁוֹכְנֵי בָּתֵּי חֹמֶר וְנַעֲשִׂים לִיוֹשְׁבֵיהֶם קִבְרֵיהֶם:

פסוק י

וְאָמַר **וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ**, כִּי תִּזְכֹּר עֲבוֹדַת מִצְרַיִם וְעִנּוּי הַמִּדְבָּר, וְכַאֲשֶׁר תֹּאכַל וְתִשְׂבַּע בָּאָרֶץ הַטּוֹבָה תְּבָרֵךְ עָלֶיהָ אֶת הַשֵּׁם. וְרַבּוֹתֵינוּ (ברכות מח) קִבְּלוּ שֶׁזּוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה, וְטַעְמוֹ וּתְבָרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ. וְכֵן וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ (דברים כ"ב:ח'), וְכֵן וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ (דברים ט"ז:א'), וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה (דברים כ"ו:ב'), וְרַבִּים כֵּן. וְטַעַם עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, כְּמוֹ וְעַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, יְצִוֶּה שֶׁתְּבָרְכֵהוּ בְּכָל עֵת שֶׁתִּשְׂבַּע עַל הַשֹּׂבַע וְעַל הָאָרֶץ שֶׁנָּתַן לְךָ שֶׁיִּנְחִילֶנָּה לְךָ לְעוֹלָמִים וְתִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ. וְהִנֵּה חִיּוּב הַמִּצְוָה הַזֹּאת בְּכָל מָקוֹם:

פסוק יח

וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל, יָדוּעַ כִּי יִשְׂרָאֵל גִּבּוֹרִים וְאַנְשֵׁי חַיִל לַמִּלְחָמָה, כִּי נִמְשְׁלוּ לָאֲרָיוֹת וְלִזְאֵב יִטְרָף, וּמַלְכֵי כְנַעַן בְּמִלְחָמָה נִצְחוּ אוֹתָם, עַל כֵּן אָמַר אִם תַּחְשֹׁב כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה, תִּזְכֹּר הַשֵּׁם שֶׁהוֹצִיא אוֹתְךָ מִמִּצְרַיִם וְלֹא הָיָה לְךָ שָׁם כֹּחַ וְעֹצֶם יָד כְּלָל, וְתִזְכֹּר עוֹד כִּי בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר אֵין לְאֵל יָדְךָ לְחַיּוֹת שָׁם עָשָׂה לְךָ כָּל צָרְכֶּךָ, אִם כֵּן גַּם הַחַיִל הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ בְּכֹחֲךָ, הַשֵּׁם הוּא שֶׁנָּתַן לְךָ הַכֹּחַ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ אוֹתוֹ. וְאִם תִּשְׁכַּח אֶת הַשֵּׁם, יִכְלֶה כֹּחֲךָ וּשְׁאֵרְךָ וְתֹאבַד כַּאֲשֶׁר אָבְדוּ הֵם, כִּי כָל עוֹזְבֵי ה' יִכְלוּ. וְחָזַר לְהָבִיא עוֹד רְאָיָה אַחֶרֶת שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי וְגוֹ', וְאָמַר (ט א) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל דָּבָר אֱמֶת מִפִּי, כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הֵם גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים מִמְּךָ, וְאֵיךְ תְּנַצְּחֵם בְּמִלְחָמָה,

וְעוֹד יֵשׁ לָהֶם עָרִים גְּדוֹלוֹת וּבְצוּרוֹת לְרוֹם הַשָּׁמָיִם, וְאֵיךְ תִּכְבֹּשׁ אוֹתָם, וְעוֹד שֶׁשָּׁם עַם גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים, שֶׁאַתָּה יָדַעְתָּ מִן הַמְרַגְּלִים שֶׁרָאוּ אוֹתָם וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִימֵים רִאשׁוֹנִים, שֶׁלֹּא יִתְיַצֵּב אָדָם לִפְנֵיהֶם. וּכְשֶׁיִּתְבָּרֵר לְךָ כָּל זֶה, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת וּלְהַאֲמִין מִן הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא תּוּכַל לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם כְּלָל עַד שֶׁתֵּדַע בִּלְבָבְךָ כִּי ה' הָעוֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא אֵשׁ אֹכְלָה וְהוּא יַשְׁמִידֵם וְיַכְנִיעֵם, לֹא כֹחַ וְעֹצֶם יָד שֶׁנִּתַּן לְךָ, אֲבָל יַד ה' עָשְׂתָה זֹאת בַּתַּקִּיפִין שֶׁבָּהֶם. וְזֶה רֶמֶז לְמָה שֶׁאָמַר (יהושע י יא), וַה' הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם, וְכֵן אָמַר שָׁם (דברים ח':י"ד) וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו וְגוֹ' כִּי ה' נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל. וְהָעָרִים הַבְּצוּרוֹת שֶׁהִזְכִּיר כָּאן רֶמֶז לְחוֹמַת יְרִיחוֹ שֶׁנִּפְּלָה לִפְנֵי הָאָרוֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים מד ד) כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא הוֹשִׁיעָה לָמוֹ כִּי יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם, יְמִין הַשֵּׁם וּזְרוֹעוֹ בַּתַּקִּיפִים, וְאוֹר פָּנָיו שֶׁרָצָם בַּהֲרוּגֵי הַמִּלְחָמָה, שֶׁנִּתַּן לָהֶם כֹּחַ עֲלֵיהֶם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עוֹד (עמוס ב ט) וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת. יְחֵד הָאֱמוֹרִי שֶׁהָיָה עָצוּם בָּהֶם, וְהַשֵּׁם הוּא הַמַּשְׁמִיד אוֹתוֹ:

פרק ט

פסוק ג

וְטַעַם **הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם**, כְּמוֹ הוּא יַכְנִיעֵם וְהוּא יַשְׁמִידֵם, **יַכְנִיעֵם** עִנְיַן שִׁפְלוּת, מִן הֶרְאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי (מלכים א כא כט), אוֹ אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל (ויקרא כו מא), וְכֵן כֻּלָּם. וְהַטַּעַם כִּי הָיוּ הָעַמִּים הָהֵם יְרֵאִים מְאֹד מִיִּשְׂרָאֵל, וּבְלֵב רַגָּז וּבְרוּחַ שִׁפָּלָה וְרִפְיוֹן יָדַיִם הָיוּ יוֹצְאִים אֲלֵיהֶם לַמִּלְחָמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יהושע ה א) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וְגוֹ' וְכָל מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי וְגוֹ' וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְיִתָּכֵן כִּי **הוּא יַשְׁמִידֵם** יִרְמֹז אֶל גּוֹיִם גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים, **וַיַּכְנִיעֵם** אֶל בְּנֵי עֲנָקִים, כִּי עִם כָּל תְּקִפָּם וְגָבְהָם נִכְנַע לִבָּם יוֹתֵר מִשְּׁאָר הָעָם וְלֹא יָצְאוּ לַמִּלְחָמָה כְּלָל, אֲבָל הָיוּ נֶחְבָּאִים בֶּהָרִים וּבְעָרֵי הַבְּצוּרוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם יא כא) וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיַּכְרֵת אֶת הָעֲנָקִים מִן הָהָר מִן חֶבְרוֹן מִן דְּבִר מִן עֲנָב וּמִכֹּל הַר יְהוּדָה וּמִכֹּל הַר יִשְׂרָאֵל עִם עָרֵיהֶם הֶחֱרִימָם יְהוֹשֻׁעַ, כְּלוֹמַר בְּעָרֵיהֶם. וְכֵן וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶל הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן וַיַּכּוּ אֶת שֵׁשַׁי וְאֶת אֲחִימַן וְאֶת תַּלְמָי (שופטים א י):

פסוק ד

אַל תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ, אַחֲרֵי שֶׁהִזְהִיר שֶׁלֹּא תַּחְשֹׁב כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי, רַק שֶׁתֵּדַע כִּי הַנִּצּוֹחִים בַּמִּלְחָמָה הַשֵּׁם נָתַן לָהֶם הַכֹּחַ הַהוּא, וְהַתַּקִּיפִים שֶׁבָּהֶם וְהֶעָרִים הַבְּצוּרוֹת אֲשֶׁר

תִּלְכְּדוּ, הַשֵּׁם בִּכְבוֹדוֹ עָשָׂה לָכֶם כֵּן בְּנֵס מְפָרְסָם מֵאִתּוֹ, חָזַר וְהִזְכִּיר לֹא תַחְשֹׁב כִּי עָשָׂה ה' עִמְּךָ כָּל זֶה בְּצִדְקָתְךָ, כִּי לֹא עָשָׂה לָכֶם כֵּן רַק בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה. וְהִנֵּה זֶה טַעַם בְּאָבְדָן הַגּוֹיִם הָהֵם, וְלֹא נָתַן לָהֶם טַעַם בְּרֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל אֶת הָאָרֶץ. עַל כֵּן חָזַר וּבֵאֵר, לֹא בְצִדְקָתְךָ שֶׁתִּהְיֶה צַדִּיק בְּמַעֲשֶׂה, וְלֹא אֶפְּלוּ בְּלֵב יָשָׁר שֶׁהָיָה לְךָ, רַק בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם אָבְדוּ הֵם, וּבַעֲבוּר שְׁבוּעַת אֲבוֹתֶיךָ יָרַשְׁתָּ אוֹתָהּ הָאָרֶץ, כִּי אֵין הַחֵטְא שֶׁלְּךָ יָכוֹל לְבַטֵּל הַמַּתָּנָה שֶׁנָּתַן לַאֲבוֹתֶיךָ, כִּי בִּשְׁבוּעָה נְתָנָהּ לָהֶם. וְרַשְׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים ט':ד') אַל תֹּאמַר בְּלִבְבְךָ צִדְקָתִי וְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם גָּרְמָה לִי, לֹא בְצִדְקָתְךָ. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן. וְיֵשׁ עַל הַשּׁוֹאֵל לִשְׁאוֹל, שֶׁהֲרֵי אָמַר (דברים ז':ח') כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם, וְהִנֵּה הֵם אֲהוּבִים לְמַעְלָה, וְהַשֵּׁם לֹא יֹאהַב רַק אֶת הַטּוֹבִים, כִּי רָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ, אִם כֵּן גַּם בְּצִדְקָתָם יִרָּשׁוּ אֶרֶץ. וְהַתְּשׁוּבָה כִּי שָׁם יְדַבֵּר עִם יִשְׂרָאֵל בִּכְלָלָם, וְכָאן יוֹכִיחַ הַדּוֹר הַהוּא שֶׁהָיוּ מַמְרִים אֶת ה' מִיּוֹם הֱיוֹתָם בַּמִּדְבָּר:

פסוק ה

וְטַעַם **וּלְמַעַן הָקִים אֶת הַדָּבָר**, שֶׁאָמַר וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה (בראשית טו טז):

פסוק ח

וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת ה', קֹדֶם שֶׁיִּפְתַּח לָהֶם בְּבֵאוּר הַתּוֹרָה כְּלָל הוֹכִיחַ אוֹתָם בַּעֲוֹנוֹת אֲשֶׁר גָּרְמוּ לָהֶם רָעָה וְלֹא נִמְחֲלוּ, וְהִזְכִּיר לָהֶם עִנְיַן הַמְרַגְּלִים וּמֵי מְרִיבָה. וְאַחַר כֵּן בֵּאֵר עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת וּפָרָשַׁת יְחוּד הַשֵּׁם, וְהִזְהִירָם בְּעִנְיַן ע"ז אַזְהָרוֹת רַבּוֹת, וְהִזְהִיר בַּמִּצְוֹת בְּכְלָלָם, וְיֹאמַר שֶׁהֵן כֻּלָּן טוֹבוֹת וּבַעֲבוּרָן תָּבֹא לָהֶן כָּל הַטּוֹבָה. וְעַתָּה בָּא לְהַתְחִיל בִּפְרָטֵי הַמִּצְוֹת, וְקֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר אַחַת מֵהֶן בִּפְרָט יַחְזֹר לְהוֹכִיחַ אוֹתָם וְלִפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁעָשׂוּ מֵעֵת שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה וְהָלְאָה, כִּי הַתְּלוּנוֹת שֶׁעָשׂוּ קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה שֶׁהִמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף וַיְלוֹנוּ בְּמָרָה וּבְאָלוּשׁ לֹא יַזְכִּירֵם לָהֶם, כִּי מֵעֵת שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה הָיוּ יוֹתֵר חַיָּבִים לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל הַשֵּׁם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּרִית, וּלְפִיכָךְ פָּתַח כָּאן וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם, וְהִזְכִּיר לָהֶם מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו (שמות לב א):

פסוק טו

וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן הָהָר, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בִּמְקוֹמוֹ (שם שם יא) כִּי קֹדֶם שֶׁיָּרַד מִן הָהָר הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם, וּבִתְפִלָּתוֹ נֶאֱמַר (שם שם יד) וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה, אֲבָל לֹא הִזְכִּיר זֶה עַתָּה מִפְּנֵי שֶׁהוּא רוֹצֶה לְהַסְדִּיר לָהֶם עַתָּה הַטֹּרַח הַגָּדוֹל וְהֶעָמֵל שֶׁטָּרַח עֲלֵיהֶם, כִּי הֵבִיאוּ אוֹתוֹ לִשְׁבֹּר הַלּוּחוֹת, וּלְהִתְנַפֵּל עֲלֵיהֶם אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה, וּלְהִתְפַּלֵּל גַּם עַל אַהֲרֹן כִּי

הִתְאַנַּף הַשֵּׁם עָלַיו מְאֹד. וְאַחֲרֵי כֵן (דברים ט':כ"ה-כ"ט) יַזְכִּיר הַתְּפִלָּה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁחִלָּה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו טֶרֶם רִדְתּוֹ שֶׁלֹּא יַשְׁמִידֵם:

פסוק יז

וְטַעַם **וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלּוּחוֹת**, גַּם זֶה מִן הַתּוֹכָחוֹת, יֹאמַר הָיָה עָוֹנְכֶם גָּדוֹל מִנְּשֹׂא עַד כִּי בֵּרַאוֹתִי אֶתְכֶם מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי הָעֵגֶל לֹא יָכֹלְתִּי לְהִתְאַפֵּק וְשִׁבַּרְתִּי הַלּוּחוֹת. וְהֶצְרֵךְ לְהַזְכִּיר זֶה בַּעֲבוּר שֶׁיִּרְצֶה לְהוֹדִיעָם עִנְיַן הַלּוּחוֹת הַשְּׁנִיּוֹת כַּאֲשֶׁר יִפָּרֵשׁ. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז עוֹד לַטּוֹבָה שֶׁעָשָׂה עִמָּהֶם, כִּי סִכֵּן בְּנַפְשׁוֹ לִשְׁבֹּר לוּחוֹת הָאֱלֹהִים לְטוֹבָתָם, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שמו"ר מג א) מוּטָב תִּדּוֹן בִּפְנוּיָה וְלֹא בְּאֵשֶׁת אִישׁ:

פסוק יט

כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף, יֹאמַר כִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף הַשֵּׁם מִתְּחִלָּה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם יָגֹרְתִּי גַּם עַתָּה, כִּי עֲדַיִן יֵשׁ עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם מִן הַקֵּצֶף הַגָּדוֹל הַהוּא, אַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר נִחַם הַשֵּׁם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ. עַל כֵּן חָזַרְתִּי וְהִתְנַפַּלְתִּי עֲלֵיכֶם אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה, עַד שֶׁשָּׁמַע אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִיא כַּאֲשֶׁר שָׁמַע בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה קֹדֶם שֶׁיֵּרַדְתִּי. וְגַם בְּעֵת אַהֲרֹן הִתְפַּלַּלְתִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת שֶׁחָזַרְתִּי שָׁם, כִּי עַד שֶׁיִּבְעַר אֶת הָעֵגֶל לֹא הִשְׁגִּיחַ רַק לְהַשִּׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית אֶת הָעָם כְּרֶגַע:

פסוק כא

וְאָמַר **וָאַשְׁלִךְ אֶת עֲפָרוֹ אֶל הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן הָהָר**, וְלֹא הִזְכִּיר כִּי הִשְׁקָהוּ אוֹתָם, דֶּרֶךְ כְּבוֹדָם, שֶׁלֹּא רָצָה לֵאמֹר לָהֶם שֶׁעָשָׂה בָּהֶם מַעֲשֶׂה הַסּוֹטוֹת:

פסוק כב

וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים ט':כ"ב) כִּי טַעַם **וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה**, בַּעֲבוּר כִּי בְּתַבְעֵרָה הָיוּ הָעָם כְּמִתְאוֹנְנִים מְנַסִּים הַשֵּׁם בְּתוֹאֲנוֹת, הִזְכִּיר לָהֶם כִּי הֱיִיתֶם מַקְצִיפִים אֶת הַשֵּׁם בַּנְּסָיוֹן אֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּתַבְעֵרָה כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם כְּבָר פַּעַם אַחֶרֶת בְּמַסָּה, וְלֹא לְקַחְתֶּם מוּסָר. וְיָפֶה פֵּרֵשׁ. וְהִנֵּה הַחֵטְא לְנַסּוֹת אֶת הַשֵּׁם הוּא חֵטְא גָּדוֹל וְאַשְׁמָה רַבָּה, כַּאֲשֶׁר הִזְהִיר מִמֶּנּוּ (דברים ו':ט"ז) לֹא תְנַסּוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה, עַל כֵּן הֶחֱזִיר אוֹתוֹ לָהֶם בְּכָאן. וְכָךְ הִזְכִּיר פַּעַם אַחֶרֶת חֵטְא הַמְרַגְּלִים בְּקָצְרָה בַּעֲבוּר הֶעָוֹן הַגָּדוֹל, כִּי בּוֹ יַשְׁלִים מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם ה'. וְאָמַר מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם, לְרָמֹז עַל תְּלוּנוֹתֵיהֶם קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה:

פסוק כה

וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה', יֹאמַר כִּי הֻצְרַכְתִּי לְהִתְנַפֵּל עֲלֵיכֶם אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה עַל הַחֵטְא הַגָּדוֹל הַזֶּה, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר ה' לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם עַד שֶׁאֶתְפַּלֵּל אֵל ה' וְאוֹמַר אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ, כִּי זֹאת הָיְתָה תְּפִלָּתוֹ קֹדֶם רִדְתּוֹ מִן הָהָר, וּמִמֶּנָּה נֶעֱנָה בְּוַיִּנָּחֶם ה' עַל

הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ (שמות לב יד). וְלֹא הִזְכִּיר תְּפִלַּת הָאַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה כִּי אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה וּרְחָבָה מִנִּי יָם. וְטַעַם הַשֵּׁמוֹת הַכְּתוּבִים בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת יו"ד הֵ"א פֵּרַשְׁתִּיו (רמב"ן על דברים ג׳:כ"ד):

פסוק כח

מִבְּלִי יְכֹלֶת ה' לַהֲבִיאָם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם, אָמַר בַּמְרַגְּלִים (במדבר יד טז) מִבְּלְתִּי יְכֹלֶת ה' לְהָבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר, כְּלוֹמַר יֹאמְרוּ כִּי כַּאֲשֶׁר בָּאוּ וְהָיוּ קְרוֹבִים לָאָרֶץ וְרָאָה שֶׁאֵין יְכֹלֶת בְּיָדוֹ כְּנֶגֶד הָעַמִּים הָהֵם, שְׁחָטָם בַּמִּדְבָּר. אֲבָל בְּכָאן אָמַר וּמִשְּׁנָאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר, כִּי הָיְתָה הַשִּׁנְאָה הַזֹּאת בָּהֶם בְּמִצְרַיִם טֶרֶם שֶׁהוֹצִיאָם מִשָּׁם. וְהַטַּעַם בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל עֲדַיִן קְרוֹבִים לְמִצְרַיִם, רְחוֹקִים מֵאֶרֶץ כְּנַעַן, יֹאמְרוּ כִּי גַּם בְּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם רָאָה שֶׁאֵין יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לַהֲבִיאָם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם בְּאָזְנֵי הַמִּצְרִיִּים, וְעַל כֵּן שְׂנֵאָם, וּלְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נוֹדַע אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם, (ו)הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם לַהֲמִיתָם בַּמִּדְבָּר בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא יִוָּדַע מָה הָיָה לָהֶם. וְזֶהוּ בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים (שמות לב יב), שֶׁחָשַׁב עֲלֵיהֶם מַחְשֶׁבֶת רָעָה טֶרֶם שֶׁיְּצָאוּ, שֶׁהוֹצִיאָם מִתּוֹךְ עַם מִצְרַיִם לַהֲרֹג אוֹתָם בֵּין הֶהָרִים, מָקוֹם אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹר בּוֹ אִישׁ וְלֹא יָשַׁב אָדָם שָׁם. וְהַכַּוָּנָה בַּטְּעָנוֹת כִּי הַגּוֹיִם יְדַבְּרוּ בַּה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר עָלָיו כֵּאלֹהֵי גּוֹיֵי הָאֲרָצוֹת, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל י כ) וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם שַׂר פָּרָס. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי מִן הָעִנְיָן הַזֶּה:

פרק י

פסוק א

בָּעֵת הַהִיא אָמַר ה' אֵלַי פְּסָל לְךָ, אַחַר שֶׁהִתְנַפַּלְתִּי לִפְנֵי ה' אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֵת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה נִתְרַצָּה אֵלַי שֶׁיִּכְתֹּב לוּחוֹת שְׁנִיּוֹת, אֲבָל הָיוּ הָרִאשׁוֹנוֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים, וּבְאֵלּוּ צִוָּה אוֹתִי שֶׁיִּהְיוּ מַחְצַב יָדַי וְהַמִּכְתָּב יִהְיֶה כְּמִכְתָּב הָרִאשׁוֹן בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים:

וְטַעַם **וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ**, שֶׁתְּשִׂים הַלּוּחוֹת בְּתוֹכוֹ בְּעֵת שֶׁתֵּרֵד, וְהָיָה הָאָרוֹן הַזֶּה כֻּלּוֹ עֵץ, הוּא וְהַמִּכְסֶה אֲשֶׁר עָלָיו מִלְמַעְלָה כַּמִּנְהָג בְּכָל הָאֲרוֹנוֹת, וְהָיוּ הַלּוּחוֹת שָׁם עַד שֶׁנַּעֲשָׂה הַמִּשְׁכָּן, וְאָז עָשׂוּ הָאָרוֹן הַמְּצֻפֶּה זָהָב וְהַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו זָהָב טָהוֹר. וְלֹא אָמַר לוֹ כֵּן בַּלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, לְפִי שֶׁהָיָה גָּלוּי לְפָנָיו שֶׁיִּשָּׁבְרֵם. וְטַעַם וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' (דברים י׳:ה'), שֶׁהָיוּ שָׁם עַד שֶׁנַּעֲשָׂה הַמִּשְׁכָּן שֶׁצִּוַּנִי (שמות כה כא) וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ. וְזֶהוּ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בַּפְּסוּקִים

הָאֵלֶּה. וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על דברים י':א'), וְלֹא זֶהוּ אַרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל, שֶׁהֲרֵי לֹא נִתְעַסְּקוּ בַּמִּשְׁכָּן אֶלָּא לְאַחַר יוֹם הַכִּפּוּרִים, כִּי בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר צִוָּה לָהֶם עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, וּבְצַלְאֵל עָשָׂה הַמִּשְׁכָּן וּאח"כ אַרוֹן וְכֵלִים, נִמְצָא זֶה אַחֵר הָיָה, וְזֶהוּ שֶׁהָיָה יוֹצֵא עִמָּהֶם לַמִּלְחָמָה, וְאוֹתוֹ שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל לֹא יָצָא בַּמִּלְחָמָה אֶלָּא בִּימֵי עֵלִי וְנֶעֱנְשׁוּ עָלָיו וְנִשְׁבָּה. זֶה לְשׁוֹן הָרַב, וְדִבְרֵי אַגָּדָה הֵם שֶׁמָּצָא כָּתוּב בְּתַנְחוּמָא. וְיֵשׁ לִשְׁאוֹל, וְאַחַר שֶׁהוֹצִיא מִשָּׁם הַלּוּחוֹת וּנְתָנָם בְּאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל, מָה הָיָה בָּזֶה, וְלָמָּה הוּא יֹצֵא עִמָּהֶם לַמִּלְחָמָה. וְאוֹמְרִים שֶׁשִּׁבְרֵי הַלּוּחוֹת הָיוּ שָׁם, וְכֵן בָּאַגָּדָה. אֲבָל דִּבְרֵי יָחִיד הֵם, שֶׁכְּבָר שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת שְׁקָלִים (ירושלמי פ"ו ה"א), תָּנָיָא רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעַאי אוֹמֵר, שְׁנֵי אֲרוֹנוֹת הָיוּ עִם יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, אֶחָד שֶׁהָיוּ שִׁבְרֵי הַלּוּחוֹת מֻנָּחִין בּוֹ וְכוּ', וְרַבֵּנוּ אָמְרֵי אֶחָד הָיָה, וּפַעַם אַחַת יָצָא בִּימֵי עֵלִי וְנִשְׁבָּה. וְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ בְּכָל מָקוֹם בַּתַּלְמוּד (ברכות ח ב"ב יד מנחות צט) אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא לוּחוֹת וְשִׁבְרֵי לוּחוֹת מֻנָּחִים בָּאָרוֹן. וְעוֹד אָנָה יַעֲמֹד הָאָרוֹן הַזֶּה עִם הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת כָּל יְמֵי הַמִּדְבָּר, כִּי בַּמִּשְׁכָּן בְּבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים לְאַחַר הַפָּרֹכֶת אֵין שָׁם שְׁנֵי אֲרוֹנוֹת, וְכֵן שְׁלֹמֹה לֹא הִכְנִיס לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים אֶלָּא אָרוֹן אֶחָד (מלכים א ח ו-ט). אֲבָל הָאָרוֹן הַזֶּה שֶׁל מֹשֶׁה כְּשֶׁנַּעֲשָׂה אֲרוֹנוֹ שֶׁל בְּצַלְאֵל גְּנָזוּהוּ כְּדֵין תַּשְׁמִישֵׁי קְדֻשָּׁה, וְזֶהוּ הַנָּכוֹן עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ, כִּי עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יִתָּכֵן כִּי וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ יִרְמֹז לְאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל, וְזֶה כִּי מִתְּחִלָּה נִצְטַוָּה מֹשֶׁה עַל הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו, וְהָיְתָה הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה וְעָשׂוּ אָרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים (שמות כה י), כִּי הִיא עִקַּר הַכַּוָּנָה בְּכָל הַמִּשְׁכָּן, לִהְיוֹת הַשֵּׁם יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים, וְאַחֲרֵי כֵן עָשׂוּ אֶת הָעֶגֶל, וְכַאֲשֶׁר נִתְרַצָּה הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ שֶׁיִּכְתֹּב עַל הַלּוּחוֹת הָאֵלּוּ כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן, צִוָּהוּ בַּקְצָרָה שֶׁיֵּעָשֶׂה לַלּוּחוֹת הָאֵלֶּה אָרוֹן עֵץ, הוּא הַמְצֻוֶּה לוֹ לַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת. וְהִנֵּה הִזְכִּיר לוֹ הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבְּעִנְיַן הַמִּשְׁכָּן וְשֶׁהַכֹּל תְּלוּי בָּהּ, וּמִזֶּה לָמַד מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו כַּאֲשֶׁר נִצְטַוָּה מִתְּחִלָּה. וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה', שֶׁהָיוּ שָׁם לָעַד לְעוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ ה' מִתְּחִלָּה (שם שם כא-כב) וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ וְגוֹ'. וְהִנֵּה בְּרִדְתּוֹ הִנִּיחַ הַלּוּחוֹת בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַד שֶׁיֵּעָשֶׂה הָאָרוֹן וְהַמִּשְׁכָּן, כִּי אִלּוּ לֹא שָׁבַר הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יִהְיוּ עַד עֲשׂוֹת בְּצַלְאֵל הָאָרוֹן, וְכֵן שִׁבְרֵי הַלּוּחוֹת עַל כָּרְחֵנוּ שָׁם הָיוּ, כִּי לֹא הֶחְזִירָם עִמּוֹ לָהָר. וּרְאָיָה לָזֶה, שֶׁלֹּא הִזְכִּיר מֹשֶׁה זוֹ הַצַּוָּאָה בְּסֵדֶר כִּי תִשָּׂא, כִּי שָׁם הִזְכִּיר אַרוֹן בְּצַלְאֵל בְּפֵרוּשׁ וְכָאן לֹא הִזְכִּיר הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו כִּי הֵם הָרוֹאִים אוֹתוֹ, וּלְפִיכָךְ הִזְכִּיר זֶה בְּקִצָּרָה. וְאַל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁאָמַר וַאֲעַשׂ אָרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים, כִּי הַשְּׂלִים עִנְיַן הָאָרוֹן כְּאֶחָד, כִּי הִנֵּה צִוָּהוּ הַשֵּׁם פְּסָל לְךָ וְגוֹ' וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ, שֶׁיַּעֲלֶה תְּחִלָּה בַּלּוּחוֹת וְאַחֲרֵי כֵן יַעֲשֶׂה אָרוֹן עֵץ, אֲבָל הֶאֱרִיךְ

לוֹמַר וְאֶכְתֹּב עַל הַלֻּחֹת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן, לוֹמַר שֶׁיִּהְיוּ כָּרִאשׁוֹנוֹת בַּמִּכְתָּב וְרָאוּי שֶׁיִּהְיוּ בָּאָרוֹן הַמְּצֻוֶּה כָּרִאשׁוֹנוֹת, שֶׁאִוָּעֵד שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי, וּלְכָךְ הִשְׁלִים וְאָעַשׂ אָרוֹן לְהַשְׁלִים הַמִּצְוָה וְהַמַּעֲשֶׂה בְּקִצָּרָה, וְאַחֲרֵי כֵן שָׁב לְהַאֲרִיךְ בַּמֻּקְדָּם:

פסוק ה

וָאָשִׂם אֶת הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי, שֶׁעֲשִׂיתִיו בִּרְדָתִי, וַיִּהְיוּ שָׁם לְעֵד, כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה', לִהְיוֹת כְּבוֹדוֹ שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

פסוק ו

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה, מָה עִנְיָן זֶה לְכָאן, וְעוֹד וְכִי מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן נָסְעוּ לְמוֹסֵרָה, וַהֲלֹא מִמּוֹסֵרָה בָּאוּ לִבְנֵי יַעֲקָן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר לג לא) וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן, וְעוֹד **שָׁם מֵת אַהֲרֹן** וַהֲלֹא בְּהֹר הָהָר מֵת, צֵא וַחֲשֹׁב וְתִמְצָא שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת מִמּוֹסֵרוֹת לְהֹר הָהָר. אֶלָּא אַף זוֹ מִן הַתּוֹכָחוֹת: וְעוֹד זֹאת עֲשִׂיתֶם, כְּשֶׁמֵּת אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר בְּסוֹף אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנִסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי הַכָּבוֹד יְרֵאתֶם לָכֶם מִמִּלְחֶמֶת מֶלֶךְ עָרָד, וּנְתַתֶּם רֹאשׁ לַחֲזֹר לְמִצְרַיִם, וַחֲזַרְתֶּם לַאֲחוֹרֵיכֶם שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת עַד בְּנֵי יַעֲקָן וּמִשָּׁם לְמוֹסֵרָה, שָׁם נִלְחֲמוּ בָּכֶם בְּנֵי לֵוִי וְהָרְגוּ מִכֶּם וְאַתֶּם מֵהֶם עַד שֶׁהֶחְזִירוּ אֶתְכֶם לַדֶּרֶךְ, וּמִשָּׁם חֲזַרְתֶּם הַגֶּדְגֹּדָה הוּא חֹר הַגִּדְגָּד, וּמִן הַגִּדְגָּד לְמוֹסֵרָה, וּבְמוֹסֵרָה עֲשִׂיתֶם אֵבֶל גָּדוֹל עַל מִיתָתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן שֶׁגָּרְמָה לָכֶם זֹאת, וְנִרְמָה לָכֶם כְּאִלּוּ הוּא מֵת שָׁם. וְסָמַךְ מֹשֶׁה תּוֹכָחָה זוֹ לִשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת לוֹמַר שֶׁקָּשָׁה מִיתָתָן שֶׁל צַדִּיקִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּיוֹם שֶׁנִּשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת, וּלְהוֹדִיעֲךָ שֶׁקָּשָׁה מִיתָתָן שֶׁל צַדִּיקִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּיוֹם שֶׁנִּשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת, וּלְהוֹדִיעֲךָ שֶׁקָּשָׁה לוֹ מָה שֶׁאָמְרוּ **נִתְּנָה רֹאשׁ** לִפְרֹשׁ מִמֶּנּוּ כְּיוֹם שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל. בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל ה' אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי, מוּסָב לָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן, בָּעֵת הַהִיא בַּשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁיְּצִאָתָם מִמִּצְרַיִם וּטְעִיתֶם בָּעֵגֶל וּבְנֵי לֵוִי לֹא טָעוּ, הִבְדִּילָם הַמָּקוֹם מִכֶּם. וְסָמַךְ זֶה לַחֲזָרַת בְּנֵי יַעֲקָן, לוֹמַר שֶׁאַף בָּזֶה לֹא טָעוּ בָּהּ בְּנֵי לֵוִי אֶלָּא עָמְדוּ בֶּאֱמוּנָתָם, כָּל זֶה לְשׁוֹן רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה מִדִּבְרֵי אַגָּדָה (ירושלמי יומא פ"א ה"א). וְהַצָּרַךְ רַבִּי אַבְרָהָם לוֹמַר בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי בְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן אֵינָנוּ בְּנֵי יַעֲקָן, וּמוֹסֵרָה אֵינָנוּ מוֹסֵרוֹת, אֲבָל קָדֵשׁ נִקְרָא בְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן, וְשֵׁם (ב)מִדְבַּר הֹר הָהָר מוֹסֵרָה, מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֶּדְגֹּדָה אֵינֶנּוּ חֹר הַגִּדְגָּד רַק הוּא שֵׁם כְּלָל לְצַלְמָנָה וּפוּנֹן וְאוֹבוֹת, וְיָטְבָתָה הוּא הַמָּקוֹם הַנִּקְרָא בְּאֵרָה (במדבר כא טז), וְזֶה טַעַם אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם, וְיִדְבַּק **וּמִן הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה** עִם **וַיִּכֵּהוּ אֶלְעָזָר**, כִּי שָׁם בְּיָטְבָתָה כֹּהֵן אֶלְעָזָר בִּכְהֻנָּה גְּדוֹלָה וְהִקְרִיב קָרְבָּנוֹת. וְכָל אֵלֶּה דִּבְרֵי רוּחַ, כִּי אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁכָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה הָרְבִּים שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם מְקוֹמוֹת חֲדָשִׁים שֶׁלֹּא נִזְכְּרוּ בַּמַּסָּעוֹת. וְעוֹד שֶׁמִּנְהַג הַכָּתוּב בְּכָל מָקוֹם לְשַׁנּוֹת מַעַט בְּהַזְכִּירוֹ הַשֵּׁמוֹת פְּעָמִים בֵּין בְּשֵׁם מָקוֹם בֵּין בְּשֵׁם אָדָם, וְכָל שֶׁכֵּן בְּכָאן שֶׁהֵם שָׁוִים, כִּי

מוֹסֵרָה וּמוֹסֵרוֹת אֵינָנּוּ שְׁנוּיִ וְהֶפְרֵשׁ, וְכֵן חֹר הַגַּדְגָּד וְהַגֻּדְגֹּדָה שֵׁם אֶחָד, וְיָטְבָתָה שָׁוֶה לְגַמְרֵי. וְעוֹד כִּי בְּהֹר הָהָר כֹּהֵן אֶלְעָזָר כְּשֶׁמֵּת אָבִיו כַּאֲשֶׁר הִלְבִּישׁוֹ הַבְּגָדִים, כִּי מִיָּד הָיָה מְרֻבֶּה בִּבְגָדִים, וְזֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים הַגְּדוֹלִים אֲפִלּוּ לְדוֹרוֹת. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי כִּי הֹר הָהָר, גָּדוֹל שֶׁבֶּהָרִים וְאָרֹךְ פַּרְסָאוֹת רַבּוֹת, וּשְׁמוֹ מוֹכִיחַ כִּי הוּא יִקָּרֵא "הֹר", וְיֹאמְרוּ לוֹ **הָהָר** לְגָדְלוֹ וְאָרְכּוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (במדב"ר יט טז) שֶׁהָיָה הַר עַל גַּבֵּי הַר, וְהָיָה סוֹף הָהָר עַד גְּבוּל אֶרֶץ אֱדוֹם וְרֹאשׁוֹ קָרוֹב לְחַשְׁמֹנָה, וְהָיוּ בַּמִּישׁוֹר אֲשֶׁר לִפְנֵי הֹר הָהָר עָרִים אוֹ מְקוֹמוֹת הַנִּקְרָאִים מוֹסֵרוֹת וּבְנֵי יַעֲקָן וְחוֹר הַגִּדְגָּד וְיָטְבָתָה וְעַבְרֹנָה וְעֶצְיוֹן גֶּבֶר וְקָדֵשׁ, וְאֵלּוּ הַמְּקוֹמוֹת אֵין בֵּינֵיהֶם מֶרְחָק רַב, כִּי הַמַּחֲנֶה הַגָּדוֹל הַהוּא בְּיוֹם אֶחָד מְהַלְּכִים כְּמוֹ פַּרְסָה אוֹ פָּחוֹת מִכָּאן, וְנָסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר, שֶׁנִּכְנְסוּ בוֹ בְּמָקוֹם שָׁפָל אֲשֶׁר הָיָה בְּרֶגְלֵי הָהָר, וְאָז צִוָּה ה' לְמֹשֶׁה (במדבר כ כה) **וְהַעַל אֹתָם הֹר הָהָר**, שֶׁיַּעֲלֶה לְמַעְלָה אֶל רֹאשׁוֹ הוּא תְּחִלַּת הָהָר, וְהִנֵּה עָלוּ אֶל רֹאשׁוֹ שֶׁל הַר וְהִגִּיעוּ כְּנֶגֶד מוֹסֵרוֹת וּמֵת אַהֲרֹן שָׁם, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שם פסוק כח) **וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר**, וְהִנֵּה מִיתָתוֹ בְּמוֹסֵרָה. וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיוּ הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה בִּשְׁמָם נֶחְשָׁבִים בָּהָר עַצְמוֹ, וְיִקָּרֵא רֹאשׁ הָהָר וּכְנִגְדּוֹ בַּמִּישׁוֹר מוֹסֵרוֹת, וְשָׁם כָּל אֶחָד מוֹסֵרָה, שֶׁיֹּאמְרוּ מוֹסֵרָה אֲשֶׁר בָּהָר וּמוֹסֵרָה אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה. וְהָיוּ בְּמָקוֹם הַנִּקְרָא חַשְׁמֹנָה בְּאֵרוֹת בַּשְּׁדֵה, יִקְרְאוּ אוֹתָן בְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן, כִּי אַנְשֵׁי בְּנֵי יַעֲקָן בָּאִים שָׁם לְהַשְׁקוֹת צֹאנָם, וְהֵם עֲשָׂאוּם כִּי שָׁם מָצְאוּ מַיִם חַיִּים. וּמִשָּׁם נָסְעוּ לְמוֹסֵרָה וּמִשָּׁם נָסְעוּ לְמוֹסֵרוֹת, וַיִּסְעוּ מִמּוֹסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן, שֶׁהַמָּקוֹם הַהוּא זֶה שְׁמוֹ. וְסִפֵּר הַכָּתוּב מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה, וּמִן הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם, לְהוֹדִיעַ שֶׁעָמְדוּ שָׁם יָמִים בַּעֲבוּר הַנְּחָלִים. וְקִצֵּר בְּמַסְעֵיהֶם שֶׁכְּבָר בֵּאֵר אוֹתָם, אֲבָל אָמַר כִּי מִשָּׁם מִמּוֹסֵרָה נָסְעוּ אֶל הַגֻּדְגֹּדָה וְאֶל יָטְבָתָה, שֶׁהִיא כֻּלָּהּ אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם, כִּי מִן גֻּדְגֹּד וְעַד יָטְבָתָה כֻּלָּהּ מַשְׁקֶה. וְיִתָּכֵן עוֹד שֶׁנֹּאמַר כִּי כַּאֲשֶׁר עָלָה אַהֲרֹן אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיָּמָת בְּרֹאשׁ הָהָר כְּנֶגֶד מוֹסֵרוֹת אוֹ בְּמוֹסֵרָה עַצְמָהּ וַיִּקְבֹּר שָׁם, חָזְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶל מוֹסֵרוֹת לִבְכּוֹת וְלִסְפֹּד עַל קֶבֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים, וְהָיוּ גְּדוֹלֵיהֶם בְּכָל הַשִּׁלְשִׁים יוֹם עוֹלִים אֶל רֹאשׁ הָהָר וְסוֹפְדִים לִקְדוֹשׁ ה', וַיָּשׁוּבוּ אֶל הַמַּחֲנֶה בְּמוֹסֵרָה. וְאַחַר הַשִּׁלְשִׁים יוֹם נָסְעוּ מִמּוֹסֵרָה אֶל חֹר הַגִּדְגָּד, וּמִן הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה, כִּי עַתָּה בְּשׁוּבָם הָלְכוּ מְהֵרָה. וְזֶה דָּבָר נָכוֹן מְאֹד בְּיִשּׁוּב הַמִּקְרָאוֹת עַל אָפְנָן. וְהִזְכִּיר כִּי הָיָה שָׁם הַמָּקוֹם יָטְבָתָה בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה מָקוֹם טוֹב, כִּי שָׁם נַחֲלֵי מַיִם וּשְׁאָר הַמִּדְבָּר אֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מָיִם. וְטַעַם הַזְכִּירוּ מִיתַת אַהֲרֹן עַתָּה בַּמָּקוֹם הַזֶּה כִּי אָמַר (דברים ט':כ') וְאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעֵת אַהֲרֹן בָּעֵת הַהוּא, וְלֹא הִגִּיעוֹ עִנְּשׁ הַשִּׁמְד לֹא בְּגוּפוֹ וְלֹא בְּזַרְעוֹ, כִּי לֹא מֵת עַד שְׁנַת הָאַרְבָּעִים שֶׁהָיָה זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים, וְכֹהֵן בְּנוֹ תַּחְתָּיו.

וְאָמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ, וְלֹא אָמַר **וְאַתֶּם** כְּדֶרֶךְ כָּל הַפָּרָשָׁה, כִּי בַּתּוֹכָחוֹת יְדַבֵּר עִמָּהֶם לְהוֹכִיחַ אוֹתָם, אֲבָל בָּזֶה יְסַפֵּר בְּמַסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

פסוק ח

בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל ה' אֶת **שֵׁבֶט הַלֵּוִי**, מוּסָב לְעִנְיַן רִאשׁוֹן, בְּעֵת הַהִיא בַּשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁיָּצְאתֶם מִמִּצְרַיִם וּטְעִיתֶם בָּעֶגֶל וּבְנֵי לֵוִי לֹא טָעוּ, הִבְדִּילָם הַמָּקוֹם מִכֶּם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י':ח'). וְאִם כֵּן יֹאמַר כִּי מִן הָעֵת הַהִיא הֶבְדִּילוֹ לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ, כִּי לֹא הִבְדִּילָם בְּמַעֲשֵׂה עַד הַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי. אוֹ יִרְמֹז לָמָה שֶׁאָמַר לָהֶם (שמות לב כט), מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַה', כִּי יִהְיֶה זֶה לָכֶם מִלּוּא יָדִים בַּעֲבוֹדַת כְּהֻנָּה וּלְוִיָּה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי **בָּעֵת הַהִיא** הַשֵּׁנִי כָּרִאשׁוֹן (דברים י':א'), כִּי בְּעֵת שֶׁאָמַר לוֹ פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים (שמות לד א) נִתְרַצָּה לְיִשְׂרָאֵל וְנִצְטַוָּה עַל הַמִּשְׁכָּן, וְאָז נִתְרַצָּה גַּם לְאַהֲרֹן וְנִצְטַוָּה (שם כח ד) וְעָשׂוּ בִגְדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ לִי, וְצִוָּהוּ בַּמִּלּוּאִים. וּלְכָךְ אָמַר כִּי אֶלְעָזָר כֹּהֵן תַּחַת אָבִיו, שֶׁהָיְתָה בָּהֶם מִשְׁחָתָם לְכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם. וְעָשָׂה הַבְדָּלַת כָּל הַשֵּׁבֶט עִנְיָן אֶחָד, כִּי מִן הַיּוֹם הַהוּא הָיָה לְפָנָיו שֶׁיִּהְיוּ שִׁבְטוֹ נְתוּנִים נְתוּנִים לוֹ לַעֲבֹד עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן. אוֹ יֹאמַר כִּי שֵׁבֶט הַלֵּוִי נִבְדַּל בָּעֵת הַהִיא לִהְיוֹת הַכֹּהֲנִים מֵהֶם, כִּי גַּם הֵם נוֹשְׂאִים הָאָרוֹן, וְכֵן וַיִּתְּנֵהוּ אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' (דברים ל"א:ט'), וְהֵם שֶׁיִּשָּׂרְתוּ לַשֵּׁם וִיבָרְכוּ בִּשְׁמוֹ. וְטַעַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה, בַּעֲבוּר כְּהֻנַּת אֶלְעָזָר, כְּאוֹמֵר אָז הִבְדִּילָם לְשָׁרְתוֹ וַיְהִי כֵן עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

פסוק ט

וְטַעַם **עַל כֵּן לֹא הָיָה לְלֵוִי**, הוּא בַּעֲבוּר שֶׁכֻּלָּם מְשָׁרְתִים וְעוֹזְרִים אֶת הַכֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדָתָם, כִּי כָּל דִּבֵּר הַמִּקְדָּשׁ בַּעֲבוּר הַקְּרְבָּנוֹת. וְכֵן אָמַר (במדבר יח ב) וְגַם אֶת אֲחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלְווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ:

פסוק י

וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר, עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (סדר עולם ו) יֹאמַר שֶׁעָמַד בָּהָר כְּשֶׁעָלָה שָׁם וּשְׁנֵי הַלּוּחוֹת בְּיָדוֹ כַּיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל לוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה, וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַשִּׁלִישִׁית, כִּי עָבַר ה' עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא ה' ה' אֵל רַחוּם וְגוֹ' (שמות לד ו), וּבְקֵשׁ מִמֶּנּוּ (שם שם ט) וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ, וְנַעֲנָה וְאָמַר קוּם לְךָ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם וְיִבְאוּ וְיִרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ. וְזֶהוּ וְרָאָה כָל הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֵׂה ה' כִּי נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ (שם שם י):

וְטַעַם **לֹא אָבָה ה' הַשְׁחִיתֶךָ**, שֶׁלֹּא רָצָה שֶׁלֹּא תָּבֹאוּ וְתִירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ, כְּטַעַם וְיַסֵּף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר וְשִׁחַתֶּם לְכָל הָעָם הַזֶּה (במדבר לב טו). וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת לֹא רָצָה שֶׁתִּהְיֶה מָשְׁחָת מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה שְׁמוֹ הַגָּדוֹל עִמְּךָ. וּכְבָר רָמַזְתִּי זֶה הָעִנְיָן בְּסֵדֶר כִּי תִשָּׂא:

פסוק יב

מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ, נִמְשָׁךְ אֶל לְטוֹב לָךְ, יֹאמַר אֵינֶנּוּ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה לְצָרְכּוֹ אֶלָּא לְצָרְכְּךָ, כְּטַעַם אִם תִּצְדַּק מַה תִּתֶּן לוֹ (איוב לה ז), רַק הַכֹּל הוּא לְטוֹב לְךָ. וְאָמַר הַטַּעַם כִּי לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ, וְכֻלָּם נוֹתָנִים כָּבוֹד לִשְׁמוֹ, אֵינֶנּוּ צָרִיךְ לְךָ, רַק בַּאֲבוֹתֶיךָ חָשַׁק וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם מִכָּל הָעַמִּים בָּכֶם, שֶׁאַתֶּם מִבְחַר זַרְעָם, וְלֹא בְּיִשְׁמָעֵאל וְלֹא בְּעֵשָׂו:

פסוק טו

וְטַעַם **כַּיּוֹם הַזֶּה**, כִּי כֵן יִהְיֶה בְּכָל זַרְעָם לְעוֹלָם. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ז':ז') הַחֵשֶׁק וְהַבְּחִירָה. וּפֵרוּשׁ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם, גַּלְגַּלֵּי אַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת, שֶׁהֵם בְּכֹחַ הַשָּׁמַיִם לְמַטָּה מֵהֶם, כְּעִנְיַן הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ (נחמיה ט ו), וְכֵן אָמַר בְּמִזְמוֹר הַלְלוּ אֶת ה' מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים (תהילים קמ"ח:א'), וְהַזְּכִיר מַלְאָכָיו וּצְבָאָיו וְשֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ וְכוֹכְבֵי אוֹר וְאַחַר כָּךְ הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם:

פסוק טז

וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם, שֶׁיִּהְיֶה לְבַבְכֶם פָּתוּחַ לָדַעַת הָאֱמֶת, לֹא כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עַד הַיּוֹם שֶׁלֹּא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ:

וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד, שֶׁלֹּא תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם דּוֹר סוֹרֵר וּמוֹרֶה שֶׁיִּשְׁבוּ עִם הַמְצָרִים וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם, וְהֵם קָשִׁים לַעֲזֹב דַּרְכָּם כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל וּקְרָאָם שָׁם (שמות לב ט) עַם קְשֵׁי עֹרֶף, שֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ מִן הַטָּעוּת שֶׁנִּכְנַס בְּלִבָּם לַחְשֹׁב שֶׁיֵּשׁ תּוֹעֶלֶת בַּעֲבוֹדַת הַמַּלְאָכִים אוֹ צְבָא הַשָּׁמַיִם. אֲבָל אַתֶּם תֵּדְעוּ וְתַשְׂכִּילוּ וְתַאֲמִינוּ כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים הֵם מַלְאֲכֵי מַעְלָה, וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לָהֶם מֶמְשָׁלָה בַּשְּׁפָלִים, כִּי הוּא הָאָדוֹן אֲשֶׁר שָׁם לָהֶם מִשְׁטָרָם בָּאָרֶץ, וְלוֹ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה, וְהוּא נוֹרָא בְּתִפְאֶרֶת עֻזּוֹ, אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָּנִים לְאֶחָד מִן הָאֱלֹהִים וְהָאֲדוֹנִים לְהָגֵן עַל עוֹבְדֵיהֶם, וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד מִיַּד אָדָם. וּפֵרוּשׁ בַּשֹּׁחַד, שֶׁאֲפִלּוּ חָסִיד גָּמוּר שֶׁיַּעֲבֹר עֲבֵרָה לֹא יִקַּח מֶמֶנּוּ מִצְוָה מִמִּצְוֹתָיו בְּשֹׁחַד לְכַפֵּר לוֹ, אֲבָל יַעֲנִישֶׁהוּ עַל חֲטָאָיו וְיִגְמֹל לוֹ כְּכָל טוֹבוֹתָיו. וְאָנֹקְלוֹס תִּרְגֵּם דְּלִית קֳדָמוֹהִי מִסְּב אַפִּין וְאַף לָא לְקַבָּלָא שֹׁחְדָּא, יִתְכַּוֵּן לְפָרֵשׁ שֶׁהוּא מְשַׁבְּחֵי הַשְּׁלִילוֹת בַּבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, יֹאמַר הַכָּתוּב שֶׁאֵין הַשֵּׁם בְּעִנְיָן שֶׁיִּשָּׂא פָּנִים, כִּי לֹא יִרְאֶנּוּ הָאָדָם וְחַי, וְהַכֹּל כְּאַיִן נֶגְדּוֹ וּמֵאֶפֶס וְתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ לוֹ, וְלֹא בְּעִנְיָן שֶׁיִּקַּח שֹׁחַד

וּמָמוֹן מֵאָדָם כַּמִּלְכִים וְשׁוֹפְטֵי הָאָרֶץ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁיֹּאמַר אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים, לְגָדוֹלֵי בְּנֵי אָדָם בְּרָבָם עִם קְטַנֵּיהֶם. וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד, מֵעֲשִׁירֵיהֶם בְּרִיבָם עִם דַּל, כִּי הוּא עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה מִן הַגְּדוֹלִים וְקֹבֵעַ אֶת קִבְעֵיהֶם נָפֶשׁ. וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה, וְהֵם כָּל צָרְכֵי הָאָדָם, וְהִנֵּה הוּא יְפַרְנֵס הָעֲנִיִּים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם אוֹהֵב וְרֵעַ:

פסוק יט

כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם, מוּם שֶׁבְּךָ אַל תֹּאמַר לַחֲבֵרְךָ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י׳:י"ט). וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים (שמות כב כ):

פסוק כא

וְטַעַם **הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ**, הוּא יִהְיֶה תְּהִלָּתְךָ שֶׁתִּתֵּן כָּל תְּהִלָּתְךָ אֵלָיו, אוֹתוֹ תְּהַלֵּל תָּמִיד וּכְבוֹדוֹ לְאַחֵר לֹא תִתֵּן וּתְהִלָּתוֹ לַפְּסִילִים, וְלֹא אֶל הָאֱלֹהִים וְהָאֲדוֹנִים הַנִּזְכָּרִים. אוֹ יֹאמַר הוּא תְּהִלָּתְךָ, שֶׁבּוֹ אַתָּה מְהֻלָּל עַל כָּל הָעַמִּים, כִּלְשׁוֹן כִּי תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה (תהלים פט יח), ה' עֻזִּי וּמָעֻזִּי (ירמיהו טז יט):

וְהוּא אֱלֹהֶיךָ, שֶׁיִּחֵד שְׁמוֹ עָלֶיךָ שֶׁתִּהְיֶה לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה לְךָ לֵאלֹהִים, וְלֹא כִּשְׁאָר הָאֻמּוֹת אֲשֶׁר הוּא לָהֶם אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר חָלַק לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (ויקרא יח כה), כִּי עֹשֶׂה עִמְּךָ הַגְּדוֹלוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת שֶׁמֵּהֶם תַּכִּיר כִּי אַתָּה חֻבְלוֹ וְנַחֲלָתוֹ וְעֵינָיו תָּמִיד עָלֶיךָ לְטוֹב:

פרק יא

פסוק א

וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ, לְיִרְאָה אוֹתוֹ שֶׁתִּשְׁמֹר מֵחֲטוֹא לְפָנָיו, כִּי אַחַר שֶׁיְצַוֶּה בָּאַהֲבָה יְצַוֶּה בַּיִּרְאָה, וְיצַוֶּה בַּחֻקִּים וּבַמִּשְׁפָּטִים וּבַמִּצְוֹת. אוֹ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ, שֶׁתִּשְׁמֹר מָה שֶׁהַשֵּׁם שׁוֹמֵר, שֶׁהוּא שׁוֹמֵר אֶת הַגֵּרִים וְחוֹנֵן דַּלִּים וְאֶבְיוֹנִים וְעֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּמָקוֹם אַחֵר (מלכים א ב ג), לִשְׁמֹר אֶת מִשְׁמֶרֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, וְאָמְרוּ (שבת קלג) מָה הוּא חַנּוּן וְרַחוּם אַף אַתָּה הֱיֵה חַנּוּן וְרַחוּם וְכוּ':

פסוק ב

אֶת גְּדֻלּוֹ אֶת יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה, אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים י"א:ב') לְהוֹצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְהָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים שֶׁעָשָׂה לְפַרְעֹה, וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר בִּדְבַר הַמָּן. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי עַתָּה לֹא יְדַבֵּר רַק בַּמּוּסָר אֲשֶׁר יִיסַּר בּוֹ הַשֵּׁם לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ, אֶת גָּדְלוֹ, שֶׁהָיָה מִתְרוֹמֵם וּמִתְגַּדֵּל לֵאמֹר הִתְפָּאֵר עָלַי (שמות ח ה), לְמָחָר יִהְיֶה (שם פסוק יט), וְשָׁמְתִּי פְדוּת (שם), לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַה' הָאָרֶץ (שם ט כט). וְאֶת יָדוֹ הַחֲזָקָה, וְשָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם (שם ג כ), אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' (שם יד לא). וּזְרוֹעוֹ

הַנְּטוּיָה, שֶׁלֹּא נָתַן לָהֶם רֶוַח וְהַצָּלָה מֵאָז הָיְתָה יָדוֹ נְטוּיָה עֲלֵיהֶם, וְלֹא הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלַּע עַד שֶׁאִבְּדָם. וְאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר (דברים י"א:ה'), אֲשֶׁר נָגַף אֶתְכֶם בָּעֵגֶל וְאֵשׁ תַּבְעֵרָה וְהַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וְקִרְבוֹת הַתַּאֲוָה וּמַגֵּפַת הַשִּׂטִּים וּגְזֵרַת הַמְרַגְּלִים, שֶׁהָיְתָה בָּהֶם יַד ה' עַד בּוֹאָם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה. וְקִצֵּר בַּפֶּרְעָנוּת שֶׁעָשָׂה לָהֶם. וְאִם כֵּן וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ, כִּי יָדוֹ הַחֲזָקָה מַחְזֶקֶת שׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו וְלֹא יַחֲזִיק בְּיַד מְרֵעִים:

פסוק ד

אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת מֵי יַם סוּף וְגוֹ' וַיְאַבְּדֵם ה' עַד הַיּוֹם הַזֶּה, לֹא הֲבִינוֹתִי טַעַם **עַד הַיּוֹם הַזֶּה**, כִּי כָּל הַמֻּתִים בַּיָּם אָבְדָן עוֹלָם הֵם אוֹבְדִים. וְיִתָּכֵן שֶׁהוּא חוֹזֵר לְסוּפָיו וּלְרִכְבּוֹ, שֶׁאָבַד סוּס וָרֶכֶב מִמִּצְרַיִם בְּכָל הַדּוֹר הַהוּא, כִּי כָל סוּס וָרֶכֶב וְכָל פָּרָשׁ אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם הוֹצִיא עִמּוֹ וְאָבְדוּ כֻּלָּם, וְהָיְתָה מַמְלָכָה שְׁפָלָה בְּלֹא רֶכֶב וְסוּס וְחַיִל וְעִזּוּז. וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים י"א:ד') שֶׁלֹּא קָמוּ עוֹד בְּנֵיהֶם תַּחְתָּם לִהְיוֹת כְּמוֹהֶם, ר"ל כִּי הַשֵּׁם אִבֵּד הָרוֹדְפִים בַּיָּם וְאִבֵּד בְּמִצְרַיִם זַרְעָם, וְלֹא נִשְׁאַר לָהֶם שֵׁם וּשְׁאָר כִּי הֵם הִרְשִׁיעוּ יוֹתֵר מִכָּל מִצְרַיִם לִרְדֹּף אַחֲרֵי גְּאוּלֵי הַשֵּׁם. אֲבָל זֶה לֹא נִזְכַּר בַּתּוֹרָה:

פסוק ו

וְהִזְכִּיר **וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם**, וְלֹא הִזְכִּיר קֹרַח וַעֲדָתוֹ שֶׁיָּצְאָה אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם, בַּעֲבוּר כִּי אִישׁ זָר הַקָּרֵב לְהַקְטִיר קְטֹרֶת הוּא מִלְּאוֵי הַתּוֹרָה (במדבר יז ה) וּלְעוֹלָם הוּא נֶעֱנָשׁ לְדוֹרוֹת, כַּאֲשֶׁר קָרָה גַּם לְעֻזִּיָּהוּ (דהי"ב כו יט), עַל כֵּן לֹא מָנָאוּ בְּאוֹתוֹת הַמִּדְבָּר:

פסוק י

לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִיא, אֶלָּא טוֹבָה הֵימֶנָּה, וְנֶאֱמְרָה הַבְטָחָה זוֹ לְיִשְׂרָאֵל בִּיצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים שֶׁמָּא לֹא נָבֹא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְיָפָה כָּזֹאת. יָכוֹל בִּגְנוּתָהּ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְכָךְ אָמַר לָהֶם, לֹא כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִיא אֶלָּא רָעָה הֵימֶנָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה (במדבר יג כב), אָדָם אֶחָד בָּנָאן, דֶּרֶךְ אֶרֶץ אָדָם בּוֹנֶה אֶת הַנָּאֶה וְאַחַר כָּךְ אֶת הַגָּרוּעַ וְכוּ', לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על דברים י"א:י') מִסִּפְרֵי (עקב יא). וְעוֹד הֵבִיא מָה שֶׁדָּרְשׁוּ בַּגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת (כתובות קי"ב) בְּעִנְיָן אַחֵר, אֶפְשָׁר אָדָם בּוֹנֶה בַּיִת לְבָנוֹ קָטָן וְאַחַר כָּךְ לִבְנוֹ גָּדוֹל, אֶלָּא שֶׁמְּבָנָה אֶחָד מִשִּׁבְעָה בְּצַעַן. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא בְּדֶרֶךְ הָאַזְהָרוֹת נֶאֱמַר, שֶׁאָמַר לָהֶם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה וִירִשְׁתֶּם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, כִּי ה' יִתֵּן מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ, אֲבָל דְּעוּ לָכֶם שֶׁאֵינָהּ כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהַשְׁקוֹת אוֹתָהּ בָּרֶגֶל מִן הַיְאוֹרִים וּמִן הָאֲגַמִּים כְּגַן הַיָּרָק, רַק הִיא אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָיִם, לֹא בְּעִנְיַן אַחֵר, וּצְרִיכָה שֶׁיִּדְרֹשׁ ה' אוֹתָהּ תָּמִיד בְּמָטָר, כִּי הִיא אֶרֶץ צְמָאָה מְאֹד וּצְרִיכָה מָטָר כָּל הַשָּׁנָה, וְאִם תַּעַבְרוּ עַל רְצוֹן ה' וְלֹא יִדְרֹשׁ אוֹתָהּ בְּגִשְׁמֵי רָצוֹן, הִנֵּה

הִיא רָעָה מְאֹד, לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמַח וְלֹא יַעֲלֶה בָהּ כָּל עֵשֶׂב בְּהָרֶיהָ. וְיַחְזֹר וִיפָרֵשׁ כָּל זֶה בַּפָּרָשָׁה הַשְּׁנִיָּה (להלן פסוקים יג-יז), כִּי אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ תָּמִיד, וְאִם לֹא תִּשְׁמְעוּ וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְגוֹ' וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה בָּרָעָב מֵעַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, שֶׁלֹּא תּוּכְלוּ לִחְיוֹת בָּהּ בְּלֹא מָטָר. וְהִנֵּה הַפָּרָשָׁה הַזּוֹ תַּזְהִיר בְּמִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, וּמִמֶּנָּה נִלְמַד כִּי אע"פ שֶׁהַכֹּל בִּרְשׁוּתוֹ וְנָקֵל בְּעֵינָיו ה' יִתְבָּרַךְ לְהַאֲבִיד יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם וּלְהוֹבִישׁ נַהֲרוֹתָם וִיאוֹרֵיהֶם, אֲבָל אֶרֶץ כְּנַעַן תֹּאבַד יוֹתֵר מְהֵרָה, שֶׁלֹּא יִתֵּן בָּהּ מְטָרוֹת עָזוֹ, הַחוֹלָה צָרִיךְ זְכוּת וּתְפִלָּה שֶׁיְּרַפְּאֶהוּ הַשֵּׁם יוֹתֵר מִן הַבְּרִיא שֶׁלֹּא בָּא עָלָיו הַחֹלִי, וְכָךְ הַמִּדָּה בְּעָנְיִ וּבְעָשְׁיר וּמֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם ה'. וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר (דברים י"א:י"ב) אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ, וְרָאוּי שֶׁיֹּאמַר וְלִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מַיִם כַּאֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ יִדְרֹשׁ אוֹתָהּ, יִהְיֶה מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ (ספרי עקב יב) נִרְמָז בַּכָּתוּב, וַהֲלֹא כָּל הָאֲרָצוֹת הוּא דּוֹרֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לח כו) לְהַמְטִיר עַל אֶרֶץ לֹא אִישׁ, כִּבְיָכוֹל אֵינוֹ דּוֹרֵשׁ אֶלָּא אוֹתָהּ וְעַל יְדֵי אוֹתָהּ דְּרִישָׁה שֶׁדּוֹרֵשׁ אוֹתָהּ דּוֹרֵשׁ כָּל הָאֲרָצוֹת. תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ, לְרָאוֹת מַה הִיא צְרִיכָה וּלְחַדֵּשׁ בָּהּ גְּזֵרוֹת, עִתִּים לְטוֹבָה וְעִתִּים לְרָעָה כוּ', כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת ר"ה (יז). וְיֵשׁ בּוֹ סוֹד עָמֹק, כִּי הָאָרֶץ הַזֹּאת נִדְרֶשֶׁת בַּכֹּל, וְהִיא הַכֹּל, וְכָל הָאֲרָצוֹת מִתְפָּרְנְסוֹת מִמֶּנָּה בֶּאֱמֶת:

פסוק יג

בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם, וַהֲלֹא כְּבָר הִזְכִּיר בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ, אֶלָּא אַזְהָרָה לַיָּחִיד וְאַזְהָרָה לַצִּבּוּר, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"א:י"ג) מִסִּפְרֵי (עקב יג). וּבְאוּר הָעִנְיָן כִּי הַשֵּׁם לֹא יַעֲשֶׂה הַנִּסִּים תָּמִיד לָתֵת מְטַר הָאָרֶץ בְּכָל עֵת יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ, וּלְהוֹסִיף בַּדָּגָן וּבַתִּירוֹשׁ וּבַיִּצְהָר, וּלְהַרְבּוֹת גַּם הָעֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה לַבְּהֵמָה, אוֹ שֶׁיַּעֲצֹר הַשָּׁמַיִם וְיִיבָּשׁוּ, רַק עַל מַעֲשֵׂה רֹב הָעָם, אֲבָל הַיָּחִיד הוּא בְּזִכּוּתוֹ יִחְיֶה וְהוּא בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת. וְהִנֵּה אָמַר כִּי בַּעֲשׂוֹתָם כָּל הַמִּצְוֹת מֵאַהֲבָה שְׁלֵמָה יַעֲשֶׂה עִמָּהֶם אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלֶּה לְטוֹבָה. וְאָמַר כִּי בְּעָבְדָם ע"ז יַעֲשֶׂה עִמָּהֶם אוֹת לְרָעָה. וְדַע כִּי הַנִּסִּים לֹא יֵעָשׂוּ לְטוֹבָה אוֹ לְרָעָה רַק לְצַדִּיקִים גְּמוּרִים אוֹ לִרְשָׁעִים גְּמוּרִים, אֲבָל הַבֵּינוֹנִים כְּדַרְכּוֹ מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם יֵעָשֶׂה בָּהֶם טוֹבָה אוֹ רָעָה כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם:

פסוק טו

וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ, הֲרֵי זוֹ בְּרָכָה אַחֶרֶת, שֶׁתְּהֵא בְרָכָה מְצוּיָה בַּפַּת שֶׁבְּתוֹךְ מֵעֶיךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"א:ט"ו). ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים י"א:ט"ו) **וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ** שֹׁב אֶל דְּגָנְךָ תִּירוֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ, לֹא אֶל הַקָּרוֹב שֶׁהוּא **עֹשֶׂה בְּשָׂדְךָ**. וְהַנְּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהוּא שֹׁב אֶל הַכֹּל, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ דָּגָן וְתִירוֹשׁ וְיִצְהָר וְגַם בְּנֵי צֹאן וּבָקָר. וּבְסִפְרֵי

(עקב טו) וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ, כְּשֶׁבְּהֶמְתְּךָ אוֹכֶלֶת וְשֹׂבַעַת עוֹבֶדֶת הָאֲדָמָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי יד ד) וְרֶב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר. ד"א מִן הַוּלְדוֹת, אע"פ שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר זֶכֶר לַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו לא יא) וּבָאוּ וְרִנְּנוּ בִּמְרוֹם צִיּוֹן וְנָהֲרוּ אֶל טוּב ה' עַל דָּגָן וְעַל תִּירֹשׁ וְעַל יִצְהָר וְעַל בְּנֵי צֹאן וּבָקָר וגו'. וְזֶהוּ הַנָּכוֹן:

פסוק יח

וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה, אַף לְאַחַר שֶׁתִּגְלוּ הֱיוּ מְצֻיָּנִין בַּמִּצְוֹת, הַנִּיחוּ תְּפִלִּין, עֲשׂוּ מְזוּזָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהוּ עֲלֵיכֶם חֲדָשִׁים כְּשֶׁתַּחְזְרוּ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שם שם כ) הַצִּיבִי לָךְ צִיוּנִים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"א:י"ח). וּכְבָר כָּתַבְתִּי פֵּרוּשׁ הָעִנְיָן כִּי הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה חוֹבַת הַגּוּף הֵם וְדִינָם בְּכָל מָקוֹם כְּמוֹ בָּאָרֶץ, אֲבָל יֵשׁ בּוֹ בַּמִּדְרָשׁ הַזֶּה סוֹד עָמֹק וּכְבָר רָמַזְתִּי מִמֶּנּוּ (ויקרא יח כה). וְהִנֵּה הֶחְזִיר בַּמִּצְוֹת הָאֵלֶּה תְּפִלִּין וְדִבְרֵי תוֹרָה וּמְזוּזָה כָּאן פַּעַם שֵׁנִית, לְרָמֹז בַּהֶקֵּשׁ הַזֶּה שֶׁנִּהְיֶה חַיָּבִים בָּהֶם לְאַחַר הַגָּלוּת בְּחוּצָה לָאָרֶץ, וּמֵהֶם נִלְמוֹד לְכָל הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן חוֹבַת הַגּוּף שֶׁחִיּוּבָן בְּכָל מָקוֹם, וְשֶׁנִּהְיֶה פְּטוּרִין בְּחוּצָה לָאָרֶץ מֵחוֹבַת הַקַּרְקַע, כְּגוֹן תְּרוּמָה וּמַעֲשְׂרוֹת, כְּךָ הוּא נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי (עקב יז). וְכַוָּנַת הַמִּדְרָשׁ מִפְּנֵי שֶׁסָּמַךְ וְשַׂמְתֶּם אֶל וַאֲבַדְתֶּם, אֲבָל עִקַּר הַכָּתוּב בָּאָרֶץ, דִּכְתִיב (דברים י"א:כ"א) לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה. אוֹ יֹאמַר **לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם**, שֶׁתְּשׁוּבוּ וְתַאֲרִיכוּ בָּהּ יָמִים לְעוֹלָם. וְיִתָּכֵן בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁבָּא לְהוֹסִיף בְּכָאן לְדַבֵּר בָּם, כִּי שָׁם (דברים ו':ז') צִוָּה וְדִבַּרְתָּ אֲתָּה בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ, וְכָאן אָמַר שְׁנִלְמַד אוֹתָם אֶת בָּנֵינוּ עַד שֶׁיְּדַבְּרוּ בָּם הַבָּנִים בְּכָל שָׁעָה, וְכֵן הוֹסִיף בְּכָאן וְלִמַּדְתֶּם אוֹתָם, כִּי **וְשִׁנַּנְתָּם** שֶׁיְּסַפֵּר לָהֶם הַמִּצְוֹת, וְכָאן עַד שֶׁיִּלְמְדוּ אוֹתָם וְיֵדָעוּם וְיָבִינוּ אוֹתָם וְטַעֲמֵיהֶם לְדַבֵּר עִמְּךָ בָּם בְּכָל הָעִתִּים. וְכֵן הוֹסִיף כָּאן כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ, שֶׁהוּא לְדוֹר דּוֹרִים, אוֹ הֵם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הָרִאשׁוֹנִים וִימֵי עוֹלָם, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק כב

וּלְדָבְקָה בּוֹ, אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים י"א:כ"ב) בַּסּוֹף, וְהוּא סוֹד גָּדוֹל. וְאֵין הַסּוֹד מִטַּעַם הַמָּקוֹם הַזֶּה. אוּלַי יֹאמַר לְאַהֲבָה אֶת ה' לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו עַד שֶׁתִּהְיוּ רְאוּיִים לְדָבְקָה בּוֹ בַּסּוֹף, וְנֶאֱמַר בִּיהוֹשֻׁעַ (כג ז ח) וּבְשֵׁם אֱלֹהֵיהֶם לֹא תַזְכִּירוּ וְלֹא תַשְׁבִּיעוּ וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם כִּי אִם בַּה' אֱלֹהֵיכֶם תִּדְבָּקוּ כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה, אִם כֵּן הִיא אַזְהָרָה מֵאֱזָהֳרוֹת ע"ז, שֶׁלֹּא תִפָּרֵד מַחְשַׁבְתּוֹ מִן הַשֵּׁם אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב שֶׁיִּהְיֶה בע"ז שׁוּם עִקָּר אֶלָּא הַכֹּל אֶפֶס וָאַיִן. וְהִנֵּה זֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַר עוֹד (דברים י"ג:ה') וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן, וְהַכַּוָּנָה לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יַעֲבֹד הַשֵּׁם וְזוּלָתוֹ אֶלָּא לַה' לְבַדּוֹ יַעֲבֹד בְּלִבּוֹ וּבְמַעֲשָׂיו. וְיִתָּכֵן שֶׁתִּכְלֹל הַדְּבִיקָה לוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה זוֹכֵר הַשֵּׁם וְאַהֲבָתוֹ תָּמִיד,

לֹא תִפָּרֵד מַחְשַׁבְתְּךָ מִמֶּנּוּ בְּלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ, עַד שֶׁיִּהְיוּ דְּבָרָיו עִם בְּנֵי אָדָם בְּפִיו וּבִלְשׁוֹנוֹ וְלִבּוֹ אֵיננּוּ עִמָּהֶם אֶבָל הוּא לִפְנֵי ה'. וְיִתָּכֵן בְּאַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה הַזֹּאת שֶׁתִּהְיֶה נַפְשָׁם גַּם בְּחַיֵּיהֶם צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים, כִּי הֵם בְּעַצְמָם מָעוֹן לַשְּׁכִינָה, כַּאֲשֶׁר רָמַז בַּעַל סֵפֶר הַכּוּזָרִי. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי מִזֶּה בְּפָרָשַׁת הָעֲרָיוֹת (ויקרא יח ד). וּמָה שֶּׁאָמַר יְהוֹשֻׁעַ **כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עַד הַיּוֹם**, כִּי בִּהְיוֹתָם בַּמִּדְבָּר וַעֲנַן ה' עֲלֵיהֶם וְהַמָּן יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם וְהַשְּׁלָו עוֹלֶה וְהַבְּאֵר לִפְנֵיהֶם תָּמִיד וְכָל מַעֲשֵׂיהֶם בִּידֵי שָׁמַיִם בְּדָבָרִים נִסִּיִּים, הִנֵּה מַחְשַׁבְתָּם וּמַעֲשֵׂיהֶם עִם הַשֵּׁם תָּמִיד, וְלָכֵן יַזְהִירֵם יְהוֹשֻׁעַ שֶׁגַּם עַתָּה בָּאָרֶץ בְּהִסְתַּלֵּק מֵהֶם הַמַּעֲשִׂים הַנִּפְלָאִים הָהֵם, תִּהְיֶה מַחְשַׁבְתָּם בָּהֶם תָּמִיד לְדָבְקָה בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא וְלֹא תִפָּרֵד כַּוָּנָתָם מִן הַשֵּׁם:

פסוק כד

כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן הַמִּדְבָּר וְגו', עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ הִנֵּה הֵם שְׁתֵּי הַבְטָחוֹת, שֶׁכָּל מָקוֹם אֲשֶׁר יִרְצוּ לִכְבֹּשׁ בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְאֶרֶץ אַשּׁוּר וְזוּלָתָם יִהְיֶה שֶׁלָּהֶם, וְהַמְּצוֹת כֻּלָּן נוֹהֲגוֹת בָּהֶם, כִּי הַכֹּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּמִן הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם שֶׁאַתֶּם חַיָּבִים לְכָבְשׁוֹ וּלְאַבֵּד מִשָּׁם הָעַמִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר כָּאן (דברים י"א:כ"ג) וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם, וְלַעֲקֹר ע"ז וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה (ז ה כה), וְהִבְטִיחַ כִּי לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם בֵּין בָּאָרֶץ הַנִּזְכֶּרֶת בֵּין בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ. וּמִכָּאן יָצָא לְרַבּוֹתֵינוּ (חלה פ"ד מ"ז) הַמַּחְלִקֶת בְּסוּרְיָא שֶׁקּוֹרִין אוֹתָהּ כִּבּוּשׁ יָחִיד, וְהַטַּעַם כִּי דָּוִד כָּבַשׁ אוֹתָהּ בִּרְצוֹן נַפְשׁוֹ, שֶׁלֹּא שָׁאַל בָּאוּרִים וְתֻמִּים וְלֹא נִמְלַךְ בַּסַּנְהֶדְרִין, כִּי הָיָה חַיָּב לְהוֹרִישׁ כָּל שִׁבְעַת הַגּוֹיִם בַּתְּחִלָּה וְאַחֲרֵי כֵן אִם יִרְצֶה יֵלֵךְ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת, כַּאֲשֶׁר הִבְטִיחַ הַשֵּׁם בְּכָאן, וּמִפְּנֵי שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה הַכִּבּוּשׁ הַהוּא כְּמִצְוַת הַתּוֹרָה, אָמְרוּ מִקְצָתָם לֹא שְׁמֵהּ כִּבּוּשׁ, וְדִינוֹ בְּמִצְוֹת כְּדִין חוּצָה לָאָרֶץ, וְכָךְ הִיא שִׁנּוּיָהּ בְּסִפְרֵי (עקב כד). וּמִקְצָתָם יֹאמְרוּ בַּתַּלְמוּד (ע"ז כא) דִּשְׁמֵהּ כִּבּוּשׁ, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה כַּסֵּדֶר, כֵּיוָן שֶׁהָלַךְ שָׁם וּכְבָשָׂהּ נִתְקַיֵּם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה, וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא:

פסוק כט

וְנָתַתָּה אֶת הַבְּרָכָה עַל הַר גְּרִזִים, כְּתַרְגּוּמוֹ יָת מְבָרְכַיָּא, אֶת הַמְבָרְכִים, עַל הַר גְּרִזִים, כְּלַפֵּי הַר גְּרִיזִים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"א:כ"ט). וְאֵיננּוּ נָכוֹן כְּפִי פְּשׁוּטוֹ, כִּי עֲדַיִן לֹא צִוָּה בַּמְבָרְכִים. אֶלָּא פֵּרוּשׁוֹ כִּי אֲנִי נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם דֶּרֶךְ בְּרָכָה וְדֶרֶךְ קְלָלָה, וְטַעַם **לִפְנֵיכֶם** שֶׁתִּבְרְרוּ לָכֶם מֵהֶן מָה שֶׁתִּרְצוּ, וְאוֹדִיעַ שֶׁתִּהְיֶה לָכֶם הַבְּרָכָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ הַמִּצְוֹת וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תְקַיְּמוּ אוֹתָן. וְזֶה כַּאֲשֶׁר אָמַר עוֹד (דברים ל':ט"ו), רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע וְגוֹ'. וְאַחַר כֵּן אָמַר בְּכָאן שֶׁיִּתְּנוּ הַבְּרָכָה הַזֹּאת

אֲשֶׁר הוּא אוֹמֵר לָהֶם עַל הַר גְּרִיזִים וְהַקְּלָלָה עַל הַר עֵיבָל, וְהִנֵּה הִיא נְתוּנָה בַּפֶּה, וְכֵן וְנָתַן אֹתָם עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר (ויקרא טז כא), כְּדִבְרֵי ר"א (אבן עזרא על דברים י"א:כ"ט). וְהִנֵּה אָמַר בְּכָאן בְּדֶרֶךְ הָאַזְהָרָה שֶׁיִּתְּנוּ אֶת הַבְּרָכָה עַל הַר גְּרִזִים, לְבָרֵךְ אֶת הָעָם אִם יִשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה', וְהַקְּלָלָה עַל הַר עֵיבָל, לֵאמֹר אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל הַמִּצְוֹת וְיָסוּר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה ה', וְהָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְּנוּ כָּל הַשְּׁבָטִים הַבְּרָכָה וְכֻלָּם הַקְּלָלָה, אוֹ שֶׁיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם הַכֹּל אוֹ אִישׁ אֶחָד מַשְׁמִיעַ לְכֻלָּם, וְאַחֲרֵי כֵן שָׁב לְבָאֵר שָׁם (להלן כז יב-יד) וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת הָעָם עַל הַר גְּרִזִים וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל הַקְּלָלָה, וְאָמַר וְעָנוּ הַלְוִיִּם, וּפֵרֵשׁ כָּל הָעִנְיָן כִּי בְּכָאן מִפְּנֵי אַזְהָרָתוֹ אֲשֶׁר אָמַר רְאֵה אָנֹכִי נוֹתֵן וְגוֹ', הִזְכִּיר מִקְצַת הַמִּצְוָה וְחָזַר לְבָאֵר אוֹתָהּ בְּמְקוֹמָהּ. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה הַר גְּרִיזִים לַדָּרוֹם שֶׁהוּא הַיָּמִין וְהַר עֵיבָל מִצָּפוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו א יד) מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה:

פסוק לב

וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים, גַּם בְּכָאן יַזְהִיר עַל הַחֻקִּים וְעַל הַמִּשְׁפָּטִים קֹדֶם שֶׁאָר הַמִּצְוֹת. וְיַזְכִּיר תְּחִלָּה הַמִּשְׁפָּט בע"ז וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר וְאֶתְחַנַּן (רמב"ן על דברים ד':ג'), וְאַחֲרֵי כֵן יַזְכִּיר מִשְׁפָּטִים רַבִּים בְּנְבִיא הַשֶּׁקֶר וּמֵסִית וְעִיר הַנִּדַּחַת. וְיַזְכִּיר בַּחֻקִּים תְּחִלָּה הַקָּרְבָּנוֹת בַּמִּקְדָּשׁ, וּאח"כ אִסּוּר אֲכִילַת כָּל תּוֹעֲבָה וּשְׁאָר הַמִּצְוֹת:

פרק יב

פסוק ד

לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם, לְהַקְטִיר לַשָּׁמַיִם בְּכָל מָקוֹם, כִּי אִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר. דָּבָר אַחֵר, וְנִתַּצְתֶּם אֶת מִזְבְּחוֹתָם וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן, אַזְהָרָה לְמוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם וּלְנוֹתֵץ אֶבֶן אַחַת מִן הַמִּזְבֵּחַ אוֹ מִן הָעֲזָרָה. אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁיִּשְׂרָאֵל נוֹתְצִין הַמִּזְבְּחוֹת, אֶלָּא שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂיהֶם וְיִגְרְמוּ עֲוֹנוֹתֵיכֶם לְמִקְדָּשׁ אֲבוֹתֵיכֶם לֵחָרֵב, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ב:ד'). וְדִבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל סְמָךְ שֶׁל אַגָּדָה הֵם, אֲבָל הַכָּתוּב כְּדַעַת רַבּוֹתֵינוּ אַזְהָרָה לְמוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם, וּמְפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת (מכות כ"ב), וְהָא אִיכָּא מוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם דְּלָקֵי, וְאַזְהָרָתֵהּ מֵהָכָא, לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם. וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (ראה ז), מִנַּיִן לְנוֹתֵץ אֶבֶן אַחַת וְכוּ', רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר מִנַּיִן לְמוֹחֵק אוֹת אַחַת מִן הַשֵּׁם שֶׁעוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן, רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּרַבִּי אוֹמֵר, וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ וְכוּ'. וְדִבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אֵינָם בְּמַחְלֹקֶת, אֲבָל הֵם בֵּאוּר, כִּי מוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם כְּנוֹתֵץ אֶבֶן מִן הַמִּזְבֵּחַ, וְאִם כֵּן יִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב וְנִתַּצְתֶּם אֶת מִזְבְּחוֹתָם

וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא, וְלֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם לִנְתֹּץ אֶת מִזְבְּחוֹ וּלְאַבֵּד אֶת שְׁמוֹ, אֲבָל תְּנוּ כָבוֹד לִשְׁמוֹ וּלְמִזְבְּחוֹ, וְאֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ לָשׂוּם שָׁם מִזְבֵּחַ לִשְׁמוֹ תִּדְרְשׁוּ, וְתָבִיאוּ עוֹלוֹתֵיכֶם לְפָנָיו:

פסוק ה

וְטַעַם **לִשְׁכְּנוֹ תִּדְרְשׁוּ**, שֶׁתֵּלְכוּ לוֹ מֵאֶרֶץ מֶרְחַקִּים וְתִשְׁאֲלוּ אָנָה דֶּרֶךְ בֵּית הַשֵּׁם, וְתֹאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב (ישעיהו ב ג), כִּלְשׁוֹן צִיּוֹן יִשְׁאֲלוּ דֶּרֶךְ הֵנָּה פְּנֵיהֶם (ירמיהו נ ה). וּבְסִפְרֵי (ראה ח) תִּדְרְשׁוּ, דִּרּוּשׁ עַל פִּי הַנָּבִיא. יָכוֹל תַּמְתִּין עַד שֶׁיֹּאמַר לְךָ נָבִיא, ת"ל לִשְׁכְּנוֹ תִּדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָּׁמָּה, דִּרּוּשׁ וּמְצָא ואח"כ יֹאמַר לְךָ נָבִיא. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּדָוִד וְכוּ'. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת לִשְׁכְּנוֹ תִּדְרְשׁוּ, לִכְבוֹדוֹ תִּדְרְשׁוּ. וּבָאתָ שָּׁמָּה, לְרֹאוֹת אֶת פְּנֵי הָאָדוֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וּמִמֶּנּוּ אָמְרוּ חֲכָמִים "שְׁכִינָה":

פסוק ו

מַעְשְׂרֹתֵיכֶם, מַעְשַׂר בְּהֵמָה וּמַעֲשַׂר שְׁנִי לֶאֱכֹל לִפְנֵים מִן הַמְּחִצָּה. וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם, אֵלּוּ הַבִּכּוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (דברים כ"ו:ד') וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנָא מִיָּדֶךָ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ב:ו') מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ספרי יב). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֵזְכִּיר הַכָּתוּב הָעוֹלוֹת וְהַזְּבָחִים שֶׁחַיָּב לְאָכְלָן שָׁם בַּמְּחִצָּה לִפְנֵי ה', וְהִזְכִּיר גַּם כֵּן שֶׁיָּבִיא שָׁם הַמַּעֲשֵׂר וַהַתְּרוּמָה, שֶׁיִּתֵּן אוֹתָם לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ וְיִשְׂמְחוּ גַּם הֵם עִמָּכֶם וְעִם בָּתֵּיכֶם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג י) הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר הַשֵּׁם צְבָאוֹת אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי. וְכֵן יָסְדוּ בְּבֵית שֵׁנִי בַּתְּרוּמָה וּבְתִרוּמַת הַמַּעֲשֵׂר שֶׁיָּבִיאוּם לַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (נחמיה י לח) וְאֶת רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵינוּ וּתְרוּמֹתֵינוּ וּפְרִי כָל עֵץ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר נָבִיא לַכֹּהֲנִים אֶל לִשְׁכוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ, וְנֶאֱמַר (שם פסוק לט) לְבֵית אֱלֹהֵינוּ אֶל הַלְּשָׁכוֹת לְבֵית הָאוֹצָר. וְטַעַם **תְּרוּמַת יֶדְכֶם**, מִפְּנֵי שֶׁהַתְּרוּמָה לֹא נִתְּנָה בְּהּ הַתּוֹרָה שִׁעוּר, אֲבָל הִיא כַּאֲשֶׁר תָּרִים יָדוֹ. וְכֵן מָה שֶׁאָמַר (דברים י"ב:י"ז) לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ, יְזֻהִיר עַל הַיִּשְׂרְאֵלִי שֶׁלֹּא יֹאכַל בִּשְׁעָרָיו הַמַּעֲשֵׂר וְהַבְּכוֹרוֹת וְהַנְּדָרִים וְהַתְּרוּמָה, וְחָזַר וְהִפְרִישׁ בֵּינֵיהֶם (דברים י"ב:י"ח) כִּי אִם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ, הַנֶּאֱכָל לָכֶם, וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ יֹאכַל שָׁם בִּשְׁעָרֶיךָ הָרָאוּי אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (במדבר יח לא) וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם, וְיִקַּצֵּר הַכָּתוּב בַּדְּבָרִים הַמְפֹרָשִׁים בְּמָקוֹם אַחֵר. וַאֲנִי סוֹבֵר בִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא זֶה כִּי **תְּרוּמַת יֶדְכֶם**, מָה שֶׁיָּרִים אָדָם לַה' מִכַּסְפּוֹ וּמִזְּהָבוֹ לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ קָרְבַּן עוֹלָה אוֹ זֶבַח. וְהִזְכִּיר בְּקָרְבָּן שְׁלֹשֶׁת מִינִין, הַנְּדָרִים, אֲשֶׁר הֵם הֲרֵי עָלַי קָרְבָּן שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז, וְהַנְּדָבָה, אֲשֶׁר יֹאמַר בְּשׁוֹר וָשֶׂה הֲרֵי זֶה עוֹלָה וְאָבִיא אוֹתָהּ לַמִּקְדָּשׁ, וְהַתְּרוּמָה אֲשֶׁר יָרִים מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ, כֶּסֶף

אוֹ זָהָב, אוֹ שֶׁהֵבִיא בְּהֶמְתּוֹ חֻלִּין לָעֲזָרָה וְיֹאמַר לַכֹּהֲנִים הֲרֵי זוֹ מִידֵי לַשֵּׁם, וְהוּא מִלְּשׁוֹן כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת ה' (שמות לה כד), וְכֵן כֹּל תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַה' (במדבר יח יט), קָרְבָּנוֹת הֵם. וְכָךְ אָמַר בַּשְּׁקָלִים (שמות ל יג), מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְגוֹ' תְּרוּמָה לַה', וְהֵם לַקָּרְבָּנוֹת (מגילה כט), כִּי כָל מַה שֶּׁיָּרִים אָדָם לַה' מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ בֵּין לְקָרְבָּנוֹת בֵּין לְבֶדֶק הַבַּיִת, כְּעִנְיָן וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה (שם כה ב), בֵּין לַכֹּהֲנִים מִשָּׁרְתֵי ה', הַכֹּל יִקָּרֵא תְּרוּמָה, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בַּמֶּכֶס (במדבר לא כט) וְנָתַתָּ לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת ה', וְהָיוּ חֻלִּין גְּמוּרִין בְּיָדוֹ. וְכֵן וַאֲשִׁקֳלָה לָהֶם אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב וְאֶת הַכֵּלִים תְּרוּמַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ הַהֲרִימוּ הַמֶּלֶךְ וְיֹעֲצָיו (עזרא ח כה). וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב **תְּרוּמוֹתֵיכֶם**, שֶׁלֹּא נִטְעָה בִּתְרוּמַת הַכֹּהֲנִים, אֲבָל אָמַר **תְּרוּמַת יֶדְכֶם**, מָה שֶּׁתָּרִימוּ בִּרְצוֹנְכֶם מִן הַבָּא בְּיֶדְכֶם. וְהִנֵּה כָּל הַנִּזְכָּרִים בְּכָאן חַיָּבִים בְּמִחְצָה, כִּי פֵּרוּשׁ מַעְשְׂרֹתֵיכֶם מַעְשַׂר בְּהֵמָה וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי הַנֶּאֱכָלִים לִפְנֵי הַשֵּׁם, כִּי מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן מַעֲשַׂר הַלְוִיִּם, וּמַעֲשֵׂר עָנִי לָהֶם הוּא:

פסוק ח

לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם, אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על דברים י"ב:ח') בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי פֵּרְשׁוּ בּוֹ בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ נוֹסְעִין מִמַּסַּע אֶל מַסָּע, וְיַקְרִיב עוֹלָה בְּמַסַּע שֶׁיִּרְצֶה, וְיֵשׁ מִי שֶׁיִּתֵּן בְּכוֹר צֹאנוֹ, וְיֵשׁ מִי שֶׁלֹּא יִתֵּן, כִּי הַמִּצְוָה תְּלוּיָה בָּאָרֶץ. וְאֵין זֹאת דַּעְתִּי, רַק טַעְמוֹ שֶׁלֹּא הָיוּ כֻּלָּם יִרְאֵי הַשֵּׁם, וּבַעֲבוּר שֶׁאָמַר **אֲנַחְנוּ**, כִּי מִצּוֹת רַבּוֹת בָּעוֹלוֹת תְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ, זֶה לְשׁוֹנוֹ. וְאֵינוֹ נָכוֹן, שֶׁאֵין מִדֶּרֶךְ הַפָּרָשָׁה שֶׁיְּדַבֵּר בַּתּוֹכָחוֹת וְיֹאמַר לָהֶם עַתָּה שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים מִצּוֹת הַשֵּׁם וְאִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה, וְאֵיךְ יֹאמַר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים בַּעֲבֵרוֹת חָלִילָה, אֲבָל הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר לֹא תַעֲשׂוּ כְּכָל אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עַד הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו, וּמָה טַעַם לְכְלֹל עִם הָעֲבֵרוֹת הַמִּצּוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ. אֲבָל פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב כִּי יִשְׂרָאֵל נִצְטַוּוּ בַּמִּדְבָּר לִזְבֹּחַ כָּל בְּקָרָם וְצֹאנָם שְׁלֵמִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן (ויקרא יז ג-ו), אֲבָל בְּאֵיזֶה מָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה הַמִּשְׁכָּן יַעֲשֶׂה אוֹתָם, וְאִם לֹא יִרְצֶה לֶאֱכֹל שׁוֹר וָשֶׂה לֹא יִתְחַיֵּב לְהָבִיא קָרְבָּן כְּלָל. וְגַם כֵּן אֵינוֹ חַיָּב לְהָבִיא בְּכוֹרוֹת וְלֹא מַעְשַׂר בְּהֵמָה וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי. וְהִנֵּה לֹא יָבִיא בְּחִיּוּב לַמִּשְׁכָּן כְּלָל, וַאֲפִלּוּ בְּרָגָלִים לֹא נִתְחַיֵּב לָבֹא שָׁם. וְכֵן אַחֲרֵי זְרִיקַת הַדָּם וְהֶקְטֵר הַחֵלֶב בַּשְּׁלָמִים יֹאכַל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה, כִּי לֹא נָתַן בָּהֶם הַכָּתוּב מְחִצָּה, אֲבָל אוֹכְלִים אוֹתָם בַּמַּחֲנֶה וְחוּץ לַמַּחֲנֶה. וְהִנֵּה אֵין לָהֶם בְּכָל עִנְיַן הַקָּרְבָּנוֹת חוֹבָה רַק אִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה. עַל כֵּן צִוָּה בְּכָאן כִּי אַחֲרֵי הַמְּנוּחָה וְהַנַּחֲלָה לֹא יַעֲשׂוּ כֵן, אֲבָל יָבוֹאוּ בְּחוֹבָה לְמָקוֹם יָדוּעַ וּמְיֻחָד נִבְחָר מֵהַשֵּׁם, וְיָבִיאוּ שָׁם הַזְּבָחִים וְהַמַּעְשְׂרוֹת וְהַבְּכוֹרוֹת וְיֹאכְלוּם שָׁם בְּמִחְצָה לִפְנֵי הַשֵּׁם. וּמָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ

(ספרי טז) בְּדָבָר הַנִּדָּר וְהַנִּדָּב שֶׁקָּרֵב בַּבָּמָה, וְשֶׁאֵין נִדָּר וְנִדָּב שֶׁאֵינוֹ קָרֵב בַּבָּמָה, מִדָּרָשׁ מִיתּוּר הַמִּקְרָא, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְפֹרָשׁ בְּפֶרֶק בָּתְרָא דִּזְבָחִים (קיז):

פסוק כ

כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ, אֵין טַעַם הַרְחָבָה זֹאת כְּאוֹתָהּ שֶׁיֹּאמַר (להלן יט ח ט) וְאִם יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלְךָ וְגוֹ' וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיָה בְּשַׂר תַּאֲוָה מָתֹר בְּבוֹאָם לָאָרֶץ, אֲבָל שָׁם (דברים י"ט:א') נֶאֱמַר כִּי יַכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת אַרְצָם, וְהֵם שִׁבְעָה הַגּוֹיִם שֶׁיְּזַכִּיר בְּכָל מָקוֹם, וְאָז נַבְדִּיל שָׁלֹשׁ עָרִים, וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ (יהושע כ), ואח"כ אָמַר כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ, וְזֶה יִרְמֹז לַעֲשָׂרָה עֲמָמִין שֶׁנִּתְּנוּ לְאַבְרָהָם. אֲבָל כָּאן אָמַר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ**, וְהֵם הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת אַרְצָם, כִּי מִיָּד לְאַחַר שֶׁכָּבְשׁוּ וְחִלְּקוּ הֻתַּר לָהֶם בְּשַׂר תַּאֲוָה. וְאֵין טַעַם **כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם**, שֶׁיִּהְיֶה מֻתָּר בְּהַרְחָקַת הַמָּקוֹם בִּלְבַד, שֶׁאִם כֵּן יִהְיוּ אֲסוּרִים יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם בִּבְשַׂר תַּאֲוָה. אֶבֶל עִם כָּל יִשְׂרָאֵל יְדַבֵּר, וְיֹאמַר לָהֶם כִּי כַּאֲשֶׁר יַרְחִיב הַשֵּׁם אֶת גְּבוּלְכֶם וְלֹא תִּהְיוּ כֻּלְּכֶם יוֹשְׁבִים סָבִיב לַמִּשְׁכָּן כַּאֲשֶׁר אַתֶּם הַיּוֹם בַּמִּדְבָּר, יִהְיֶה לָכֶם בְּשַׂר הַחֻלִּין מֻתָּר, כִּי א"א שֶׁתֵּלְכוּ כֻּלְּכֶם מִמָּקוֹם רָחוֹק אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וְתִזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים כָּל מָה שֶׁתֹּאכְלוּ:

פסוק כא

וְטַעַם **וְזָבַחְתָּ וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ**, עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (חולין כח) כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ, עַל פֶּה מֻהֳלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, מְלַמֵּד שֶׁנִּצְטַוָּה מֹשֶׁה עַל הַוֶּשֶׁט וְעַל הַקֵּנָה וְעַל רֹב אֶחָד בָּעוֹף וְעַל רֹב שְׁנַיִם בַּבְּהֵמָה. וְדַע כִּי שְׁחִיטָה בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הוּא הִכָּרֵת סִימָנֵי הַצַּוָּאר. וְאַל תְּחוּשׁ בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר וַיִּשְׁחֲטֵם בַּמִּדְבָּר (במדבר יד טז), כִּי הִיא מִלִּיצָה שֶׁזָּבַח אוֹתָם כְּצֹאן. וְהִנֵּה צִוָּה בַּקָּרְבָּנוֹת **וְשָׁחַט וּשְׁחָטוֹ**, שֶׁהוּא בְּסִימָנֵי הַצַּוָּאר. וְהִנֵּה מִתְחִלָּה צִוָּה שֶׁיִּהְיֶה כָּל מָה שֶׁהֵם אוֹכְלִים שְׁלָמִים וְהֵם שְׁחוּטִים כְּמִשְׁפַּט הַקָּרְבָּנוֹת, וְעַתָּה כְּשֶׁבָּא לְהַתִּיר בְּשַׂר הַחֻלִּין אָמַר וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ, בִּהְיוֹתָם קָרְבָּנוֹת, וְתֹאכַל אוֹתָם חֻלִּין בְּכָל תַּאֲוַת נַפְשֶׁךָ, לוֹמַר שֶׁיִּתֵּירֵם חֻלִּין בְּכָל מָקוֹם, וּבִלְבַד שֶׁיִּהְיוּ זְבוּחִין כַּאֲשֶׁר צִוָּה מִתְּחִלָּה בִּהְיוֹתָם כֻּלָּם קָרְבָּנוֹת. וְזֶהוּ פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא זֶה עַל הַנָּכוֹן. וְשָׁמָּא רַבּוֹתֵינוּ נִתְכַּוְּנוּ בָּזֶה כְּשֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי (ראה לט), כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ, מָה קָדָשִׁים בִּשְׁחִיטָה אַף חֻלִּין בִּשְׁחִיטָה. וְהִנֵּה מִצְוַת הַשְּׁחִיטָה מְפֹרֶשֶׁת בְּכָאן, וּמְבֹאֶרֶת מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בַּקַּבָּלָה:

פסוק כב

אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת הַצְּבִי וְאֶת הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ, הוּא כְּמוֹ שֶׁיִּפְרֵשׁ, הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו, כִּי מִפְּנֵי שֶׁצִּוָּה בַּמִּדְבָּר שֶׁלֹּא יֹאכְלוּ בָּקָר וְצֹאן רַק בִּזְבְחֵי שְׁלָמִים, וּמֻזְהָר בָּהֶם כִּי הַנֶּפֶשׁ

אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַה' וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה, אָמַר בְּכָאן שֶׁיֹּאכַל בְּכָל אַוַּת נַפְשׁוֹ בְּחֻלִּין, וְשֶׁיֹּאכְלֻנּוּ עִם הַטֻּמְאָה בִּקְעָרָה אַחַת כַּאֲשֶׁר הֵם אוֹכְלִין בַּמִּדְבָּר הַצְּבִי וְהָאַיָּל שֶׁאֵינוֹ קָרֵב עַל הַמִּזְבֵּחַ. וְאֵין הַטַּעַם בְּ**כַצְּבִי וְכָאַיָּל** שֶׁיֹּאכַל חֵלֶב הַחֻלִּין כַּאֲשֶׁר יֹאכַל חֵלֶב הַצְּבִי וְהָאַיָּל, כִּי לֹא יַזְכִּיר רַק הָאֵיכוּת, כְּעִנְיַן שֶׁאַתֶּם אוֹכְלִין הַצְּבִי וְהָאַיָּל תֹּאכְלוּ הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבְּחוּ בְּכָל מָקוֹם, וְלֹא אָמַר כָּל אֲשֶׁר יֹאכַל בַּצְּבִי וּבָאַיָּל יֹאכַל בּוֹ. וּלְכָךְ יִפְרֹשׁ בְּכָל מָקוֹם (דברים ט"ו:כ"ב) הַטְּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו (יאכלנו) כַּצְּבִי וְכָאַיָּל, וְלֹא אָמַר בְּשׁוּם מָקוֹם **יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל** בִּלְבַד כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא גַּם הַחֵלֶב בִּכְלָל. וְטַעַם "אַךְ" אַזְהָרָה, מִפְּנֵי כִּי מִתְּחִלָּה הָיָה אָסוּר לֶאֱכֹל רַק הַשְּׁלָמִים הַשְּׁחוּטִין בַּמִּשְׁכָּן, וְעַתָּה כְּשֶׁהִתִּיר לִשְׁחֹט וְלֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ וּבְכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ יִהְיֶה בַּמַּשְׁמָע שֶׁיֹּאכַל אֲפִלּוּ חֻלִּין וְגַם קָדָשִׁים כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה שֶׁיִּקְרִיבֵם שָׁם בְּבָמָה, וְעַל כֵּן אָמַר וְהִזְהִיר אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת הַצְּבִי וְאֶת הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ, שֶׁלֹּא תַּקְרִיב מִמֶּנּוּ לֹא חֵלֶב וְלֹא דָּם, וְלֹא תִּנְהַג בָּהֶם דֶּרֶךְ קָדָשִׁים, וְלֹא תַּזְהִיר מֵהֶם הַטְּמֵאִים כְּלָל. וְהֶצְרֵךְ לְהַזְכִּיר (דברים י"ב:ט"ז) רַק הַדָּם לֹא תֹּאכֵלוּ, מִפְּנֵי טְעָמִים רַבִּים, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר בְּאִסּוּר הַדָּם (ויקרא יז יא) וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם, וְהָיָה בַּמַּשְׁמָע הַזֶּה שֶׁהַדָּם שֶׁאֵינוֹ מְכַפֵּר בַּבְּהֵמָה לֹא יֵאָסֵר, עַל כֵּן הֶצְרֵךְ לֶאְסֹר בְּבֵאוּר. אֲבָל בַּחֵלֶב לֹא הִזְכִּיר כֵּן בְּאִסּוּרוֹ, וְאֵין כָּל הַקָּרֵב מִן הָאֲמוּרִין אָסוּר וְלֹא כָּל שֶׁאֵינוֹ קָרֵב מֻתָּר, כַּאֲשֶׁר כָּתַבְתִּי בִּמְקוֹמוֹ (שם ג ט). וְעוֹד כִּי כֵּיוָן שֶׁצִּוָּה בְּכָאן שֶׁנִּשְׁחֹט וְהִזְהִיר שֶׁנֹּאכַל בְּאֵיכוּת הַצְּבִי וְהָאַיָּל, הָיָה בַּמַּשְׁמָע שֶׁנְּכַסֶּה הַדָּם כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ בַּצְּבִי וְהָאַיָּל (שם יז יג), וְעַל כָּל פָּנִים הֶצְרֵךְ לְהַתְּיר שֶׁנִּשְׁפֹּךְ הַדָּם כַּמַּיִם בְּלֹא כִסּוּי, וְזֶה טַעַם **עַל הָאָרֶץ** לֹא **בָּאָרֶץ**, שֶׁיְכַסֶּנּוּ בֶּעָפָר. וְכֵיוָן שֶׁהֶצְרֵךְ לְהַזְכִּיר הֶתֵּר הַדָּם הִקְדִּים לְבָאֵר אִסּוּרוֹ. וְעוֹד נִתְיָרֵא הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יָדוּנוּ בַּדָּם בַּעֲבוּר כִּי בַּמִּדְבָּר בְּעֵת שֶׁהָיוּ כָּל בְּקָרָם וְצֹאנָם שְׁלֵמִים הָיָה הַבָּשָׂר אָסוּר עַד שֶׁיִּזְרֹק הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ, כִּי כֵן הַדִּין בַּקָּרְבָּנוֹת, וְהִנֵּה הַדָּם בָּהֶם מְעַכֵּב אֲכִילַת הַבָּשָׂר, וְצִוָּה מִן הַצְּבִי וְהָאַיָּל בַּעֲבוּר שֶׁאֵינָם קְרֵבִים שֶׁנְּכַסֶּה אֶת דָּמָם בֶּעָפָר, וְכֵן מִן הָעוֹף בַּעֲבוּר שֶׁאֵין הָעוֹף קָרֵב לִשְׁלָמִים, וא"כ הָיָה מְחֻיָּב בִּבְקָר וּבְצֹאן שֶׁל בָּשָׂר תַּאֲוָה שֶׁנְּכַסֶּה אוֹתוֹ אוֹ שֶׁנֹּאכְלֶנּוּ עִם הַבָּשָׂר בִּנְחִירָה וְלֹא יֵרָאֶה עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה, כִּי רְאוּי הָיָה שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לֶאֱכֹלוֹ בְּפְנֵי עַצְמוֹ מִמָּה שֶׁיִּשְׁפְּכֶנּוּ עַל הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִזְבְּחוּ אֶת זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם. עַל כֵּן אָמַר שֶׁיִּזְבַּח הַבָּקָר וְהַצֹּאן וְלֹא יֹאכַל הַדָּם עִם הַבָּשָׂר בִּנְחִירָה אוֹ בְּאֵבֶר מִן הַחַי, וְיִשְׁפֹּךְ הַדָּם עַל הָאָרֶץ וְלֹא יָחוּשׁ לוֹ, אֲבָל לֹא יֹאכְלֶנּוּ, לֹא בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְלֹא עִם הַבָּשָׂר. וּמִן הַטַּעַם הַזֶּה הֶצְרֵךְ לְהַזְכִּיר כֵּן פַּעַם אַחֶרֶת בִּבְכוֹר בַּעַל מוּם (דברים ט"ו:כ"ג), מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הַדָּם מִתְּחִלָּה לַמִּזְבֵּחַ וְהֶצְרֵךְ עַתָּה לוֹמַר כְּשֶׁהוּא בַּעַל מוּם שֶׁלֹּא יְנַהֲגוּ קְדֻשָּׁה בְּדָמוֹ וְגַם לֹא הֶתֵּר, אֲבָל יִשְׁפְּכֶנּוּ כַּמַּיִם וְלֹא יֹאכְלֶנּוּ. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי בְּטַעַם הָעִנְיָן הַזֶּה, כִּי

מִתְחִלָּה בִּהְיוֹתָם בְּמִדְבַּר יְלֵל יְשִׁימוֹן וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ שָׁם וְהָיוּ כֻּלָּם יוֹצְאֵי מִצְרַיִם הָרְגִילִים בָּהֶם, אָסַר לְהַרְאוֹת הַדָּם עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְלִזְבֹּחַ כָּלָל רַק לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה', לְהַרְחִיק אוֹתָם מִן הַחֵטְא הַהוּא, אֲבָל בְּבוֹאָם לָאָרֶץ וְהֻצְרַךְ לְהַתִּיר בְּשַׂר תַּאֲוָה מִפְּנֵי רְחוּק הַמָּקוֹם, לֹא חָשַׁשׁ אִם יִשְׁפֵּךְ בְּבֵיתָם דַּם הַבָּקָר וְהַצֹּאן עַל הָאָרֶץ. אֲבָל בְּדַם הַחַיָּה וְעוֹף אֲשֶׁר יָצוּד בַּשָּׂדֶה וּבַיַּעַר, וְהַמִּנְהָג לִשְׁחֹטָם שָׁם וְלַהֲבִיאָם שְׁחוּטִין אֶל הַבַּיִת, הִשְׁאִיר הַמִּצְוָה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְכַסּוֹת דָּמָם בֶּעָפָר, שֶׁלֹּא יַקְרִיבֻנּוּ לַשְּׂעִירִים. וּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ (ספרי מב) **בְּרַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם וְלֹא תֹאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ** (דברים י"ב:כ"ה) מְדְרָשׁ יָפֶה וְנָאוֹת לְלָשׁוֹן הַכָּתוּב, שֶׁהָיוּ לְהוּטִין אַחֲרָיו מְאֹד עַל כֵּן הֻצְרַךְ לְכָל הָאַזְהָרוֹת הָאֵלֶּה. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר אִסּוּרוֹ אע"פ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר אִסּוּר הַחֵלֶב. וּבֶאֱמֶת שֶׁדִּבֵּר רַבּוֹתֵינוּ זֶה מַסְפִּיק לְטַעַם רִבּוּי הָאַזְהָרוֹת שֶׁהַכָּתוּב מַזְהִיר מִמֶּנּוּ, אֲבָל הַלָּשׁוֹן שֶׁאָמַר **רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם** אֵינוֹ מִתְיַשֵּׁב לִי בְּכָל זֶה, כִּי מָה חִזּוּק וְאֹמֶץ יֵשׁ בְּהִזָּהֵר מִן הַדָּם, וְהָרָאוּי שֶׁיֹּאמַר לְחָמְרוֹ **הִשָּׁמֶר לְךָ לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם**. וּמְצִינוּ לְשׁוֹן חִזּוּק בְּמִצְוֹת, שֶׁאָמַר הקב"ה לִיהוֹשֻׁעַ (יהושע א ז) רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי, וְכֵן אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לְיִשְׂרָאֵל (שם כג ו) וַחֲזַקְתֶּם מְאֹד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה. וְזֶה בְּמִצְוֹת כֻּלָּן, **וְלִשְׁמֹר** יִרְמֹז לְלֹא תַעֲשֶׂה **וְלַעֲשׂוֹת** יִרְמֹז לְמִצְוֹת עֲשֵׂה. אֲבָל בְּמִצְוָה אַחַת לֹא נִמְצָא כֵן, וּמָה צָּרַךְ לְחִזּוּק בְּשֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה מִמִּצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה אַחַת. אֲבָל נִרְאֶה לִי כִּי הִזְכִּיר בָּהּ חִזּוּק מִפְּנֵי הָעִנְיָן אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ דָּבְקוּ בְּדַם בְּמִצְרַיִם, כִּי הָיוּ זוֹבְחִים אֶת זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא יז ז) וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם, וּכְתִיב (דברים ל"ב:י"ז) יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ, וְהָיְתָה הָעֲבוֹדָה הַהִיא בַּאֲכִילָה מִן הַדָּם, כִּי הָיוּ מְקַבְּצִים הַדָּם לַשֵּׁדִים וְהֵם אוֹכְלִים עָלָיו וּמִמֶּנּוּ כְּאִלּוּ הֵם קְרוּאִים לַשֵּׁדִים לֶאֱכֹל עַל שֻׁלְחַן הַשֵּׁדִים הֵהֵם וּמִתְחַבְּרִים עִמָּהֶם. וּכְבָר הִזְכַּר זֶה בְּסֵפֶר מוֹרֶה הַנְּבֻכִים (ג מו). וְלֹא שֶׁיִּהְיֶה זֶה עִקַּר טַעַם אִסּוּר הַדָּם, כִּי הַכָּתוּב מְפָרֵשׁ טַעְמוֹ כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ, כַּאֲשֶׁר בְּסֵדֶר אַחֲרֵי מוֹת (ויקרא יז יא), אֲבָל מִזֶּה הָיוּ שְׁטוּפִים בּוֹ וְרוֹדְפִין אַחֲרָיו מְאֹד. וְהִנֵּה הָיוּ מִתְנַבְּאִים בּוֹ וּמַגִּידִים עֲתִידוֹת, וּלְכָךְ בָּא הַכָּתוּב וְהִזְהִיר שֶׁאִם יִשְׁמַע מֵאוֹכְלֵי הַדָּם דָּבָר עָתִיד וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת, אַל יִפְתֶּה לְבָבוֹ, אֲבָל יַחֲזִיק בְּתֻמָּתוֹ וּבֶאֱמוּנַת ה', וְאַל יֹאכַל מִן הַדָּם בְּשׁוּם עִנְיָן, וְאַל יְכַסֶּה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, מִדִּבְרֵיהֶם לֹא יִירָא וּמִפְּנֵיהֶם לֹא יֵחַת, כִּי הֶבֶל הַמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים. הִזְהִיר בְּכָאן כָּעִנְיָן הַמַּזְהִר בִּנְבִיא הַשֶּׁקֶר מִפְּנֵי הַטְעוֹתָיו:

פסוק כח

שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לֹא הִזְכִּיר בְּכָאן חֻקִּים **וּמִשְׁפָּטִים** אוֹ **עֵדֹתָיו וּמִצְוֹתָיו**, אֲבָל אָמַר **אֵת כָּל הַדְּבָרִים** לְהַכְנִיס בִּשְׁמִירָה זוֹ גַּם הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר וָאֶתְחַנַּן (רמב"ן על דברים ו':י"ח):

פסוק ל

הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ, אַחַר שֶׁתִּרְאֶה שֶׁאַשְׁמִידֵם מִפָּנֶיךָ יֵשׁ לָתֵת לֵב מִפְּנֵי מָה נִשְׁתַּמְּדוּ אֵלּוּ, מִפְּנֵי מַעֲשִׂים מְקֻלְקָלִים שֶׁבִּידֵיהֶם, אַף אַתָּה לֹא תַּעֲשֶׂה כֵּן שֶׁלֹּא יָבֹאוּ אֲחֵרִים וְיַשְׁמִידוּךָ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ב:ל'). וְאִם כֵּן יִהְיֶה זֶה אַזְהָרָה וְהַתְרָאָה מִלַּעֲבֹד ע"ז, וְכֵן כָּתַב אֵיכָה יַעַבְדוּ, לְפִי שֶׁלֹּא עָנַשׁ עַל ע"ז אֶלָּא עַל זְבוּחַ וְקִטּוּר וְנִסּוּךְ וְהִשְׁתַּחֲוָאָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות כב יט) בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ, דְּבָרִים הַנַּעֲשִׂים לְגָבוֹהַּ, בָּא וְלִמֶּדְךָ כָּאן שֶׁאִם דַּרְכָּהּ שֶׁל ע"ז לְעָבְדָהּ בְּדָבָר אַחֵר, כְּגוֹן פּוֹעֵר לִפְעוֹר וְזוֹרֵק אֶבֶן לְמַרְקוּלִיס שֶׁהִיא עֲבוֹדָתוֹ, חַיָּב, וְחַיָּב עַל זְבוּחַ וְקִטּוּר וְנִסּוּךְ וְהִשְׁתַּחֲוָאָה אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, עכ"ל. וְזֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי הַכָּתוּב אוֹמֵר לֹא תַעֲשֶׂה כֵּן לַה' אֱלֹהֶיךָ, אִם כֵּן אֵינָהּ אַזְהָרָה בַּעֲבוֹדָה לֵאלֹהֵיהֶם רַק שֶׁלֹּא לַעֲבֹד הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד בַּעֲבוֹדָתָם, כַּאֲשֶׁר נָתַן הַטַּעַם כִּי כָל תּוֹעֲבַת ה' אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְגוֹ'. אֲבָל פֵּרוּשׁ הַפָּרָשָׁה כִּי עַד הֵנָּה צִוָּה פְּעָמִים רַבּוֹת כִּי בְּבוֹאֵנוּ אֶל הָאָרֶץ נַעֲקֹר ע"ז וּמִשְׁמֶשֶׁיהָ וּנְאַבֵּד אֶת שְׁמָם, וְצִוָּה שֶׁנַּעֲשֶׂה זֶה מִיָּד כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יוֹרְשִׁים אוֹתָם מִיָּד, וְעַתָּה אָמַר כִּי כַּאֲשֶׁר יַכְרִית ה' הַגּוֹיִם הָהֵם מִפָּנֵינוּ וְיִשְׁתַּקַּע שָׁם ע"ז מִן הָאָרֶץ וְנָשַׁב בְּאַרְצָם לָבֶטַח, לֹא נַחְשֹׁב בִּלְבָבֵנוּ הִנָּה הִכְרִית הַשֵּׁם מִפָּנֵינוּ עוֹבְדֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים בַּעֲבוּר שֶׁהֵיוּ עוֹשִׂים כָּבוֹד בַּעֲבוֹדָה שְׁלֵמָה לְמַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן, וְאֵין רָאוּי לָתֵת כְּבוֹדוֹ לְאַחֵר וּתְהִלָּתוֹ לַפְּסִילִים, כִּי כֵן אָסַר זְבוּחַ וְקִטּוּר וְנִסּוּךְ וְהִשְׁתַּחֲוָאָה בִּלְתִּי לְהַשֵּׁם לְבַדּוֹ, וְהַנָּהוּג בַּמַּלְכִים כִּי הַמִּתְהַדֵּר בִּכְבוֹדָם לָתֵת עֲטָרָה בְּרֹאשׁוֹ אוֹ לִלְבֹּשׁ לְבוּשׁ מַלְכוּת כָּהֶם אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית, אִם כֵּן אֶעֱשֶׂה אֲנִי לַשֵּׁם הַנִּכְבָּד כַּאֲשֶׁר הָיוּ עוֹשִׂים הַגּוֹיִם לֵאלֹהֵיהֶם וְיִיטַב לָפָנָיו. לָכֵן הִזְהִיר לֹא תַעֲשֶׂה כֵן, כִּי הַדְּבָרִים הַמִּתְעָבִים לְפָנָיו הָיוּ עוֹשִׂים לֵאלֹהֵיהֶם, וְלֹא אֶסְרָם מִפְּנֵי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהָיָה נִכְבָּד וְרָאוּי לַעֲשׂוֹתוֹ לִפְנֵי הַשֵּׁם לְבַדּוֹ, רַק מִפְּנֵי הַכַּוָּנָה שֶׁהָיְתָה בָּהֶם לַעֲבֹד אֱלֹהוּת, כִּי גַּם אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם, שֶׁהוּא דָּבָר מְתֹעָב לִפְנֵי הַשֵּׁם לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי, וְאַף כִּי לִהְיוֹת אַכְזָרִי עַל פְּרִי בֶּטֶן לֹא יְרַחֵמוּ, וְעַל כֵּן אָמַר (דברים י"ג:א') אֵת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְגוֹ', לְהַזְהִיר עַל מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת וַעֲבוֹדַת הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלֹּא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ, וְזֶה עִנְיַן הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת בֶּאֱמֶת. אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין ס) שָׁלְמְדוּ מִכָּאן לְעוֹבֵד ע"ז כְּדַרְכָּהּ שֶׁחַיָּב עָלֶיהָ לְעוֹלָם אֲפִלּוּ פּוֹעֵר עַצְמוֹ לִפְעוֹר, מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב **אֵיכָה יַעַבְדוּ**, לְלַמֵּד

כִּי תִקָּרֵא עֲבוֹדָה בָּאֵיכוּת הַהוּא וְיִהְיֶה בִּכְלַל וְלֹא תֵעָבְדֵם (שמות כ ה), אֲבָל אִם יִזְרֹק אֶבֶן לִפְעוֹר, אוֹ אֶפִלּוּ דֶּרֶךְ כָּבוֹד שֶׁיִּחַבֵּק וִינַשֵּׁק, אוֹ שֶׁיְּכַבֵּד וִירַבֵּץ לְפָנָיו, אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַזְּהִיר בְּרֹאשׁ הַסֵּדֶר (דברים י"ב:ד') **לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם**, לְעָבְדוֹ כֵּאלֹהֵי הָעַמִּים עַל הֶהָרִים הָרָמִים בְּקֶרְבְּנוֹתָיו, וְעַתָּה בַּפְּרָשָׁה הַזֹּאת הִזְהִיר **לֹא תַעֲשֶׂה כֵּן לַה' אֱלֹהֶיךָ**, לְעָבְדוֹ בְּמִקְדָּשׁוֹ בָּעֲבוֹדוֹת שֶׁלָּהֶם:

פרק יג

פסוק ב

כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם, יִקְרָאֵנוּ הַכָּתוּב **נָבִיא** עַל פִּי עַצְמוֹ, שֶׁיֹּאמַר הוּא הַשֵּׁם דִּבֵּר עִמִּי בְּהַקִיץ וַאֲנִי נְבִיאוֹ שָׁלוּחַ לָכֶם שֶׁתַּעֲשׂוּ כֵּן. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז הַכָּתוּב לְמָה שֶׁהוּא אֱמֶת, כִּי בַּנְּפָשׁוֹת בִּקְצָת הָאֲנָשִׁים כֹּחַ נְבוּאִיי יֵדְעוּ בּוֹ עֲתִידוֹת, לֹא יֵדַע הָאִישׁ מֵאַיִן יָבֹא בּוֹ, אֲבָל יִתְבּוֹדֵד וְתָבֹא בּוֹ רוּחַ לֵאמֹר כָּכָה יִהְיֶה לֶעָתִיד לָבֹא בְּדָבָר פְּלוֹנִי. וְיִקָּרְאוּ לוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים "כְּהִין", וְלֹא יֵדְעוּ סִבַּת הָעִנְיָן, אַךְ הַדָּבָר נִתְאַמֵּת לְעֵינֵי רוֹאִים. אוּלַי הַנֶּפֶשׁ, בְּהִתְבּוֹדְדָהּ, תִּדְבַּק בַּשֵּׂכֶל הַנִּבְדָּל וְתִתְכַּוֵּן בּוֹ. וְהָאִישׁ הַזֶּה יִקָּרֵא **נָבִיא** כִּי מִתְנַבֵּא הוּא, וְעַל כֵּן יָבוֹא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֶיךָ.

וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת, עִנְיַן אוֹת, סִימָן עַל דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרֵי כֵן בְּדִמְיוֹנוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ב ב): אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת, כִּי כְשֶׁיָּבֹא הַנָּבִיא וְיֹאמַר **דָּבָר פְּלוֹנִי עָתִיד לִהְיוֹת** לְדִמְיוֹן שֶׁיִּהְיֶה כָּךְ, יִקְרָא אוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ז יד): לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת, שֶׁהָאֵל עִמָּנוּ, מְשִׁם בֶּן אֲשֶׁת הַנָּבִיא. וְהַמִּלָּה נִגְזֶרֶת מִן (דברים לג ב) אָתָה. וְהַמּוֹפֵת יֵאָמֵר עַל דָּבָר מְחֻדָּשׁ שֶׁיֵּעָשֶׂה לְפָנֵינוּ בְּשִׁנּוּי טִבְעוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב לב לא): לִדְרֹשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בָּאָרֶץ, (יואל ג ג): וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ. וְהִיא מִלָּה מְקֻצָּרֶת מִן מֻפְלֵאת, כְּמוֹ (דברי הימים א יב לח): שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל. וַיַּשְׁאִילֵהוּ הַלָּשׁוֹן לְדָבָר שֶׁהוּא חוּץ מִן הַמִּנְהָג, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כד כד): וְהָיָה יְחֶזְקֵאל לָכֶם לְמוֹפֵת, וְאָמַר (יחזקאל כד כז): וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם לְמוֹפֵת, כִּי מַעֲשָׂיו פֶּלֶא בְּעֵינֵי הָרוֹאִים, כְּדֶרֶךְ (איכה א ט): וַתֵּרֶד פְּלָאִים. וְכֵן (דניאל ג לב): אֹתַיָּא וְתִמְהַיָּא... אַתּוּהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין, הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, כִּי הַפֶּלֶא וְהַתִּמָּהוֹ עִנְיָן אֶחָד. וְהָיוּ בִּיצִיאַת מִצְרַיִם אוֹתוֹת, וְהֵם הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר לָהֶם מִתְּחִלָּה (שמות ח יט): לְמָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה, וְהָיוּ שָׁם מוֹפְתִים, שֶׁיֵּעָשׂוּ בְּחִדּוּשׁ בְּלִי שֶׁיַּקְדִּימוּ לְהוֹדִיעַ בּוֹ. וְכֵן (ישעיה לח כב): מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית ה', שֶׁיַּקְדִּים לְהוֹדִיעוֹ, וְאָמַר בָּאוֹת הַהוּא בְּעַצְמוֹ (דברי הימים ב לב לא): לִדְרֹשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בָּאָרֶץ, לָדַעַת הַחִדּוּשׁ הַהוּא אֵיךְ נִתְחַדֵּשׁ

אֶצְלָם. וְכֵן הַמַּטֶּה אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ קְרָאוֹ (שמות ד יז): **אוֹת** כַּאֲשֶׁר הוֹדִיעַ בּוֹ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּקְרָאוֹ (שמות ד כא): **מוֹפֵת** כַּאֲשֶׁר עָשָׂאוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה לְחַדּוּשׁ. וְכֵן (ישעיה כ ג): כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל מִצְרַיִם וְעַל כּוּשׁ, כִּי הָיָה בַּדָּבָר אוֹת מַגִּיד עַל מָה שֶׁיֵּאָתֶה, וּפֶלֶא בַּמִּנְהָג שֶׁיֵּלֵךְ הַנָּבִיא כָּכָה. אִם כֵּן, **וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת** פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁיֹּאמַר אֲנִי הַנָּבִיא הַשָּׁלוּחַ אֲלֵיכֶם שֶׁתַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית, וְזֶה לָכֶם הָאוֹת, כִּי לְמָחָר יָבֹא הָאַרְבֶּה הֶחָסִיל וְהַגָּזָם, אוֹ יִתֵּן לָהֶם מוֹפֵת, שֶׁיַּשְׁלִיךְ לִפְנֵיהֶם מַטֶּה וְיִהְיֶה לְתַנִּין. וּבְסִפְרֵי אָמַר: אוֹת הוּא מוֹפֵת וּמוֹפֵת הוּא אוֹת, אֶלָּא שֶׁדִּבְּרָה תּוֹרָה בִּשְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת. אוּלַי כַּוָּנָתָם לוֹמַר, שֶׁאֵין חִלּוּק בֵּין שְׁנֵיהֶם וְאֵין הֶפְרֵשׁ בְּדִינָם, וְדַי הָיָה לְהַזְכִּיר הָאֶחָד, אֶלָּא שֶׁרָצְתָה הַתּוֹרָה לְהַפְלִיג בָּעִנְיָן לוֹמַר כָּל אוֹת וְאוֹת שֶׁיִּתֵּן אֵלֶיךָ, מִכָּל אוֹתוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. וְהָאִישׁ הַזֶּה שֶׁיִּקָּרֵא עַצְמוֹ **נָבִיא** וְיצַוֶּה לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט נְבִיא הע"ז הוּא שֶׁיֹּאמַר צֶלֶם פְּעוֹר שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם שֶׁהוּא הָאֱלֹהִים וְצִוָּה שֶׁתַּעַבְדוּהוּ בְּכָךְ וְכָךְ, וְהוּא שֶׁאָמַר בּוֹ הַכָּתוּב עוֹד (דברים יח כ): וְאָשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת, כִּי כָל מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לַעֲבֹד אוֹתָם יִתְנַבֵּא כִּי הֵם לוֹ לֵאלֹהָיו, וְהִזְכִּירוֹ שָׁם עִם נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר. אֲבָל הָעוֹלֶה בָּזֶה מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין צ א), כִּי זֶה הַנָּבִיא הַנִּזְכָּר בְּכָאן מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם ה', יֹאמַר, הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד שְׁלָחַנִי שֶׁתַּעַבְדוּ לִפְעוֹר כִּי הָיָה הַשָּׁתָף עִמּוֹ בְּמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, אוֹ שֶׁהוּא גָּדוֹל מִכָּל הָאֱלֹהִים לְפָנָיו וְרוֹצֶה שֶׁיַּעַבְדוּ אֵלָיו. וְהֵם ז"ל הִזְכִּירוּ, כִּי אֲפִלּוּ יֹאמַר שֶׁיַּעַבְדוּ לע"ז אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת בִּלְבַד, כְּגוֹן שֶׁיֹּאמְרוּ, עִבְדוּ לְפְעוֹר הַיּוֹם הַזֶּה בִּלְבַד וְתַצְלִיחוּ בְּדָבָר פְּלוֹנִי כִּי כֵן הָרָצוֹן לְפָנֵי הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, הוּא חַיָּב מִיתָה, וְגַם זֶה הוּא כִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. וְהִנֵּה צִוָּה הַכָּתוּב שֶׁלֹּא נִשְׁמַע לְמִתְנַבֵּא בְּשֵׁם ה' לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה כְּלָל, וְלֹא נַבִּיט בָּאוֹתוֹת וּבַמּוֹפְתִים שֶׁיַּעֲשֶׂה, וְהִזְכִּיר הַטַּעַם, מִפְּנֵי שֶׁאֲנַחְנוּ יְדָעְנוּ מִיְצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה מַמָּשׁ, לֹא חִזָּיוֹן וְלֹא מַרְאֶה, כִּי לַה' הָאָרֶץ, וְהוּא הַמְחַדֵּשׁ וְהֶחָפֵץ וְהַיָּכוֹל וְאֵין אֱלֹהִים מִלְּבַדּוֹ, וְיָדַעְנוּ מִמַּעֲמַד הַר סִינַי כִּי הוּא פָּנִים בְּפָנִים צִוָּה אוֹתָנוּ לְלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה, שֶׁלֹּא נַעֲבֹד לְזוּלָתוֹ כְּלָל, וּכְבוֹדוֹ לְאַחֵר לֹא נִתֵּן, וְזֶה טַעַם (דברים יג ו): אֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. וְהִנֵּה, דִּבֶּר סָרָה עַל ה', שֶׁלֹּא צִוָּהוּ כָּכָה מֵעוֹלָם, אוֹ סָרָה דִּבֶּר עַל כְּבוֹדוֹ, שֶׁאֵין רָאוּי לַעֲבֹד לְאֵל אַחֵר.

פסוק ד

וְטַעַם **כִּי מְנַסֶּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם**, לֵאמֹר כִּי עִנְיַן הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר בָּא וְהֶרְאָהוּ הַשֵּׁם לָזֶה בַּחֲלוֹמוֹ אוֹ בְּכֹהֲנוֹ, רְצוֹן הָאֱלֹהִים הָיָה בּוֹ לְנַסּוֹתְכֶם בְּאַהֲבָתוֹ. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי כִּי הַנִּסָּיוֹן יִקָּרֵא כֵּן מִצַּד הַמְנַסֶּה. וְאָמַר **לָדַעַת**, שֶׁיִּוָּדַע בְּפֹעַל מָה שֶׁהוּא בְּכֹחַ וְנִגְלוּי לְפָנָיו. וְהִנֵּה מִצְוֹת כָּל הַפָּרָשָׁה בְּמִתְנַבֵּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל בְּמִתְנַבֵּא בְּשֵׁם ה' לְשַׁנּוֹת בְּדִבְרֵי הַתּוֹרָה,

רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ בּוֹ (סנהדרין צ א), שֶׁאִם בָּא לַעֲקֹר דָּבָר אֶחָד מִן הַתּוֹרָה, כְּגוֹן שֶׁיַּתִּיר הַחֲזִיר אוֹ אַחַת מִן הָעֲרָיוֹת, כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לוֹ. אֲבָל אִם יַתִּיר זֶה לְקָצַת הַיָּמִים לְהוֹרָאַת שָׁעָה, כְּגוֹן אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל, אָנוּ חַיָּבִים לִשְׁמֹעַ אֵלָיו וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֵּנוּ. וְנִרְאֶה שֶׁאִם יִתְנַבֵּא בְּשֵׁם ה' לְצַוּוֹת מִצְוָה שֶׁיְּחַדֵּשׁ, כְּגוֹן שֶׁהָיָה בְּמִקְרָא מְגִלָּה (מגילה יד א), שֶׁאֵינוֹ חַיָּב מִיתָה, אֶלָּא שֶׁאֵין לָנוּ לִשְׁמֹעַ אֵלָיו, דִּכְתִיב (ויקרא כז לד): אֵלֶּה הַמִּצוֹת, אֵין נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ בָּהֶם דָּבָר מֵעַתָּה. וְאוּלַי כֵּיוָן שֶׁלֹּא נַאֲמִין לוֹ הִנֵּה הוּא נָבִיא הַשֶּׁקֶר, וּמִיתָתוֹ בְּחֶנֶק.

פסוק ה

אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ, הִיא מִצְוָה שֶׁנִּלְמַד אַחַר עֲצָתוֹ וּמִמֶּנּוּ לְבַדּוֹ נִדְרֹשׁ כָּל נֶעֱלָם וְנִשְׁאַל כָּל עָתִיד, כְּעִנְיָן וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה' (בראשית כה כב), כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים (שמות יח טו), וְכֵן יַעֲשׂוּ יִשְׂרָאֵל עִם הַנְּבִיאִים, הָאֵין פֹּה נָבִיא לַה' וְנִדְרְשָׁה אֶת ה' מֵאוֹתוֹ (מלכים ב ג יא), וַיֵּגֶד לָנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּהּ נֵלֵךְ וְאֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה (ירמיהו מב ג). וּבְסִפְרֵי, אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם, זֶה עָנָן, וְהוּא מָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, שֶׁנִּשְׁמַע לְקוֹל אוֹתוֹתָיו וְנֵלֵךְ אַחֲרֵי עֲצָתוֹ:

וְאוֹתוֹ תִירָאוּ שֶׁתַּאֲמִינוּ כִּי הוּא אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חַי וּבְיָדוֹ לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת וּפוֹקֵד עָוֹן וּמְשַׁלֵּם שָׂכָר:

וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה:

וּבְקוֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ, לַעֲשׂוֹת כָּל מָה שֶׁיְּצַוֶּה אוֹתָנוּ מִלְּבַד הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר שְׁמוּאֵל (שמואל א יג יג), נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת מִצְוַת ה'. וְהוּא מָה שֶׁפֵּרַשׁ עוֹד (דברים י"ח:ט"ו), נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן, וְאָמַר (שם פסוק יט), וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ, שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וּכְמוֹ שֶׁבָּא בְּמִצְוַת הַנָּבִיא, הַכֵּנִי וּפְצֵעֵנִי בִּדְבַר ה' (מ"א כ לה לז). וְכֵן אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (ראה ס), וּבְקוֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ, בְּקוֹל נְבִיאָיו:

וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּיו (לעיל ו יג יא כב), וְהִנֵּה כְּבָר נֶאֱמַר (דברים ו':י"ג) אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד, אֲבָל הֶחְזִירוֹ בְּכָאן לִשְׁלֹל שֶׁלֹּא נִירָא מִדִּבְרֵי הַנָּבִיא מִפְּנֵי הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת וְלֹא נַעֲבֹר עַל עֲבוֹדַת ה' בַּעֲבוּר דְּבָרָיו, כִּי מִן ה' לְבַדּוֹ נִירָא וְלֹא מֵאֵל אַחֵר, וּלְהוֹסִיף וּבְקוֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ:

פסוק ט

לֹא תֹאבֶה לוֹ, לֹא תְהֵא תָּאֵב לוֹ וְלֹא תֹּאהֲבֶנּוּ, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט יח) וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ, אֶת זֶה לֹא תֹאהַב, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ג:ט') מִסִּפְרֵי (ראה סז). אֲבָל

בַּגְּמָרָא (סנהדרין סא) אָמְרוּ, הָא אָבָה וְשָׁמַע חַיָּב. וְכֵן הַדָּבָר, כִּי אָבָה לְשׁוֹן רָצוֹן, וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל בִּלְעָם (דברים כ"ג:ו'), לֹא רָצָה, לֹא אָבָה יַבְמִי (דברים כ"ה:ז'), מִמֶּה שֶׁאָמַר (שם) וְאִם לֹא יַחְפֹּץ. וְהִנֵּה לֹא תֹאבֶה לוֹ, בַּלֵּב, וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו, שֶׁתּוֹדֶה לוֹ לוֹמַר כֵּן אֶעֱשֶׂה, אֵלֶּךְ וְאֶעֱבֹד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאָמַרְתָּ, וְהוּא חַיָּב מִיתָה בְּהוֹדָאָתוֹ. וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים י"ג:ט'), לָא תְקַבֵּל מִנֵּהּ. וְאֵלּוּ הַלָּאוִין כְּמוֹ וְלֹא תִתְאַוֶּה וְלֹא תַחְמֹד (דברים ה':י"ח), שֶׁאִם הִתְאַוָּה בַּלֵּב עוֹבֵר בַּלֹּאו הָרִאשׁוֹן, וְאִם הוֹסִיף לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר חָשַׁב עוֹבֵר גַּם בַּלֹּאו הַשֵּׁנִי:

וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו, לְרַחֵם עָלָיו שֶׁלֹּא יוּמָת:

וְלֹא תַחְמֹל עַל הַקָּרְבָה הַנִּזְכֶּרֶת שֶׁיֵּשׁ לוֹ עִמְּךָ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג יז) כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ:

וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו, מֵהַעִיד עָלָיו בב"ד. וּבְסִפְרֵי (ראה סח) לֹא תַחְמֹל, לֹא תְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת. וְלֹא תְכַסֶּה, אִם אַתָּה יוֹדֵעַ לוֹ חוֹבָה אֵינְךָ רַשַּׁאי לִשְׁתֹּק. וְהַכֹּל טַעַם אֶחָד, כִּי הַכְּסוּי מִן מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו (משלי כח יג), וְכוֹסֶה קָלוֹן (שם יב טז), הַשְׁתִּיקָה מֵהַגִּיד. וְאָמַר וְלֹא יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה, כִּי הוּא דָּבָר מָצוּי יֵעָשֶׂה תָּמִיד לוּלֵי הַמִּשְׁפָּט, אֲבָל עִנְיַן הַנָּבִיא הַנִּזְכָּר אֵיֶנּוּ בִּתְדִירוּת:

פסוק טו

וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב, הַדְּרִישָׁה וְהַחֲקִירָה מְפֹרָשִׁין בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין מ). וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה בְּעִיר הַנִּדַּחַת וּבְעוֹבֵד ע"ז, וְלֹא הִזְכִּיר כֵּן בַּנָּבִיא הַשֶּׁקֶר וּבַמֵּסִית, כִּי הַנָּבִיא מְפָרְסֵם עַצְמוֹ בְּאוֹתוֹתָיו וּבְמוֹפְתָיו, וּבַמֵּסִית הַכָּתוּב יְדַבֵּר עִם הַמּוּסָת **כִּי הָרֹג תַּהֲרָגֶנּוּ**, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ וְעֵד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר **וְלֹא תַחְמֹל וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו**. אֲבָל בְּעִיר הַנִּדַּחַת וּבְעוֹבֵד ע"ז שֶׁהֵם מַעֲשִׂים מַגִּיעִים אֵלֵינוּ בִּשְׁמוּעָה, הִזְכִּיר בָּהֶם דְּרִישָׁה וַחֲקִירָה, וְלֹא הֵצָרְךָ לְהַזְכִּיר כֵּן בִּשְׁאָר חַיָּבֵי מִיתוֹת, כִּי מִקַּל וָחֹמֶר יִוָּדַע הַדָּבָר. וְאָמַר בְּעֵדִים זוֹמְמִים (דברים י"ט:י"ח), וְדָרְשׁוּ הַשּׁוֹפְטִים הֵיטֵב, בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא יִוָּדַע מִי מִשִּׁבְטֵי הַכִּתּוֹת יֹאמַר הָאֱמֶת בִּלְתִּי אַחַר חֲקִירָה רַבָּה. וּלְעִנְיַן הַדִּין כֻּלָּן לְמֵדִין זֶה מִזֶּה בִּגְזֵרָה שָׁוָה, וּמִכֻּלָּם יָצְאוּ לָנוּ שֶׁבַע חֲקִירוֹת וּבְדִיקוֹת:

פסוק טז

הַכֵּה תַכֶּה אֶת יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי חָרֶב, הֲרִיגָתָן בְּחֶרֶב, וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי מוֹאָב אֶת יוֹשְׁבֵי סְלָע (מלכים ב יד ז), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי שִׁמְעוֹן אֶת יוֹשְׁבֵי שְׁכֶם (בראשית לד כו), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד (שמואל א יא יא), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם (שופטים א ח), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי קְעִילָה (שמואל א כג ה), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי עֶקְרוֹן (שופטים א יח), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי עַזָּה (שופטים א יט), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי צְפָת (שופטים א יז), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי תִּמְנָה (שופטים יד א), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי בֵּית שֶׁמֶשׁ (שמואל א ו יט), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי אַשְׁדּוֹד (שמואל א ה ו), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי אַשְׁקְלוֹן (שופטים יד יט), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי עֶקְרוֹן (שמואל א ה יב), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי גַּת (שמואל א יז ד), וְכֵן הָרְגוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶת יוֹשְׁבֵי אֲשְׁדּוֹד (שמואל א ה

עִמּוֹ אֵין נָבֶרְגִּין, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר נָבֶרְגִּין. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, מָה אֲנִי מְקַיֵּם וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָּ (דברים י"ג:י"ח), אִם לְרַחֵם עַל הַגְּדוֹלִים, הֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֶת בְּהֶמְתָּהּ, וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָּ, אֶלָּא קְטַנִּים שֶׁבְּתוֹכָהּ וְכוּ'. וְהִנֵּה כָּל אֵלּוּ הַמִּצְוֹת בֵּאוּר מָה שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹרָה (שמות כב יט) זוֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם, וְעַתָּה בֵּאֵר הַחֵרֶם מַהוּ בַּמְּדִיחִים וּבָעוֹבְדִים:

פרק יד

פסוק א

בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם, גַּם זוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת, שֶׁאָמַר בַּתּוֹרָה (ויקרא כא ה) בְּכֹהֲנִים, לֹא יִקְרְחוּ קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּבִבְשָׂרָם לֹא יַשְׁרְטוּ שָׂרָטֶת, וְעַתָּה יְבָאֵר כִּי לֹא בַּעֲבוּר מַעֲלַת הַכֹּהֲנִים בִּלְבַד שֶׁהֻזְכִּיר שָׁם שֶׁהֵם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיהֶם צִוָּה בָּהֶם זֶה, אֲבָל כָּל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וְכֻלָּכֶם בָּנִים לַה' אֱלֹהֵיכֶם כְּמוֹ הַכֹּהֲנִים, אִם כֵּן הַשָּׁמְרוּ גַּם אַתֶּם בַּמִּצְוָה הַזֹּאת כְּמוֹתָם. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ בִּשְׁנֵיהֶם אֵינָהּ אֶלָּא עַל הַמֵּת. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיְתָה הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה בַּכֹּהֲנִים, לֵאמֹר שֶׁאִם הָיָה הַכֹּהֵן מְקֹרָח וּמְגֻדָּד אֵינֶנּוּ רָאוּי לַעֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם פסוק ו) וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם, וְהִנֵּה עֲבוֹדָתָם מְחֻלֶּלֶת, וְכָאן בֵּאֵר כִּי הַמִּצְוָה גַּם לְיִשְׂרָאֵל, וְהֻצְרְכוּ לִשְׁתֵּיהֶם. וְרַשְׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים י"ד:א'), לְפִי שֶׁאַתֶּם בָּנָיו שֶׁל מָקוֹם אַתֶּם רְאוּיִים לִהְיוֹת נָאִים וְלֹא גְּדוּדִים וּמְקֹרָחִים. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, שֶׁאִם כֵּן תִּהְיֶה הַמִּצְוָה גַּם שֶׁלֹּא עַל הַמֵּת. ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים י"ד:א') אַחַר שֶׁתַּדְּעוּ שֶׁאַתֶּם בָּנִים לַה' וְהוּא אוֹהֵב אֶתְכֶם יוֹתֵר מִן הָאָב לִבְנוֹ לֹא תִּתְגֹּדְדוּ עַל כָּל מָה שֶׁיַּעֲשֶׂה, כִּי כָּל מָה שֶׁיַּעֲשֶׂה לְטוֹב הוּא וְאִם לֹא תְּבִינוּהוּ, כַּאֲשֶׁר לֹא יָבִינוּ הַבָּנִים הַקְּטַנִּים מַעֲשֶׂה אֲבִיהֶם רַק יִסְמְכוּ עָלָיו. כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה, וְאֵינְךָ כִּשְׁאָר כָּל הַגּוֹיִם, עַל כֵּן לֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי טַעַם **עַם קָדוֹשׁ**, הַבְטָחָה בְּקִיּוּם הַנְּפְשׁוֹת לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ, יֹאמַר אַחֲרֵי שֶׁאַתָּה עַם קָדוֹשׁ וּסְגֻלַּת ה' וְלֹא יִשָּׂא אֱלֹהִים נֶפֶשׁ וְחִשַּׁב מַחֲשָׁבוֹת לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח, אֵין רָאוּי לָכֶם לְהִתְגּוֹדֵד וּלְהִקָּרַח עַל נֶפֶשׁ וַאֲפִלּוּ יָמוּת בַּנֹּעַר. וְלֹא יֶאֱסֹר הַכָּתוּב הַבֶּכִי, כִּי הַטֶּבַע יִתְעוֹרֵר לִבְכּוֹת בְּפֶרוּד הָאוֹהֲבִים וּנְדוּדָם אַף בַּחַיִּים. וּמִכָּאן סָמְךָ לְרַבּוֹתֵינוּ (מו"ק כז) בְּאָסָרָם לְהִתְאַבֵּל עַל נֶפֶשׁ יוֹתֵר מִדַּאי:

פסוק ג

לֹא תֹאכַל כָּל תּוֹעֵבָה, הִנֵּה רָצָה לְהוֹסִיף בֵּאוּר בַּמַּאֲכָלִים הָאֲסוּרִים, וּלְכָךְ אָמַר **לֹא תֹאכַל כָּל תּוֹעֵבָה**, לְהַגִּיד כִּי כָּל הַנֶּאֱסָרִים נִתְעָבִים לַנֶּפֶשׁ הַטְּהוֹרָה. וְעִנְיַן כָּל תּוֹעֵב, שִׂנְאָה וּמֵאוּס, כְּעִנְיַן כִּי נִתְעַב דְּבַר הַמֶּלֶךְ (דהי"א כא ו), כָּל אֹכֶל תִּתְעַב נַפְשָׁם (תהלים קז יח),

כִּי הַמַּאֲכָלִים הָאֲסוּרִים גַּסִּים יוֹלִידוּ עֹבִי וַאֲטִימוּת בַּנֶּפֶשׁ כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי בִּמְקוֹמוֹ (שמות כב ל). וְעַל כֵּן אָמַר עוֹד (דברים י"ד:כ') כָּל עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ, לְהַגִּיד כִּי אֵלֶּה אֲשֶׁר אָסַר נִתְעָבִים וְהַשְּׁאָר טְהוֹרִים וּרְאוּיִים לְנֶפֶשׁ טְהוֹרָה. וּבְסִפְרֵי אָמְרוּ, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר כָּל עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ, אֵלּוּ חֲגָבִים טְהוֹרִים. וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף (דברים י"ד:י"ט), אֵלּוּ חֲגָבִים טְמֵאִים. וְיָפֶה אָמַר. וְהִנֵּה טַעַם הַכָּתוּב כִּי הִזְכִּיר לָאֱסֹר כָּל שֶׁרֶץ הָעוֹף, וְהֵם הַהוֹלְכִים עַל אַרְבַּע, וְחָזַר וְאָמַר כָּל עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ, לְהַתִּיר מֵהֶם אֲשֶׁר לוֹ כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו, הָאַרְבֶּה וְהַסְּלְעָם וְהַחַרְגּוֹל וְהֶחָגָב, וְלֹא הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ זֶה שֶׁכְּבָר הֻזְכַּר (ויקרא יא כא כב). אֲבָל הִזְכִּיר בְּכְלָל דֶּרֶךְ קְצָרָה כָּל עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ, כְּלוֹמַר אֵלּוּ הַנִּזְכָּרִים מַאֲכָלִים נִתְעָבִים, וּשְׁאָר הָעוֹפוֹת לְמִינֵיהֶם לְמַרְבִּיתָם תֹּאכְלוּ מֵהֶם כָּל טָהוֹר, שֶׁלֹּא אֲסָרְתִּיו. וְהִנֵּה כָּלַל כָּל הַנֶּאֱסָרִים לָנוּ שֶׁהֵם כֻּלָּם תּוֹעֵבָה, וְלֹא הֻצְרַךְ לִפְרֹט אַחֲרֵי כֵן הַשֹּׁרָצִים וְכָל הָרֶמֶשׂ, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁתִּתַּעֵב אוֹתָם נֶפֶשׁ כָּל נְקִי דַּעַת. אֲבָל הִזְכִּיר סִימָנֵי הַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה וְהַדָּגִים וְהָעוֹפוֹת וְהַנִּבְלָה, לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁגַּם הֵם מְתֹעָבִים לַנֶּפֶשׁ. וְלֹא הִזְכִּיר הַטְּרֵפָה, שֶׁאֵינֶנָּה תּוֹעֵבָה, אֲבָל נֶאֱסָרָה מִפְּנֵי הָאֶרֶס אוֹ הַחֹלִי הַמַּמִית שֶׁלֹּא יַזִּיק בְּאוֹכְלֶיהָ. וּלְרַבּוֹתֵינוּ עוֹד מִדְרָשִׁים (חולין סג) לָמָּה נִשְׁנוּ, בַּבְּהֵמָה מִפְּנֵי הַשִּׁסּוּעָה, וּבָעוֹפוֹת מִפְּנֵי הָרָאָה. וְעוֹד מִדְרָשׁ (ספרי צח קידושין נז) בְּכָל צִפּוֹר טְהוֹרָה תֹּאכֵלוּ, לְהַתִּיר מְשֻׁלַּחַת שֶׁל מְצוֹרָע. וְזֶה אֲשֶׁר לֹא תֹאכְלוּ מֵהֶם, לֶאֱסֹר אֶת הַשְּׁחוּטָה. קִבְּלוּ כֵּן לְרֶמֶז **בְּכָל צִפּוֹר טְהוֹרָה** שֶׁהַצִּפּוֹר שֶׁלֹּא קִבְּלָה טֻמְאָה מֻתֶּרֶת, וְטֻמְאַת הַמְּצֹרָע לֹא תִּדְבַּק בַּחַיָּה, שֶׁאֵין בַּעֲלֵי חַיִּים בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף מְקַבְּלִים טֻמְאָה בְּנִגְעָם בְּמֵת אוֹ בְּשֶׁרֶץ. אֲבָל הַשְּׁחוּטָה שֶׁרְאוּיָה לְקַבֵּל טֻמְאָה יִדְבַּק בָּהּ רוּחַ הַטֻּמְאָה הַפּוֹרַחַת מִן הַמְּצֹרָע, וְאֵינֶנָּה טְהוֹרָה, וְהִיא בִּכְלַל תּוֹעֵבָה כִּי אֲכִילָתָהּ נִתְעֶבֶת:

פסוק כא

וְטַעַם **כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַה' אֱלֹהֶיךָ**, דָּבֵק עִם לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ, כִּי אֵינֶנּוּ מַאֲכָל נִתְעָב אֲבָל יֶאֱסֹר אוֹתוֹ לִהְיוֹתֵנוּ קְדוֹשִׁים בַּמַּאֲכָלִים, אוֹ לִהְיוֹתֵנוּ קְדוֹשִׁים שֶׁלֹּא נִהְיֶה עִם אַכְזָרִי לֹא יְרֻחֲמוּ, שֶׁנַּחְלֹב אֶת הָאֵם וְנוֹצִיא מִמֶּנָּה הֶחָלָב שֶׁנְּבַשֵּׁל בּוֹ הַבֵּן. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל בָּשָׂר בְּחָלָב יִכָּנֵס בַּלָּאו הַזֶּה, כִּי כָל מֵינָקֶת תִּקָּרֵא אֵם וְכָל יוֹנֵק יִקָּרֵא גְּדִי, וְהוּא דֶּרֶךְ הַבִּשּׁוּל וְהִנֵּה בְּכֻלָּם אַכְזְרִיּוּת. וְכָתַב רַשְׁ"י (רש"י על דברים י"ד:כ"א) לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים, פָּרַט לְחַיָּה וּלְעוֹפוֹת וְלִבְהֵמָה טְמֵאָה. וְהַמִּדְרָשׁ הַזֶּה הוֹצִיאוּ אוֹתוֹ (ספרי קג וחולין קיג) מִמִּלַּת גְּדִי, אֲבָל הַלָּאו עַצְמוֹ אֶחָד לְאִסּוּר אֲכִילָה וְאֶחָד לְאִסּוּר הֲנָאָה וְאֶחָד לְאִסּוּר בִּשּׁוּל. וְכֵן כָּתַב הָרַב בְּסֵדֶר וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים (שמות כג יט):

פסוק כב

עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר, גַּם זוֹ מִצְוָה שֶׁיְּבָאֵר, כִּי אָמַר (ויקרא כז ל) וְכָל מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַה' הוּא קֹדֶשׁ לַה', וְאָמַר (שם פסוק לא) וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעְשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו, וְאֵין זֶה מַעְשַׂר הַלְוִיִּם, כִּי בּוֹ נֶאֱמַר (במדבר יח לא) וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם, וְהוּא חֵלִין, וּמָה טַעַם לְפִדְיוֹנוֹ. וְעַתָּה בֵּאֵר כִּי הוּא יְחַיֵּב לְעַשֵּׂר כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ, שֶׁיֹּאכַל אוֹתוֹ הוּא עַצְמוֹ וּבָנָיו לִפְנֵי הַשֵּׁם, לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם, כִּי הַכֹּהֲנִים וְהַשּׁוֹפְטִים הָעוֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי הַשֵּׁם מוֹרֵי הַתּוֹרָה יְלַמְּדוּהוּ יִרְאָתוֹ וְיוֹרוּהוּ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וּפֵרֵשׁ בְּטַעַם הַפִּדְיוֹן אֲשֶׁר הִזְכִּיר שָׁם, בַּעֲבוּר כִּי לִפְעָמִים יִהְיֶה הַמַּעֲשֵׂר הַרְבֵּה, כִּי יְבָרֶכְךָ הַשֵּׁם, וְהַדֶּרֶךְ יִהְיֶה רַב מִמֶּנּוּ, וְטוֹב לִפְדּוֹתוֹ בְּכֶסֶף וּלְהַעֲלוֹת שָׁם כֶּסֶף הַפִּדְיוֹן. וְלֹא הִזְכִּיר הַחֹמֶשׁ, שֶׁכְּבָר הֻזְכַּר. וְטַעַם הֵיֹּצֵא הַשָּׂדֶה, וְכָל הֵיֹּצֵא הַשָּׂדֶה, כַּאֲשֶׁר אָמַר מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ, וְטַעְמוֹ הֵיֹּצֵא מִן הַשָּׂדֶה. וְאֵין הַכַּוָּנָה **בְּכָל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ**, שֶׁיְּעַשֵּׂר כָּל הַתְּבוּאָה מִכָּל אֲשֶׁר זָרַע וְלֹא כָּל הֵיוֹצֵא מִן הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה. אֲבָל טַעַם הַכָּתוּב שֶׁיְּעַשֵּׂר בַּמִּינִים הַמְחֻיָּבִים בְּמַעֲשֵׂר כָּל תְּבוּאָתוֹ וְכָל הֵיֹּצֵא בָּהֶן מִן הַשָּׂדֶה, יְזֻהִיר שֶׁלֹּא יְעַשֵּׂר מִן הַבָּא בְּיָדוֹ מֵהֶם הַמֻּקְצָת וְיִפְטֹר לוֹ הַמֻּקְצָת, אֲבָל יְעַשֵּׂר בֵּין הַמִּדּוֹת שֶׁזָּרַע בֵּין הַנִּתּוֹסֶף עֲלֵיהֶם הַכֹּל בֶּאֱמוּנָה. וְאַחַר כָּךְ (דברים י"ד:כ"ג) הִזְכִּיר הַמִּינִים הַמְחֻיָּבִים לְהִתְעַשֵּׂר, מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ, וְכֵן יַזְכִּיר בְּכָל מָקוֹם (דברים י"ב:י"ז) לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְגוֹ', וְכֵן אָמַר בְּפָרָשַׁת מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה (במדבר יח יב) כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר יִתְּנוּ לַה', כִּי אֵלּוּ בִּלְבַד הֵם הַחַיָּבִים בִּתְרוּמָה וּבְמַעֲשְׂרוֹת מִן הַתּוֹרָה. וְכֵן מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ויקרא כז ל) וְכָל מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַה' הוּא, לֹא יְצַוֶּה שֶׁיְּעַשֵּׂר כָּל זֶרַע הָאָרֶץ וְכָל פְּרִי הָעֵץ, אֲבָל טַעְמוֹ כָּל אֲשֶׁר תְּעַשֵּׂר מִזֶּרַע הָאָרֶץ, שֶׁהוּא דָּגָן, וּמִפְּרִי הָעֵץ, שֶׁהוּא תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, יִהְיֶה לַה'. וְכַלְּשׁוֹן הַזֶּה כָּתַב רַשְׁ"י (שם), מִזֶּרַע הָאָרֶץ, דָּגָן, וּפְרִי הָעֵץ, תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר. וִיקַצֵּר הַכָּתוּב שָׁם, כִּי אֵינֶנּוּ מְקוֹם הַמִּצְוָה לְחַיֵּב שֶׁיְּעַשֵּׂר, אֲבָל הוּא מִצְוָה שֶׁיִּהְיֶה הַמַּעֲשֵׂר קֹדֶשׁ לַה' עַד שֶׁיִּפָּדֶה בְּתוֹסֶפֶת חֹמֶשׁ. אֲבָל הַמִּצְוָה בַּתְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת בְּכָל מָקוֹם הֵן דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר. וּפֵרוּשׁ דָּגָן בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשֶׁת הַמִּינִין הַיְדוּעִין בַּתְּבוּאָה. וּפֵרוּשׁ תִּירוֹשׁ הַיַּיִן הֶחָדָשׁ אֲשֶׁר יָשִׁיקוּ הַיְקָבִים. וְיִצְהָר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר בָּהֶן. וְאֵין מִין אֶחָד בְּכָל הַזְּרָעִין וּבְכָל פֵּרוֹת הָאִילָן חַיָּבִין מִן הַתּוֹרָה כְּלָל, לֹא בִּתְרוּמוֹת וְלֹא בְּמַעַשְׂרוֹת. וְיֵשׁ בָּרָיְתוֹת שְׁנוּיוֹת בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (בחקותי פרק יב ט) וּבְסִפְרֵי (ראה קה) לְאַסְמַכְתּוֹת, וְהֵן מַטְעוֹת, אֲבָל הַדָּבָר הַמִּתְבָּאֵר בַּגְּמָרָא מִן הַתַּלְמוּד הַבַּבְלִי (ברכות לו) וְהַיְרוּשַׁלְמִי (חלה פ"ד ה"ד) וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא כָּךְ הוּא, שֶׁאֶפְלוּ זֵיתִים וַעֲנָבִים מַעֲשֵׂר שֶׁלָּהֶם אֵינוֹ מִן הַתּוֹרָה עַד שֶׁיֵּעָשׂוּ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר. וְתִהְיֶה

בָּזֶה נִזְהָר, שֶׁכְּבָר טָעוּ בּוֹ מְגַדּוֹלֵי הַמְחַבְּרִים (עי' רמב"ם הלכות תרומות פ"ב ה"א). וְטַעַם שָׁנָה שָׁנָה, שֶׁיְּעַשֵּׂר אוֹתוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים זוֹ אַחַר זוֹ, כֵּן קַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ (ר"ה יב). וְאַחַר כָּךְ (דברים י"ד:כ"ח) פֵּרֵשׁ כִּי מִקְצֵה הַשָּׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא מַעֲשֵׂר תְּבוּאָתְךָ שֶׁל הַשָּׁנָה הַהִיא וְתַאֲכִילֵהוּ לָעֲנִיִּים, לוֹמַר כִּי הַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁל מַעְשַׂר עָנִי הוּא. וְאָמַר תּוֹצִיא וְגוֹ' וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ, לְלַמֵּד עַל הַבִּעוּר, וְשׁוּב יְבָאֵר אוֹתוֹ בְּפָרָשַׁת כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר (דברים כ"ו:י"ב). וּמִדְרַשׁ חֲכָמִים (בתנחומא ראה יח) בְּלָשׁוֹן עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר, עַשֵּׂר בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר, עַשֵּׂר שֶׁלֹּא תִתְחַסֵּר, רֶמֶז לְמְפָרְשֵׁי יָמִים לְהוֹצִיא אֶחָד מֵעֲשָׂרָה לַעֲמָלֵי תוֹרָה:

פרק טו

פסוק א

מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה, הַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁיְּזָהִיר עַל שְׁנַת הַשֶּׁבַע עַצְמָהּ, שֶׁנַּעֲשֶׂה אוֹתָהּ שְׁמִטָּה בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כג יא) וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ. וְזֶה טַעַם **תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה**, שֶׁתִּשְׁבֹּת, כְּדֶרֶךְ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת (דברים ה':ט"ו). וְקִצֵּר בְּאִסּוּר הַזְּרִיעָה וְהַזְּמִירָה, שֶׁכְּבָר הִזְכִּירָם בְּבֵאוּר (ויקרא כה ד), אֲבָל הוֹסִיף לְבָאֵר כִּי הִיא שְׁמִטָּה לַה' גַּם בְּהֶשְׁמֵט כְּסָפִים. וְזֶה טַעַם כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לַה', שֶׁהִיא שַׁבָּת לַה' וְכָל הַמַּעֲשִׂים יִשְׁבֹּתוּ, וּכְבָר רָמַזְתִּי סוֹדָהּ (שם שם ב). וְטַעַם **מִקֵּץ**, אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים ט"ו:א') בִּתְחִלַּת הַשָּׁנָה, וְכֵן אָמְרוּ הַמְדַקְדְּקִים כֻּלָּם כִּי הָרֹאשׁ וְהַסּוֹף יִקָּרְאוּ קֵצֶה, שֶׁכָּל דָּבָר יֵשׁ לוֹ שְׁתֵּי קְצָווֹת, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב מִן הַקֵּצֶה אֶל הַקֵּצֶה (שמות כו כח), עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו (שם כה יט), עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו (שם כז ד). וְאֵין דִּבְרֵיהֶם נְכוֹנִים אֶצְלִי, כִּי רֹאשׁ שֶׁבַע שָׁנִים הוּא הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְהוּא הַקֵּצֶה שֶׁנִּקְרָא בָּהֶם רֹאשׁ, וְאִלּוּ אָמַר הַכָּתוּב **מִקֵּץ הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית** הָיָה דְּבָרָם נָכוֹן. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ספרי קכב) **מִקֵּץ** בְּסוֹף הַשֶּׁבַע, וְלֹא יְדַבֵּר הַכָּתוּב אֶלָּא בִּשְׁמִטַּת כְּסָפִים, יֹאמַר מִסּוֹף כָּל שֶׁבַע שָׁנִים הַנִּמְנִים לָכֶם תַּעֲשׂוּ שְׁמִטָּה שֶׁיִּשְׁמֹט כָּל בַּעַל מַשֶּׁה יָדוֹ, וּלְכָךְ אָמְרוּ (ערכין כח) שֶׁאֵין שְׁבִיעִית מְשַׁמֶּטֶת אֶלָּא בְּסוֹפָהּ. וְכֵן לְדַעְתָּם (שם) מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת, בְּסוֹף הַשֶּׁבַע, אֶלָּא שֶׁהַקֵּץ הַנִּזְכָּר בְּכָאן הוּא מִיָּד וְהַקֵּץ הַנִּזְכָּר שָׁם מַפְלִג, שֶׁהֲרֵי פֵּרֵשׁ בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת, וְהִנֵּה טַעַם שְׁנֵיהֶם **מִתַּכְלִית**, יֹאמַר בְּכָאן מִתַּכְלִית שֶׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה, וְשָׁם יֹאמַר בּוֹ גַּם כֵּן כַּאֲשֶׁר תִּכְלֶינָה שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה תַּעֲשֶׂה הַקְהֵל. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֵרָאֶה לִי כִּי לְשׁוֹן הַכָּתוּב כְּפִשּׁוּטוֹ הוּא בָּרוּר וּמְתֻקָּן, כִּי קֵץ הוּא סוֹף, וְכֵן תַּרְגּוּמוֹ, וְהַמִּסְפָּרִים וְכָל דָּבָר יֵשׁ לָהֶן רֹאשׁ וְסוֹף, וְרֹאשָׁם וְסוֹפָם בָּהֶם, וְתֹאמַר בָּעֲשָׂרוֹת כִּי הָאֶחָד רֹאשׁ הַמִּסְפָּר וְהָעֲשִׂירִי סוֹפוֹ. אִם כֵּן **קֵץ שֶׁבַע שָׁנִים**, שְׁנַת הַשֶּׁבַע שֶׁהוּא סוֹף

הַמִּסְפָּר הַהוּא, וּבִשְׁמִטַּת הָאָרֶץ הַכָּתוּב מְדַבֵּר כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה. וְטַעַם **מִקֵּץ**, כְּמוֹ כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה (שמות כה יט), וְהִנֵּה הוּא כְּמוֹ בְּקֵץ שֶׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּת בּוֹ. וְכֵן מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים (ירמיהו לד יד), פֵּרוּשׁוֹ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שֶׁהוּא סוֹף הַמִּסְפָּר, וְהוּא דּוֹמֶה לַכָּתוּב שֶׁבַּתּוֹרָה (שמות כא ב) וּבַשְּׁבִעֹת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם, וְכֵן וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ (דברים ט"ו:י"ב), כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר **וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים** לֹא הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ רַק כִּי בִּשְׁנַת הַשְּׁבִיעִית יִפָּטֵר. וְהִנֵּה עַל דֶּרֶךְ הַזֶּה הָיָה נִרְאֶה כִּי פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב הָאַחֵר מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת, שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ כֵן בִּשְׁנַת הַקֵּץ בְּחַג הַסֻּכּוֹת בְּרֹאשׁ אוֹתוֹ הַשָּׁנָה שֶׁנֶּאֶסְרוּ בָּהּ לַחָרֹשׁ וְלִזְרֹעַ, שֶׁהִיא שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה, אֲבָל לֹא נוּכַל לוֹמַר כֵּן, כִּי רַבּוֹתֵינוּ (סוטה מא) קִבְּלוּ וְרָאוּ שֶׁהָיָה הַהַקְהֵל בְּחַג הַסֻּכּוֹת שֶׁל הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִית, הִיא הַשָּׁנָה שֶׁאַחַר הַשְּׁמִטָּה. וְעַל כֵּן אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים כִּי פֵּרוּשׁ **בְּמוֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה**, בְּמוֹעֵד הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל מִנְיַן הַשְּׁמִטָּה. וְזֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי לֹא תִקְרָא בַּכָּתוּב **שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה** רַק שְׁנַת הַשִּׁבְּתוֹן הַשָּׁנָה הַהִיא שֶׁהִיא שְׁמִטָּה לַה', וְכֵן **שְׁנַת הַיּוֹבֵל**. וְרַבּוֹתֵינוּ עַצְמָם דִּקְדְּקוּ בְּכָךְ שֶׁאָמְרוּ (ערכין כד) מִי כְּתִיב בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל, מִשְׁנַת הַיּוֹבֵל כְּתִיב, שָׁנָה שֶׁאַחַר הַיּוֹבֵל. אֲבָל כְּךָ אֲנִי אוֹמֵר, כִּי הַקֵּץ וְהַסּוֹף יֵאָמְרוּ בַּכָּתוּב עַל אַחֲרִית כָּל דָּבָר, וּפְעָמִים הֵם בּוֹ וּפְעָמִים אַחֲרָיו חוּץ מִמֶּנּוּ, וּמִקֵּצֵה אֶחָיו (בראשית מז ב), מִקָּצֶה בַּחֹבֶרֶת (שמות כו ד), וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ (דניאל א ה), מִקְצוֹת כְּנָפָיו וְעַד קְצוֹת כְּנָפָיו (מלכים א ו כד), כֻּלָּם אַחֲרִית בְּדָבָר הַמְחֻבָּר מִמֶּנּוּ, וְהוּא בְּתוֹכוֹ. קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי (בראשית ו יג), וּבָא עַד קְצוֹ וְאֵין עוֹזֵר לוֹ (דניאל יא מה), בָּא הַקֵּץ (יחזקאל ז ב), קֵץ בָּא (שם פסוק ו), כֻּלָּם תַּכְלִית הַדָּבָר הַנִּזְכָּר וְהוּא אַחֲרָיו, שֶׁנִּקְצַץ וְנֶחְתַּךְ. וְכֵן הָעִנְיָן בִּלְשׁוֹן הַסּוֹף, טוֹב לְלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל וְגוֹ' בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם (קהלת ז ב), אַחֲרָיו שֶׁכְּבָר מֵת, סָפוּ תַּמּוּ מִן בַּלְהוֹת (תהלים עג יט), אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף (קהלת ג יא), בַּמַּעֲשֶׂה עַצְמוֹ. וּבִלְשׁוֹנָם (ב"ב יג) כְּדֵי עַמּוּד בְּתְחִלְּתוֹ וּכְדֵי הֶקֵּף בְּסוֹפוֹ. וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב מִתְּכִלִּית שֶׁבַע שָׁנִים בְּחֻשְׁבּוֹן שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת הַבָּא אַחַר הַשֶּׁבַע תַּעֲשֶׂה הַקָּהָל, וְשֶׁלֹּא יֵרָאֶה לָהֶם שֶׁיִּהְיוּ שֶׁבַע שָׁנִים לְמִנְיָן אֲחֵר הִזְכִּיר שֶׁיִּהְיוּ הַשֶּׁבַע בִּזְמַן הַשְּׁמִטָּה. וְכֵן כִּי אֶקַח מוֹעֵד (תהלים עה ג), זְמַן, וְכֵן כָּל הַמּוֹעֲדִים, זְמַנִּים. וְהִנֵּה הַקֵּץ הַזֶּה אַחֲרֵי הַמִּסְפָּר, כַּאֲשֶׁר פֵּרֵשׁ **בְּחַג הַסֻּכּוֹת**, **וּמִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה** מִכְּלַל הַמִּסְפָּר. וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַאֲרִיךְ וּלְבָאֵר זֶה שֶׁכְּבָר פֵּרֵשׁ שֶׁשְּׁנַת הַשֶּׁבַע הִיא שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה, וְיִהְיֶה קֵץ רָחָב בִּשְׁמִטַּת כָּל הַשָּׁנָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט. וְיִתָּכֵן לוֹמַר כִּי הַכָּתוּב מוֹנֶה תְּחִלַּת שָׁנָה מֵחַג הַסֻּכּוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות לד כב) וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת

הַשָּׁנָה, וְאָמַר (שם כג טז) וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה, וא"כ יִהְיֶה **מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים** בַּסּוֹף וְחוּץ מִמֶּנּוּ בְּסָמוּךְ. וְאָמַר **בְּמוֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה** לִהְיוֹת חֶשְׁבּוֹן הַשֶּׁבַע בִּשְׁמִטּוֹת כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, לֹא שֶׁתַּגִּיעַ הַשְּׁמִטָּה עַד הֶחָג הַזֶּה. וְרָאִיתִי לְאֶחָד מִן הַמְחַבְּרִים שֶׁכָּתַב מִלְּמֵד שֶׁמּוֹסִיפִים מֵחוֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְהַשְּׁמִטָּה הָיְתָה נוֹהֶגֶת עַד חַג הַסֻּכּוֹת שֶׁל שָׁנָה שְׁמִינִית. וְזֶה דָּבָר מֻכְרָח בַּתַּלְמוּד (ר"ה יב) בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת שֶׁאֵינֶנּוּ אֱמֶת. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי מָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמִקֵּץ **שֶׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה** שֶׁאֵין מַשְׁמֶטֶת כְּסָפִים אֶלָּא בְּסוֹפָהּ, שֶׁהוּא מִדְרָשׁ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר **הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה** יִרְמֹז כִּי בְּסוֹף הַשֶּׁבַע תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה יוֹתֵר מִן הַהַתְחָלָה, וּרְצוֹנָם בַּקֵּץ הַזֶּה חוּץ מִמֶּנּוּ. וְיָכוֹל אָדָם לְתָבֵעַ חוֹבוֹ בַּיּוֹם הָאַחֲרוֹן שֶׁל שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְלֹא תִּשָּׁמֵט עַד הַלַּיְלָה, שֶׁכָּךְ מָצִינוּ בַּתּוֹסֶפְתָּא (שביעית ח יא) שֶׁכּוֹתְבִין פְּרָזְבּוּל עֶרֶב ר"ה שֶׁל מוֹצָאֵי שְׁבִיעִית:

פסוק ג

אֶת הַנָּכְרִי תִּגֹּשׁ, זוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ט"ו:ג') מִסִּפְרֵי (ראה קל). וּפֵרוּשׁוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה בְּאָחִיךָ, הַנָּכְרִי תִּגֹּשׁ וְלֹא אָחִיךָ, וְלָאו שֶׁבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה עֲשֵׂה. וּלְפִי שֶׁשָּׁנִינוּ שָׁם (ספרי קכט) לֹא יִגֹּשׁ, לִתֵּן עָלָיו לֹא תַעֲשֶׂה, חָזְרוּ וְשָׁנוּ אֶת הַנָּכְרִי תִּגֹּשׁ, זוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה, לוֹמַר שֶׁעוֹבֵר עָלָיו בַּעֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה. וְכָךְ אָמְרוּ שָׁם (ספרי תצא קכט) לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ (דברים כ"ג:כ"א), מִצְוַת עֲשֵׂה. וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ, זוֹ מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. וְהוּא כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, מִצְוַת עֲשֵׂה בְּאָחִיךָ. וְכָךְ פֵּרֵשׁ שָׁם רַשִׁ"י, לֹא שֶׁיִּהְיֶה מִצְוָה לְהַלְוֹוֹת לַנָּכְרִי בְּרִבִּית כְּלָל. וְכֵן מוּכָח בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק אֵיזֶהוּ נָשָׁךְ (ב"מ ע). וְהָרַב רַבִּי מֹשֶׁה (הל' מלוה ולוה פ"א ה"ב ושם פ"ה ה"א) עָשָׂאן שְׁתֵּיהֶן מִצְוֹת מַמָּשׁ, לִנְגֹּשׁ אֶת הַנָּכְרִי וּלְהַלְוֹוֹתוֹ בְּרִבִּית. טָעָה בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה הַשָּׁנוּי בְּסִפְרֵי, וְשָׁם הוּא מֻרְגָּל בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים, כָּל עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ - מִצְוַת עֲשֵׂה, כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף - מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. וְכֵן הִזְכִּירוּ בַּסִּפְרָא (שמיני פרשה ג א) וּבַסִּפְרֵי (ראה צו), זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ - מִצְוַת עֲשֵׂה. וְדָבָר בָּרוּר הוּא:

פסוק יא

כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ, מְפָרְשִׁים אָמְרוּ שֶׁלֹּא יֶחְדַּל הָאֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ בְּאֶחָד מִכָּל הַזְּמַנִּים, כִּי לְעוֹלָם יִהְיֶה אֶבְיוֹן בָּאָרֶץ, שֶׁגָּלוּי הָיָה לְפָנָיו שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ מָה שֶׁאָמַר לָהֶם, כִּי לֹא יִהְיֶה בְּךָ אֶבְיוֹן אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה. וְאֵינוֹ נָכוֹן לְדַעְתִּי, כִּי הַתּוֹרָה תִּרְמֹז בַּמָּה שֶׁעָתִיד לִהְיוֹת אֲבָל לֹא יִתְנַבֵּא עֲלֵיהֶם בְּפֵרוּשׁ שֶׁלֹּא יְקַיְּמוּ הַתּוֹרָה וִיצִוָּה מִצְוָה בְּעָבְרָם עַל הַמִּצְוֹות לְעוֹלָם, וְחָלִילָה, רַק בְּדֶרֶךְ אַזְהָרָה יַזְכִּיר הַדָּבָר. וְהַנָּכוֹן שֶׁיֹּאמַר שֶׁלֹּא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן, שֶׁיִּהְיֶה נִמְנָע שֶׁלֹּא יִמָּצֵא עוֹד לְעוֹלָם. וְהִזְכִּיר זֶה בַּעֲבוּר שֶׁהִבְטִיחַ שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם אֶבְיוֹן בְּשָׁמְרָם כָּל הַמִּצְוָה, אָמַר אֲבָל יָדַעְתִּי

כִּי לֹא יִהְיוּ כָּל הַדּוֹרוֹת כָּל יְמֵי עוֹלָם כֻּלָּם שׁוֹמְרִים כָּל הַמִּצְוָה עַד שֶׁלֹּא נִצְטָרֵךְ כְּלָל לְצַוּוֹת עַל הָאֶבְיוֹן, כִּי אוּלַי בִּקְצַת הַיָּמִים יִמָּצֵא אֶבְיוֹן, וַאֲנִי מְצַוְּךָ עָלָיו אִם יִמָּצֵא. וְאָמַר **מִקֶּרֶב הָאָרֶץ**, לִרְמֹז עַל כָּל הַיִּשּׁוּב, כִּי הַהַבְטָחָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּנוּ אֶבְיוֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ נַחֲלָה אִם נְקַיֵּם שָׁם כָּל הַמִּצְוֹת, וְעַתָּה אָמַר כִּי יִתָּכֵן שֶׁיִּמָּצֵא אֶבְיוֹן בְּאֶחָד מִן הַזְּמַנִּים וּבְאֶחָד מִן הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר תֵּשֵׁב בָּהּ, כִּי טַעַם **בְּאַרְצְךָ** כְּטַעַם בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם (במדבר לה כט), בָּאָרֶץ וּבְחוּצָה לָאָרֶץ:

וְטַעַם **וְלֶאֱבִינְךָ בְּאַרְצֶךָ**, כְּאוֹמֵר לְאָחִיךָ הֶעָנִי וּלְכָל אֶבְיוֹנֵי אַרְצְךָ, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהַמִּצְוָה לְיִשְׂרָאֵל יַזְכִּיר אָחִיךָ וְיִצְטָרֵךְ לְפָרֵשׁ אָחִיךָ וְכָל אֶבְיוֹנֵי אַרְצְךָ, לְצַוּוֹת עַל כְּלָל יִשְׂרָאֵל. וּמִדְרָשׁוֹ (ספרי קמב) לְהַקְדִּים הַקּוֹדֵם. וְהִזְכִּיר כִּי עוֹד יֵשׁ שְׁמִטָּה לֶעָבָד בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שֶׁלּוֹ, כִּי גַּם הַשְּׁמִטָּה הַהִיא כַּשְּׁמִטָּה הַנִּזְכֶּרֶת. וְהַכֹּל לִזְכֹּר יְמוֹת עוֹלָם כַּאֲשֶׁר רַמַּזְתִּי בְּמָקוֹמוֹ (ויקרא כה ב), וְשָׁם נִרְמַז כִּי וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם (דברים ט"ו:י"ז) כִּפְשׁוּטוֹ. וְהֶחְזִיר הַמִּצְוָה הַזֹּאת לְבָאֵר בָּהּ עִנְיַן הָעֲנָקָה:

פרק טז

פסוק א

שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב, מִצְוַת הֶרְגֵּלִים מְבֹאָרֶת, כִּי כְּבָר הִזְכִּירָהּ (ויקרא כג במדבר כח כט). וְהִנֵּה בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים הִזְכִּיר בָּהּ עִנְיַן הַקָּרְבָּנוֹת, וְהִקְרִבְתֶּם אִשֶּׁה לַה', וְכָאן לֹא יַזְכִּירֵם כְּלָל, אֲבָל יַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל לַעֲלוֹת בָּהֶם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר וְלִשְׁמֹחַ לְפָנָיו, כִּי כַּאֲשֶׁר צִוָּה שֶׁיָּבִיא מַעֲשֵׂר שֵׁנִי לִפְנֵי ה' וְכֵן הַבְּכוֹר וְיֹאכְלֵם שָׁם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', הוֹסִיף לְבָאֵר כִּי עוֹד חַיְבִין שֶׁיָּבוֹאוּ כֻּלָּם לִפְנֵי הַשֵּׁם וְיִחֹגּוּ לְפָנָיו בִּשְׁלֹשָׁה רְגָלִים, וְלִשְׁמֹחַ בַּשְּׁלָמִים שֶׁיַּקְרִיבוּ לְפָנָיו. וְלֹא הִזְכִּיר זְמַנֵּי חַג הַמַּצּוֹת וְהַסֻּכּוֹת בְּאֵי זֶה יוֹם יִהְיֶה אַךְ הִזְכִּיר חָדְשֵׁיהֶם דֶּרֶךְ קְצָרָה, שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר הַכֹּל שָׁם:

פסוק ב

וְטַעַם **וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר**, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כְּמוֹ שׁוֹר שֶׁה כְּשָׂבִים (דברים י"ד:ד'), רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי (שמות א ב). וְאָמַר וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ וְצֹאן וּבָקָר, לְכָךְ לֹא אָמַר וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ מִן הַצֹּאן וּמִן הַבָּקָר כַּאֲשֶׁר יֹאמַר בְּכָל מָקוֹם, מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת קָרְבַּנְכֶם (ויקרא א ב), וְאִם מִן הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ (שם פסוק י), אִם מִן הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב (שם ג א), אֲבָל יְצִוָּה בְּכָאן בַּפֶּסַח, וְהוּא הַשֶּׂה שֶׁהִזְכִּיר כְּבָר, וְצֹאן וּבָקָר אֵילִים וְעִזִּים וּבְנֵי בָקָר לָחֹג חֲגִיגָה בַּיּוֹם הַזֶּה, כַּאֲשֶׁר יְצִוֶּה בְּשַׁבּוּעוֹת וּבְסֻכּוֹת, שֶׁיֹּאמַר (דברים ט"ז:י') וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ, שֶׁיָּבִיא בָּקָר וְצֹאן לִשְׁלָמִים כַּאֲשֶׁר

תַּשִּׂיג יָדוֹ, וְכֵן אָמַר בְּסֻכּוֹת (דברים ט"ז:ט"ו) שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ', וּבַסּוֹף כָּלַל אֶת שִׁלְשָׁתָם. וְדוֹמֶה לָזֶה בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפֶּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל (יחזקאל מה כא), וּפֵרֵשׁ בֶּחָג שִׁבְעַת יָמִים. וְכֵן מָצִינוּ בְּפֶסַח יאשיָהוּ, שֶׁאָמַר (דהי"ב לה ז) צֹאן כְּבָשִׂים וּבְנֵי עִזִּים הַכֹּל לַפְּסָחִים וּבָקָר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים, וְאַחַר כֵּן אָמַר (שם פסוק יג) וַיְבַשְּׁלוּ הַפֶּסַח בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט וְהַקֳּדָשִׁים בִּשְּׁלוּ בַסִּירוֹת וּבַדְּוָדִים וּבַצַּלָּחוֹת וַיָּרִיצוּ לְכָל בְּנֵי הָעָם. הִנֵּה פֵּרֵשׁ כִּי כְּבָשִׂים וּבְנֵי עִזִּים הַכֹּל לַפְּסָחִים, לֹא עִזִּים עִצְמָן וְלֹא בָקָר, כְּדִכְתִיב (שמות יב ה) שֶׂה תָּמִים זָכָר בֶּן שְׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים, וּפֵרֵשׁ כִּי הַבָּקָר אֲשֶׁר הִזְכִּיר הָיוּ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים, וְהָיוּ קָדָשִׁים אֲשֶׁר בַּסִּירוֹת לְהָרִיץ לִפְנֵי הָעָם לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה, כְּעִנְיַן הַחֲגִיגָה שֶׁקִּבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים ע) וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ט"ז:ב') עָשָׂה צֹאן דָּבֵק עִם הַפֶּסַח, וְלֹא יִתְקַשֵּׁר הַוָּי"ו יָפֶה בְּמִלַּת וּבָקָר, וְעוֹד כִּי אֵין כָּל הַצֹּאן כָּשֵׁר לַפְּסָחִים. וְהַנָּכוֹן מָה שֶׁאָמַרְנוּ. וּבֵאֵר בְּכָאן דְּבָרִים רַבִּים, כִּי הִזְכִּיר בַּמַּצָּה שֶׁתִּהְיֶה לֶחֶם עֹנִי, לְהַגִּיד כִּי צִוָּה לְזָכֹר שֶׁיָּצְאוּ בְּחִפָּזוֹן, וְהִיא עֹנִי זֵכֶר כִּי הָיוּ בְּמִצְרַיִם בְּלֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ, וְהִנֵּה תִּרְמוֹז לִשְׁנֵי דְּבָרִים. וְכֵן אָמְרוּ הָא לַחְמָא עַנְיָא דִּי אֲכָלוּ אֲבָהָתַנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. אוֹ יֹאמַר שֶׁתִּהְיֶה עוֹד עֲשׂוּיָה כְּלֶחֶם עֹנִי וְלֹא שֶׁתִּהְיֶה מַצָּה עֲשִׁירָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים לו). וּבֵאֵר בְּמִצְוֹת הַשְּׁאוֹר שֶׁלֹּא יֵרָאֶה בְּכָל גְּבוּלֶךָ, כִּי בַּתְּחִלָּה אָמַר (שמות יב יט) לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם:

פסוק ד

וְטַעַם **אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן**, שֶׁלֹּא יָלִין לַבֹּקֶר מִן הַבָּשָׂר שֶׁעָשִׂיתָ אוֹתוֹ זֶבַח בָּעֶרֶב יוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁבְּשִׁבְעַת הַיָּמִים הַנִּזְכָּרִים, וְהוּא הַלַּיְלָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר (דברים ט"ז:א') הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה, כִּי לֹא הִזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר וּשְׁחִיטַת הַפֶּסַח כְּלָל, אֲבָל הִזְכִּיר עֲשִׂיַּת הַפֶּסַח בַּלַּיְלָה, כְּלוֹמַר אֲכִילָתוֹ וַאֲכִילַת הַמַּצָּה עָלָיו. וְהַטַּעַם כִּי זְבִיחַת הַפֶּסַח וְהַקְרָבָתוֹ בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר הִיא מִצְוֹת הַקָּרְבָּנוֹת, וְהִזְכִּיר אוֹתָהּ בְּתוֹרַת הַקָּרְבָּנוֹת (ויקרא כג ה), וְלֹא הֶחְזִירָהּ כָּאן כַּאֲשֶׁר לֹא הֶחְזִיר מִצְוֹת שְׁאָר הַקָּרְבָּנוֹת, וְגַם בִּשְׁלֹשֶׁת הָרְגָלִים לֹא הִזְכִּיר כָּאן שֶׁנִּקְרִיב בָּהֶם אִשֶּׁה, אֲבָל עַל אֲכִילַת הַפֶּסַח וְהַמַּצָּה הִזְכִּיר כָּאן לְיִשְׂרָאֵל וְכֵן שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ (דברים ט"ז:ו'), שָׁם תַּעֲשֶׂה זֶבַח הַפֶּסַח בָּעֶרֶב בְּשֶׁקַע הַחַמָּה, כִּי בַּלַּיְלָה יֵאָכֵל. וְאָמַר לְבָאֵר זֶה (דברים ט"ז:ז'), וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי זֶה בְּפָרָשַׁת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים (שמות יב ו). וְיִתְּכֵן עוֹד שֶׁנִּפְרֵשׁ וְלֹא יָלִין מִן הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר, מִן הַבָּשָׂר אֲשֶׁר זָבַחְתָּ בָּעֶרֶב, וְהוּא הָעֶרֶב הַקּוֹדֵם לַבֹּקֶר, שֶׁהוּא בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר. וְאָמַר שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם וּבִשַּׁלְתָּ

וְאָכַלְתָּ אוֹתוֹ, וְהִזְכִּיר סְתָם **וּבִשַּׁלְתָּ**, כִּי כְּבָר פֵּרֵשׁ שָׁם (שם שם ח ט) צְלִי אֵשׁ וְלֹא בָּשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמַּיִם, אִם כֵּן וּבִשַּׁלְתָּ בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט:

פסוק ח

וְהִנֵּה אָמַר **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה**, וְלֹא הִזְכִּיר הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן בְּאִסּוּר הַמְּלָאכָה, וְכֵן לֹא הִזְכִּיר בְּחַג הַשָּׁבוּעוֹת אִסּוּר מְלֶאכֶת עֲבוֹדָה, וְלֹא בְּסֻכּוֹת, וְלֹא הִזְכִּיר מִצְוַת הַלּוּלָב, וְכֵן לֹא הִזְכִּיר כָּאן יוֹם הַזִּכָּרוֹן וּבָעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ, וְהַטַּעַם כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ט"ז:א'), כִּי לֹא בָּא עַתָּה רַק לְהַזְכִּיר הָרְאִיָּה וְהַשִּׂמְחָה, שֶׁחַיָּבִין כָּל יִשְׂרָאֵל לְלֶכֶת בְּשָׁלֹשׁ הָרְגָלִים הָאֵלֶּה אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וְלָחֹג שָׁם אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת הַשֵּׁם אֲשֶׁר נָתַן לוֹ, לִשְׁמֹחַ לְפָנָיו לְהוֹדוֹת עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ כְּרַחֲמָיו וּכְרוֹב חֲסָדָיו. וְהוֹסִיף וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת, וְטַעְמוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וְהַשְּׁבִיעִי עוֹד עֲלֵיהֶם עֲצֶרֶת. וְהַטַּעַם שֶׁתִּהְיוּ עוֹד נֶעְצָרִים לְפָנָיו לֶאֱכֹל הַמַּצּוֹת, וּבַעֲבוּר שֶׁאָמַר עֲצֶרֶת הִיא וְיִהְיֶה בְּמַשְׁמָע לִהְיוֹת נֶעֱצָר עַל אֲכִילַת הַמַּצּוֹת בִּלְבַד כַּיָּמִים אֲשֶׁר לְפָנָיו, הֻצְרַךְ לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה. וְכֵן אָמַר בִּשְׁמִינִי שֶׁל חַג הַסֻּכּוֹת בְּפָרָשַׁת הַמּוֹעֲדוֹת שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (ויקרא כג לו), שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַה' בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא קֹדֶשׁ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַה' עֲצֶרֶת הִיא כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ, לוֹמַר שֶׁהוּא נֶעֱצָר עַל הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים בְּהַקְרֵבַת הָאִשֶּׁה, וְהוּא אָסוּר עוֹד בַּעֲשִׂיַּת מְלֶאכֶת עֲבוֹדָה. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת עֲצֶרֶת הִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, וּבָא לְלַמְּדֵנוּ סוֹד הַיּוֹם, אֲבָל אֵינֶנּוּ שָׁוֶה לַעֲצֶרֶת שֶׁל שְׁמִינִי כִּי הַשְּׁמִינִי רֶגֶל בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְהַקָּרְבָּן שֶׁל כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, וְאֵינֶנּוּ כְּקָרְבָּנוֹת שֶׁל שִׁבְעַת הַיָּמִים, אֲבָל שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח הוּא מִכְּלַל הָרֶגֶל, וַעֲצֶרֶת כִּי לִפְעָמִים תִּמָּנֶה שְׁמִינִית וְלִפְעָמִים תִּהְיֶה בִּכְלָל, וְהִנֵּה הִיא כַּשַּׁבָּת שֶׁיֵּשׁ בָּהּ זָכוֹר וְשָׁמוֹר, כְּבוֹד יוֹם וּכְבוֹד לַיְלָה, וְהַקָּרְבָּן בַּשְּׁבִיעִי מִכְּלַל הָרֶגֶל. וְעַל כֵּן אָמַר כָּאן עֲצֶרֶת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה, וְשָׁם אָמַר וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַה' עֲצֶרֶת הִיא, כִּי הָאִשֶּׁה עֲצֶרֶת, וּלְכָךְ הִיא סְעוּדָה קְטַנָּה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְלֹא הִזְכִּיר כָּאן הַשְּׁמִינִי שֶׁל חַג שֶׁכְּבָר הֻזְכַּר, וְאֵינֶנּוּ חַיָּב שֶׁנַּעֲלֶה בּוֹ לָרֶגֶל פַּעַם אַחֶרֶת:

פסוק ט

מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה, טַעְמוֹ מֵהָחֵל לָכֶם חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה, כִּי כְּבָר הִזְכִּיר מָתַי נַתְחִיל לְהָנִיף חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה, בָּעֹמֶר, שֶׁהִיא רֵאשִׁית קְצִירֵנוּ. וּמִדְרָשׁוֹ (ספרי קפו) לְלַמֵּד עַל הָעֹמֶר שֶׁלֹּא תְּהֵא קְצִירָתוֹ אֶלָּא בְּחֶרְמֵשׁ:

פסוק יא

וְהִזְכִּיר כָּאן **בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם**, וְכֵן אָמַר (דברים ט"ז:ט"ז) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ וְגוֹ' בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר, וְלֹא יָדַעְתִּי אִם לוֹמַר כִּי לְאַחַר

שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא נֵאָסֵף לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹת הָרְגָלִים אֶלָּא בַּמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה', כַּטַּעַם שֶׁיֵּאָמַר (דברים ט"ז:ה') לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת הַפֶּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ, אוֹ שֶׁיִּבָּאֵר כָּאן שֶׁלֹּא יִתְחַיְּבוּ לַעֲלוֹת לָרֶגֶל עַד אֲשֶׁר יִבְחַר הַשֵּׁם מָקוֹם לְשָׁכְנוֹ שָׁם:

פסוק יב

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם, אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים ט"ז:י"ב) שֶׁהוּא דָּבֵק עִם וְעָבַדְתָּ וַאֲמָתֶךָ. וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁתִּשְׁמֹר הַחֻקִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוּךָ הָאָדוֹן הַפּוֹדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים. וְכֵן נָזְכִּיר בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם הַזֶּה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. וְאָמַר הַחֻקִּים הָאֵלֶּה בְּחַג הַשָּׁבוּעוֹת, בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא נִתְפָּרֵשׁ בַּתּוֹרָה טַעַם מִסְפַּר שִׁבְעָה הַשָּׁבוּעוֹת וּמִסְפַּר הַחֲמִשִּׁים יוֹם וְהוּא לְבַדּוֹ הָעֲצֶרֶת, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי סוֹדָם (ויקרא כג טו):

פסוק יח

צַוּוּה בַּתּוֹרָה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם (שמות כב ח), וְנָתַן בַּפְּלִילִים (שם כא כב), אִם כֵּן מִצְוָה שֶׁיִּהְיוּ לְיִשְׂרָאֵל פְּלִילִים. וּבֵאַר בְּכָאן שֶׁיְּשִׂימוּ הַשּׁוֹפְטִים בְּכָל עָרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִתֵּן לָהֶם הַשֵּׁם אֶת הָאָרֶץ, כִּי בְּחוּצָה לָאָרֶץ אֵינָם חַיָּבִים לְמַנּוֹת לָהֶם ב"ד, אֲבָל כַּאֲשֶׁר יִצְעַק הַמְעֻוָּת יַעַמְדוּ עָלָיו הָרְאוּיִים לִשְׁפֹּט וּבְמִשְׁפָּטֵיהֶם יִשְׁפְּטוּהוּ, אוֹ יַעֲלֶה לָאָרֶץ בִּזְמַנָּהּ וְשָׁם יִשְׁפְּטוּהוּ בִּמְקוֹם הַמִּשְׁפָּט. וְהוֹסִיף בְּכָאן שׁוֹטְרִים, וְהֵם שֶׁיִּהְיוּ נוֹגְשִׁים בְּדָבַר הַמִּשְׁפָּט, וּלְפִי זֶה אֵין יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּחוּצָה לָאָרֶץ מְצֻוִּים לְמַנּוֹת לָהֶם דַּיָּנִין בָּעֲיָרוֹת, וְכֵן כָּתַב הָרַב ר' מֹשֶׁה (הל' סנהדרין פ"א ה"ב). אֲבָל בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת (מכות ז') שָׁנוּ, וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם, מְלַמֵּד שֶׁסַּנְהֶדְרִין נוֹהֶגֶת בָּאָרֶץ וּבְחוּצָה לָאָרֶץ. אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ, אֶלָּא בְּאֶרֶץ אַתָּה מוֹשִׁיב בְּכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ וּבְכָל עִיר וָעִיר, בְּחוּצָה לָאָרֶץ אַתָּה מוֹשִׁיב בְּכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ וְאִי אַתָּה מוֹשִׁיב בְּכָל עִיר וָעִיר. וְנִרְאֶה מִזֶּה שֶׁחַיְּבִין לְמַנּוֹת סַנְהֶדְרִין בְּחוּצָה לָאָרֶץ, וְלֹא בְּכָל עִיר וָעִיר כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא פְּלָכִים פְּלָכִים, אִם כֵּן הַמִּצְוָה הַזֹּאת נוֹהֶגֶת בְּכָל זְמַן בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת וּבְדָבָרִים הַנִּדּוֹנִין בְּחוּצָה לָאָרֶץ. אֲבָל בַּזְּמַן הַזֶּה לְאַחַר שֶׁבָּטְלָה הַסְּמִיכָה, כֵּיוָן שֶׁכָּל הַמִּשְׁפָּטִים בְּטֵלִים מִן הַתּוֹרָה, דִּכְתִיב לִפְנֵיהֶם וְלֹא לִפְנֵי הֶדְיוֹטוֹת, וַאֲנַן הֶדְיוֹטוֹת אֲנַן, וְאֵין דַּיָּנִין בְּחוּצָה לָאָרֶץ אֶלָּא תַּקָּנָה דִּשְׁלִיחוּתַיְהוּ עָבְדִינַן (גיטין פח), אֵין אָנוּ חַיָּבִים בְּמִצְוַת מִנּוּי שׁוֹפְטִים מִן הַתּוֹרָה כְּלָל:

וְטַעַם **לִשְׁבָטֶיךָ**, מוֹסֵב עַל תִּתֶּן לְךָ, מְלַמֵּד שֶׁמּוֹשִׁיבִים ב"ד בְּכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט וּבְכָל עִיר וָעִיר, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ט"ז:י"ח), וְכֵן בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (סנהדרין ט"ז). וְלֹא יָדַעְתִּי פֵּרוּשׁ דָּבָר זֶה, כִּי כֵיוָן שֶׁמָּנִינוּ ב"ד בְּכָל עִיר וָעִיר, הֲרֵי בָּתֵּי דִּינִין רַבִּים בְּכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט. אוּלַי בָּא לוֹמַר שֶׁאִם הָיְתָה עִיר אַחַת לִשְׁנֵי שְׁבָטִים, כִּירוּשָׁלַיִם שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חֵלֶק לִיהוּדָה

וּבִנְיָמִין, שֶׁיּוֹשִׁיב בָּהּ שְׁנֵי בָּתֵּי דִינִים. וְכֵן הֶעֱלוּ בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קיא), שֶׁחוֹלְקִים עִיר אַחַת לִשְׁנֵי שְׁבָטִים, וְכֵן יְרוּשָׁלַיִם הָיְתָה לִיהוּדָה וּבִנְיָמִין. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁחִיֵּב הַכָּתוּב לְמַנּוֹת ב"ד עַל כָּל הַשֵּׁבֶט וְהוּא יִשְׁפֹּט אֶת כֻּלָּם, וְאַחֲרֵי כֵן נְמַנֶּה ב"ד בְּכָל עִיר וָעִיר שֶׁיִּשְׁפֹּט אֶת הָעִיר. וּאע"פ שֶׁכֻּלָּם שָׁוִים בַּמִּנְיָן, שֶׁהֵם כ"ג בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת וְג' בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת, אֲבָל הַגְּדוֹלִים שֶׁבָּהֶם בְּחָכְמָה יִתְמַנּוּ עַל כָּל הַשֵּׁבֶט, וְתַחְתֵּיהֶם לְכָל עִיר וָעִיר, וְאֵין בַּעֲלֵי הַדִּין יְכוֹלִין לְכֹף זֶה אֶת זֶה לָדוּן אֶלָּא בִּפְנֵי ב"ד שֶׁבְּעִירָם לֹא בִּפְנֵי ב"ד שֶׁבְּעִיר אַחֶרֶת. וַאֲפִלּוּ הָיוּ שְׁנֵי בַּעֲלֵי הַדִּין בְּעִיר אַחֶרֶת יָכוֹל לוֹמַר נֵלֵךְ לִפְנֵי ב"ד שֶׁבְּעִירֵנוּ, אֲבָל ב"ד הַשֵּׁבֶט יָכוֹל לְכֹף כָּל אַנְשֵׁי שִׁבְטוֹ לָדוּן לְפָנָיו, וַאֲפִלּוּ הָיוּ הַנִּדּוֹנִים בְּעִירָם יָכוֹל לוֹמַר לב"ד הַגָּדוֹל שֶׁל שֵׁבֶט אֲזַיְלָנָא, וְכֵן אִם נִסְתַּפְּקוּ בָּתֵּי דִינִין שֶׁל עֲיָרוֹת יָבֹאוּ לִפְנֵי ב"ד הַגָּדוֹל שֶׁל שֵׁבֶט וְיִשְׁאָלוּ, כְּדֶרֶךְ שֶׁסַּנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה מְמַנָּה עַל כָּל בָּתֵּי דִינִין שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל, כָּךְ יְהֵא ב"ד אֶחָד מְמֻנֶּה עַל כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט. וְאִם הֻצְרְכוּ לְתַקֵּן וְלִגְזֹר דָּבָר עַל שֵׁבֶט שֶׁלָּהֶם גּוֹזְרִין וּמְתַקְּנִין, וְהֵיא לַשֵּׁבֶט כִּגְזֵרַת סַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וְזֶה הב"ד הוּא הַמְּזֻכָּר בְּמַסֶּכֶת הוֹרָיוֹת (הוריות ה') שֶׁשָּׁנִינוּ בּוֹ, הוֹרוּ בֵּית דִּין שֶׁל אֶחָד מִן הַשְּׁבָטִים וְעָשָׂה אוֹתוֹ הַשֵּׁבֶט עַל פִּיהֶם, אוֹתוֹ הַשֵּׁבֶט חַיָּב וּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים פְּטוּרִים וְכוּ'. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שְׁעִוּר הַכָּתוּב שֹׁפְטִים וְשׁוֹטְרִים תִּתֶּן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ, יֹאמַר שֶׁיִּתְּנוּ שׁוֹפְטִים לִשְׁבָטֶיהֶם וְהֵם יִשְׁפְּטוּ בְּכָל שַׁעֲרֵיהֶם, וְשׁוֹפֵט הַשֵּׁבֶט יִשְׁפֹּט בְּכָל שְׁעָרָיו:

פסוק כ

צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף, הַלֵּךְ אַחַר ב"ד יָפֶה. לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ, כְּדַאי הוּא מִנּוּי הַדַּיָּנִין הַכְּשֵׁרִים לְהַחֲיוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל וּלְהוֹשִׁיבָן עַל אַדְמָתָם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ט"ז:כ') מִסִּפְרֵי (שופטים קמד). וְטַעַם הַכֶּפֶל לוֹמַר הַדַּיָּנִין צְרִיכִין שֶׁיִּשְׁפְּטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק, וְגַם אַתָּה צָרִיךְ לִרְדֹּף הַצֶּדֶק תָּמִיד, שֶׁתֵּלֵךְ מִמְּקוֹמְךָ אֶל מָקוֹם חֲכָמִים הַגְּדוֹלִים, אַחֲרֵי רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְיַבְנֶה, אַחַר רַבִּי לְבֵית שְׁעָרִים. ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים ט"ז:כ') צֶדֶק צֶדֶק פַּעֲמַיִם, שֶׁיִּרְדֹּף אַחֲרֵי הַצֶּדֶק שֶׁיַּרְוִיחַ בּוֹ אוֹ יַפְסִיד, אוֹ פַּעַם אַחַר פַּעַם לְחִזּוּק. אֲבָל בְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁל ר' נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה יִדְרְשׁוּ בּוֹ סוֹד, אָמְרוּ צֶדֶק זוֹ מִדַּת דִּינוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף, וּכְתִיב בְּתָרֵהּ לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ, אִם תָּדִין עַצְמְךָ תִּחְיֶה, אִם לָאו הוּא יָדִין עָלֶיךָ וּתְקֻיֶּם בְּעַל כָּרְחֶךָ. וּמַאי צֶדֶק צֶדֶק תִּרֵי זִמְנֵי, דִּכְתִיב (שמואל ב כב יג) מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ צֶדֶק רִאשׁוֹן צֶדֶק מַמָּשׁ, זוֹ שְׁכִינָה, דִּכְתִיב (ישעיהו א כא) צֶדֶק יָלִין בָּהּ, וּמַאי צֶדֶק שֵׁנִי, שֶׁמַּפְחִיד אֶת הַצַּדִּיקִים. וּמְפֹרָשׁ שָׁם צֶדֶק הָוֵי כּוֹבֵע יְשׁוּעָה עַל רֹאשׁוֹ, וְאֵין רֹאשׁ אֶלָּא אֱמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט קס) רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת, וְאֵין אֱמֶת אֶלָּא שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב כ יט) הֲלֹא אִם שָׁלוֹם וֶאֱמֶת יִהְיֶה בְיָמָי וְגוֹ'. אִם כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב תִּשְׁפֹּט אַתָּה

בְּבֵית דִּינְךָ וְתִרְדֹּף צֶדֶק צֶדֶק וְתַשִּׂיג אוֹתָם, לְמַעַן תִּחְיֶה לָעוֹלָם הַבָּא בַּצֶּדֶק הַשֵּׁנִי שֶׁהוּא צֶדֶק עֶלְיוֹן, וְהוּא הָאוֹר הַגָּדוֹל הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא, וְהוּא עֲזוּ שֶׁל הקב"ה. וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ, בַּצֶּדֶק הָרִאשׁוֹן, שֶׁהוּא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

פסוק כא

לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה, כֹּל אִילָן הַנִּטּוּעַ עַל פִּתְחֵי בֵּית אֱלֹהִים יִקָּרֵא אֲשֵׁרָה, אוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁהוּא שָׁם דֶּרֶךְ מַרְאֶה אוֹתוֹ לָעָם יִקָּרֵא כֵּן, מִלְּשׁוֹן תָּמוֹךְ אֲשׁוּרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ (תהלים יז ה). יַזְהִיר הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יִטַּע אִילָן אֵצֶל מִזְבַּח ה' לְנוֹי, וְיַחְשֹׁב שֶׁהוּא כָּבוֹד וְהָדָר לְמִזְבַּח הַשֵּׁם, וְאָסַר אוֹתוֹ בַּעֲבוּר שֶׁהוּא מִנְהַג עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה לָטַעַת אִילָנוֹת בְּפִתְחֵי בָּתֵּי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶם, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ו כה) וְהָרַסְתָּ אֶת מִזְבַּח הַבַּעַל וְגוֹ' וְאֶת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו תִּכְרֹת. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים ט"ז:כ"א) לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה, לְחַיְבוֹ עָלֶיהָ מִשְּׁעַת נְטִיעָתָהּ, וַאֲפִלּוּ לֹא עֲבָדָהּ עוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה עַל נְטִיעָתָהּ, וְלֹא תִטַּע כָּל עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ, אַזְהָרָה לַנּוֹטֵעַ וְלַבּוֹנֶה בְּהַר הַבַּיִת. וְאִם כֵּן יֹאמַר לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה וְכָל עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח ה', אֲבָל הַבּוֹנֶה בְּהַר הַבַּיִת אַסְמַכְתָּא מִדִּבְרֵיהֶם, כִּי הַכָּתוּב לֹא אָסַר אֶלָּא הַנִּטִּיעָה, לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה וְלֹא תִטַּע לְךָ כָּל עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ:

פסוק כב

וְלֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה, מַצֶּבֶת אֶבֶן אַחַת לְהַקְרִיב עָלֶיהָ אֲפִלּוּ לַשָּׁמַיִם. אֲשֶׁר שָׂנֵא, מִזְבַּח אֲדָמָה וּמִזְבַּח אֲבָנִים צְוָה לַעֲשׂוֹת, וְאֶת זוֹ שָׂנֵא, כִּי חוֹק הָיְתָה לַכְּנַעֲנִים, ואע"פ שֶׁהָיְתָה אֲהוּבָה לוֹ בִּימֵי הָאָבוֹת, עַכְשָׁיו שְׂנֵאָהּ מֵאַחַר שֶׁעָשָׂאוּהָ אֱלוֹהַּ חֹק לע"ז, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ט"ז:כ"ב). וְאִם כֵּן אָסַר הַכָּתוּב הָאֲשֵׁרָה, וְאָסַר כָּל נוֹטֵעַ בְּהַר הַבַּיִת אע"פ שֶׁכְּוָנָתוֹ לַשָּׁמַיִם, וְאָסַר הַמַּצֵּבָה לַשָּׁמַיִם, וּשְׁנֵיהֶם מִפְּנֵי חֻקּוֹת הַכְּנַעֲנִיִּים. אֲבָל לֹא הֲבִינוֹתִי הַחֹק הַזֶּה, שֶׁהֲרֵי הַכְּנַעֲנִיִּים גַּם בְּמִזְבְּחוֹת גַּם בְּמַצֵּבוֹת הָיוּ נוֹהֲגִים, שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר וְנִתַּצְתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת מַצֵּבֹתָם (דברים י"ב:ג'), כִּי אֶת מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן (שמות לד יג), וְכֵן בְּכָל מָקוֹם. וְאוּלַי נֹאמַר שֶׁהֶחֱזִיקוּ הַכְּנַעֲנִים בְּמַצֵּבוֹת, וְלֹא הָיָה לָהֶם בֵּית ע"ז שֶׁאֵין שָׁם מַצֵּבָה לְהַקְטִיר עָלֶיהָ וְלָצוּק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בַּבַּעַל (מלכים ב י כו), וַיֹּצִאוּ אֶת מַצְּבוֹת בֵּית הַבַּעַל, אֲבָל הַמִּזְבְּחוֹת הָיוּ בְּמִקְצָתָן לְהַקְרִיב גַּם בָּהֶם. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי כִּי הָיוּ הַכְּנַעֲנִים הַשְּׁטוּפִים בע"ז עוֹשִׂים בְּכָל בָּתֵּי אֱלֹהֵיהֶם מִזְבֵּחַ לְהַקְרִיב עָלָיו הַקָּרְבָּנוֹת, וְאֶבֶן גְּדוֹלָה מֻצֶּבֶת עַל פֶּתַח הַבַּיִת לַעֲמֹד עָלֶיהָ הַכּוֹמְרִים, וְאִילָן נָטוּעַ חוּצָה לָהּ לְאַשֵּׁר דֶּרֶךְ הַבָּאִים שָׁם, וְגַם הַיּוֹם הַנּוֹצְרִים עוֹשִׂים כֵּן. וְהִנֵּה הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד שָׂנֵא וּמֵאַס כָּל מַעֲשֵׂיהֶם, וְאָסַר הַמַּצֵּבָה וְהָאֲשֵׁרָה, וְלֹא הִשְׁאִיר רַק הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהוּא צֹרֶךְ

הַקְּרֻבָנוֹת אֲשֶׁר הוּא יִתְבָּרֵךְ צִוָּה בָהֶם וְהָיוּ נַחַת רוּחַ לְפָנָיו שֶׁאָמַר וְנַעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ מֵאָז קֹדֶם הֱיוֹת ע"ז בָּעוֹלָם:

וְטַעַם **אֲשֶׁר שָׂנֵא**, בְּאוּר כִּי הַשֵּׁם צִוָּה (שמות כ כד כה) מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי, וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִי, וּבֵאֵר מֹשֶׁה כִּי בְּאֵלֶּה יַחְפֹּץ, לְהוֹצִיא הַמַּצֵּבָה כִּי שְׂנֵאָהּ, כִּי כָל מַעֲשֵׂיהֶם שְׁנוּאִין לְפָנָיו, וְצִוָּה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂיהֶם. אֲבָל בִּימֵי יַעֲקֹב לֹא נֶאֱמַר עָדַיִן וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ (ויקרא יח ג), וּלְכָךְ הָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמַצֵּבָה לְשֵׁם שָׁמַיִם כְּמִנְהַג הָעוֹבְדִים. וְהִנֵּה זוֹ מִצְוָה מִבֹּאֶרֶת מִן וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִי, אֲבָל מָה שֶׁאָמַר בַּתּוֹרָה (שם כו א) וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא תָקִימוּ לָכֶם, הֵם פֶּסֶל וּמַצֵּבָה לְהוֹשִׁיב הַפֶּסֶל עַל הַמַּצֵּבָה לע"ז, כִּי שָׁם בְּעִנְיַן ע"ז דִּבֶּר הַכָּתוּב, אֲבָל יֹאמַר (שם) וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ, אֲפִילוּ לַשָּׁמַיִם, מִפְּנֵי שֶׁהוּא נִרְאֶה כְּעוֹבֵד לַשְּׂכִיּוֹת הָהֵם, כְּטַעַם הָאֲשֵׁרָה שֶׁהִיא מֵחֻקּוֹת הָעַמִּים. וְדַע כִּי מִזְבַּח הוּא בְּנִין אֲבָנִים גְּבוֹהַּ, וְלוֹ קְרָנוֹת אַרְבַּע, וְלוֹ יְסוֹד סוֹבֵב, יַעֲלוּ עַל יְסוֹדוֹ וּמַקְרִיבִים בֵּין קַרְנוֹתָיו. וְהַמַּצֵּבָה אֶבֶן אַחַת גְּדוֹלָה, יְרִימוּהָ לְהַקְטִיר אוֹ לְהַקְרִיב עָלֶיהָ, אוֹ לִהְיוֹת הַכּוּמְרִים עוֹמְדִים עָלֶיהָ. וְהַבָּמָה, כְּעִנְיַן הַר, וְעוֹשִׂים אוֹתָהּ מֵעָפָר מְקֻבָּץ, וְעָלֶיהָ מִזְבֵּחַ בָּנוּי לְהַקְרִיב בּוֹ, כִּי כָל דָּבָר רָם וְגָבוֹהַּ יִקְרְאוּ כֵן, אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב (ישעיהו יד יד), עַל בָּמֳתֵי אֶרֶץ (דברים לב יג), גַּם גַּב הָאָדָם יִקָּרֵא בָּמָה, עַל בָּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ (שם לג כט), וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (מלכים א ג ד) וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לִזְבֹּחַ שָׁם כִּי הִיא הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא:

פרק יז

פסוק א

לֹא תִזְבַּח לַה' אֱלֹהֶיךָ כֹּל דָּבָר רָע, אַזְהָרָה לִמְפַגֵּל קָדָשִׁים עַל יְדֵי דִּבּוּר רַע. וְעוֹד נִדְרְשׁוּ בּוֹ שְׁאָר דְּרָשׁוֹת בִּשְׁחִיטַת קָדָשִׁים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ז:א'). וְהִנֵּה זוֹ מִצְוָה מִבֹּאֶרֶת, שֶׁכְּבָר הִזְהִיר עַל הַשּׁוֹחֵט בַּעֲלֵי מוּמִים (ויקרא כב כב), וְחָזַר לְהוֹסִיף הַמְפַגֵּל. וְהַקְּרוֹב כִּי הֶחְזִיר הָאַזְהָרָה הַזֹּאת בַּעֲבוּר הַיִּשְׂרְאֵלִי הַמַּקְרִיב, שֶׁלֹּא יְפַגֵּל בַּשְּׁחִיטָה, אֲבָל הַכֹּהֲנִים זְרִיזִים וּמֻזְהָרִים הֵם, וְדַיָּם בְּהַתְרָאָה אַחַת, וּלְכָךְ לֹא הֶחְזִיר מוּם הַמַּקְרִיבִים:

וְטַעַם **כִּי תוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ**, הוּא הַנֶּזֶבַח הַזֶּה, כִּי הַזּוֹבֵחַ מָשְׁחָת לַה' בּוֹזֶה הוּא, כָּאָמוּר בַּקְּבָלָה (מלאכי א יד) וְאָרוּר נוֹכֵל וְגוֹ' וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַה' כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי. וְעַל פִּי הַמִּדְרָשׁ (ספרי קמז) תִּהְיֶה הַתּוֹעֵבָה בְּרוֹבֵעַ וְנִרְבָּע בְּאֶתְנָן וּמְחִיר שֶׁהֵם תּוֹעֵבוֹת:

פסוק ב

כִּי יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים י"א:ל"ב) כִּי כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּמִשְׁפָּטִים יַזְכִּיר תְּחִלָּה הַמִּשְׁפָּט בע"ז אוֹ בְּעוֹבְדֶיהָ. וְאָמַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ', וְלֹא שֶׁיִּהְיֶה זֶה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד, שֶׁאַף הָעוֹבֵד בְּחוּצָה לָאָרֶץ בְּסָקִילָה, אֲבָל עִנְיַן הַכָּתוּב שֶׁאָמַר כִּי יִמָּצֵא הַדָּבָר בְּאַחַת מִן הֶעָרִים הָרְחוֹקוֹת שֶׁיִּתֵּן לְךָ הַשֵּׁם כַּאֲשֶׁר יַרְחִיב אֶת גְּבוּלְךָ, וְהֻגַּד לְךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּאֵיזֶה עִיר שֶׁתִּהְיֶה אַתָּה שָׁם, תִּדְרֹשׁ הַדָּבָר הֵיטֵב, וְכַאֲשֶׁר תֵּדַע שֶׁהוּא אֱמֶת וְהוֹצֵאתָ אוֹתָם אֶל הַשַּׁעַר הַהוּא שֶׁעָבַד בּוֹ וּסְקַלְתָּם. וְאָמַר (דברים י"ז:ד') נֶעֱשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל, לְחַיֵּב אֲפִלּוּ בְּחוּצָה לָאָרֶץ, כִּי בְּעִיר הַנִּדַּחַת אָמַר (דברים י"ג:ט"ו) נֶעֱשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ, אֲבָל כָּאן הִזְכִּיר **בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ**, שֶׁדִּבֵּר בַּהווֶה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁנוּ, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר **בְּיִשְׂרָאֵל**, לְלַמֵּד שֶׁנּוֹהֵג זֶה בְּכָל יִשְׂרָאֵל. וְעוֹד הֻצְרַךְ לוֹמַר **בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ**, לְלַמֵּד שֶׁיִּסָּקֵל עַל שַׁעַר שֶׁעָבַד בּוֹ, וְזֶה בְּאֶרֶץ, כִּי בְּחוּצָה לָאָרֶץ נִסְקָל עַל פֶּתַח בֵּית דִּין שֶׁנִּדּוֹן בּוֹ. וְהַמְצָוָה הַזּוֹ מְבֹאָרֶת, שֶׁכְּבָר אָמַר (שמות כב יט) זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם, וְהוּא בְּכָל מָקוֹם וּבְכָל זְמַן, וּלְכָךְ יִשְׁנֶה אוֹתָהּ לְבָאֵר מָה שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְהוֹסִיף בַּמִּצְוָה וְיִקַּצֵּר בַּדָּבָר הַנִּזְכָּר. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יִתָּכֵן כִּי הִזְכִּיר **בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ**, בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר **לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ**, וְהִיא הַתּוֹעֵבָה הַנַּעֲשֵׂית בְּיִשְׂרָאֵל, יוֹדִיעַ הַכָּתוּב הַבְּרִית בְּאֶרֶץ הַבְּרִית, אֲבָל הַדָּבָר בְּחוּצָה לָאָרֶץ כְּאִלּוּ עוֹבֵד ע"ז. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי הָעִנְיָן הַזֶּה (ויקרא יח כה). וְהִזְכִּיר אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, כִּי בַּעֲבוּר קַלּוּת דַּעַת הָאִשָּׁה תִּתְפַּתֶּה לַעֲבֹד ע"ז בְּאוֹת אוֹ מוֹפֵת שֶׁנַּעֲשֶׂה לְפָנֶיהָ, וְהָעֵד נִשֵּׂי יִרְמְיָהוּ (ירמיהו מד). וְכֵן הִזְכִּיר בְּאוֹב וְיִדְּעוֹנִי (ויקרא כ כז) **אוֹ אִשָּׁה**, לְרַגִּילוּת הַנָּשִׁים בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כב יז) מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה. וּבְסִפְרֵי (שופטים קמח) דָּרְשׁוּ כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר בְּמַדִּיחַ (דברים י"ג:י"ד) יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל, וְאֵין הַדִּין הַהוּא כָּכָה בְּנָשִׁים, הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ בְּעוֹבֵד שֶׁהוּא שָׁוֶה בְּאִישׁ וּבְאִשָּׁה. וְטַעַם אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי, מְפֹרָשׁ:

פסוק ו

עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים, אִם מִתְקַיֶּמֶת עֵדוּת בִּשְׁנַיִם, לָמָּה פֵּרַט לְךָ בִּשְׁלֹשָׁה, לְהַקִּישׁ שְׁלֹשָׁה לִשְׁנַיִם: מָה שְׁנַיִם עֵדוּת אַחַת, אַף שְׁלֹשָׁה עֵדוּת אַחַת, וְאֵין נַעֲשִׂין זוֹמְמִין עַד שֶׁיְּזוֹמוּ כֻּלָּן, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ז:ו'). וְכֵן אִם נִמְצָא אֶחָד מֵהֶם קָרוֹב אוֹ פָּסוּל, הָעֵדוּת כֻּלָּהּ בְּטֵלָה, וְהֵם כֻּלָּם נֶהֱרָגִים וּמְשַׁלְּמִים מָמוֹן בַּהֲזָמָתָן, שֶׁעִקַּר הַכָּתוּב לְהַקִּישׁ שְׁלֹשָׁה לִשְׁנַיִם בְּכָל דִּבְרֵיהֶם כְּדַעַת רַבּוֹתֵינוּ (מכות ה ב). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אָמַר הַגָּאוֹן רַב סְעַדְיָה: שְׁנַיִם - עֵדִים, אוֹ שְׁלֹשָׁה - מְקַבְּלֵי עֵדוּת הַשְּׁנַיִם. וְאֵין בַּכָּתוּב קַבָּלַת עֵדוּת, רַק עֵדִים. אֲבָל כְּמִדָּמֶה לִי שֶׁטָּעָה הַגָּאוֹן בְּדִינוֹ, כִּי עֵדוּת דִּינֵי נְפָשׁוֹת לֹא תִקָּבֵל רַק בִּפְנֵי

סַנְהֶדְרִין שֶׁל עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה. אֲבָל פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא לֵאמֹר שֶׁיּוּמַת הַמֵּת עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים כְּשֶׁאֵין שָׁם יוֹתֵר, אוֹ עַל פִּי שְׁלֹשָׁה אִם יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשָׁה; יֹאמַר הַכָּתוּב, כַּאֲשֶׁר הֻגַּד לְךָ וְשָׁמָעְתָּ, תִּדְרֹשׁ הַדָּבָר הֵיטֵב עַל פִּי כָּל הָעֵדִים הַנִּמְצָאִים שָׁם. וְהִנֵּה אִם שָׁמַעְנוּ שֶׁעָבַר בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה, נִשְׁלַח בַּעֲבוּרָם וְיָבוֹאוּ לְבֵית דִּין וְיַעִידוּ כֻּלָּם, וְהוּא הַדִּין לְמֵאָה; כִּי בְּשָׁמְעֵנוּ דִּבְרֵי כֻּלָּם יִתְבָּרֵר הָאֱמֶת. וְאִם לֹא הָיוּ שָׁם יוֹתֵר, אוֹ שֶׁהָלְכוּ לָהֶם וְאֵינָם נִמְצָאִים שָׁם, בִּשְׁנַיִם דַּי.

פסוק ח

דִּבְרֵי רִיבֹת, שֶׁיִּהְיוּ חַכְמֵי הָעִיר חֲלוּקִים בַּדָּבָר, זֶה מְטַמֵּא וְזֶה מְטַהֵר, זֶה מְחַיֵּב וְזֶה מְזַכֶּה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ז:ח'), וְהִיא דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים י"ז:ח'). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, אֲבָל כְּפִי מִדְרָשׁוֹ (ספרי שופטים קנב) בֵּין דָּם לְדָם, בֵּין דָּם נִדָּה לְדָם יוֹלֶדֶת וּלְדָם זָבָה; בֵּין דִּין לְדִין, בֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת לְדִינֵי מַכּוֹת; וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע, בֵּין נִגְעֵי אָדָם לִנְגָעֵי בָּתִּים לִנְגָעֵי בְּגָדִים; דִּבְרֵי רִיבוֹת, הַשְׁקָאַת הַסּוֹטָה וַעֲרִיפַת הָעֶגְלָה וְטָהֳרַת הַמְצֹרָע. וְהִנֵּה טָעְמוֹ וּבֵינָן, וְהִלְמָ"ד לְדַעְתָּם תְּשַׁמֵּשׁ כְּמוֹ בֵי"ת, בֵּין דָּם בְּדָם דִּין בְּדִין, כְּלוֹמַר שֶׁיִּפָּלֵא דָּבָר לַמִּשְׁפָּט בְּאֶחָד מִכָּל הַדָּמִים וּבְאֶחָד מִכָּל הַדִּינִין, וְכָמוֹהוּ לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשׁוֹנָה (בראשית כח יט), בָּרִאשׁוֹנָה; נָגְפוֹ ה' בְּמֵעָיו לָחֳלִי לְאֵין מַרְפֵּא (דהי"ב כא יח), בְּחֹלִי בְּאֵין מַרְפֵּא; וְיִחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב לְכִכָּרִים שֵׁשׁ מֵאוֹת (שם ג ח), בְּכִכָּרִים; וְכֵן רַבִּים. אוֹ טַעְמוֹ בֵּין דָּם לְכָל הַדָּמִים, בֵּין דִּין לְכָל הַדִּינִין, וְכֵן וְכָל רִיב אֲשֶׁר יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם וְגוֹ', בֵּין דָּם לְדָם, בֵּין תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים, וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לָהּ' (שם יט י). וּכְפִי פְּשׁוּטוֹ בֵּין דָּם לְדָם וְגוֹ', בֵּין עִנְיַן רְצִיחוֹת אוֹ דִינֵי מָמוֹן אוֹ פֶּצַע וְחַבּוּרָה, כָּל דִּבְרֵי רִיבוֹת אֲשֶׁר יִהְיוּ בִּשְׁעָרֶיךָ, וְדִבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה, כִּי בְּעִנְיָנֵי הַמִּשְׁפָּטִים יִהְיוּ הַמַּחְלוֹקוֹת יוֹתֵר מִשְּׁאָר הַהוֹרָאוֹת. אֲבָל דִּין הַזָּקֵן שָׁוֶה בְּכֻלָּם, וּלְכָךְ אָמַר (דברים י"ז:י"א) וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַתּוֹרָה וְגוֹ' וְעַל הַמִּשְׁפָּט וְגוֹ', כִּי **הַתּוֹרָה** תִּרְמֹז לִשְׁאָר הַהוֹרָאוֹת:

פסוק יא

יָמִין וּשְׂמֹאל, אֲפִלּוּ אִם אוֹמֵר לְךָ עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל אוֹ עַל שְׂמֹאל שֶׁהוּא יָמִין, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ז:י"א). וְעִנְיָנוֹ אֲפִלּוּ תַּחְשֹׁב בְּלִבְּךָ שֶׁהֵם טוֹעִים, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט בְּעֵינֶיךָ כַּאֲשֶׁר אַתָּה יוֹדֵעַ בֵּין יְמִינְךָ לִשְׂמֹאלֶךָ, תַּעֲשֶׂה כְּמִצְוָתָם, וְאַל תֹּאמַר אֵיךְ אֹכַל הַחֵלֶב הַגָּמוּר הַזֶּה, אוֹ אֶהֱרֹג הָאִישׁ הַנָּקִי הַזֶּה, אֲבָל תֹּאמַר כָּךְ צִוָּה אוֹתִי הָאָדוֹן הַמְצַוֶּה עַל הַמִּצְוֹת שֶׁאֲעֻשֶּׂה בְּכָל מִצְוֹתָיו בְּכָל אֲשֶׁר יוֹרוּנִי הָעוֹמְדִים לְפָנָיו בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר, וְעַל מִשְׁמְעוֹת דַּיְתָם נָתַן לִי הַתּוֹרָה, אֲפִלּוּ יִטְעוּ. וְזֶה כְּעִנְיַן רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עִם ר"ג בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּחֶשְׁבּוֹנוֹ (ר"ה כה). וְהַצֹּרֶךְ בַּמִּצְוָה הַזֹּאת גָּדוֹל מְאֹד, כִּי הַתּוֹרָה נִתְּנָה לָנוּ בִּכְתָב,

וְיָדוּעַ הוּא שֶׁלֹּא יִשְׁתַּוּוּ הַדֵּעוֹת בְּכָל הַדְּבָרִים הַנּוֹלָדִים, וְהִנֵּה יִרְבּוּ הַמַּחְלוֹקוֹת וְתֵעָשֶׂה הַתּוֹרָה כַּמָּה תּוֹרוֹת, וְחָתַךְ לָנוּ הַכָּתוּב הַדִּין שֶׁנִּשְׁמַע לְבֵית דִּין הַגָּדוֹל הָעוֹמֵד לִפְנֵי הַשֵּׁם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּכָל מָה שֶׁיֹּאמְרוּ לָנוּ בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה, בֵּין שֶׁקִּבְּלוּ פֵּרוּשׁוֹ עַד מִפִּי עַד וּמִשֶּׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה, אוֹ שֶׁיֹּאמְרוּ כֵן לְפִי מַשְׁמָעוּת הַמִּקְרָא אוֹ כַּוָּנָתָהּ, כִּי עַל הַדַּעַת שֶׁלָּהֶם הוּא נוֹתֵן (ס"א לנו) לָהֶם הַתּוֹרָה, אֲפִלּוּ יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ כְּמַחְלִיף הַיָּמִין בַּשְּׂמֹאל, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּשׁ לְךָ לַחְשֹׁב שֶׁהֵם אוֹמְרִים עַל יָמִין שֶׁהוּא יָמִין, כִּי רוּחַ הַשֵּׁם עַל מָשָׁרְתֵי מִקְדָּשׁוֹ וְלֹא יַעֲזֹב אֶת חֲסִידָיו לְעוֹלָם נִשְׁמְרוּ מִן הַטָּעוּת וּמִן הַמִּכְשׁוֹל. וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (שופטים קנד) אֲפִלּוּ מַרְאִין בְּעֵינֶיךָ עַל הַיָּמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל וְעַל שְׂמֹאל שֶׁהוּא יָמִין, שְׁמַע לָהֶם:

פסוק יד

וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ, עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ספרי ראה סז, סנהדרין כ א) כְּמוֹ **וֶאֱמֹר אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ**, וְהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁיְּחַיֵּב אוֹתָנוּ לוֹמַר כֵּן אַחַר יֵרָשָׁה וְיִשְׁיְבָה, כִּלְשׁוֹן (דברים כב ח) **וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ** וְזוּלָתָם. וְהִזְכִּיר **וְאָמַרְתָּ**, כִּי מִצְוָה שֶׁיְּבוֹאוּ לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט, וְיֹאמְרוּ לָהֶם רְצוֹנֵנוּ שֶׁנְּשִׂים עָלֵינוּ מֶלֶךְ. וּלְפִי דַּעְתִּי עוֹד שֶׁגַּם זֶה מֵרְמִיזוֹתָיו עַל הָעֲתִידוֹת, שֶׁכֵּן הָיָה כְּשֶׁשָּׁאֲלוּ לָהֶם אֶת שָׁאוּל, אָמְרוּ לִשְׁמוּאֵל (שמואל א ח ה): שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם, וְכֵן כָּתוּב שָׁם (שמואל א ח כ): וְהָיִינוּ גַּם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם וּשְׁפָטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹ', כִּי מָה טַעַם שֶׁתֹּאמַר הַתּוֹרָה בַּמִּצְוָה **כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי**, וְאֵין יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לִלְמֹד מֵהֶם וְלֹא לְקַנֵּא בְּעוֹשֵׂי עַוְלָה. אֲבָל זֶה רֶמֶז לְעִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה, וּלְכָךְ בָּאָה הַפָּרָשָׁה בַּלָּשׁוֹן הַבֵּינוֹנִי, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי כְּבָר.

פסוק טו

וְטַעַם **אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ** עַל דַּעַת הַמְפָרְשִׁים, שֶׁיִּהְיֶה נִבְחָר עַל פִּי נָבִיא אוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים, יְצִוָּה הַכָּתוּב תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ, כִּי הוּא יִבְחַר וְלֹא אַתָּה. וּבְסִפְרֵי, שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ - מֵת מַנֵּה אַחֵר תַּחְתָּיו, מֶלֶךְ - וְלֹא מַלְכָּה, אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ - עַל פִּי נָבִיא. אִם כֵּן מָה טַעַם לְהַזְהִיר **לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי**, וְהַשֵּׁם לֹא יִבְחַר בְּנָכְרִי. אֲבָל לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ יֵשׁ בַּכָּתוּב הַזֶּה תְּנַאי נִסְתָּר, יֹאמַר שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ הַמֶּלֶךְ שֶׁיִּבְחַר הַשֵּׁם בּוֹ, אִם תּוּכַל לַעֲשׂוֹת כֵּן שֶׁיַּעַנְךָ הַשֵּׁם בַּנְּבִיאִים, אֲבָל אִישׁ נָכְרִי לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ לְעוֹלָם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אָמְרוּ שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ, וְלֹא אֲשֶׁר שָׂנֵא ה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי הוּא בָּחַר בְּיִשְׂרָאֵל וְלִהְיוֹת הַמּוֹלֵךְ מִבְּחָרָיו וְלֹא מִקֶּרֶב הָעַמִּים אֲשֶׁר שָׂנֵא. וְדַעְתִּי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי טַעַם **אֲשֶׁר יִבְחַר** שֶׁכָּל מוֹלֵךְ עַל עַמִּים, מֵאֵת הָאֱלֹהִים הִיא לוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דניאל ד כט): דִּי שַׁלִּיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַאן דִּי יְצִבֵּא יְתִנִנַּהּ. וְכָךְ אָמְרוּ (ב"ב צא), אֲפִלּוּ רֵישׁ גָּרְגּוּתָא מִן שְׁמַיָּא מוֹקְמֵי לֵיהּ. יֹאמַר,

שׁוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ, כָּל אֲשֶׁר יִהְיֶה נִגְזַר מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁיִּמְלֹךְ, וְאִם הוּא מִקְטַנֵּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתּוֹ הַצְּעִירָה; אֲבָל אִישׁ נָכְרִי לֹא תַמְלִיךְ עָלֶיךָ לְעוֹלָם. וְכֵן עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ, כָּל שֶׁיִּבְנוּ שָׁם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לַה', הַכֹּל מֵרְצוֹן ה'.

פסוק טז

לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים, אֶלָּא כְּדֵי מֶרְכַּבְתּוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרַיְמָה, שֶׁהַסּוּסִים בָּאִים מִשָּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א י כט) וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ז:ט"ז). וְהַקְשָׁה לִי בָּזֶה כִּי אָמְרוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי בְּסוֹף סַנְהֶדְרִין (סוף פ"י), לִישִׁיבָה אִי אַתָּה חוֹזֵר אֲבָל אַתָּה חוֹזֵר לִסְחוֹרָה לְפַרְקְמַטְיָא וְלִכְבֹּשׁ הָאָרֶץ. וְאִם יִשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וְיִקְנֶה מִשָּׁם הַסּוּסִים וְהָרֶכֶב, סְחוֹרָה הִיא זוֹ וּמֻתָּר. וְיִתָּכֵן שֶׁדֶּרֶךְ הַכָּתוּב כִּי הִזְהִיר לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים אֲפִלּוּ מֵאַרְצוֹ וּמֵאֶרֶץ שִׁנְעָר, אוֹ בְּדֶרֶךְ סְחוֹרָה הַמֻּתֶּרֶת, שֶׁלֹּא יִבְטַח עַל רִכְבּוֹ כִּי רַב וְעַל פָּרָשָׁיו כִּי עָצְמוּ מְאוֹד, אֲבָל יִהְיֶה מִבְטַחוֹ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו. וְאַחַר כָּךְ הִזְהִיר עַל הַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא יָשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרַיְמָה, שֶׁיִּהְיוּ לוֹ שָׁם מַעֲבָדָיו וּמַעֲמוֹ שָׂרֵי מִקְנֶה יוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הָרֶכֶב לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בִּשְׁלֹמֹה (מלכים א ט יט) וְאֵת כָּל עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לִשְׁלֹמֹה וְאֵת עָרֵי הָרֶכֶב וְגוֹ', וְכֵן הָיוּ לוֹ בְּמִצְרַיִם כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם י כח) וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרַיִם וּמִקְוֵה סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ וְגוֹ', שֶׁלֹּא הָיָה אָדָם רַשַּׁאי לְהוֹצִיא מִמִּצְרַיִם סוּסִים שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וְהָיוּ נוֹתְנִים לוֹ מֶכֶס מֵהֶם וְנָתַן פַּרְעֹה לִשְׁלֹמֹה מוֹצָא הַסּוּסִים, לוֹמַר שֶׁיּוֹצִיא הוּא כִּרְצוֹנוֹ וְהוּא שֶׁיִּתֵּן הָרְשׁוּת לַאֲשֶׁר יִרְצֶה וְיֵהֵא הַמֶּכֶס שֶׁלּוֹ, וְהָיוּ לוֹ שָׁם הַסּוֹחֲרִים עוֹמְדִים בְּמִצְרַיִם קוֹנִים הַסּוּסִים כֻּלָּם וְשׁוֹלְחִים אֶל אֲדוֹנֵיהֶם כִּרְצוֹנוֹ, וּמוֹכְרִים הָאֲחֵרִים לִשְׁאָר מַלְכֵי הָאָרֶץ, וְהוּא שֶׁאָמַר (שם פסוק כט) וְכֵן לְכָל מַלְכֵי הַחִתִּים וּלְכָל מַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יוֹצִיאוּ, כְּלוֹמַר עַל יְדֵי סוֹחֲרֵי שְׁלֹמֹה יוֹצִיאוּ אוֹתָם וְלוֹ יִתְּנוּ הַמֶּכֶס:

וְטַעַם **רַק**, לוֹמַר אַף עַל פִּי שֶׁתָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיךָ, רַק לֹא יִהְיֶה כְּמַלְכֵיהֶם, שֶׁלֹּא יַרְבֶּה סוּסִים כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ הֵם, שֶׁכָּל חֶפְצָם בַּמְּלָכִים לְמַעַן הַרְבּוֹת לָהֶם סוּסִים וּפָרָשִׁים:

וְטַעַם **וַה' אָמַר לָכֶם**, כִּי הַשֵּׁם אוֹמֵר לָכֶם שֶׁלֹּא תֹסִפוּן לָשׁוּב בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם. וְכֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים ה':ט"ז), שֶׁהוּא מְצַוֶּה אוֹתְךָ כֵּן, אוֹ **אָמַר לָכֶם**, שֶׁאָמַר לִי כֵּן לְצַוּוֹת אֶתְכֶם, כְּדֶרֶךְ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה וְגוֹ' (שמות יא ד). וְעַל דֶּרֶךְ רַבּוֹתֵינוּ (ירושלמי סוכה פ"ה ה"א), כִּי כַּאֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם (שמות יד יג), מִצְוָה. וּמֹשֶׁה הִזְכִּיר וַה' אָמַר לָכֶם שֶׁלֹּא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו (שם). וְטַעַם הַמִּצְוָה הַזֹּאת מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים וְהַכְּנַעֲנִים רָעִים וְחַטָּאִים

לַה' מְאֹד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ויקרא יח ג) כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנַעַן וְגוֹ'. וְהִנֵּה רָצָה ה' שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְהִכְרִית בַּכְּנַעֲנִים כָּל נְשָׁמָה (דברים כ':ט"ז), וְאָמַר (שמות כג לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ, וְהִזְהִיר בְּמִצְרַיִם שֶׁלֹּא נֵשֵׁב אֲנַחְנוּ שָׁם בְּאַרְצָם:

פסוק יט

וְהָיְתָה עִמּוֹ, הַתּוֹרָה הַנִּזְכֶּרֶת. וְקָרָא בוֹ, בַּסֵּפֶר הַנִּזְכָּר. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, וְהָיְתָה עִמּוֹ הַתּוֹרָה עַצְמָהּ תִּהְיֶה עִמּוֹ, כְּדֶרֶךְ וַה' נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה (מלכים א ה כו), וְאוֹמֵר וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה' לְמֶלֶךְ (דהי"א כט כג):

פסוק כ

לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו, נִרְמָז בְּכָאן בַּתּוֹרָה אִסּוּר הַגַּאוּת, כִּי הַכָּתוּב יִמְנַע אֶת הַמֶּלֶךְ מִגַּאוּת וְרוֹמְמוּת הַלֵּב, וְכָל שֶׁכֵּן הָאֲחֵרִים שֶׁאֵינָן רְאוּיִים לְכָךְ, כִּי בָּרְאוּי לְהִתְרוֹמֵם וּלְהִתְגַּדֵּל יִזְהֵירֵנוּ לִהְיוֹת לְבָבוֹ שָׁפֵל כְּכָל אֶחָיו הַקְּטַנִּים מִמֶּנּוּ, כִּי הַגַּאֲוָה מִדָּה מְגֻנָּה וְנִמְאֶסֶת אֵצֶל הָאֱלֹהִים אֲפִלּוּ בַּמֶּלֶךְ, כִּי לַה' לְבַדּוֹ הַגְּדֻלָּה וְהָרוֹמְמוּת, וְלוֹ לְבַדּוֹ הַתְּהִלָּה, וּבוֹ יִתְהַלֵּל הָאָדָם, כָּעִנְיָן הַמְּבֹאָר עַל יַד הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה (משלי טז ה), תּוֹעֲבַת הַשֵּׁם כָּל גְּבַהּ לֵב, וּכְתִיב (ירמיהו ט כג) כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי וְגוֹ':

פרק יח

פסוק א

אִשֵּׁי ה', קָדְשֵׁי הַמִּקְדָּשׁ. נַחֲלָתוֹ, אֵלּוּ קָדְשֵׁי הַגִּבּוּל, תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת. אֲבָל נַחֲלָה גְּמוּרָה לֹא יִהְיֶה לוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו. וּבְסִפְרֵי דְּרָשׁוּ, וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה לוֹ, זוֹ נַחֲלַת שְׂאֹר. בְּקֶרֶב אֶחָיו, זוֹ נַחֲלַת שִׁבְעָה. וְאֵינִי יוֹדֵעַ מַה הוּא. וְנִרְאֶה לִי שֶׁאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁמַּעֲבֶר הַיַּרְדֵּן וְאֵילָךְ נִקְרֵאת אֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמְּמִין, וְשֶׁל סִיחוֹן וְעוֹג שְׁנֵי עַמְּמִין, אֱמוֹרִי וּכְנַעֲנִי, וְנַחֲלַת שְׂאֹר, לְרַבּוֹת קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי. שׁוּב נִמְצָא בִּדְבְרֵי רַבִּי קְלוֹנִימוּס, הֶכִּי גָּרְסִינַן בְּסִפְרֵי (שופטים קסד), וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה לוֹ, אֵלּוּ נַחֲלַת חֲמִשָּׁה. בְּקֶרֶב אֶחָיו, אֵלּוּ נַחֲלַת שִׁבְעָה. נַחֲלַת חֲמִשָּׁה שִׁבְטִים וְנַחֲלַת שִׁבְעָה שִׁבָטִים. וּמִתּוֹךְ שֶׁמִּשָּׁה וִיהוֹשֻׁעַ לֹא חִלְקוּ נַחֲלָה אֶלָּא לַחֲמִשָּׁה שִׁבָטִים בִּלְבָד, שֶׁכֵּן מֹשֶׁה הִנְחִיל לִרְאוּבֵן וְגָד וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה, וִיהוֹשֻׁעַ הִנְחִיל לִיהוּדָה וְאֶפְרַיִם וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה, וְשִׁבְעָה אֲחֵרִים נָטְלוּ מֵאֵלֵיהֶן אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ, מִתּוֹךְ כָּךְ הִזְכִּיר חֲמִשָּׁה לְבַד וְשִׁבְעָה לְבַד, כָּל זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ח:א'). וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי הָעִקָּר בְּפָרָשַׁת קַדֵּשׁ לִי (שמות יג ה), כִּי נַחֲלַת חֲמִשָּׁה עַמְּמִין הַנִּזְכָּרִים בְּפָסוּק כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ,

וְהֵם עִקַּר נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיְתָה אַרְצָם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, אֲבָל הַשְּׁנַיִם הַנִּשְׁאָרִים וְהֵם הַפְּרִזִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי אֵין אַרְצָם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאֵינָהּ חַיֶּבֶת בַּבִּכּוּרִים. וּלְכָךְ הִזְכִּיר בַּלְוִיִּם שֶׁלֹּא יִטְּלוּ חֵלֶק עִם יִשְׂרָאֵל בְּעִקַּר נַחֲלָתָם, בָּאָרֶץ הַטּוֹבָה שֶׁהִיא נַחֲלַת הַחֲמִשָּׁה, וְגַם לֹא בְּנַחֲלַת הַשִּׁבְעָה שֶׁהֵם הַשְּׁנַיִם הַנִּשְׁאָרִים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין אַרְצָם טוֹבָה וְאֵינָהּ חֲשׁוּבָה בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כָּךְ. וְדָבָר בָּרוּר הוּא בְּרֹאשׁוֹת שֶׁכָּתַבְתִּי שָׁם:

פסוק ג

וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים, זוֹ מִצְוָה מְחֻדֶּשֶׁת, לֹא נִזְכְּרָה בַּתּוֹרָה, כִּי בַּמִּדְבָּר שֶׁלֹּא הָיוּ זוֹבְחִים שׁוֹר וָשֶׂה רַק שְׁלָמִים, לֹא הִזְכִּירָהּ לָהֶם, שֶׁאֵינָהּ נוֹהֶגֶת בַּמַּקְדָּשִׁים, וְעַתָּה כְּשֶׁבָּאוּ לִכְנֹס לָאָרֶץ חִדְּשָׁהּ לָהֶם. וְזֶה טַעַם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח, כְּלוֹמַר כַּאֲשֶׁר יִזְבְּחוּ הַזֶּבַח שֶׁהִתְּרֹתִי לָכֶם (דברים י"ב:כ"א), וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ. וְהִנֵּה לֹא נָתַן אוֹתָהּ לְאַהֲרֹן בְּפָרָשַׁת וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַהֲרֹן (במדבר יח ח), אע"פ שֶׁנִּתַּן לוֹ שָׁם הַתְּרוּמוֹת וְהַבִּכּוּרִים שֶׁאֵינָם נוֹהֲגִים אֶלָּא בָּאָרֶץ, וְהַטַּעַם כִּי שָׁם הִזְכִּיר כָּל אֲשֶׁר נָתַן לוֹ בַּקֹּדֶשׁ, כִּי גַּם הַחֵרֶם קֹדֶשׁ הוּא, אֲבָל הַזְּרוֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה וְרֵאשִׁית הַגֵּז הֵן חֻלִּין גְּמוּרִין, אֵין בָּהֶם זוּלָתִי מִצְוֹת הַמַּתָּנָה. וְכֵן לֹא הִזְכִּיר שָׁם גֶּזֶל הַגֵּר. וְעַל מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ כֻּלָּם נִרְמָזוֹת שָׁם: רֵאשִׁיתָם, זוֹ רֵאשִׁית הַגֵּז; אֲשֶׁר יִתְּנוּ, זוֹ הַזְּרוֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה; לַה', זוֹ חַלָּה; בְּסִפְרֵי (קרח קיז). אִם כֵּן גַּם זוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת. וְעַל סְמַךְ הַמִּדְרָשׁ שֶׁאָמְרוּ (חולין קלד), זְרוֹעַ תַּחַת וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ (במדבר כה ז), לְחָיַיִם תַּחַת תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו ל) וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וְגוֹ', הַקֵּבָה תַּחַת הָאִשָּׁה אֶל קֻבָּתָהּ (במדבר כה ח), נִרְמְזוּ שָׁם עַל הַזְּכוּת שֶׁעָתִיד לִהְיוֹת, וְזֹכֶה לְכָל הַשֵּׁבֶט בִּזְכוּת פִּנְחָס כַּאֲשֶׁר זָכָה לִפְנְחָס לִהְיוֹת כֹּהֵן עִמָּהֶם. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבֻכִים (ג לט) כִּי הַלְּחָיַיִם בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם רֵאשִׁית לַגּוּף, וְהַזְּרוֹעַ בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ רֵאשִׁית הָאֵבָרִים הַמִּשְׁתָּרְגִים בַּגּוּף, וְהַקֵּבָה רֵאשִׁית הַמַּעַיִם, כִּי הָרֵאשִׁית בְּכֻלָּם יִנָּתְנוּ לְמִשְׁרְתֵי עֶלְיוֹן לִכְבוֹדוֹ:

פסוק ט

לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם, גַּם זוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת, שֶׁכְּבָר אָמַר (ויקרא יח ג) וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ, וְעַתָּה יַזְכִּיר מַעֲשֵׂיהֶם וְיֹאמַר שֶׁהֵם תּוֹעֵבָה לִפְנֵי הַשֵּׁם. וְהִזְכִּיר מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ, וְהוּא מִין מִמִּינֵי הַכִּשּׁוּף עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, אוֹ הַמֶּלֶךְ עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין סד), וְהוּא הָאֱמֶת כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּמְקוֹמוֹ (ויקרא יח כא). וְהִזְכִּיר מְכַשֵּׁף שֵׁם כְּלָל לְכָל הַכְּשָׁפִים, וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי, וְהֵם פְּרָטִים בְּכִשּׁוּף, וְאָסַר אוֹתָם גַּם לִשְׁוֹאֵל, וְדֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים, כְּאוֹב עַצְמוֹ וּבְכָל עִנְיָן שֶׁיִּדְרֹשׁ אֲלֵיהֶם, וְהִזְכִּיר קוֹסֵם קְסָמִים, וְהִיא מַחְשָׁבָה בָּעֲתִידוֹת

בְּכָלָל, מִלְּשׁוֹן קֶסֶם עַל שִׂפְתֵי מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל פִּיו (משלי טז י), כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יהושע יג כב) בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם, וְהָיָה מְנַחֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בּוֹ (במדבר כד א) וְלֹא הָלַךְ כְּפַעַם בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים, וּכְתִיב (שמואל א כח ח) קָסְמִי נָא לִי בָּאוֹב. וְהִזְכִּיר בִּפְרָט מְעוֹנֵן, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ בָּעֲנָנִים, וּמְנַחֵשׁ הוּא הַמַּבִּיט בָּעוֹפוֹת בְּכַנְפֵיהֶם אוֹ בְּצִפְצוּף, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (קהלת י כ) כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל וּבַעַל כְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר, וְהוּא לְשׁוֹן נִגְזָר מִלְּשׁוֹן חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי (תהלים קיט ס), שֶׁכָּל מָה שֶׁיְמַהֵר לְהוֹדִיעַ בְּעִתִּיד קֹדֶם הֱיוֹתוֹ יִקָּרֵא נַחַשׁ, כְּלוֹמַר נְחִישׁ וְנַקְדִּים לְדַעַת. וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי תוֹעֲבַת ה' כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה, וְלֹא אָמַר **עֹשֵׂה כָּל אֵלֶּה**, כִּי הַכָּתוּב יְדַבֵּר עַל רֻבָּם, כִּי הַמְעוֹנֵן וְהַמְנַחֵשׁ אֵינָהּ תּוֹעֵבָה, וְלֹא הוֹרִישׁ הַכְּנַעֲנִים בַּעֲבוּרָם, כִּי כָל בְּנֵי אָדָם יִתְאַוּוּ לָדַעַת עֲתִידוֹת לָמוֹ וּמִתְעַסְקִין בְּחָכְמוֹת רַבּוֹת כָּאֵלֶּה לְדַעְתָּם. וְעַתָּה דַּע וְהָבֵן בְּעִנְיְנֵי הַכְּשָׁפִים, כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ כַּאֲשֶׁר בָּרָא הַכֹּל מֵאַיִן עָשָׂה הָעֶלְיוֹנִים מַנְהִיגֵי הַתַּחְתּוֹנִים אֲשֶׁר לְמַטָּה מֵהֶן, וְנָתַן כֹּחַ הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ בַּכּוֹכָבִים וּבַמַּזָּלוֹת לְפִי הַנְּהָגָתָם וּמַבָּטָם בָּהֶם, כַּאֲשֶׁר הוּא מְנֻסֶּה בְּחָכְמַת הָאַצְטַגְנִינוּת, וְעָשָׂה עוֹד עַל הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת מַנְהִיגִים מַלְאָכִים וְשָׂרִים שֶׁהֵם נֶפֶשׁ לָהֶם. וְהִנֵּה הַנְּהָגָתָם מֵעֵת הֱיוֹתָם עַד לְעוֹלָם וָעֶד גְּזֵרַת עֶלְיוֹנִים אֲשֶׁר שָׂם לָהֶם, אֲבָל הָיָה מִנִּפְלְאוֹתָיו הָעֲצוּמוֹת שֶׁשָּׂם בְּכֹחַ הַמַּנְהִיגִים הָעֶלְיוֹנִים דַּרְכֵי תְּמוּרוֹת וְכֹחוֹת לְהָמִיר הַנְהָגַת אֲשֶׁר לְמַטָּה מֵהֶם, שֶׁאִם יִהְיֶה מַבַּט הַכּוֹכָבִים (בפניו) בְּפָנִים אֲשֶׁר כְּנֶגֶד הָאָרֶץ טוֹבָה אוֹ רָעָה לָאָרֶץ אוֹ לְעָם אוֹ לְאִישׁ, יְמִירוּ אוֹתָם הַפָּנִים הָעֶלְיוֹנִים עָלָיו לְהַפֵּךְ בַּמַּבָּט עַצְמוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ תְּמוּרַת עֹנֶג נָגַע, וְעָשָׂה כֵן לִהְיוֹת הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְהַשְׁנֵא עִדָּנְיָא וְזִמְנַיָּא, קוֹרֵא לְמֵי הַיָּם לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ, וְהוֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת מִבְּלִי שִׁנּוּי טִבְעוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְשֶׁיַּעֲשׂוּ הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת מַהֲלָכָם כְּסִדְרָן. וְעַל כֵּן אָמַר בַּעַל סֵפֶר הַלְּבָנָה הֶחָכָם בנגרמונסי"א, כְּשֶׁהַלְּבָנָה, וְהִיא נִקְרֵאת גַּלְגַּל הָעוֹלָם, בְּרֹאשׁ טָלֶה עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל, וְיִהְיֶה פָּנָיו מוּל פְּלוֹנִי, תַּעֲשֶׂה תְּמוּנָה לְדָבָר פְּלוֹנִי וְיוּחַק בָּהּ שֵׁם הַשָּׂעָה וְשֵׁם הַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עָלֶיהָ מִן הַשֵּׁמוֹת הֶהֵם הַנִּזְכָּרִים בְּאוֹתוֹ הַסֵּפֶר, וְתַעֲשֶׂה הַקְטָרָה פְּלוֹנִית בְּעִנְיַן כָּךְ וְכָךְ, יִהְיֶה הַמַּבָּט עָלֶיהָ לְרָעָה לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס. וְכַאֲשֶׁר תִּהְיֶה הַלְּבָנָה בְּמַזַּל פְּלוֹנִי, תַּעֲשֶׂה תְּמוּנָה וְהַקְטָרָה בְּעִנְיַן פְּלוֹנִי לְכָל טוֹבָה, לִבְנוֹת וְלִנְטֹעַ. וְהִנֵּה גַּם זֶה הַנְּהָגַת הַלְּבָנָה בְּכֹחַ מַנְהִיגֶיהָ, אֲבָל הַנְּהָגָה הַפְּשׁוּטָה אֲשֶׁר בְּמַהֲלָכָהּ הוּא חֵפֶץ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר שָׂם בָּהֶם מֵאָז, וְזֶה הֵפֶךְ. וְזֶה סוֹד הַכְּשָׁפִים וְכֹחָם שֶׁאָמְרוּ בָּהֶם (חולין ז) שֶׁהֵם מַכְחִישִׁים פָּמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, לוֹמַר שֶׁהֵם הֵפֶךְ הַכֹּחוֹת הַפְּשׁוּטִים, וְהֵם הַכְחָשָׁה לְפָמַלְיָא בְּצַד מֵהַצְּדָדִין. וְעַל כֵּן רָאוּי שֶׁתֵּאָסֵר אוֹתָם הַתּוֹרָה, שֶׁיְּנַח הָעוֹלָם לְמִנְהָגוֹ וּלְטִבְעוֹ הַפָּשׁוּט שֶׁהוּא חֵפֶץ בּוֹרְאוֹ. וְגַם זֶה מִטַּעֲמֵי אִסּוּר הַכִּלְאַיִם, כִּי יָבוֹאוּ מִן הַהַרְכָּבוֹת צְמָחִים יַעֲשׂוּ פְּעֻלּוֹת נִכְרִיּוֹת,

יוֹלִידוּ שְׁנוּיִים מִמְּנָהְגוֹ שֶׁל עוֹלָם לְרַע אוֹ לְטוֹב, מִלְּבַד שֶׁהֵן עַצְמָן שִׁנּוּי בְּיִצִירָה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי כְּבָר (ויקרא יט יט). וְרַבִּים יִתְחַסְּדוּ בַּנְּחָשִׁים לוֹמַר שֶׁאֵין בָּהֶם אֱמֶת כְּלָל, כִּי מִי יַגִּיד לָעֲוֹרֵב וְלָעֲגוּר מָה יִהְיֶה. וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לְהַכְחִישׁ דְּבָרִים יִתְפָּרְסְמוּ לְעֵינֵי רוֹאִים, וְרַבּוֹתֵינוּ גַּם כֵּן יוֹדוּ בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּוַאֲלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה (ויק"ר לב ב קהלת רבה י כג), כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל (קהלת י כ), זֶה הָעוֹרֵב וְחָכְמַת הַטַּיָארִין, הָעוֹפוֹת בִּלְשׁוֹן עֶרֶב טַאי"ר, וְחַכְמֵי הָעוֹפוֹת יִקָּרְאוּ טְיַארִין. וְעוֹד מַזְכִּיר מִזֶּה הָעִנְיָן בַּגְּמָרָא (גיטין מה). אֲבָל יֵשׁ לָעִנְיָן הַזֶּה סוֹד, וּכְבָר הוֹדַעְנוּ (ויקרא יח כה) כִּי יֵשׁ לַמַּזָּלוֹת שָׂרִים יַנְהִיגוּ אוֹתָם, וְהֵם נְפָשׁוֹת לְכַדּוּרֵי הַגַּלְגַּלִּים, וְשָׂרֵי זָנָב וְטָלֶה הַקְּרוֹבִים לָאָרֶץ וְהֵם הַנִּקְרָאִים נְגִידֵי הַתְּלִי יוֹדִיעוּ הָעֲתִידוֹת, וּמֵהֶם נַעֲשִׂים סִימָנִים בָּעוֹפוֹת שֶׁבָּהֶם יוֹדִיעוּ עֲתִידוֹת, וְלֹא לִזְמַן גָּדוֹל וְלֹא עֲתִידוֹת רְחוֹקוֹת יַגִּידוּ, רַק בָּעֲתִידוֹת הַקְּרוֹבוֹת לָבֹא יוֹדִיעוּ, מֵהֶם בְּקוֹל הָעוֹף בְּקָרְאוֹ בְּקוֹל מַר עַל מֵת, וּמֵהֶם בִּפְרִישׁוֹת כְּנָפָיו, וְהוּא שֶׁאָמַר יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל - לַמַּגִּידִים בְּקוֹלָם, וּבַעַל כְּנָפַיִם - לָרוֹמְזִים בִּכְנָפֵיהֶם. וְכָל זֶה אֵיננּוּ תּוֹעֵבָה בָּעַמִּים, אֲבָל חָכְמָה תֵּחָשֵׁב לָהֶם. וְכָךְ אָמְרוּ (במדב"ר יט ג), וַתֶּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל בְּנֵי קֶדֶם (מלכים א ה י), מָה הָיְתָה חָכְמָתָן שֶׁל בְּנֵי קֶדֶם, שֶׁהָיוּ יוֹדְעִין וַעֲרוּמִים בְּטַיִּר. וְכֵן יֹאמַר הַכָּתוּב (ישעיהו ב ו), כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים. וְהִנֵּה שְׁלֹמֹה לְמַד זֶה בִּכְלַל חָכְמוֹתָיו. וְהַיְדִיעָה הִיא הֶבֶנַת הַצִּפּוּף, וְהָעַרְמָה לִסְבֹּר עִנְיַן בִּפְרִישׁוֹת הַכְּנָפַיִם. וְכַאֲשֶׁר כְּלַל הַכָּתוּב הַמְּעוֹנְנִים וְהַקּוֹסְמִים עִם הַתּוֹעֵבוֹת הַנִּזְכָּרוֹת, חָזַר וּפֵרֵשׁ (דברים י"ח:י"ד), הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ, כִּי חָכְמָתָם לַדַּעַת הַבָּאוֹת, וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. יֹאמַר הִנֵּה אָסַר לְךָ הַשֵּׁם הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים בַּעֲבוּר שֶׁהֵם תּוֹעֵבוֹת לְפָנָיו, וּבִגְלָלָם הוֹרִישׁ הַגּוֹיִם הָהֵם מִפָּנֶיךָ, וְאָסַר לְךָ הַנְּחָשִׁים וְהַקְּסָמִים בַּעֲבוּר שֶׁעֲשָׂה לְךָ מַעֲלָה גְּדוֹלָה לְתִתְךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ, שֶׁיִּקְיֵם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא וְיִתֵּן דְּבָרָיו בְּפִיו, וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִמֶּנּוּ מַה יִּפְעַל אֵל, וְלֹא תִצְטָרֵךְ אַתָּה בָּעֲתִידוֹת אֶל קוֹסֵם וּמְנַחֵשׁ שֶׁיְּקַבְּלוּ אוֹתָם מִן הַכּוֹכָבִים אוֹ מִן הַשְּׁפִלִּים בְּשָׂרֵי מַעֲלָה, שֶׁאֵין כָּל דִּבְרֵיהֶם אֱמֶת וְלֹא יוֹדִיעוּ בְּכָל הַצָּרִיךְ. אֲבָל הַנָּבוּאָה תּוֹדִיעַ חֵפֶץ הַשֵּׁם וְלֹא יִפֹּל דָּבָר מִכָּל דְּבָרֶיהָ, וְהוּא שֶׁיְּפָרֵשׁ (דברים י"ח:כ"ב), הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ ה'. וְהִנֵּה אַתָּה חֻלְקוֹ וּסְגֻלָּתוֹ שׁוֹמֵעַ עֲצָתוֹ מִפִּיו, וְהֵם חֵלֶק הַמַּזָּלוֹת הוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם. וְזֶה טַעַם לֹא כֵן נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, שֶׁלֹּא נָתַן לְךָ כַּאֲשֶׁר נָתַן לָהֶם, כְּטַעַם אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים (דברים ד':י"ט), כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (ויקרא יח כה). וּבְסִפְרֵי (שופטים קעד), אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ, שֶׁמָּא תֹּאמַר לָהֶם יֵשׁ בַּמֶּה לִשְׁאֹל וְלִי אֵין לִי לִשְׁאֹל, תַּלְמוּד לוֹמַר וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. וְהִנֵּה

זוֹ רְאָיָה בְּכָל מָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, כִּי הַנִּחָשִׁים שֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא בָם, וְלָכֵן הָיָה לְיִשְׂרָאֵל טַעֲנָה בַּמְּנִיעָה מֵהֶם:

פסוק יג

וְטַעַם **תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ**, שֶׁנִּיַּחֵד לְבָבֵנוּ אֵלָיו לְבַדּוֹ וְנַאֲמִין שֶׁהוּא לְבַדּוֹ עֹשֶׂה כֹּל, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ אֱמִתַּת כָּל עָתִיד, וּמִמֶּנּוּ לְבַדּוֹ נִדְרֹשׁ הָעֲתִידוֹת מִנְּבִיאָיו אוֹ מֵאַנְשֵׁי חֶסְיָדָיו, רְצוֹנוֹ לוֹמַר אוּרִים וְתֻמִּים, וְלֹא נִדְרוֹשׁ מֵהַבְּרֵי שָׁמַיִם וְלֹא מִזּוֹלָתָם, וְלֹא נִבְטַח שֶׁיְּבוֹאוּ דִּבְרֵיהֶם עַל כָּל פָּנִים, אֲבָל אִם נִשְׁמַע דָּבָר מֵהֶם, נֹאמַר הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם כִּי הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים עֶלְיוֹן עַל הַכֹּל, הַיָּכוֹל בַּכֹּל, מְשַׁנֶּה מַעֲרָכוֹת הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת כִּרְצוֹנוֹ, מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל, וְנַאֲמִין שֶׁכָּל הַבָּאוֹת תִּהְיֶינָה כְּפִי הִתְקָרֵב הָאָדָם לַעֲבוֹדָתוֹ. וּלְפִיכָךְ אַחַר אֲזָהֳרַת שְׁאֵלַת הָעֲתִידוֹת מִקּוֹסֵם וְדוֹרֵשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים אָמַר שֶׁתִּהְיֶה תָּמִים עִם הַשֵּׁם בְּכָל אֵלֶּה, וְלֹא תִירָא מִמַּגִּיד עָתִיד, אֲבָל מִנְּבִיאוֹ תִּדְרֹשׁ וְאֵלָיו תִּשְׁמַע. וְזֶה דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים י"ח:י"ג), שְׁלִים תְּהֵא בְּדַחְלְתָא דַּה' אֱלָהָךְ, שֶׁלֹּא תִהְיֶה חֶסֵר בְּיִרְאָתוֹ, כִּי **תָּמִים** הוּא הַשָּׁלֵם בְּדָבָר, כְּמוֹ שֶׁה תָּמִים (שמות יב ה), שֶׁאֵין בּוֹ מוּם וְשׁוּם חֶסְרוֹן. וְזוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי זֶה בְּפָסוּק וֶהְיֵה תָמִים (בראשית יז א):

פסוק טו

נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי, טַעַם **מִקִּרְבְּךָ**, לְרַמֵּז שֶׁאֵין נְבוּאָה אֶלָּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּלְכָךְ יֹאמַר בָּהּ הַכָּתוּב (ישעיהו כב א) מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (מכילתא ריש בא). וְכֵן טַעַם **מֵאַחֶיךָ**, כִּי הַשֵּׁם נָתַן לְךָ מַעֲלָה עַל כָּל הָעַמִּים, וְלֹא יִתֵּן רוּחוֹ רַק עֲלֵיכֶם, כְּמוֹנִי שֶׁאֲנִי מְקֻרָב אַחֶיךָ יָקִים לְךָ תַּחְתַּי, וְכֵן מִנְּבִיא לְנָבִיא, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ח:ט"ו). וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על דברים י"ח:ט"ו), כָּמוֹנִי, שֶׁאֲנִי נָבִיא הַשֵּׁם, לֹא מְעוֹנֵן וְקוֹסֵם. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה **מִקִּרְבְּךָ** לוֹמַר שֶׁתּוּכַל לִבְטֹחַ בִּדְבָרָיו שֶׁהוּא מֵאַחֶיךָ מִקִּרְבְּךָ. וְכֵן עַל דַּעְתִּי **כָּמוֹנִי**, שֶׁיִּהְיֶה נֶאֱמָן לְנָבִיא לַה', וְתַאֲמִין בּוֹ כַּאֲשֶׁר אַתָּה מַאֲמִין בִּי, וְעוֹד אֲבָאֵר זֶה:

פסוק טז

כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ וְגוֹ', לֹא הִשְׁלִים הַכָּתוּב בְּכָאן הַשְּׁאֵלָה שֶׁשָּׁאֲלוּ, כִּי בְּאָמְרָם לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל ה' לֹא יִזְכּוּ לִנְבִיאִים, אֲבָל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ (דברים ה':כ"ד) קָרֵב אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ, אָז קִבְּלוּ לְהַאֲמִין בִּנְבִיאָיו וְלִשְׁמֹעַ וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֶּה הַשֵּׁם עַל יָדָם. וּלְכָךְ אָמַר בְּכָאן נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ ה', וְתַאֲמִין בּוֹ כַּאֲשֶׁר אַתָּה מַאֲמִין בִּי, כִּי כֵן שָׁאַלְתָּ לִהְיוֹת דִּבְרֵי הַשֵּׁם עִמָּכֶם עַל יָדִי וְשָׁתִשְׁמְעוּ אֵלַי, אִם כֵּן הַאֲמִינוּ גַּם כֵּן בִּשְׁאָר

הַנְּבִיאִים הַבָּאִים אַחֲרַי, כִּי כָמוֹנִי כְּמוֹהֶם. וְזֶה טַעַם הֵטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ, לְהַאֲמִין בִּנְבִיאַי, וְכֵן אֶעֱשֶׂה לָהֶם לְדוֹרָתָם. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיְתָה שְׁאֵלָתָם שָׁם לְדוֹרוֹת, וְקִבָּלָתָם שֶׁאָמְרוּ לִשְׁמֹעַ מִמֹּשֶׁה בְּאָמְרָם, וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ, גַּם כֵּן לְדוֹרוֹת עוֹלָם. וְיִהְיֶה טַעַם **וְאַתָּה**, כְּמוֹ וְאַתָּה וְכָל נְבִיא הַשֵּׁם כָּמוֹךָ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם:

פסוק כ

וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, אַפִּלּוּ כִּוֵּן אֶת הַהֲלָכָה לֶאֱסֹר אֶת הָאָסוּר וּלְהַתִּיר אֶת הַמֻּתָּר. וּמֵת, בְּחֶנֶק. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ח:כ') מִסְפְּרֵי (שופטים קעז קעח). וְאֵין הָעִנְיָן לוֹמַר שֶׁאִם בָּא אֶחָד וְאָמַר, בַּחֲלוֹמִי רָאִיתִי וְהִנֵּה פְּעוֹר אוֹמֵר לִי שֶׁתִּזְדַּוֵּג בְּמִצְוֹת הַלּוּלָב, שֶׁיִּהְיֶה חַיָּב מִיתָה, כִּי זֶה פָּטוּר הוּא, וְאִם אוֹמֵר שֶׁתַּעֲשׂוּ כֵּן לַעֲבֹד לַשִּׁקּוּץ הַהוּא, אִם כֵּן זֶהוּ נְבִיא הַשֶּׁקֶר הַמִּתְנַבֵּא לַעֲבֹד ע"ז, וַאֲפִלּוּ יֹאמַר כֵּן בְּשֵׁם הַשֵּׁם הוּא נִסְקָל. אֲבָל הָעִנְיָן שֶׁיֹּאמַר רָאִיתִי פְּעוֹר כִּי הוּא הָאֱלֹהִים, וְהוּא מְצַוֶּה שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר חֲזִיר, וְכֵן אִם יַגִּיד בִּשְׁמוֹ כִּי כָּזֶה וְכָזֶה עָתִיד לִהְיוֹת, מֵאַחַר שֶׁיֹּאמַר כִּי הַנֶּעֱבָד הַהוּא הוּא הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם, יוּמַת בְּחֶנֶק. וּלְכָךְ אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (סנהדרין פט) הַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם ע"ז, כְּגוֹן נְבִיאֵי הַבַּעַל, וְהֵם שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים שֶׁהַבַּעַל הוּא הָאֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מלכים א יח כא) אִם ה' הוּא הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו, וְהָיוּ מִתְנַבְּאִים בּוֹ, עָלֶה וְהַצְלַח וְנָתַן ה' בְּיַד הַמֶּלֶךְ (שם כב יב), וְדַעְתָּם לוֹמַר שֶׁהַבַּעַל הוּא הָאָדוֹן אֲשֶׁר לוֹ הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד הַזֶּה, וְהוּא שֶׁיִּתֵּן רָמוֹת גִּלְעָד בְּיַד אַחְאָב:

פסוק כא

וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ ה', עֲתִידִים אַתֶּם לֵאמֹר כְּשֶׁיָּבֹא חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר וּמִתְנַבֵּא (ירמיהו כז טז), הִנֵּה כְלֵי בֵית ה' מוּשָׁבִים מִבָּבֶלָה, וְיִרְמְיָה עוֹמֵד וְצוֹוֵחַ (שם פסוקים יט כב) עַל הָעַמּוּדִים וְעַל הַיָּם וְעַל יֶתֶר הַכֵּלִים שֶׁלֹּא גָּלוּ עִם יְכָנְיָה, בָּבֶלָה יוּבָאוּ עִם גְּלוּת צִדְקִיָּהוּ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ח:כ"א) מִסְפְּרֵי (שופטים קעח). וְהַדָּרֹשׁ הַזֶּה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר **וְאִם תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ**, וְהוּא כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי (רמב"ן על דברים ד':כ"ה) כִּי הַתּוֹרָה תַּגִּיד בְּרָמְזִים הָעֲתִידוֹת לִהְיוֹת. אֲבָל עִקַּר הַכָּתוּב לוֹמַר אֵיכָה נֵדַע אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ הַשֵּׁם, שֶׁנַּהֲרֹג הַמִּתְנַבֵּא הַזֶּה. וְצִוָּה כִּי כַאֲשֶׁר לֹא יָבוֹא הַדָּבָר, אָז יוּמַת כִּי לֹא דִבְּרוֹ הַשֵּׁם, וְלֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי חָכְמָתוֹ אוֹ מִפְּנֵי הָאוֹת שֶׁנָּתַן וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת. וְכֵן הָיָה לָהֶם לִשְׁאֹל, אֵיכָה נֵדַע הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבְּרוֹ ה', שֶׁנִּתְחַיֵּב לִשְׁמֹעַ אֵלָיו כְּכָל אֲשֶׁר יְצַוֶּה, אֲבָל זוֹ תְּשׁוּבָה לִשְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת, כִּי בְּכָל נָבִיא נִצָּפֶה לַדָּבָר הֶעָתִיד לִהְיוֹת אֲשֶׁר יַגִּיד, וְאִם לֹא בָּא נֵדַע שֶׁהוּא נָבִיא שֶׁקֶר וְיוּמַת, וְאִם בֹּא יָבוֹא הַכֹּל הִנֵּה הוּא נֶאֱמָן לְנָבִיא לַה', וְנִתְחַיֵּב לִשְׁמֹעַ אֵלָיו כְּכָל אֲשֶׁר יְצַוֶּה בְּשֵׁם ה', כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים י"ח:ט"ו) **אֵלָיו**

תִּשְׁמָעוּן, וְאַפִלּוּ לַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה לְפִי צֹרֶךְ הַשָּׁעָה, כְּגוֹן אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל. וְזֶה טַעַם **כָּמוֹנִי כָמוֹךָ**, שֶׁיִּהְיֶה בַּתְּחִלָּה נֶאֱמָן לִנְבִיא הַשֵּׁם, אוֹ בְּאוֹת וּמוֹפֵת כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ד ל לא) וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם וַיַּאֲמֵן הָעָם, אוֹ שֶׁיַּגִּיד הֶעָתִיד לִהְיוֹת וְיָבוֹא, שֶׁגַּם זֶה אוֹת. וְכָךְ אָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (סנהדרין פ"ט) וְהַמְוַתֵּר עַל דִּבְרֵי נָבִיא מֵיתָתוֹ בִּידֵי שָׁמַיִם, דִּכְתִיב אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ, וְאָמְרִין (שם פט) וּמְנָא יָדַע דְּאִעֲנַשׁ, דִּיהַב לֵיהּ אוֹת. וְהָא מֵיכָּה דְּלָא יְהַב לֵהּ אוֹת וְאִעֲנַשׁ, הֵיכָא דְּמֻחְזָק שָׁאנֵי, דְּאִי לָא תֵּימָא הָכִי אַבְרָהָם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה הֵיכִי שְׁמַע לֵהּ יִצְחָק, אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל הֵיכִי סָמְכִינַן עֲלֵהּ וְעָבְדִינַן שְׁחוּטֵי חוּץ, אֶלָּא הֵיכָא דְּמֻחְזָק שָׁאנֵי. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים י"ח:כ"ב) כְּבָר נִצְטַוּוּ שֶׁאִם בָּא לְהַדִּיחֲךָ בְּאַחַת מִכָּל הַמִּצְוֹת לֹא תִּשְׁמַע לוֹ אֶלָּא אִם כֵּן הוּא מֻמְחֶה לְךָ שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר, כְּגוֹן אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל, לְפִי צֹרֶךְ הַשָּׁעָה, לְכָךְ נֶאֱמַר אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן. וְזֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, שֶׁאֵין הַהַמְחָאָה שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר אֶלָּא שֶׁהוּא נְבִיא אֱמֶת מֻחְזָק לַכֹּל, בְּמָה שֶׁהִקְדִּים לֵאמֹר עָתִידוֹת וּבָאוּ, וְהוּא הָאוֹת שֶׁלּוֹ כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה הַזּוֹ, אוֹ בְּמוֹפֵת שֶׁעָשָׂה בְּפָנֵינוּ, וְזֹאת חֶזְקַת הַנְּבִיאִים. וְאוּלַי נִתְכַּוֵּן רַשִׁ"י **בְּצַדִּיק גָּמוּר**, לְמָה שֶׁכָּתַב הָרַב רַבֵּינוּ מֹשֶׁה בְּהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה (פ"ז ה"ז), כְּשֶׁמְּשַׁלְּחִין אֶת הַנָּבִיא נוֹתְנִין לוֹ אוֹת וּמוֹפֵת כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ הָעָם שֶׁהָאֵל שְׁלָחוֹ בֶּאֱמֶת. וְלֹא כָּל הָעוֹשֶׂה אוֹת וּמוֹפֵת מַאֲמִינִין אוֹתוֹ שֶׁהוּא נָבִיא, אֶלָּא אָדָם שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים בּוֹ מִתְּחִלָּה שֶׁהוּא רָאוּי לַנְּבוּאָה בְּחָכְמָתוֹ וּבְמַעֲשָׂיו שֶׁנִּתְעַלָּה בָּהֶן עַל כָּל בְּנֵי גִילוֹ, וְהָיָה מְהֻלָּךְ בְּדַרְכֵי הַנְּבוּאָה וּבְקֶדֻשָּׁתָהּ וּפְרִישׁוּתָהּ, וְאַחַר כָּךְ בָּא וְעָשָׂה אוֹת וּמוֹפֵת וְאָמַר שֶׁהָאֵל שְׁלָחוֹ, מִצְוָה לִשְׁמֹעַ מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן. וְאֶפְשָׁר שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹת אוֹ מוֹפֵת וְהוּא אֵינוֹ נָבִיא, וְזֶה הָאוֹת יֵשׁ לוֹ דְּבָרִים בְּגוֹ, ואע"פ כֵּן מִצְוָה לִשְׁמֹעַ לוֹ הוֹאִיל וְאָדָם גָּדוֹל הוּא וְחָכָם וְרָאוּי לַנְּבוּאָה, מַעֲמִידִין אוֹתוֹ עַל חֶזְקָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ לַחְתֹּךְ הַדִּין עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים כְּשֵׁרִים ואע"פ שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהֵעִידוּ שֶׁקֶר, הוֹאִיל וּכְשֵׁרִים הֵם אֶצְלֵנוּ מַעֲמִידִין אוֹתָם עַל כַּשְׁרוּתָן, בְּדָבָרִים אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם נֶאֱמַר (דברים כ"ט:כ"ח) הַנִּסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ, וְנֶאֱמַר (שמואל א טז ז) הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַה' יִרְאֶה לַלֵּבָב:

פרק יט

פסוק א

כִּי יַכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם וְגוֹ' שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ, גַּם זוֹ מִצְוָה מְבֹאָרֶת, שֶׁכְּבָר צִוָּה בָּהּ (שמות כא יג), וְעַתָּה הוֹסִיף לְבָאֵר מִשְׁפָּטֶיהָ, כִּי אָמַר וּירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְּעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם, לְלַמֵּד שֶׁלֹּא נִתְחַיְּבוּ בָּהּ אֶלָּא לְאַחַר יְרֻשָּׁה וִישִׁיבָה, וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ, וְהוֹסִיף תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ, שֶׁיִּהְיוּ סַרְטִיאוֹת מְפֹרָשׁוֹת לְתוֹכָהּ, וְשֶׁיִּכְתֹּב מִקְלָט מִקְלָט עַל פָּרָשַׁת

הַדְּרָכִים, וְהוֹסִיף וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת גְּבוּל אַרְצֶךָ, וְהוֹסִיף עוֹד לְלַמְּדֵנוּ עִנְיַן הַשְּׁגָגָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים י"ט:ה') וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת רֵעֵהוּ בַיַּעַר וְגוֹ', וּמִדְרָשִׁים רַבִּים שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּפָּרָשָׁה:

פסוק ח

וְאִם יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ, הַפָּרָשָׁה הַזּוֹ עֲתִידָה, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי מִזֶּה בְּפָרָשַׁת רְאֵה אָנֹכִי (לעיל יב כ), כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר כִּי יַכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת אַרְצָם, וְהַגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת אַרְצָם, יִרְמֹז לְכָל הַשִּׁבְעָה אֲשֶׁר יַזְכִּיר בְּכָל מָקוֹם, וְכֵן יֹאמַר עֲלֵיהֶם וְנָשַׁל אֶת הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ (דברים ז':כ"ב), וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה (שם ט ד), וְהוֹרִישׁ ה' אֶת כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֵיכֶם, (שם יא כג) רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה (דברים כ':ט"ז), וְכֵן בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים. וְצִוָּה כִּי לְאַחַר יֶרֶשָׁה וִישִׁיבָה בְּאַרְצָם יַבְדִּיל שָׁלֹשׁ עָרִים, וּבָהֶם תַּשְׁלִים הַמִּצְוָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (במדבר לה יג) שֵׁשׁ עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם, וְאָמַר (שם פסוק יד) אֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וְלֹא צִוָּה בַּתּוֹרָה בְּיוֹתֵר מִשֵּׁשׁ הֶעָרִים הָאֵלֶּה. וְכֵן בְּכָל מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה הַנּוֹהֶגוֹת לְאַחַר יֶרֶשָׁה וִישִׁיבָה מִתְחַיְּבִין בָּהֶן לְאַחַר יֶרֶשֶׁת שִׁבְעָה גּוֹיִם אֵלּוּ. אֲבָל בַּמִּצְוָה הַזֹּאת לְבַדָּהּ הוֹסִיף בְּכָאן וְאִם יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלֶךָ, וְלֹא אָמַר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ**, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּכִי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלְךָ שֶׁל בְּשֵׂר תַּאֲוֶה (לעיל יב כ), כִּי ה' לֹא הִבְטִיחַ אוֹתָם בְּשׁוּם מָקוֹם לָתֵת לָהֶם רַק שִׁבְעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה, אֲבָל הִזְכִּיר כָּאן הָאָבוֹת, וְאִם יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ, וְזֶה יִרְמֹז לְכָל עֲשָׂרָה עֲמָמִין שֶׁנֶּאֶמְרוּ לְאַבְרָהָם. וְהִתְנָה בָּזֶה כִּי תִשְׁמֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה וְגוֹ'. וְהִנֵּה דָּבָר בָּרוּר הוּא כִּי הַשִּׁבְעָה גּוֹיִם עַצְמָם לֹא יִירְשׁוּ אוֹתָם בְּעֲבָרָם עַל הַתּוֹרָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר פְּעָמִים רַבִּים, לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ (דברים ד':א'), לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל הָאָרֶץ (דברים כ"ז:ג'), כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת וְהוֹרִישׁ ה' אֶת כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֵיכֶם (לעיל יא כב כג). וְכַאֲשֶׁר עָבַר עָכָן עַל הַחֵרֶם וְהוּא אִישׁ אֶחָד נֶאֱמַר (יהושע ז יב), וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם, א"כ מָה הַתְּנַאי הַזֶּה אֲשֶׁר יַתְנֶה בִּשְׁלֹשֶׁת הָעֲמָמִין הָאֵלֶּה לְבַדָּם, וְאִם יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלְךָ כִּי תִשְׁמֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה וְגוֹ'. וְהַטַּעַם בָּזֶה כִּי הָיָה הָרָצוֹן לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁיַּנְחִיל אוֹתָם בִּימֵי מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ הַשִּׁבְעָה אֲשֶׁר הִבְטִיחָם בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר, כִּי הָיָה גָּלוּי לְפָנָיו שֶׁתַּגִּיעַ זְכוּתָם לְכָךְ, וּמִפְּנֵי זֶה חִיֵּב אוֹתָם בְּכָל הַמִּצְוֹת בַּיֶּרֶשָׁה שֶׁל אֵלּוּ, וְחִיֵּב אוֹתָם בְּשֵׁשׁ עָרֵי מִקְלָט וְהִבְדִּילָם יְהוֹשֻׁעַ, אֲבָל עַל הַשְּׁלֹשָׁה הַנִּשְׁאָרִים הִתְנָה כִּי תִשְׁמֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה לְאַהֲבָה אֶת הַשֵּׁם וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְגוֹ', וְהוּא לוֹמַר שֶׁיְּקַיְּמוּ כֻּלָּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְאֵין שׁוּם מִצְוָה תְּלוּיָה בְּכָךְ זוּלָתִי שְׁלֹשׁ הֶעָרִים הָאֵלֶּה, וּמָה טַעַם לֵאמֹר כִּי תִשְׁמֹר לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו

כָּל הַיָּמִים תּוֹסִיף לְךָ שִׁלֹּשׁ הֶעָרִים, כִּי מִי יוֹדֵעַ מַה יִּהְיֶה אַחֲרֵי כֵן כָּל הַיָּמִים. וְאָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים י"ט:ט') כָּל הַיָּמִים, בְּלִי הֶפְסֵק בֵּינֵיהֶם. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, אֲבָל כִּי תִשְׁמֹר, כַּאֲשֶׁר תַּגִּיעַ זְכוּתְךָ שֶׁתִּשְׁמֹר כָּל הַמִּצְוָה לְאַהֲבָה אֶת הַשֵּׁם אַהֲבָה שְׁלֵמָה קַיֶּמֶת לְעוֹלָם, שֶׁיִּהְיֶה גָּלוּי לְפָנָיו שֶׁלֹּא תֶּחֱטָא עוֹד לְעוֹלָם, אָז יַרְחִיב אֶת גְּבוּלְךָ וְיִתֵּן לְךָ כָּל הָעַמִּים, וְהוּא לַיָּמִים אֲשֶׁר אָמַר (דברים ל':ו') וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ. **וּלְבַב זַרְעֲךָ** יוֹרֶה עַל כָּל הַיָּמִים הָעֲתִידִים לָבוֹא, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בַּקְּבָלָה (ירמיה לב לט מ), וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד וְדֶרֶךְ אֶחָד לְיִרְאָה אוֹתִי כָּל הַיָּמִים לְטוֹב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם, וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית עוֹלָם אֲשֶׁר לֹא אָשׁוּב מֵאַחֲרֵיהֶם לְהֵיטִיבִי אוֹתָם, וְאֶת יִרְאָתִי אֶתֵּן בְּלִבָּם לְבִלְתִּי סוּר מֵעָלָי, וְאָז כַּאֲשֶׁר יִכְרֹת לָהֶם בְּרִית עוֹלָם יַבְדִּילוּ שְׁלֹשׁ הֶעָרִים הָאֵלֶּה:

פסוק יג

לֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הָרִאשׁוֹן כְּבָר נֶהֱרַג לָמָּה אָנוּ הוֹרְגִין אֶת זֶה וְנִמְצְאוּ שְׁנַיִם הֲרוּגִין, לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על דברים י"ט:י"ג) מִסִּפְרֵי (שופטים קפז). וְהַטַּעַם שֶׁלֹּא תֹּאמַר, כַּאֲשֶׁר נָחוּס עַל דַּם הֶהָרוּג טוֹב שֶׁנָּחוּס עַל דַּם הַחַי. וְהַנָּכוֹן כִּי הַכָּתוּב יְצַוֶּה בְּחַיָּבֵי הַמִּיתוֹת וּבְעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ, וְהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה, אֲבָל בִּמְרֻבֵּי הַתַּקָּלוֹת יַזְהִיר עוֹד בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁלֹּא יִנָּצְלוּ מִיָּדֵנוּ, לֹא מִפְּנֵי מוֹרְאָם וְלֹא שֶׁנִּתֵּן לָהֶם רַחֲמִים. וְכָךְ הִזְכִּיר בַּמַּסֹּרֶת (דברים י"ג:ט'), וְאָמַר מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה (שמות כב יז), מִפְּנֵי הֱיוֹתָהּ רַבַּת הַמְהוּמָה הַמּוֹכֶרֶת רַבִּים בִּכְשָׁפֶיהָ; וְקִצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ (דברים כ"ה:י"ב), מִפְּנֵי כִּי הַפְּתָאִים יְהַלְלוּ אוֹתָהּ בִּהְיוֹתָהּ עוֹזֶרֶת לְבַעְלָהּ, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהַבּוּשֶׁת מָצוּי וְאֵין בּוֹ חֶסְרוֹן כִּיס; וְכֵן בְּעֵדִים זוֹמְמִין צִוָּה (דברים י"ט:כ"א) שֶׁלֹּא יְרַחֲמוּ עֲלֵיהֶם, בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה בְּעֵדוּתָם דָּבָר, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁתַּקָּלָתָם מְרֻבָּה:

וְטַעַם **וְטוֹב לָךְ**, כִּי בְּעוֹר הַדָּם הַנָּקִי מִצְוָה וְטוֹבָה גְּדוֹלָה לְךָ לְהַצִּיל מְמֻוָּת נַפְשֶׁךָ, כִּי הָרַחֲמָנוּת עַל הָרוֹצְחִים שְׁפִיכוּת דָּמִים מִידֵי הָרוֹצְחִים וּמִידֵי אֲחֵרִים הַמִּתְפָּרְצִים:

פסוק יד

לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֶךָ, אַזְהָרָה שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה תְּחוּם הַחֲלֻקָּה שֶׁחִלְּקוּ הַנְּשִׂיאִים אֶת הָאָרֶץ לַשְּׁבָטִים אוֹ לְיָחִיד מֵהֶם, וְעַל כֵּן אָמַר אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשׁוֹנִים, הֵם אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וּנְשִׂיאֵי הַמַּטּוֹת, וּלְכָךְ הִזְכִּיר בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל וְגוֹ'. וְטַעַם הַמִּצְוָה הַזֹּאת שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב אָדָם לוֹמַר, אֵין חֶלְקִי אֲשֶׁר נָתְנוּ לִי שָׁוֶה כְּמוֹ חֵלֶק חֲבֵרִי, כִּי טָעוּ הַחוֹלְקִים, אוֹ שֶׁיּוֹצִיא בְּלִבּוֹ לַעֲז עַל הַגּוֹרָלוֹת, וְלֹא יִהְיֶה זֶה בְּעֵינָיו גֶּזֶל כְּלָל, עַל כֵּן צִוָּה בְּכָאן שֶׁלֹּא יַחְלֹק אָדָם עַל הַחֲלָקָה הַהִיא וְלֹא יְשַׁנֶּה הַגְּבוּלִין כְּלָל, לֹא בַּסֵּתֶר וְלֹא בַּגָּלוּי. וְזוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת מִמָּה שֶׁצִּוָּה (במדבר כו נו) עַל פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לְמְעָט, וְאָמַר (שם לד יז) אֵלֶּה שְׁמוֹת

הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִנָּחֲלוּ לָכֶם וְגוֹ'. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ספרי שופטים קפח) שֶׁהוּא אַזְהָרָה לְעוֹקֵר תְּחוּמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ בָּאָרֶץ שֶׁעוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין, יִהְיֶה טַעַם **אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשׁוֹנִים**, שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה הַתְּחוּם הַיָּשָׁן בַּסֵּתֶר וְיֹאמַר בְּכָאן הָיָה מֵעוֹלָם. וְהִזְהִיר הַכָּתוּב בַּהוֹוָה, כִּי הַתְּחוּם הֶחָדָשׁ נָכָר וְיָדוּעַ הוּא וְאֵין אָדָם מְשַׁנֶּה אוֹתוֹ. וְגַם רַבּוֹתֵינוּ עַצְמָם הִזְכִּירוּ (שם), מִנַּיִן לְעוֹקֵר תְּחוּמִין שֶׁל שִׁבְטִים שֶׁעוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה, תַּלְמוּד לוֹמַר לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֶךָ, וְהוּא בֶּאֱמֶת פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא:

פסוק יח

וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד שֶׁקֶר הָעֵד, לֹא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב אֵיךְ יִוָּדַע שֶׁהוּא עֵד שֶׁקֶר, כִּי בִּהְיוֹת הָעִנְיָן בִּשְׁנֵי עֵדִים שֶׁמְּעִידִין עַל הַדָּבָר, אֲפִלּוּ יָבוֹאוּ מֵאָה וְיַכְחִישׁוּ אוֹתָם לֹא יִתְבָּרֵר שֶׁשֶּׁקֶר עָנוּ. וְלֹא נוֹכַל לוֹמַר שֶׁבָּא הָרוּג בְּרַגְלָיו, כִּי לֹא יֵאָמֵר בָּזֶה וְדָרְשׁוּ הַשּׁוֹפְטִים הֵיטֵב. וְעַל כֵּן בָּאָה הַקַּבָּלָה הַנֶּאֱמֶנֶת וּפֵרְשָׁה כִּי הַהַזְמָה תִּהְיֶה כְּשֶׁיֹּאמְרוּ, וַהֲלֹא בְּיוֹם פְּלוֹנִי עִמָּנוּ הֱיִיתֶם (מכות ה). וְהַטַּעַם מִפְּנֵי שֶׁהָעֵדוּת הַזּוֹ הִיא עַל גּוּפָם שֶׁל עֵדִים, וְהֵם אֵינָם נֶאֱמָנִים עַל עַצְמָם לוֹמַר לֹא עָשִׂינוּ כָּךְ, שֶׁהֲרֵי יְכוֹלִים הַלָּלוּ לוֹמַר עֲלֵיהֶם שֶׁהָרְגוּ אֶת הַנֶּפֶשׁ אוֹ שֶׁחִלְּלוּ אֶת הַשַּׁבָּת:

פסוק יט

כַּאֲשֶׁר זָמַם, וְלֹא כַּאֲשֶׁר עָשָׂה, מִכָּאן אָמְרוּ הָרְגוּ אֵין נֶהֱרָגִין, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים י"ט:י"ט) מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (מכות ה). וְהַטַּעַם בָּזֶה בַּעֲבוּר כִּי מִשְׁפַּט הָעֵדִים הַזּוֹמְמִין בְּגֶזֶרֶת הַשֹּׁלִיט, שֶׁהֵם שְׁנַיִם וּשְׁנַיִם, וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר יָבוֹאוּ שְׁנַיִם וְיָעִידוּ עַל רְאוּבֵן שֶׁהָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ, וְיָבוֹאוּ שְׁנַיִם אֲחֵרִים וְיָזִמּוּ אוֹתָם מֵעֵדוּתָם, צָוָה הַכָּתוּב שֶׁיֵּהָרְגוּ, כִּי בִּזְכוּתוֹ שֶׁל רְאוּבֵן שֶׁהָיָה נָקִי וְצַדִּיק בָּא הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה, אִלּוּ הָיָה רִשְׁעַ בֶּן מָוֶת לֹא הִצִּילוֹ הַשֵּׁם מִיַּד ב"ד, כַּאֲשֶׁר אָמַר (שמות כג ז) כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע. אֲבָל אִם נֶהֱרַג רְאוּבֵן, נַחְשֹׁב שֶׁהָיָה אֱמֶת כָּל אֲשֶׁר הֵעִידוּ עָלָיו הָרְאשׁוֹנִים, כִּי הוּא בַּעֲוֹנוֹ מֵת, וְאִלּוּ הָיָה צַדִּיק לֹא יַעַזְבֶנּוּ ה' בְּיָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים לז לג), ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ. וְעוֹד שֶׁלֹּא יִתֵּן ה' הַשּׁוֹפְטִים הַצַּדִּיקִים הָעוֹמְדִים לְפָנָיו לִשְׁפֹּךְ דַּם נָקִי, כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וּבְקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט. וְהִנֵּה כָּל זֶה מַעֲלָה גְּדוֹלָה בְּשׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַהַבְטָחָה שהקב"ה מַסְכִּים עַל יָדָם וְעִמָּהֶם בְּדָבָר הַמִּשְׁפָּט. וְזֶה טַעַם וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה' (דברים י"ט:י"ז), כִּי לִפְנֵי ה' הֵם עוֹמְדִים בְּבוֹאָם לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשּׁוֹפְטִים, וְהוּא יַנְחֵם בְּדֶרֶךְ אֱמֶת. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי מִזֶּה בְּסֵדֶר וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים (שמות כא ו):

פרק כ

פסוק א

כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְגוֹ' וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב וְגוֹ', זוֹ מִצְוָה מְחֻדֶּשֶׁת, אָמְרָה לָהֶם עַתָּה בְּבוֹאָם בַּמִּלְחָמוֹת. וְטַעַם **כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם**, יַזְהִירֵם שֶׁלֹּא יֵרַךְ לְבָבָם וְלֹא יִירְאוּ מִן הָאוֹיְבִים, וְיֹאמַר שֶׁלֹּא יִבְטְחוּ בָּזֶה בִּגְבוּרָתָם לַחְשֹׁב בְּלִבָּם גִּבּוֹרִים אֲנָחְנוּ וַאֲנָשֵׁי חַיִל לַמִּלְחָמָה, רַק שֶׁיְּשִׁיבוּ לִבָּם אֶל הַשֵּׁם וְיִבְטְחוּ בִּישׁוּעָתוֹ, וְיַחְשְׁבוּ כִּי לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ וְלֹא בְּשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה, כִּי רוֹצֶה ה' אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ. וְאָמַר לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם אֹיְבֵיכֶם, כִּי יַפִּילֵם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב. וְאָמַר לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם, שֶׁהֵם יִנָּצְלוּ בַּמִּלְחָמָה וְלֹא יִפָּקֵד מֵהֶם אִישׁ, כִּי יִתֵּן שֶׁיִּנָּצְחוּ אֶת אוֹיְבֵיהֶם וְיָמוּתוּ גַּם מֵהֶם רַבִּים כְּדֶרֶךְ הַמִּלְחָמוֹת, וְעַל כֵּן צָעַק יְהוֹשֻׁעַ בִּנְפֹל מֵהֶם בָּעֵי כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אִישׁ (יהושע ז ז-ט), כִּי בְּמִלְחֶמֶת מִצְוָה שֶׁלּוֹ לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיִּפֹּל מִשְׁעֶרֶת רֹאשָׁם אַרְצָה, כִּי לַה' הַמִּלְחָמָה. וְהִנֵּה הַכֹּהֵן שֶׁהוּא הָעוֹבֵד אֶת הַשֵּׁם יַזְהִירֵם בְּיִרְאָתוֹ וְיַבְטִיחֵם, אֲבָל הַשּׁוֹטְרִים יְדַבְּרוּ בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה, כִּי בְּדֶרֶךְ הָאָרֶץ בְּכָל הַמִּלְחָמוֹת יָמוּתוּ אֲנָשִׁים גַּם מִכַּת הַנוֹצָחִים. וְצִוָּה עַל הַשְּׁלֹשָׁה הָאֵלֶּה לְשׁוּב, כִּי לִבּוֹ עַל בֵּיתוֹ וְכַרְמוֹ וְעַל אִשְׁתּוֹ וְיָנוּס:

פסוק ו

וְטַעַם **וְלֹא חִלְּלוֹ**, שֶׁלֹּא בָּאָה הַשָּׁנָה הָרְבִיעִית, כִּי הַמְנָהָג בַּכֶּרֶם בְּבוֹא תְּבוּאָתוֹ שֶׁיְּחוּלּוּ שָׁם וְיֵלְכוּ בּוֹ בַּחֲלִילִים, וְצִוָּה הַכָּתוּב (ויקרא יט כד) שֶׁיִּהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים, שֶׁיְּהַלְלוּ אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד בַּשִּׂמְחָה הַהִיא. וְיִתְּכֵן שֶׁיִּהְיֶה פֵּרוּשׁ **וְלֹא חִלְּלוֹ**, שֶׁלֹּא עָשָׂאוֹ חֻלִּין, וְהוּא הַפִּדְיוֹן שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (מעשר שני פ"ה מ"ד), מִלְּשׁוֹן כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ ה' (מלאכי ב יא), וְלֹא יְחַלֵּל זַרְעוֹ (ויקרא כא טו):

פסוק ח

וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם וְאָמְרוּ מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא, עַל דַּעַת רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי (סוטה מד), כַּאֲשֶׁר הִבְטִיחַ הַכֹּהֵן שֶׁהַשֵּׁם יוֹשִׁיעֵם וְלֹא יִפָּקֵד מֵהֶם אִישׁ, רָאוּי שֶׁיִּבְטְחוּ בּוֹ הַצַּדִּיקִים, וְיַזְהִירוּ הַשּׁוֹטְרִים אֶת הַיְרֵאִים מֵעֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדָם, וּלְכָךְ תִּלְתָה לוֹ הַתּוֹרָה לַחְזֹר עַל בֵּיתוֹ וְכַרְמוֹ וְאִשְׁתּוֹ לְכַסּוֹת עַל הָאֲחֵרִים שֶׁחוֹזְרִין בִּשְׁבִיל הָעֲבֵרוֹת, וְיִהְיֶה טַעַם **פֶּן יָמוּת**, שֶׁהוּא יַחְשֹׁב בְּלִבּוֹ כֵּן וְיָנוּס. וְעַל דַּעַת רַבִּי עֲקִיבָא הוּא כְּמַשְׁמָעוֹ, כִּי מִי שֶׁיָּרֵא אַחַר הַבְטָחַת הַכֹּהֵן אֵינֶנּוּ בּוֹטֵחַ בַּה' כָּרָאוּי, וְלֹא יֵעָשֶׂה לוֹ הַנֵּס:

וְטַעַם **וְרַךְ הַלֵּבָב**, שֶׁאֵינוֹ בְּטִבְעוֹ לִרְאוֹת מַכַּת חֶרֶב וְהֶרֶג, כִּי **הַיָּרֵא** הוּא אֲשֶׁר לֹא יִבְטַח, וַיַּחְזִיר אוֹתוֹ מִפְּנֵי מְעוּט בִּטְחוֹנוֹ, **וְרַךְ הַלֵּבָב** מִפְּנֵי חֹלֶשׁ טִבְעוֹ כִּי יָנוּס אוֹ יִתְעַלֵּף. וְאָמְרוּ

בַּיְרוּשַׁלְמִי (סוטה פ"ח ה"ט) שֶׁכֻּלָּם צְרִיכִים לְהָבִיא וְרָאָיָה לְדִבְרֵיהֶם, כְּלוֹמַר שֶׁיְּבִיאוּ עֵדִים עַל הַבַּיִת וְעַל הַכֶּרֶם וְהָאִשָּׁה לִפְנֵי שַׁר הַצָּבָא, וְאָז יִתֵּן לוֹ רְשׁוּת לַחְזֹר. וְכֵן אָמְרוּ גַּם לְדַעַת רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, שֶׁצְּרִיךְ לְהָבִיא וְרָאָיָה עַל הָעֲבֵרָה שֶׁבְּיָדוֹ, וְלוּלֵי כֵּן הָיוּ מַרְבִּית הָעָם חוֹזְרִים בְּטַעֲנוֹת שֶׁקֶר. אֲבָל לְדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא בְּרַכּוּת הַלֵּב שֶׁאֵינֶנּוּ יָכוֹל לַעֲמֹד בְּקִשְׁרֵי הַמִּלְחָמָה וְלִרְאוֹת חֶרֶב שְׁלוּפָה, אָמַר שֶׁאֵין צָרִיךְ לְהָבִיא וְרָאָיָה, שֶׁעֲדָיו עִמּוֹ:

וְלֹא יִמַּס אֶת לְבַב אֶחָיו, עֲשָׂאוֹ בַּעַל הֲלָכוֹת גְּדוֹלוֹת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁלֹּא יְמַנַּע מִלְּשׁוּב שֶׁלֹּא יִמַּס אֶת לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ. וְהוּא כְּדֶרֶךְ וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ (שמות כא כח):

פסוק ט

וְצִוָּה **וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם**, כִּי הַתּוֹרָה תְּצַוֶּה בְּדֶרֶךְ הָאֶרֶץ וְתַעֲשֶׂה הַנְּסִים עִם יִרְאֵיו בְּהֶסְתֵּר. וְאֵין הַחֶפֶץ לְפָנָיו לְשַׁנּוֹת טִבְעוֹ שֶׁל עוֹלָם, זוֹלָתִי כַּאֲשֶׁר אֵין שָׁם דֶּרֶךְ בְּהַצָּלָה אַחֶרֶת, אוֹ לְהוֹדִיעַ שְׁמוֹ לְצָרָיו לְעִתִּים, כַּאֲשֶׁר הָיָה בְּקְרִיעַת יַם סוּף וְכַיּוֹצֵא בּוֹ:

פסוק י

כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ וְגוֹ', בְּמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּעִנְיָן (דברים כ':ט"ו), כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ':י'). כָּתַב הָרַב זֶה מִסְפָּרִי (שופטים קצט), שֶׁשָּׁנוּ שָׁם כַּלָּשׁוֹן הַזֶּה, בְּמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וְהַכַּוָּנָה לְרַבּוֹתֵינוּ בַּכָּתוּב הַזֶּה אֵינוֹ אֶלָּא לוֹמַר שֶׁהַפָּרָשָׁה בְּסוֹפָהּ תְּחַלֵּק בֵּין שְׁתֵּי הַמִּלְחָמוֹת, אֲבָל קְרִיאַת הַשָּׁלוֹם אַפִלּוּ בְּמִלְחֶמֶת מִצְוָה הִיא שֶׁחַיָּבִים לִקְרֹא לְשָׁלוֹם, אַפִלּוּ לִשְׁבָעָה עֲמָמִים, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה קָרָא לְשָׁלוֹם לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְלֹא הָיָה עוֹבֵר עַל עֲשֵׂה וְעַל לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁבַּפָּרָשָׁה, כִּי הַחֵרֶם תַּחֲרִימֵם (דברים כ':י"ז), וְלֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה (דברים כ':ט"ז). אֲבָל הֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּינֵיהֶם כַּאֲשֶׁר לֹא תַּשְׁלִים וְעָשְׂתָה מִלְחָמָה, שֶׁצִּוָּה הַכָּתוּב בְּרַחוֹקוֹת לְהַכּוֹת אֶת כָּל זְכוּרָהּ וּלְהַחֲיוֹת לָהֶם הַנָּשִׁים וְהַטַּף בַּזְּכָרִים, וּבְעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה צִוָּה לְהַחֲרִים גַּם הַנָּשִׁים וְהַטַּף. וְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמִדְרַשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים רַבָּה (ה יג), וְהוּא עוֹד בְּתַנְחוּמָא וּבַגְּמָרָא יְרוּשַׁלְמִי (שביעית פ"ו ה"א), אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַבִּי נַחְמָנִי, יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן קַיֵּם הַפָּרָשָׁה הַזּוֹ. מָה עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ, הָיָה שׁוֹלֵחַ פְּרוֹסְדִיטְגְּמָא בְּכָל מָקוֹם שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לִכְבֹּשׁ, וְהָיָה כּוֹתֵב בָּהּ, מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ לְהַשְׁלִים יָבוֹא וְיַשְׁלִים, וּמִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ לֵילֵךְ לוֹ יֵלֵךְ לוֹ, וּמִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה יַעֲשֶׂה מִלְחָמָה. הַגִּרְגָּשִׁי פָּנָה, הַגִּבְעוֹנִים שֶׁהִשְׁלִימוּ עָשָׂה לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שָׁלוֹם, שִׁלֹּשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים שֶׁבָּאוּ לְהִלָּחֵם הִפִּילָם הקב"ה וְכוּ'. וְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב בְּכֻלָּם (יהושע יא יט כ), לֹא הָיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי הַחִוִּי יֹשְׁבֵי גִּבְעוֹן אֶת הַכֹּל לָקְחוּ בַּמִּלְחָמָה כִּי מֵאֵת ה' הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת לִבָּם לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַחֲרִימָם, מִכְּלָל שֶׁאִם רָצוּ לְהַשְׁלִים הָיוּ מַשְׁלִימִים

עִמָּם. וְנִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ עוֹד בִּשְׁאֵלַת הַשָּׁלוֹם, שֶׁבָּעָרִים הָרְחוֹקוֹת נִשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וְשָׁיְהִיוּ לָנוּ לָמַס וְיַעַבְדוּנוּ, אֲבָל בְּעָרֵי (הערים) הָעַמִּים הָאֵלֶּה נִשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וּמִסִּים וְעַבְדוּת עַל מָנַת שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא לַעֲבֹד ע"ז. וְלֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת, שֶׁכְּבָר נֶאֱסַר לָנוּ בְּעוֹבְדֵי ע"ז (שמות כג לג), לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם. וְיִתָּכֵן שֶׁלֹּא נִצְטָרֵךְ לְהוֹדִיעַ לָהֶם רַק הַשָּׁלוֹם וְהַמִּסִּים וְהַשִּׁעְבּוּד, וְאַחֲרֵי שֶׁיִּהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִים לָנוּ נַגִּיד לָהֶם שֶׁאָנוּ עוֹשִׂים מִשְׁפָּטִים בע"ז וּבְעוֹבְדֶיהָ, בֵּין יָחִיד בֵּין רַבִּים. וְכֵן מָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן (דברים כ׳:י"ח), לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם, וְאָמְרוּ בְּסִפְרֵי (שופטים רב) הָא אִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה אֵינָן נֶהֱרָגִים, בְּשִׁבְעָת עַמִּים הוּא, וְהַתְּשׁוּבָה הוּא שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, לֹא שֶׁיִּתְגַּיְּרוּ לִהְיוֹתָם גֵּרֵי צֶדֶק. וּבְמַסֶּכֶת סוֹטָה אָמְרוּ (לה) שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹרָה עַל הָאֲבָנִים בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן, וְכָתְבוּ לְמַטָּה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת, הָא אִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה מְקַבְּלִים אוֹתָם. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ שָׁם לְהוֹדִיעַ לָאֻמּוֹת הַיּוֹשְׁבִים חוּץ מִגְּבוּלָם שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ לְהַחֲרִימָם אֶלָּא עַל אוֹתָן שֶׁבְּתוֹךְ הַגְּבוּלִים כְּדֵי שֶׁלֹּא יְלַמְּדוּ אוֹתָם מַעֲשֵׂה קִלְקוּלָם, אֲבָל אוֹתָם הַיּוֹשְׁבִים חוּצָה לָהּ אוֹמְרִים לָהֶם, אִם אַתֶּם חוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה נְקַבֵּל אֶתְכֶם, וְשֶׁבְּתוֹכָהּ אֵין מְקַבְּלִין אוֹתָם, שֶׁמֻּחֶמֶת יִרְאָה הֵם עוֹשִׂים, וְזֶה לְשׁוֹן הָרַב. וְאֵינוֹ נָכוֹן, כִּי בְּעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה, בָּהֶם אָמַר **לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם**, שֶׁאִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה אֵינָן נֶהֱרָגִין. וְכֵן אָמַר בָּהֶם (שמות כג לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם, הָא אִם עָזְבוּ אֶת אֱלֹהֵיהֶם מֻתָּרִין לֵשֵׁב שָׁם. וְזֶה הָעִנְיָן שֶׁעָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (מלכים א ט טו-כב), וְזֶה דְּבַר הַמַּס אֲשֶׁר הֶעֱלָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּיתוֹ וְאֶת הַמִּלּוֹא וְאֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלַ‍ִם וְגוֹ' כָּל הָעָם הַנּוֹתָר מִן הָאֱמֹרִי הַחִתִּי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי בְּנֵיהֶם אֲשֶׁר נוֹתְרוּ אַחֲרֵיהֶם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַחֲרִימָם וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה לְמַס עֹבֵד עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּמִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא נָתַן שְׁלֹמֹה עֶבֶד, וְהָעִנְיָן הַזֶּה כַּתּוֹרָה עָשָׂאוּ, כִּי קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁבַע מִצְוֹת, וְדָבָר בָּרוּר הוּא כִּי כֵּיוָן שֶׁנִּתָּנָם שְׁלֹמֹה עוֹשֵׂי מְלַאכְתּוֹ גְּבָרָה יָדוֹ עֲלֵיהֶם וְיָכוֹל הָיָה לְהַחֲרִימָם, אֶלָּא שֶׁהָיָה מֻתָּר לְקַיְּמָם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ׃

פסוק יא

לָמַס וַעֲבָדוּךָ, עַד שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם מִסִּים וְשִׁעְבּוּד, לְשׁוֹן רַבִּינוּ שְׁלֹמֹה. וּבְסִפְרֵי (שופטים ר), אָמְרוּ מְקַבְּלִין אָנוּ עֲלֵינוּ מִסִּים וְלֹא שִׁעְבּוּד, שִׁעְבּוּד וְלֹא מִסִּים, אֵין שׁוֹמְעִין לָהֶם, עַד שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם זוֹ וְזוֹ. וְעִנְיַן הַמִּסִּים, שֶׁיַּעֲלֶה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוֹ הַסַּנְהֶדְרִין מַס לִבְנוֹת בַּיִת לַמֶּלֶךְ וְעָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת אֲשֶׁר לוֹ, וְכֵן לִבְנְיַן בֵּית הַשֵּׁם. וְהַשִּׁעְבּוּד הוּא שֶׁיּוּכַל כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל לִקַּח מֵהֶם לַחְטֹב עֵצָיו וְלִשְׁאֹב מֵימָיו, וְנוֹתֵן לוֹ שָׂכָר הָרָאוּי. וְזֶה טַעַם **לָמַס עוֹבֵד**

הַכָּתוּב בִּשְׁלֹמֹה (מלכים א ט כא), שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם מִסִּים וְעַבְדוּת כְּדִין הַתּוֹרָה, לֹא כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (שופטים א כח) וַיְהִי כִּי חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם אֶת הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵשׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ, כִּי שָׁם אֵינֶנּוּ מַזְכִּיר עַבְדוּת אֲבָל כְּמֶלֶךְ שֶׁנּוֹתֵן שׂוֹחַד לְמֶלֶךְ תַּקִּיף מִמֶּנּוּ שֶׁלֹּא יִלָּחֵם בּוֹ. וְדַע כִּי עִנְיַן אַנְשֵׁי גִּבְעוֹן הָיָה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִין מִשְׁפָּטָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּקְרִיאַת הַשָּׁלוֹם, וְהִקְדִּימוּ קֹדֶם שֶׁתִּבֹּא לָהֶם פְּרוֹסְדִיטְגְמָא שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וּלְכָךְ אָמְרוּ (יהושע ט כד) וַנִּירָא מְאֹד לְנַפְשׁוֹתֵינוּ. אוֹ שֶׁלֹּא רָצוּ מִתְּחִלָּה לִשְׁמֹעַ לְדִבְרֵי יְהוֹשֻׁעַ, וּבְסוֹף פָּחֲדוּ וְעָשׂוּ עַצְמָם נָכְרִים, דִּכְתִיב (שם פסוקים ג ד) וְיֹשְׁבֵי גִבְעוֹן שָׁמְעוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי וַיַּעֲשׂוּ גַּם הֵמָּה בְּעָרְמָה, וְהָיָה מוֹעִיל לָהֶם עוֹד שֶׁלֹּא יִהְיוּ לָהֶם לַעֲבָדִים אֶלָּא יִהְיוּ עִמָּם בַּעֲלֵי בְּרִית, וּמִפְּנֵי זֶה הִקְפִּידוּ עֲלֵיהֶם וְהָיוּ נֶהֱרָגִין אִלְמָלֵא שְׁבוּעַת הַנְּשִׂיאִים, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה עֲלֵיהֶם לְקַבֵּל מִסִּים וְשִׁעְבּוּד כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְהֵם כָּרְתוּ לָהֶם בְּרִית לִהְיוֹתָם שָׁוִים לָהֶם וּבַעֲלֵי בְּרִית וְעוֹזְרִים זֶה לָזֶה בְּמִלְחֲמוֹתֵיהֶם, וְעָשׂוּ עִמָּהֶם שָׁלוֹם לְפִי שֶׁהָיוּ סְבוּרִין שֶׁהֵם עָרִים רְחוֹקוֹת מְאֹד מִן הָעַמִּים שֶׁאֵין דַּעְתָּם לָבֹא עֲלֵיהֶם כְּלָל. וּלְפִיכָךְ קִלֵּל אוֹתָם יְהוֹשֻׁעַ וְאָמַר (שם פסוק כג), וְעַתָּה אֲרוּרִים אַתֶּם, שֶׁהֵם מִן הָעַמִּים הָאֲרוּרִים אֲשֶׁר אֵרָרָם ה', וְעָשָׂה לָהֶם כַּמִּשְׁפָּט הָרָאוּי לְהֵעָשׂוֹת בָּהֶם לְקַיֵּם מָה שֶׁנֶּאֱמַר לְמַס וַעֲבָדוּךָ, שֶׁיִּהְיוּ חוֹטְבֵי עֵצִים וְשׁאֲבֵי מַיִם לְעֵדָה וּלְמִזְבַּח ה', וְהוּא הַמַּס וְהַשִּׁעְבּוּד כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי פֵּרוּשׁ וְהָיָה אִם שָׁלוֹם תַּעֲנֶךָּ, בְּעֵת הַקְּרִיאָה, אֲבָל אִם מֵאֲנוּ מִתְּחִלָּה שׁוּב אֵין מְקַבְּלִין אוֹתָם. וְהַגִּבְעֹנִים מֵאֲנוּ בַּפְּרוֹסְדִיטְגְמָא, וְלֹא הָיָה הַדִּין לְקַבְּלָם. וְהָרַב רַבִּי מֹשֶׁה כָּתַב (הל' מלכים פ"ו ה"ה) שֶׁהִקְפִּידוּ עֲלֵיהֶם מִפְּנֵי שֶׁכָּרְתוּ לָהֶם בְּרִית וַהֲרֵי הוּא אוֹמֵר (שמות כג לב) לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית. וְאֵינוֹ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי הַגִּבְעוֹנִים בְּוַדַּאי קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא לַעֲבֹד ע"ז, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (יהושע ט ט) בָּאוּ עַבְדֶּיךָ לְשֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ, וּלְכָךְ לֹא הֻצְרַךְ יְהוֹשֻׁעַ אַחֲרֵי כֵן לוֹמַר לָהֶם שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם, כֵּיוָן שֶׁכֵּן מֻתָּרִין הָיוּ בַּבְּרִית הַהוּא כְּמוֹ שֶׁהָיוּ מֻתָּרִין בִּישִׁיבַת הָאָרֶץ, שֶׁשִּׁתֵּיהֶן לֹא נֶאֶסְרוּ אֶלָּא קֹדֶם הִתְּשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות כג לג) פֶּן יַחֲטִיאוּ אוֹתְךָ לִי, וְכֵן אָמַר לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית. אֲבָל הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ:

פסוק יח

וְטַעַם אֲשֶׁר לֹא יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם, שֶׁיִּלַּמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲבֹד הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד בִּשְׂרֵפַת בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם וְכָל תּוֹעֲבַת ה' אֲשֶׁר שָׂנֵא, וַחֲטָאתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם, שֶׁהוּא הַזְהִיר אֶתְכֶם שֶׁלֹּא תֹאמַר, אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי (דברים י"ב:ל'). וְהִנֵּה הַתּוֹרָה הִזְהִירָה (שמות כג לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן יַחֲטִיאוּ אוֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ, וְהִיא אַזְהָרָה בַּעֲבוֹדָה זָרָה, כִּי אִם

תִּכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית יֵשְׁבוּ בְּאַרְצֶךָ, וְרַבִּים מֵהֶם יְפַתּוּךָ לַעֲבֹד ע"ז. וְכָאן הוֹסִיף לְבָאֵר שֶׁלֹּא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה, כִּי אֲפִלּוּ הַיָּחִיד הַנִּשְׁאָר בֵּינֵיכֶם לַעֲבֹד לְךָ יַזְכִּיר לְךָ עֲבוֹדָתָם לֵאלֹהֵיהֶם, וְאוּלַי תִּתְפַּתֶּה אַתָּה לַעֲשׂוֹת כֵּן לַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, וְתֶחֱטָא לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ:

פסוק יט

כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה, יָפֶה פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על דברים כ':י"ט) כִּי שִׁעוּר הַכָּתוּב כִּי מִמֶּנּוּ תֹּאכַל כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה וְאוֹתוֹ לֹא תִכְרֹת לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר. וְטַעַם כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה, כְּמוֹ כִּי נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל (דברים כ"ד:ו'). אֲבָל עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ב"ק צא) מָתַר לִכְרוֹת עֵץ מַאֲכָל לִבְנוֹת מָצוֹר, וְלֹא אָמְרָה תּוֹרָה רַק עֵץ אֲשֶׁר תֵּדַע כִּי לֹא עֵץ מַאֲכָל הוּא וְגוֹ', אֶלָּא לְהַקְדִּים וְלוֹמַר שֶׁאֵילַן סְרָק קוֹדֵם לְאִילַן מַאֲכָל. אִם כֵּן פֵּרוּשׁ הַפָּרָשָׁה לְדַעְתָּם שֶׁהַזְהִירָה תּוֹרָה לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ, לִכְרוֹת אוֹתָם דֶּרֶךְ הַשְׁחָתָה שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ הַמָּצוֹר, כְּמִנְהַג הַמַּחֲנוֹת. וְהַטַּעַם כִּי הַנִּלְחָמִים מַשְׁחִיתִים בָּעִיר וּסְבִיב הָאָרֶץ, אוּלַי יוּכְלוּ לָהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ג יט) וְכָל עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ וְכָל מַעְיְנֵי מַיִם תִּסְתֹּמוּ. וְאַתֶּם לֹא תַּעֲשׂוּ כֵן לְהַשְׁחִיתָהּ, כִּי תִבְטְחוּ בַּשֵּׁם שֶׁיִּתֵּן אוֹתָהּ בְּיֶדְכֶם, כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה הוּא, מִמֶּנּוּ תֹּאכַל וְתַחֲיֶה וּבוֹ תָּבוֹא הָעִיר מִפָּנֶיךָ בְּמָצוֹר, לוֹמַר אַתָּה תִּחְיֶה מִמֶּנּוּ אַחֲרֵי שֶׁתִּכְבֹּשׁ הָעִיר, וְגַם בְּהִיוֹתְךָ בַּמַּחֲנֶה לְבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר תַּעֲשֶׂה כֵן. וְטַעַם אוֹתוֹ תַּשְׁחִית וְכָרַתָּ, כִּי מֵתַר אַתָּה לִכְרוֹת אוֹתוֹ לִבְנוֹת הַמָּצוֹר וְגַם לְהַשְׁחִיתוֹ עַד רִדְתָּהּ, כִּי לִפְעָמִים תִּהְיֶה הַהַשְׁחָתָה צֹרֶךְ הַכִּבּוּשׁ, כְּגוֹן שֶׁיְּהוּ אַנְשֵׁי הָעִיר יוֹצְאִים וּמְלַקְּטִין עֵצִים מִמֶּנּוּ אוֹ נֶחְבָּאִים שָׁם בַּיַּעַר לְהִלָּחֵם בָּכֶם, אוֹ שֶׁהֵם לָעִיר לְמַחֲסֶה וּלְמִסְתּוֹר מֵאֵבֶן נֶגֶף:

פרק כא

פסוק ד

אֶל נַחַל אֵיתָן, קָשֶׁה, שֶׁלֹּא נֶעֱבַד, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"א:ד'). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (סוטה מו), שֶׁהוּא נֶאֱסָר לַחֲרֹשׁ וְלִזְרֹעַ בּוֹ לְעוֹלָם. אִם כֵּן הֵן אִזְהָרוֹת, שֶׁהַזּוֹרֵעַ אוֹ הָעוֹבֵד בּוֹ עוֹבֵר בַּלֹּאו הַזֶּה, וְהַטַּעַם אֲשֶׁר יוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶל נַחַל אֵיתָן, כִּי לֹא יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרַע לְעוֹלָם. וְטַעַם **וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי**, לֵאמֹר כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ (דברים כ"א:ח'), וְשִׁעוּר הַכָּתוּבִים וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הָהִיא הַקְּרֹבִים אֶל הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת יְדֵיהֶם וְעָנוּ וְאָמְרוּ. וְהָרְחִיצָה בְּמִקְצָת מִן הַנִּזְכָּרִים וְהָעֲנִיָּה בְּמִקְצָתָם, כְּדֶרֶךְ וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְגוֹ' (דברים י"ד:כ"ג). וְעִנְיַן הָעֲרִיפָה אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים כ"א:ז') שֶׁהַשֵּׁם צִוָּה לַעֲשׂוֹת כֵּן עַל הָעִיר הַקְּרוֹבָה, כִּי לוּלֵי שֶׁעָשׂוּ עֲבֵרָה כַּדּוֹמָה לָהּ לֹא נִזְדַּמֵּן שֶׁיֵּהָרֵג אָדָם קָרוֹב מֵהֶם, וּמַחְשְׁבוֹת ה' עָמְקוּ לְאֵין קֵץ אָצְלֵנוּ. אֲבָל

הָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנִּבְכָּרִים (ג מ) כִּי הַטַּעַם לְגָלוֹת עַל הָרוֹצֵחַ וּלְבַעֵר דָּמוֹ, בַּעֲבוּר שֶׁבְּרוֹב הַפְּעָמִים יִהְיֶה הָרוֹצֵחַ מִן הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶחָלָל, וּכְשֶׁיֵּצְאוּ הַזְּקֵנִים וְיִתְעַסְּקוּ בַּמְּדִינָה הַהִיא, וְזִקְנֵי הָעִיר הַהִיא יָעִידוּ לִפְנֵי הַבּוֹרֵא שֶׁלֹּא הִתְרַשְּׁלוּ בְּתִקּוּן הַדְּרָכִים וּשְׁמִירָתָם, וְשֶׁאֵינָם יוֹדְעִים מִי הָרַג אֶת זֶה, וּכְשֶׁיֵּחָקֵר הָעִנְיָן יֵאָסְפוּ הַזְּקֵנִים וְיָבִיאוּ הָעֶגְלָה, יַרְבּוּ בְּנֵי אָדָם לְדַבֵּר בּוֹ, אוּלַי יִגָּלֶה הַדָּבָר. וּכְבָר אָמְרוּ (ירושלמי סוטה פ"ט ה"א) שֶׁאֲפִלּוּ תָּבוֹא שִׂפְחָה וְתֹאמַר, פְּלוֹנִי הוּא הָרוֹצֵחַ, לֹא תֵּעָרֵף. וְאִם יְוַדַּע הָרוֹצֵחַ וְיַחֲרִישׁוּ מִמֶּנּוּ וְיָעִידוּ הַבּוֹרֵא עַל נַפְשׁוֹתָם כִּי לֹא יְדָעוּהוּ, יִהְיֶה בָּזֶה זְדוֹן גָּדוֹל, וְכָל הַשּׁוֹמֵעַ שֶׁמֶץ דָּבָר בָּעִנְיָן יָבוֹא וְיַגִּיד וְיִתְפָּרְסֵם הַדָּבָר, וְיֵהָרֵג אוֹ עַל יְדֵי ב"ד אוֹ הַמֶּלֶךְ אוֹ גּוֹאֵל הַדָּם. וְיִתְחַזֵּק הָעִנְיָן בִּהְיוֹת הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תֵּעָרֵף בּוֹ הָעֶגְלָה לֹא יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרַע לְעוֹלָם, יַכִּירוּ בּוֹ רוֹאָיו וִידַבְּרוּ בּוֹ. וְהִנֵּה לְפִי הַטַּעַם הַזֶּה יֵשׁ בַּתַּחְבּוּלָה הַזּוֹ תּוֹעֶלֶת, אֲבָל הַמַּעֲשֶׂה אֵינֶנּוּ נִרְצֶה בְּעַצְמוֹ. וְהָיָה רָאוּי עוֹד שֶׁיֵּעָשֶׂה בְּשָׂדֶה טוֹב רָאוּי לִזְרִיעָה, שֶׁיַּכִּירוּ בּוֹ רוֹאָיו, כִּי בָּנַחַל אֵיתָן לֹא יִוָּדַע מַדּוּעַ לֹא יֵעָבֵד בּוֹ. וּלְפִי דַּעְתִּי יֵשׁ בּוֹ טַעַם כְּעִנְיַן הַקֶּרְבָּנוֹת הַנַּעֲשִׂים בַּחוּץ, שֶׁעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ וּפָרָה אֲדֻמָּה, וּלְפִיכָךְ מָנוּ חֲכָמִים עֶגְלָה עֲרוּפָה מִכְּלַל הַחֻקִּים:

פסוק יא

אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, דִּבֵּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה. וּבְסִפְרֵי (תצא ה), מִנַּיִן אֲפִלּוּ כְּעוּרָה, ת"ל וְחָשַׁקְתָּ בָהּ אע"פ שֶׁאֵינָהּ יְפַת תֹּאַר. ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים כ"א:י"א), יְפַת תֹּאַר, בְּעֵינָיו. וְהִנֵּה הוּא דָּבֵק עִם וְרִאיָתָ. וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב וְחָשַׁקְתָּ בָהּ, שֶׁלֹּא יִתְיָרֵנָּה לוֹ רַק מִפְּנֵי הַחֲשֶׁק בִּהְיוֹת יִצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו, אֲבָל אִם מוֹצֵא בְּעַצְמוֹ שֶׁאֵין לוֹ חֵשֶׁק בִּבְעִילָתָהּ אֶלָּא שֶׁהוּא רוֹצֶה לָקַחַת לוֹ אִשָּׁה, לֹא יִשָּׂא לְזוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (שם), וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הֲרֵי זוֹ לְאַבָּא הֲרֵי זוֹ לְאָחִי. וּבַגְּמָרָא (קידושין כב א), שֶׁלֹּא יִקַּח שְׁתֵּי נָשִׁים, אַחַת לִבְנוֹ וְאַחַת לוֹ, אַחַת לְאָבִיו וְאַחַת לוֹ. וְהָאִסּוּר בְּאוֹתָהּ שֶׁל בְּנוֹ אֲפִלּוּ לְבַדָּהּ:

פסוק יב

וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ, תְּגַדְּלֵם כְּדֵי שֶׁתִּתְנַוֵּל, לְשׁוֹן רַשִּׁ"י (רש"י על דברים כ"א:י"ב), כְּדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא (יבמות מח), וְכֵן פֵּרֵשׁ אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים כ"א:י"ב). וְהִנֵּה לְדַעְתָּם יִהְיֶה **וְעָשְׂתָה**, כְּמוֹ וְעָשָׂת אֶת הַתְּבוּאָה (ויקרא כה כא), כִּי הַצְּמִיחָה תִּקָּרֵא עֲשִׂיָּה. אֲבָל בְּסִפְרֵי (תצא ז) אָמַר רְאֵיָה לִדְבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְלֹא עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא עָשָׂה שְׂפָמוֹ (שמואל ב יט כה), וְהִיא רְאֵיָה גְּדוֹלָה. לְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר כִּי כָּל אֵלֶּה מִשְׁפְּטֵי אֲבֵלוּת, וְהַכֹּל נִמְשָׁךְ אֶל וּבָכְתָה אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ (דברים כ"א:י"ג), וְצִוָּה שֶׁתִּתְגַּלַּח רֹאשָׁהּ כְּדֶרֶךְ הָאֲבֵלוּת, כְּעִנְיָן וַיָּגֶז אֶת רֹאשׁוֹ (איוב א כ) דְּאִיּוֹב, וְכֵן גָּזִי נִזְרֵךְ (ירמיהו ז כט), וְכֵן קְצִיצַת הַצִּפָּרְנַיִם אֲבֵלוּת כְּגִלּוּחַ הָרֹאשׁ, וְאָמַר וְהֵסִירָה אֶת שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ, כְּלוֹמַר

תִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אֵבֶל, וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ כְּאַלְמָנָה, וְלֹא תֵצֵא חוּץ כְּלָל, וּבָכְתָה אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ, וְתַעֲשֶׂה כָּל זֶה יֶרַח יָמִים, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הָאֲבֵלִים. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ספרי תצא יא) שֶׁאוֹמְרִים שֶׁהַכֹּל לְכַעֵר אֶת יַפְיָהּ, צִוָּה שֶׁתְּסִיר הַבְּגָדִים הַנָּאִים מֵעָלֶיהָ, שֶׁהַגּוֹיִם אֲרוּרִים הֵם בְּנוֹתֵיהֶם מִתְקַשְּׁטוֹת בַּמִּלְחָמָה כְּדֵי לִזְנוֹת אַחֲרֵיהֶן, וּתְגַלַּח אֶת רֹאשָׁהּ, שֶׁהוּא נִוּוּל גָּדוֹל, וְתָקֵץ הַצִּפָּרְנַיִם, כִּי מִנְהַג הַנָּשִׁים לְגַדֵּל אוֹתָם וּלְצָבְעָם בְּמִינֵי הַפּוּךְ וְהַצִּבְעוֹנִים, וְיִקְרָא הַכָּתוּב הַקְּצִיצָה עֲשִׂיָּה, בַּעֲבוּר כִּי שְׂעַר הָרַגְלַיִם וְהַשָּׂפָם גַּם הַצִּפָּרְנַיִם לְגָדְלָם יִקָּצְצוּ אוֹתָם. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי כִּי הוּא לְשׁוֹן מְקֻצָּר, הִרְגִּילוּ לְקַצֵּר בְּדָבָר הַמּוּבָן, וְטַעְמוֹ לֹא עָשָׂה אֶת רַגְלָיו וְאֶת שְׂפָמוֹ הַמַּעֲשֶׂה הַנַּעֲשֶׂה בָּהֶם, יִרְמֹז לְגִלּוּחַ שְׂעַר הָרַגְלַיִם וְהַשָּׂפָם אוֹ לִרְחִיצַת הָרַגְלַיִם עַצְמָן, וְכֵן דַּעַת יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל שֶׁאָמַר, לֹא שָׂטַף יָת רַגְלֵיהּ וְלָא סַפַּר שְׂפָמֵהּ, וְכֵן וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ, מַעֲשֶׂה הַצִּפָּרְנַיִם. וְהַמְפָרְשִׁים (עיין רש"י בראשית א ז) אָמְרוּ כִּי טַעַם עֲשִׂיָּה, תִּקּוּן, וְכֵן וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ (שם יח ז). וְהַטַּעַם בַּפָּרָשָׁה הַזּוֹ מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִתְגַּיֶּרֶת בְּעַל כָּרְחָהּ, וְאֵין שׂוֹאֲלִין אוֹתָהּ אִם תַּחְפֹּץ לַעֲזֹב דָּתָהּ וּלְהִתְיַהֵד כַּאֲשֶׁר נַעֲשָׂה בַּגֵּרִים, אֲבָל יֹאמַר לָהּ הַבַּעַל שֶׁתִּשְׁמֹר תּוֹרַת יִשְׂרָאֵל בְּעַל כָּרְחָהּ וְתַעֲזֹב יִרְאָתָהּ. וְזֶה טַעַם וּבָכְתָה אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ, כִּי תַּעֲזֹב אֶת עַמָּהּ וְאֶת אֱלֹהֶיהָ. וְהוּא מִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא, אֵין אָבִיהָ אֶלָּא עֲבוֹדָה זָרָה, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ב כז), אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי. וְהַכְּלָל כִּי הִיא מִתְאַבֶּלֶת עַל עֲזִבָתָהּ אֶת דָּתָהּ וְתִהְיֶה לְעַם אֶחָר. וְיִתָּכֵן שב"ד מַטְבִּילִין אוֹתָהּ בְּעַל כָּרְחָהּ, כְּמוֹ שֶׁעוֹשִׂים בָּעֲבָדִים. וּמִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ מִתְיַהֶדֶת כַּמִּשְׁפָּט הִרְחִיק אוֹתָהּ הַכָּתוּב כָּל הַזְּמַן הַזֶּה. וְטַעַם הָאֲבֵלוּת וְהַבְּכִי עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ כְּדֵי שֶׁתִּתְנַוֵּל, אוּלַי יַעֲבֹר חִשְׁקוֹ מִמֶּנָּה. ור"א אָמַר כִּי נָתְנָה לָהּ הַתּוֹרָה זְמַן כְּמִשְׁפַּט הַבּוֹכִים עַל מֵת, לִכְבוֹד אָבִיהָ וְאִמָּהּ שֶׁמֵּתוּ בַּמִּלְחָמָה. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבֻכִים (ג מא), לְחֻמְלָה עָלֶיהָ, שֶׁתִּמְצָא מָנוֹחַ לְנַפְשָׁהּ, כִּי יֵשׁ לָעֲצָבִים מָנוֹחַ וְהַשְׁקֵט בִּבְכִיָּתָם וְאֶבְלָם, וּבִזְמַן הַהוּא לֹא יַכְרִיחֶנָּה לְהַנִּיחַ דָּתָהּ וְלֹא יִבָּעֲלֶנָּה. וְעַל דַּעְתִּי אֵין הַפְּנַאי לַחְמֹל עָלֶיהָ, רַק שֶׁיֵּעָקֵר שֵׁם ע"ז מִפִּיהָ וּמִלִּבָּהּ, וּלְכִבּוֹת עוֹד גַּחֶלֶת הַנִּדּוּד וְהַפְּרוּד מֵאָבִיהָ וּמֵאִמָּהּ וּמֵעַמָּהּ, שֶׁאֵין הָגוּן לִשְׂכַּב עִם אִשָּׁה אֲנוּסָה וּמִתְאַבֶּלֶת, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (נדרים כ) בְּמַמְזֵרִים, בְּנֵי גְּרוּשַׁת הַלֵּב, וְכָל שֶׁכֵּן זֹאת הַצּוֹעֶקֶת בְּלִבָּהּ לֵאלֹהֶיהָ לְהַצִּילָהּ וְלַהֲשִׁיבָהּ אֶל עַמָּהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר יוֹדִיעוּהָ שֶׁנִּכְרִיחֶנָּה לַעֲזֹב אֶת עַמָּהּ וּמוֹלַדְתָּהּ וְתִתְיַהֵד, נֹאמַר לָהּ, תִּתְנַחֲמִי עַל אָבִיךְ וְעַל אִמֵּךְ וְעַל אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ, כִּי לֹא תוֹסִיפִי לִרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם, אֲבָל תִּהְיִי אִשָּׁה לַאֲדוֹנַיִךְ כְּדַת מֹשֶׁה וְיהוּדִית. וְהִנֵּה אָז נִתַּן לָהּ זְמַן שֶׁתִּבְכֶּה וְתִתְאַבֵּל כְּמִשְׁפַּט הַמִּתְאַבְּלִים, לְהַשְׁקִיט מִמֶּנָּה צַעֲרָהּ וּתְשׁוּקָתָהּ, כִּי בְּכָל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וְנָחוּם אַחֲרֵי כֵן. וְהִנֵּה בַּזְּמַן הַזֶּה לָקְחָה עֵצָה בְּנַפְשָׁהּ עַל הַגֵּרוּת, וְנֶעֱקַר קְצָת מִלִּבָּהּ ע"ז שֶׁלָּהּ וְעַמָּהּ וּמוֹלַדְתָּהּ, כִּי נִחָמָה עֲלֵיהֶם וְדָבְקָה

בָּאִישׁ הַזֶּה שֶׁיְּדָעָה כִּי תִהְיֶה אֵלָיו, וְהֵרְגָלָה עִמּוֹ. וּלְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב וְהָבֵאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ, וְדָרְשׁוּ (ספרי ז) בֵּיתְךָ וְלֹא אֶל בַּיִת אַחֵר, וְכֵן וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ, שֶׁתִּשֵּׁב כָּל הַזְּמַן הַזֶּה בַּבַּיִת שֶׁהוּא מְשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ (שם ט), אוּלַי תַּחְפֹּץ וְתִתְרַצֶּה בּוֹ. וְעַל הַכְּלָל כִּי זֶה כֻּלּוֹ בַּעֲבוּר הַהֶרְחֵק, אֲבָל אִם רָצְתָה לְהִתְגַּיֵּר בְּחֻפָּץ נַפְשָׁהּ בְּבֵית דִּין כַּמִּשְׁפָּט הֲרֵי הִיא מֻתֶּרֶת מִיָּד, גַּם לוֹ גַּם לְאָבִיו וּלְאָחִיו. וְכָךְ אָמְרוּ בְּפֶרֶק הַחוֹלֵץ (יבמות מז) וּבָטְלָה אֶת אֲבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ יֶרַח יָמִים, בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים שֶׁלֹּא קִבְּלָה עָלֶיהָ, אֲבָל קִבְּלָה עָלֶיהָ מַטְבִּילָהּ וּמֻתֶּרֶת מִיָּד. וְאֶפְשָׁר כִּי בְּכָל הַשְּׁבוּיוֹת בַּמִּלְחָמָה נַעֲשָׂה כַּתּוֹרָה הַזֹּאת, כִּי מִפְּנֵי הַיִּרְאָה תֹּאמַרְנָה לְהִתְגַּיֵּר. וְאָמַר (דברים כ"א:י"ד) וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ, שֶׁתַּעֲשֶׂה כִּרְצוֹנָהּ, וְלֹא נַכְרִיחֶנָּה לִשְׁמוֹר דַּת מֹשֶׁה וִיהוּדִית, כִּי הַמִּתְגַּיֶּרֶת בְּרָצוֹן נַכְרִיחַ אוֹתָהּ לִשְׁמֹר הַתּוֹרָה, וְאִם תְּחַלֵּל הַשַּׁבָּת תִּסָּקֵל, וְאִם תֹּאכַל הַחֲזִיר תִּלָּקֶה כְּדִין יִשְׂרָאֵל הַמְּשְׁתַּמֵּד, וְגַם זֹאת אִם הוֹדִית בְּפִיהָ הַגֵּרוּת בְּלֹא הֶכְרֵחַ לֹא נְשַׁלַּח אוֹתָהּ לְנַפְשָׁהּ, שֶׁאֲפִלּוּ נַחְשֹׁב שֶׁהָיְתָה גֵּרוּתָהּ מִפְּנֵי הַיִּרְאָה דִּינָהּ כְּיִשְׂרְאֵלִית גְּמוּרָה, שֶׁכְּבָר הֶעֱלִינוּ (יבמות כד) הֲלָכָה כֻּלָּם גֵּרִים הֵם:

פסוק יג

וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ, אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (תצא יג), אֵין לְךָ בָּהּ אֶלָּא מִצְוַת בְּעִילָה. נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שֶׁאֵין קִדּוּשֵׁי כֶּסֶף וּשְׁטָר תּוֹפְסִין בָּהּ, וְגַם הַבְּעִילָה לֹא לְשֵׁם קִדּוּשִׁין, שֶׁדִּינָהּ עֲדַיִן כְּגוֹיָה שֶׁאֵין קִדּוּשִׁין תּוֹפְסִין בָּהּ, אֶלָּא שֶׁיַּתִּיר לוֹ הַכָּתוּב בְּעִילָתָהּ. וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה, יוֹרֶה שֶׁהִיא אִשְׁתּוֹ גְּמוּרָה, וְאִם זָנְתָה תַּחְתָּיו תִּדּוֹן כְּאֵשֶׁת אִישׁ. וְכָךְ אָמְרוּ בַּגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת קִדּוּשִׁין (קידושין כ"ב), וְלָקְחָתָּ לְךָ לְאִשָּׁה, לְקִדּוּחִין יֵשׁ לְךָ בָּהּ, כְּלוֹמַר אַחַר הַמַּעֲשִׂים הַלָּלוּ. וּבְסִפְרֵי (שם), וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעִנָּתָהּ לֹא יִגְרָע. א"כ הֵיא אִשְׁתּוֹ לְגַמְרֵי, כִּי הַתּוֹרָה הִקְנָתָה אוֹתָהּ לוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֵרָאֶה שֶׁאָסוּר לְבָעֵל אוֹתָהּ עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת, וְזֶה טַעַם וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ. וּמָה שֶׁאָמַר וְחָשַׁקְתָּ בָּהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה, שֶׁיִּקָּחֶנָּה לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחַר הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְצַוֶּה, וְכֵן וְאָקַח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה (בראשית יב יט). אֲבָל בַּגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת קִדּוּשִׁין (קידושין כ"א) אָמְרוּ שֶׁהוּא מֻתָּר לְבוֹא עָלֶיהָ בִּיאָה רִאשׁוֹנָה, וְזֶהוּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה, וְדָרְשׁוּ (שם כב), וְהָבֵאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ, מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יִלְחָצֶנָּה בַּמִּלְחָמָה. יְחַבְּרוּ אוֹתָהּ לְמַעְלָה, וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה כְּשֶׁתְּבִיאֶנָּה אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ, וְהִנֵּה הוּא שׁוֹבֶה אוֹתָהּ בַּמִּלְחָמָה וּמְבִיאָהּ אֶל בֵּיתוֹ וְאֶל עִירוֹ, וּבוֹעֵל אוֹתָהּ לִשְׁבֹּר אֶת לִבּוֹ הַזּוֹנָה, וְאַחֲרֵי הַבִּיאָה הָרִאשׁוֹנָה תֹּאסַר עָלָיו עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה לָהּ אֵת כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת. וְזֶה דֶּרֶךְ הַגְּמָרָא בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים. אֲבָל רָאִיתִי בַּיְרוּשַׁלְמִי בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (עי' ירושלמי מכות ב ו), רַבִּי יוֹחָנָן שָׁלַח לְרַבָּנִין דְּתַמָּן, תְּרֵין מֵילִין אַתּוּן אָמְרִין בְּשֵׁם רַב וְלֵית אִנּוּן כֵּן. אַתֶּם אוֹמְרִים בְּשֵׁם רַב, יְפַת תֹּאַר לֹא הֻתְּרָה

אֶלָּא בְּעִילָה רִאשׁוֹנָה בִּלְבַד, וַאֲנִי אוֹמֵר לֹא בְּעִילָה רִאשׁוֹנָה וְלֹא שְׁנִיָּה אֶלָּא לְאַחַר כָּל הַמַּעֲשִׂים הַלָּלוּ, וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ, אַחַר כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלּוּ. וְזֶהוּ מַשְׁמָעוּתוֹ שֶׁל מִקְרָא:

פסוק יד

וְשִׁלַּחְתָּהּ לָנַפְשָׁהּ, אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (תצא יד), וְלֹא לְבֵית אָבִיהָ. וְלֹא יָדַעְתִּי אִם לוֹמַר שֶׁהִיא יְהוּדִית וְאֵין מַנִּיחִין אוֹתָהּ לַעֲזֹב תּוֹרַת יִשְׂרָאֵל וְלָשׁוּב אֶל עַמָּהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ, אוֹ לוֹמַר שֶׁלֹּא יְשַׁלְּחֶנָּה לְבֵית אָבִיהָ עַל יְדֵי שְׁלוּחִים כִּי יְסַיֵּעַ יְדֵי עוֹבְרֵי עֲבֵרָה, אֲבָל הוּא יוֹצִיאֶנָּה מִבֵּיתוֹ לָגוּר בַּאֲשֶׁר תִּמְצָא, כִּי אוּלַי תִּשְׂאֵר בָּאָרֶץ וְתֵלֵךְ אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים וְתִנָּשֵׂא לְאֶחָד מֵהֶם. וְהִנֵּה כֵּיוָן שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר שֶׁיְּשַׁלְּחֶנָּה לְנַפְשָׁהּ וּמִזְהִיר שֶׁלֹּא יִמְכְּרֶנָּה בְּכֶסֶף וְלֹא יִתְעַמֵּר בָּהּ כְּשִׁפְחָה, נִלְמוֹד שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה מִמֶּנּוּ גֵּט, אֲבָל הַכָּתוּב עָשָׂה אוֹתָהּ אֵשֶׁת אִישׁ בִּהְיוֹתָהּ עִמּוֹ, וְכַאֲשֶׁר יִשָּׁנָא אוֹתָהּ יְשַׁלְּחֶנָּה כַּאֲנוּסָה. וְיִתָּכֵן כִּי טַעַם הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁאִם יִבְעָלֶנָּה וְיַחְפֹּץ בָּהּ תִּהְיֶה לוֹ לְאִשָּׁה, אֲבָל אִם יִבְעָלֶנָּה וְלֹא תִּהְיֶה עֲרֻבָה עָלָיו וְלֹא יַחְפֹּץ בָּהּ, כְּעִנְיַן אַמְנוֹן עִם תָּמָר (שמואל ב יג טו), יְשַׁלְּחֶנָּה לְנַפְשָׁהּ. וְהַכֹּל תָּלוּי בַּבְּעִילָה הַזֹּאת, כִּי אִם אַחֲרֵי בְּעִילָתָהּ תַּעֲמֹד עִמּוֹ יָמִים וְיָבֹא עָלֶיהָ, אִם יַחְזֹר וְיִשָּׁנָא אוֹתָהּ כְּאִישׁ אֲשֶׁר יִשָּׂנָא אֶת אִשְׁתּוֹ, כְּבָר נַעֲשֵׂית אִשְׁתּוֹ, וְהִנֵּה הִיא יְהוּדִית וּמִתְגָּרֶשֶׁת בְּגֵט:

לֹא תִתְעַמֵּר בָּהּ, כְּמוֹ וְהִתְעַמֵּר בּוֹ וּמְכָרוֹ (דברים כ"ד:ז'). וַעֲשָׂאוֹ אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים כ"א:י"ד) לְשׁוֹן סְחוֹרָה, וְרַבּוֹתֵינוּ בְּסִפְרֵי (תצא טז) וּבַגְּמָרָא (סנהדרין פה) יַעֲשׂוּ אוֹתָם לְשׁוֹן שִׁמּוּשׁ. וְהִנֵּה הוּא לְשׁוֹן אַזְהָרָה, שֶׁלֹּא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ כְּשִׁפְחָה כְּלָל, וְאִם נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לוֹקֶה. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי לְפִי פְּשׁוּטוֹ כִּי לֹא תִתְעַמֵּר הוּא כְּמוֹ לֹא תִתְאַמֵּר, מִלְּשׁוֹן יִתְאַמְּרוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן (תהלים צד ד), וְכֵן אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם (דברים כ"ו:י"ז), וְכֵן וּבְכֻבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ (ישעיהו סא ו) בְּחִלּוּף הָאָל"ף בְּיו"ד, וְכֻלָּם רוֹמְמוּת וּגְדֻלָּה: הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם, רוֹמַמְתָּ וְגִדַּלְתָּ אוֹתוֹ לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים; הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם (דברים כ"ו:י"ח), רוֹמֵם וְגַדֵּל אוֹתְךָ עַל כָּל הָעַמִּים לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה; וְכֻלָּם נִגְזְרוּ מִן בְּרֹאשׁ אֶמִּיר (ישעיהו יז ו). יֹאמַר לֹא תִתְרוֹמֵם וְתִתְגַּדֵּל בָּהּ לִהְיוֹת אַתָּה אֲדוֹנֶיהָ לְמָכְרָהּ וּלְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ כְּשִׁפְחָה. וְכֵן יִקָּרְאוּ בְּעַרְבִי הָאֲדוֹן אֲמִיר, וְשִׁמּוּשׁ הָעַי"ן וְהָאֶל"ף כְּאֶחָד מָרְגַּל בַּלָּשׁוֹן, פְּדֵעֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת (איוב לג כד), פְּדָאֵהוּ, כְּמוֹ שֻׁפַּרְשְׁתִּי (במדבר יב ד) בְּמִלַּת פָּתַע, וְכֵן מַעֲשֵׂה צַעֲצוּעִים (דהי"ב ג י), כְּמוֹ בְּאָל"ף, מִן הַצָּאֲצָאִים וְהַצְּפִעוֹת (ישעיהו כב כד), הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת, כִּי תַּרְגּוּם כְּרוּבִים כְּרָבְיָא, וּבִלְשׁוֹן חֲכָמִים עוֹמְדוֹת אוֹמְדוֹת, בְּקִיאִין בְּקִיעִין, עֲדַיִן אֲדַיִן, עוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין אָרְכֵי, עָרִיס אָרִיס, וְשָׁנִינוּ (שבת עו) חָלָב כְּדֵי גְּמִיעָה, וְשָׁאֲלוּ בַּגְּמָרָא (שם עז) גְּמִיעָה אוֹ גְּמִיאָה, וְתִרְצוּ הַגְּמִיאִינִי נָא מְעַט מַיִם (בראשית כד יז), ואעפ"כ אוֹמְרִים מִמֶּנּוּ מְגַמֵּעַ,

לֹא יְגַמֵּעַ וּפוֹלֵט אֶבֶל מְגַמֵּעַ וּבוֹלֵעַ (שם קיא), וּבְמִשְׁנָה בְּמַסֶּכֶת כֵּלִים בַּתּוֹסֶפְתָּא שָׁנִינוּ מַרְדָּא בְּמָקוֹם מַרְדֵּעַ, וְאֵין מַקְפִּידִין כְּלָל בְּחִלּוּף שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת הַלָּלוּ, וְכֵן בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים כ"א:י"ד) לֹא תִתְעַמֵּר בָּהּ, לֹא תִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ, בִּלְשׁוֹן פַּרְסִי קוֹרִין לַעֲבוֹדָה וְשִׁמּוּשׁ עֲמִירָה, מִיסוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן לְמַדְתִּי זֹאת. וְזֶה אֱמֶת, שֶׁכֵּן רָאִיתִי בַּיְרוּשַׁלְמִי, תַּמָּן צָוְחִין לְפָעֲלָא טָבָא עֲמִירָא, בְּפֶרֶק אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא (שבת פ"ט ה"א) וּבְפֶרֶק כָּל הַצְּלָמִים (ע"ז פ"ג ה"ו), וּמֻרְגָּל הוּא אַף בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּמְגִלַּת שׁוֹשָׁן, וְשַׁדַּר מַלְכָּא דְּאַתּוּר עַל כֹּלְהוֹן עֲמִירָה דְנִינְוֵה, וְעַל כָּל דְּעָמְרִין עַל יַד יַמָּא, וְעַל עֲמוּר דְּכַרְמְלָא וּדְגִלְעָד, וְאַהְפִּיכוּ פִּתְגָמָא דִּנְבוּכַדְנֶצַּר כֹּלְהוֹן עֲמוּרַיָּא דְּאַרְעָא וְלָא תִדְחֲלוּן מִנֵּהּ. וְכֵן בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים בַּסֵּפֶר הַהוּא יִקָּרְאוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ **עֲמוּרֵי אַרְעָא**, כְּלוֹמַר הַנַּעֲבָדִים לָאָרֶץ וְהַמִּשְׁתַּמְּשִׁין בָּהּ, אוֹ שֶׁצִּוָּה מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וְהֵם הַנִּקְרָאִים **עַבְדֵי הָאָרֶץ**, כִּי הֵם הַנַּעֲבָדִים לַמֶּלֶךְ בְּמִלְחֲמוֹתָיו, הֵם אַנְשֵׁי מִלְחַמְתּוֹ וּפָרָשָׁיו, כִּלְשׁוֹן עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר (בראשית יד ד), וְעָבְדוּ בוֹ גּוֹיִם רַבִּים (ירמיהו כז ז):

תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ, אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (תצא טז) אֲפִלּוּ לְאַחַר מַעֲשֶׂה יְחִידִי. וְהוּא מָה שֶׁהִזְכִּירָנוּ (רמב"ן על דברים כ"א:י"ג), שֶׁהֵם סְבוּרִים שֶׁמֻּתָּר לָבֹא עָלֶיהָ בְּיָאָה רִאשׁוֹנָה מִיָּד שֶׁהֵבִיאָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתוֹ, וּמֵאוֹתָהּ שָׁעָה הוּא מָזְהָר עָלֶיהָ בְּעִמּוּר וּבְמִכִירָה:

פסוק טז

לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֲהוּבָה, אַזְהָרָה שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה זֶה. וְכֵן כֻּלָּם, לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ (דברים י"ב:י"ז), לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי (דברים י"ז:ט"ו). וְאָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים כ"א:ט"ז) בְּכֻלָּם, לֵית לָךְ רְשׁוּ. וְהַטַּעַם לֹא תִתֵּן יְכֹלֶת לְנַפְשְׁךָ לַעֲשׂוֹת כָּכָה, וְהוּא מַפְלִיג בָּאַזְהָרָה. וְכֵן כִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם, מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁיַּנְחִילֶנּוּ פִּי שְׁנַיִם. וְהִנֵּה הַמַּשְׁוֶה אֶת הַבְּכוֹר לְאֶחָיו בְּנַחֲלָתוֹ עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה וַעֲשֵׂה, ואע"פ שֶׁאֵין דְּבָרָיו קַיָּמִים בַּדִּין, וְכָל שֶׁכֵּן אִם לֹא רָצָה לְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא הַבְּכוֹר וְטָעַן שֶׁהוּא פָּשׁוּט, וְהִנְחִילוֹ כְּאֶחָד מִבָּנָיו מִדַּעְתּוֹ שֶׁהוּא הַבְּכוֹר, שֶׁעוֹבֵר בְּהֶן. וְאִלּוּ מִצְוֹת מֻחְדָּשׁוֹת. וּמִמָּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר**, יֵרָאֶה לִי שֶׁאֵין הַמִּצְוָה הַזֹּאת וְהַדִּין הַזֶּה נוֹהֵג אֶלָּא בְּחַיֵּי הַבְּכוֹר, אֲבָל אִם מֵת הַבְּכוֹר בְּחַיֵּי אָבִיו, אע"פ שֶׁהוּא יוֹרֵשׁ חֵלֶק בְּכוֹרָתוֹ בְּקֶבֶר וּמוֹרִישׁוֹ מִן הַדִּין לְבָנָיו, אִם רָצָה הַזָּקֵן וְאָמַר יִירְשׁוּ בָּנַי כָּךְ וְכָךְ בִּנְכָסַי וּבָנָיו שֶׁל בְּנִי הַבְּכוֹר יִטְלוּ כָּךְ וְכָךְ בִּנְכָסַי, דְּבָרָיו קַיָּמִין כְּדֶרֶךְ שֶׁהֵם קַיָּמִים בְּמָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם בְּכוֹר. וְכֵן אֵינֶנּוּ עוֹבֵר בַּלָּאו הַזֶּה אִם לֹא הִכִּיר הַבְּכוֹר לְאַחַר מוֹתוֹ, כִּי לֹא מָצָאתִי **עַל פְּנֵי**, רַק בְּחַיָּיו, עַל פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם (במדבר ג ד), עַל פְּנֵי תֶּרַח (בראשית יא כח), וְכֵן כֻּלָּם:

פסוק יח

בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין סח) אֵינוֹ קָטָן, שֶׁהַקָּטָן פָּטוּר מִכָּל עֻנְשִׁין שֶׁבַּתּוֹרָה וּמִכָּל הַמִּצְוֹת, אֲבָל הוּא הַמֵּבִיא שְׁתֵּי שְׂעָרוֹת. וְהִנֵּה יֵשׁ עָלָיו שְׁנֵי עֻנְשִׁין, הָאֶחָד שֶׁהוּא מַקֶּלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וּמַמְרֶה בָּהֶם, וְהַשֵּׁנִי שֶׁהוּא זוֹלֵל וְסוֹבֵא, עוֹבֵר עַל מָה שֶּׁנִּצְטַוּוּנוּ (ויקרא יט ב) קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ, וְנֶאֱמַר עוֹד (דברים י"ג:ה') וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ו':י"ג) שֶׁנִּצְטַוּוּנוּ לְדַעַת הַשֵּׁם בְּכָל דְּרָכֵינוּ, וְזוֹלֵל וְסוֹבֵא לֹא יֵדַע דֶּרֶךְ ה'. וְעַל הַכְּלָל אֵין בּוֹ עַתָּה חֵטְא מָוֶת, וְעַל שֵׁם סוֹפוֹ הוּא נִדּוֹן, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין עא). וְזֶה טַעַם וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ, כִּי לֹא הוּמַת בְּגַדֶּל חֶטְאוֹ אֶלָּא לְיַסֵּר בּוֹ אֶת הָרַבִּים וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה תַּקָּלָה לַאֲחֵרִים. וְכֵן דֶּרֶךְ הַכָּתוּב שֶׁיַּזְהִיר כֵּן כַּאֲשֶׁר יָמִיתוּ, לְגֶדֶר כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה בְּמִיתָתָם תַּקָּנָה לַאֲחֵרִים, כִּי הִזְכִּיר כֵּן בְּזָקֵן מַמְרֵא (דברים י"ז:י"ג), לְפִי שֶׁאֵין בְּהוֹרָאתוֹ חֵטְא שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לָמוּת בּוֹ, רַק הוּא לְהָסִיר הַמַּחְלֹקֶת מִן הַתּוֹרָה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם (רמב"ן על דברים כ"א:י"א), וְכֵן בְּעֵדִים זוֹמְמִין (דברים י"ט:כ'), שֶׁנֶּהֱרָגִין וְלֹא הָרְגוּ, וְכֵן הִזְכִּיר בְּמֵסִית (דברים י"ג:י"ב), לְפִי שֶׁהוּא נֶהֱרָג בְּדִבּוּרוֹ הָרַע בִּלְבַד אע"פ שֶׁלֹּא עָבַד הַנִּסָּה ע"ז וְלֹא שָׁמַע אֵלָיו, אֲבָל מִיתָתוֹ לְיַסֵּר הַנִּשְׁאָרִים. וְגַם זוֹ מִצְוָה מְחֻדֶּשֶׁת אוֹ מְבֹאֶרֶת מִן כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ (שמות כ יב) וְאִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ (ויקרא יט ג):

פסוק כב

וְתָלִיתָ אֹתוֹ, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין מא א), כָּל הַנִּסְקָלִין נִתְלִין. וְזֶה שֶׁנֶּאֱמַר **כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי**, זְלוּזוֹלוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, שֶׁהָאָדָם עָשׂוּי בְּדִמּוּת דְּיוֹקְנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְיִשְׂרָאֵל בָּנָיו הֵם. מָשָׁל לִשְׁנֵי אַחִים דּוֹמִים זֶה לָזֶה וְכוּ', לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"א:כ"ג). **וְכָל הַנִּסְקָלִים נִתְלִין** דִּבְרֵי יְחִיד הֵם, וַהֲלָכָה כִּדְבָרֵי חֲכָמִים (שם) שֶׁאֵינוֹ נִתְלֶה אֶלָּא הַמְגַדֵּף וְהָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. וְזֶה טַעַם (דברים כא כג) **כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי**, שֶׁיֹּאמְרוּ, מִפְּנֵי מָה זֶה תָּלוּי, מִפְּנֵי שֶׁבֵּרַךְ אֶת הַשֵּׁם אוֹ שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית בְּכָךְ וְכָךְ עֲבוֹדָה, וְכָךְ וְכָךְ אוֹת וּמוֹפֵת רָאָה בָּהּ. וְהַסִּפּוּר בָּהּ וּבַעֲבוֹדָתָהּ יִקָּרֵא קְלָלָה. אוֹ שֶׁהוּא לְשׁוֹן זְלְזוּל, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר הָרַב, מִן (מלכים א ב ח) **וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת**, (שמואל א ג יג), **כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו**, בּוֹזִים. וְהַמָּשָׁל בִּשְׁנֵי הָאַחִים הַתְּאוֹמִים יֵשׁ לוֹ סוֹד, אֵינֶנּוּ כַּאֲשֶׁר חָשַׁב הָרַב בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר, כִּי יִהְיֶה בְּאִישׁ חֵטְא גָּדוֹל שֶׁרָאוּי לְהָמִיתוֹ עָלָיו וְלִתְלוֹתוֹ עַל עֵץ לְגֹדֶל חֶטְאוֹ, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ, כִּי הָאָרוּר מִכָּל הָאָדָם וְהַמְקֻלָּל בָּהֶם הוּא הַתָּלוּי, אֵין בְּכָל הַמִּיתוֹת מִיתָה מְנֻוָּלֶת וּבְזוּיָה כָּמוֹהָ, וְאֵין רָאוּי שֶׁנִּטַּמֵּא הָאָרֶץ וְתִהְיֶה קִלְלַת הָאֱלֹהִים בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה, כִּי שָׁם צִוָּה אֶת הַבְּרָכָה חַיִּים עַד הָעוֹלָם. וְלָכֵן צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ (יהושע י כ) **וַיֹּרִידוּם מֵעַל הָעֵצִים**. וְעַל דַּעְתִּי הָעִנְיָן בִּבְנֵי שָׁאוּל

הַמּוּקָעִים (שמואל ב כא), מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיוּ תְּלוּיִים בְּבֵית דִּין שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְלֹא מִיַּד יִשְׂרָאֵל כְּלָל, אֲבָל דָּוִד נְתָנָם לַגִּבְעוֹנִים לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנָם, וְהֵם אֲשֶׁר הוֹקִיעוּם וְלֹא רָצוּ לְקָבְרָם, לְפַרְסֵם נִקְמָתָם מֵהֶם וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִירָאוּ. וְכַאֲשֶׁר נִתַּךְ עֲלֵיהֶם מַיִם מִן הַשָּׁמַיִם אָז יָדַע דָּוִד שֶׁנִּמְחַל עָוֹנָם, וְנֶעְתַּר אֱלֹהִים לָאָרֶץ כִּי פָקַד ה' אֶת הָאָרֶץ בְּמָטָר וַיִּכְלֶה הָרָעָב, וְאָז צִוָּה וְקָבְרוּ אוֹתָם עִם אֲבוֹתָם לִכְבוֹד הַמַּלְכוּת, לֹא לְחִיּוּבוֹ כְּלָל, שֶׁלֹּא נִצְטַוִּינוּ אֶלָּא שֶׁלֹּא נְטַמֵּא אֲנַחְנוּ אֶת הָאָרֶץ בְּמִי שֶׁנִּתְלָה אוֹתוֹ. וְהִנֵּה ה' לֹא רָצָה עָוֹנָם בְּתִלְיָתָם מִיָּד, לְהוֹדִיעַ כִּי ה' אוֹהֵב גֵּרִים, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (יבמות עט). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על דברים כ"א:כ"ג) עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי אֱלֹהִים פּוֹעֵל, וְהַקְּלָלָה תָּבוֹא אֶל מָקוֹם קָרוֹב מֵהַתְלוּי, וְיֵשׁ לוֹ סוֹד מֻדְבָּק בַּנֶּפֶשׁ, עַל כֵּן לֹא תְטַמֵּא אֶת אַדְמָתְךָ. וְהִנֵּה הַמֵּלִין תְּלוּי עַל הָעֵץ עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה וַעֲשֵׂה. וְרַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין מו) דָּרְשׁוּ כֵּן בְּכָל הַמֵּלִין אֶת מֵתוֹ שֶׁלֹּא לִכְבּוֹדוֹ, מָה עֵץ שֶׁהוּא נִוּוּל אַף כָּל שֶׁהוּא נִוּוּל. וְהִנֵּה לְדַעְתָּם **כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי**, לוֹמַר אע"פ שֶׁזֶּה רָאוּי לְנִוּלוֹ לִגְדֹּל חֶטְאוֹ לֹא תַעֲשֶׂה כֵּן, כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי. וְעַל הַמָּשָׁל שֶׁל שְׁנֵי אַחִין יִהְיֶה כָּל הַמֵּלִין בַּטַּעַם הַזֶּה, וְכֵן הַקְּלָלָה שֶׁהִזְכִּיר רַבִּי אַבְרָהָם מִמֶּנָּה יִהְיֶה בְּכָל בַּיִת אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁם מֵת, וְעַל כֵּן יִטְמָא (במדבר יט יד) כָּל הַבָּא אֶל הָאֹהֶל וְכָל אֲשֶׁר בָּאֹהֶל.

פסוק כג

וְלֹא תְטַמֵּא אֶת אַדְמָתְךָ, עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ, אֵינֶנּוּ טַעַם בִּלְבַד בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא תְטַמֵּא אֶת אַדְמָתְךָ, שֶׁאִם כֵּן יִהְיֶה מֻתָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ, אֲבָל הוּא לָאו שֵׁנִי. וְהִנֵּה הַמֵּלִין הַתְּלוּי אוֹ אֲפִלּוּ הַמֵּת בָּאָרֶץ עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין וַעֲשֵׂה, וּבְחוּצָה לָאָרֶץ בַּעֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה אֶחָד, שֶׁהוּא לָמֵד מִן הַתְּלוּי כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי. וּמִן הַלָּאו הַזֶּה קָבַר יְהוֹשֻׁעַ מַלְכֵי כְּנַעַן בְּיוֹמָן, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּתִלְיָתָן הַקְּלָלָה שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמִגַּדְךָ וְעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל הָיָה בָּהֶם מִשּׁוּם טֻמְאַת הָאָרֶץ. אוֹ שֶׁחָשַׁשׁ לְקִלְלַת אֱלֹהִים מִן הַמָּשָׁל שֶׁל שְׁנֵי הָאַחִים, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי.

פרק כב

פסוק א

לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת שֵׂיוֹ נִדָּחִים, זוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת, שֶׁאָמַר בַּתּוֹרָה (שמות כג ד) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ, וְהוֹסִיף בְּכָאן לֵאמֹר **נִדָּחִים**, כִּי **תוֹעֶה**, שֶׁתָּעָה מִדַּרְכּוֹ וְיָכוֹל לְהַטּוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ בְּלֹא עָמָל גָּדוֹל, וְעַתָּה הִזְכִּיר **נִדָּחִים**, שֶׁבָּרְחוּ מִמֶּנּוּ וְהִרְחִיקוּ. וְהִזְכִּיר שֶׁה שֶׁהוּא כְּאֵבֶד, וּלְכָךְ בֵּאֵר בְּכָאן וְאִם לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ, וְאָמַר וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ, שֶׁהוּא בְּהֵמָה טְמֵאָה, וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ, אע"פ שֶׁאֵין הַשִּׂמְלָה חֲבִיבָה עַל בְּעָלֶיהָ כְּבַעֲלֵי הַחַיִּים וְאֵין הַהֶפְסֵד בָּהּ מָצוּי

כְּבָהֶם שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיְּמוּתוּ, וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ, מִכָּל כְּלֵי בֵּיתוֹ אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן חֲבִיבִין כְּשִׁמְלָתוֹ אֲשֶׁר יְכַסֶּה בָּהּ. וְעַל מְדָרֵשׁ רַבּוֹתֵינוּ (ספרי מה ב"מ ל) הוֹסִיף עוֹד בְּכָאן דְּבָרִים רַבִּים, כְּגוֹן וְהִתְעַלַּמְתָּ, פְּעָמִים שֶׁאַתָּה מִתְעַלֵּם; הָשֵׁב, אֲפִלּוּ מֵאָה פְּעָמִים (ב"מ לא); תְּשִׁיבֵם, אֲפִלּוּ לְגַנָּתוֹ וּלְחֻרְבָּתוֹ (שם); וְהַחְזִירָהּ בְּסִימָנִים, וּדְבָרִים אֲחֵרִים נִדְרָשִׁים בַּפָּרָשָׁה:

פסוק ב

וְאִם לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ, שֶׁאֵינוֹ קָרוֹב אֶצְלְךָ, כִּי אֵינְךָ מִתְחַיֵּב לְלֶכֶת אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת עִם הָאֲבֵדָה לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו, אוֹ שֶׁלֹּא יָדַעְתָּ אוֹתוֹ כְּלָל. וּבְסִפְרֵי (תצא מז), אֵין לִי אֶלָּא קָרוֹב, רָחוֹק מְנַיִן, תַּלְמוּד לוֹמַר וְלֹא יְדַעְתּוֹ, וא"כ יֹאמַר וְאִם לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ בְּעִירְךָ שֶׁתִּשְׁאַל עָלָיו וְתֵדָעֶנּוּ, יִהְיֶה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ:

פסוק ד

וְהוֹסִיף בְּמִצְוַת הַטְּעִינָה לְהַזְהִיר עָלֶיהָ בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, כִּי בַּתּוֹרָה אָמַר (שמות כג ה) עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ, מִצְוַת עֲשֵׂה. וְעוֹד הוֹסִיף **נוֹפְלִים בַּדָּרֶךָ**, כִּי שָׁם אָמַר **רוֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ**, וְלֹא הִזְכִּיר שָׁם רַק הַחֲמוֹר שֶׁדַּרְכּוֹ לִטְעוֹן מַשּׂוֹי גָּדוֹל וְיִרְבַּץ תַּחְתָּיו. וְאָמַר בְּכָאן **אָחִיךָ** וְשָׁם **אוֹיִבְךָ וְשֹׂנַאֲךָ**, לֵאמֹר תַּעֲשֶׂה עִמּוֹ כֵן, וּזְכֹר הָאַחְוָה וְתִשְׁכַּח הַשִּׂנְאָה:

פסוק ו

כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ, גַּם זוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת, מִן אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד (ויקרא כב כח), כִּי הַטַּעַם בִּשְׁנֵיהֶם לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְנוּ לֵב אַכְזָרִי וְלֹא נְרַחֵם, אוֹ שֶׁלֹּא יַתִּיר הַכָּתוּב לַעֲשׂוֹת הַשְׁחָתָה לַעֲקֹר הַמִּין אע"פ שֶׁהִתִּיר הַשְׁחִיטָה בַּמִּין הַהוּא, וְהִנֵּה הַהוֹרֵג הָאֵם וְהַבָּנִים בְּיוֹם אֶחָד, אוֹ לוֹקֵחַ אוֹתָם בִּהְיוֹת לָהֶם דִּרּוֹר לָעוֹף, כְּאִלּוּ יַכְרִית הַמִּין הַהוּא. וְכָתַב הָרַב בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ג מח) כִּי טַעַם שִׁלּוּחַ הַקֵּן וְטַעַם אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד כְּדֵי לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יִשְׁחֹט הַבֵּן בְּעֵינֵי הָאֵם, כִּי יֵשׁ לַבְּהֵמוֹת דְּאָגָה גְּדוֹלָה בָּזֶה, וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין דַּאֲגַת הָאָדָם לְדַאֲגַת הַבְּהֵמוֹת עַל בְּנֵיהֶם, כִּי אַהֲבַת הָאֵם וְחַנּוֹתָהּ לְבָנֶיהָ בִּטְּנָהּ אֵינֶנּוּ נִמְשָׁךְ אַחֲרֵי הַשֵּׂכֶל וְהַדִּבּוּר אֲבָל הוּא מִפְּעֻלַּת כֹּחַ הַמַּחְשָׁבָה הַמְצוּיָה בַּבְּהֵמוֹת כַּאֲשֶׁר הִיא מְצוּיָה בָּאָדָם. וְאִם כֵּן אֵין עִקַּר הָאִסּוּר בְּאוֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ רַק בִּבְנוֹ וְאוֹתוֹ, אֲבָל הַכֹּל הַרְחָקָה. וְיוֹתֵר נָכוֹן בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא נִתְאַכְזֵר. וְאָמַר הָרַב, וְאַל תָּשִׁיב עָלַי מִמַּאֲמַר הַחֲכָמִים (ברכות לג) הָאוֹמֵר עַל קַן צִפּוֹר יְגִיעוּ רַחֲמֶיךָ, כִּי זוֹ אַחַת מִשְׁתֵּי סְבָרוֹת, סְבָרַת מִי שֶׁיִּרְאֶה כִּי אֵין טַעַם לְמִצְוֹת אֶלָּא חֵפֶץ הַבּוֹרֵא, וַאֲנַחְנוּ מַחְזִיקִים בַּסְּבָרָא הַשְּׁנִיָּה, שֶׁיִּהְיֶה בְּכָל הַמִּצְוֹת טַעַם. וְהַקְשָׁה עָלָיו עוֹד מָה שֶׁמָּצָא בב"ר (מד א), וְכִי מָה אִכְפַּת לוֹ להקב"ה בֵּין שׁוֹחֵט מִן הַצַּוָּאר לְשׁוֹחֵט מִן הָעֹרֶף, הָא לֹא נִתְּנוּ הַמִּצְוֹת אֶלָּא לְצָרֵף בָּהֶם

אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ל ה) כָּל אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה. וְזֶה הָעִנְיָן שֶׁגָּזַר הָרַב בַּמִּצְוֹת שֶׁיֵּשׁ לָהֶם טַעַם, מְבֹאָר הוּא מְאֹד, כִּי בְּכָל אֶחָד טַעַם וְתוֹעֶלֶת וְתִקּוּן לָאָדָם מִלְּבַד שְׂכָרָן מֵאֵת הַמְצַוֶּה בָּהֶן יִתְבָּרַךְ. וּכְבָר ארז"ל (סנהדרין כא), מִפְּנֵי מָה לֹא נִתְגַּלּוּ טַעֲמֵי תוֹרָה וְכוּ', וְדָרְשׁוּ (פסחים קיט) וְלִמְכַסֶּה עָתִיק, זֶה הַמְגֻלֶּה דְּבָרִים שֶׁכִּסָּה עַתִּיק יוֹמִין, וּמַאי נִיהוּ טַעֲמֵי תוֹרָה. וּכְבָר דָּרְשׁוּ בְּפָרָה אֲדֻמָּה (במדב"ר יט ג ד), שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה, עַל הַכֹּל עָמַדְתִּי, וּפָרָשָׁה שֶׁל פָּרָה אֲדֻמָּה חָקַרְתִּי וְשָׁאַלְתִּי וּפִשְׁפַּשְׁתִּי, אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי (קהלת ז כג). וְאָמַר ר' יוֹסֵי בר' חֲנִינָא, אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה לְמֹשֶׁה, לְךָ אֲנִי מְגַלֶּה טַעַם פָּרָה אֲדֻמָּה אֲבָל לַאֲחֵרִים חֻקָּה, דִּכְתִיב (זכריה יד ו) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן, יקפאון כְּתִיב, דְּבָרִים הַמְכֻסִּים מִכֶּם בָּעוֹלָם הַזֶּה עֲתִידִין לִהְיוֹת צְפוּיִים לָעוֹלָם הַבָּא, כְּהָדֵין סַמְיָא דְצָפֵי, דִּכְתִיב (ישעיהו מב טז) וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ, וּכְתִיב (שם) אֵלֶּה הַדְּבָרִים עָשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים, שֶׁכְּבָר עָשִׂיתִים לְר' עֲקִיבָא. הִנֵּה בֵּאֲרוּ שֶׁאֵין מְנִיעוּת טַעֲמֵי תוֹרָה מִמֶּנּוּ אֶלָּא עִוָּרוֹן בִּשְׂכָלֵנוּ, וְשֶׁכְּבָר נִתְגַּלָּה טַעַם הַחָמוּרָה שֶׁבָּהֶם לְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל, וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת בְּדִבְרֵיהֶם, וּבַתּוֹרָה וּבַמִּקְרָא דְּבָרִים רַבִּים מוֹדִיעִין כֵּן, וְהָרַב הִזְכִּיר מֵהֶן. אֲבָל אֵלּוּ הַהַגְדוֹת אֲשֶׁר נִתְקַשּׁוּ עַל הָרַב כְּפִי דַּעְתִּי עִנְיָן אַחֵר לָהֶם, שֶׁרָצוּ לוֹמַר שֶׁאֵין הַתּוֹעֶלֶת בַּמִּצְוֹת לְהקב"ה בְּעַצְמוֹ יִתְעַלֶּה, אֲבָל הַתּוֹעֶלֶת בָּאָדָם עַצְמוֹ, לְמָנֹעַ מִמֶּנּוּ נֶזֶק אוֹ אֱמוּנָה רָעָה אוֹ מִדָּה מְגֻנָּה, אוֹ לְזַכֹּר הַנִּסִּים וְנִפְלְאוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְלָדַעַת אֶת הַשֵּׁם. וְזֶהוּ **לְצָרֵף בָּהֶן**, שֶׁיִּהְיוּ כְּכֶסֶף צָרוּף, כִּי הַצּוֹרֵף הַכֶּסֶף אֵין מַעֲשֵׂהוּ בְּלֹא טַעַם, אֲבָל לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ כָּל סִיג, וְכֵן הַמִּצְוֹת לְהוֹצִיא מִלִּבֵּנוּ כָּל אֱמוּנָה רָעָה וּלְהוֹדִיעֵנוּ הָאֱמֶת וּלְזָכְרוֹ תָּמִיד. וּלְשׁוֹן זוֹ הָאַגָּדָה עַצְמָהּ הֻזְכְּרָה בִּילַמְּדֵנוּ (תנחומא שמיני ח) בְּפָרָשַׁת זֹאת הַחַיָּה, וְכִי מָה אִכְפַּת לוֹ להקב"ה בֵּין שׁוֹחֵט בְּהֵמָה וְאוֹכֵל אוֹ נוֹחֵר וְאוֹכֵל, כְּלוּם אַתָּה מוֹעִילוֹ אוֹ כְּלוּם אַתָּה מַזִּיקוֹ, אוֹ מַה אִכְפַּת לוֹ בֵּין אוֹכֵל טְהוֹרוֹת אוֹ אוֹכֵל טְמֵאוֹת, אִם חָכַמְתָּ חָכַמְתְּ לָךְ (משלי ט יב), הָא לֹא נִתְּנוּ הַמִּצְוֹת אֶלָּא לְצָרֵף אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב ז) אִמְרוֹת ה' אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת, וְנֶאֱמַר כָּל אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה. לָמָּה, שֶׁיִּהְא מָגֵן עָלֶיךָ. הִנֵּה מְפֹרָשׁ בְּכָאן שֶׁלֹּא בָּאוּ לוֹמַר אֶלָּא שֶׁאֵין הַתּוֹעֶלֶת אֵלָיו יִתְעַלֶּה שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְאוֹרָהּ כְּמִחְשָׁב מִן הַמְּנוֹרָה, וְשֶׁיִּצְטָרֵךְ לְמַאֲכַל הַקְּרְבָּנוֹת וְרֵיחַ הַקְּטֹרֶת כַּנִּרְאֶה מִפְּשׁוּטֵיהֶם, וַאֲפִלּוּ הַזֶּכֶר לְנִפְלְאוֹתָיו שֶׁעָשָׂה שֶׁצִּוָּה לַעֲשׂוֹת לְזֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית אֵין הַתּוֹעֶלֶת לוֹ, רַק שֶׁנֵּדַע אֲנַחְנוּ הָאֱמֶת וְנִזְכֶּה בּוֹ עַד שֶׁנִּהְיֶה רְאוּיִים לִהְיוֹת מָגֵן עָלֵינוּ, כִּי דִּבּוּרֵנוּ וְזִכָּרוֹנוּ בְּנִפְלְאוֹתָיו מֵאֶפֶס וְתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ לוֹ. וְהֵבִיא רְאָיָה מִן הַשּׁוֹחֵט מִן הַצַּוָּאר וְהָעֹרֶף, לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם לָנוּ וְלֹא לְהקב"ה, לְפִי שֶׁלֹּא יִתָּכֵן לוֹמַר בַּשְּׁחִיטָה שֶׁיִּהְא בָּהּ תּוֹעֶלֶת וְכָבוֹד לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בַּצַּוָּאר יוֹתֵר מֵהָעֹרֶף אוֹ הַנְּחוּר, אֶלָּא לָנוּ הֵם לְהַדְרִיכֵנוּ בִּנְתִיבוֹת הָרַחֲמִים גַּם

בְּעֵת הַשְׁחִיטָה. וְהֵבִיאוּ רְאָיָה אַחֶרֶת, אוֹ מַה אִכְפַּת לוֹ בֵּין אוֹכֵל טְהוֹרוֹת, וְהֵם הַמַּאֲכָלִים הַמֻּתָּרִים, לְאוֹכֵל טְמֵאוֹת, וְהֵם הַמַּאֲכָלִים הָאֲסוּרִים שֶׁאָמְרָה בָּהֶם הַתּוֹרָה (ויקרא יא כח) טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם, וְרָמַז שֶׁהוּא לְהִיוֹתֵנוּ נְקִיֵּי הַנֶּפֶשׁ, חֲכָמִים, מַשְׂכִּילֵי הָאֱמֶת. וְאָמְרָם אִם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָךְ, הִזְכִּירוּ כִּי הַמִּצְוֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת כְּגוֹן שְׁחִיטַת הַצִּוְּאר לְלַמְּדֵנוּ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וְהַמִּצְוֹת הַגְּזֵרוֹת הַגְּדוּרוֹת בְּמִינִין לְזַקֵּק אֶת נַפְשׁוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה (שם כ כה), וְלֹא תְשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא. א"כ כֻּלָּם לְתוֹעַלְתֵּנוּ בִּלְבַד. וְזֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֱלִיהוּא (איוב לה ו), אִם חָטָאתָ מַה תִּפְעָל בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה תַּעֲשֶׂה לּוֹ, וְאָמַר (שם פסוק ז) אוֹ מַה מִּיָּדְךָ יִקָּח. וְזֶה דָּבָר מֻסְכָּם בְּכָל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ. וְשָׁאֲלוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי בִּנְדָרִים (פ"ט ה"א), אִם פּוֹתְחִין לָאָדָם בִּכְבוֹד הַמָּקוֹם בְּדִבָּרִים שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין הַמָּקוֹם, וְהֵשִׁיבוּ עַל הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, אֵי זֶהוּ כְּבוֹד הַמָּקוֹם, כְּגוֹן סָכָה שֶׁאֵינִי עוֹשֶׂה, לוּלָב שֶׁאֵינִי נוֹטֵל, תְּפִלִּין שֶׁאֵינִי מַנִּיחַ, וְהֵינוּ כְּבוֹד הַמָּקוֹם, מַשְׁמַע דִּלְנַפְשֵׁהּ הוּא דְּמָהֲנֵי, כַּהֲדָא, אִם צָדַקְתָּ מַה תִּתֶּן לוֹ אוֹ מַה מִּיָּדְךָ יִקָּח, אִם חָטָאתָ מַה תִּפְעָל בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה תַּעֲשֶׂה לּוֹ. הִנֵּה בֵּאֲרוּ שֶׁאֲפִלּוּ הַלּוּלָב וְהַסֻּכָּה וְהַתְּפִלִּין שֶׁצִּוָּה בָּהֶן שֶׁיִּהוּ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ ה' מִמִּצְרַיִם, אֵינָן לִכְבוֹד ה' יִתְבָּרֵךְ אֲבָל לְרַחֵם עַל נַפְשׁוֹתֵינוּ. וּכְבָר סִדְּרוּ לָנוּ בִּתְפִלַּת יוֹם הַכִּפּוּרִים, אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמֹד לְפָנֶיךָ, כִּי מִי יֹאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה וְאִם יִצְדַּק מַה יִּתֶּן לָךְ. וְכֵן אָמַר בַּתּוֹרָה (דברים י':י"ג), לְטוֹב לָךְ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (שם פסוק יב). וְכֵן וְיִצַּוְּנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים (דברים ו':כ"ד), וְהַכְּוָנָה בְּכֻלָּם לְטוֹב לָנוּ וְלֹא לוֹ יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה. אֲבָל כָּל מָה שֶׁנִּצְטַוִּינוּ שֶׁיִּהְיוּ בְּרִיּוֹתָיו צְרוּפוֹת וּמְזֻקָּקוֹת בְּלֹא סִיגֵי מַחֲשָׁבוֹת רָעוֹת וּמִדּוֹת מְגֻנּוֹת. וְכֵן מָה שֶׁאָמְרוּ (ברכות לג) לְפִי שֶׁעוֹשֶׂה מִדּוֹתָיו שֶׁל הקב"ה רַחֲמִים וְאֵינָן אֶלָּא גְּזֵרוֹת, לוֹמַר שֶׁלֹּא חָס הָאֵל עַל קַן צִפּוֹר וְלֹא הִגִּיעוּ רַחֲמָיו עַל אוֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ, שֶׁאֵין רַחֲמָיו מַגִּיעִין בְּבַעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית לְמְנֹעַ אוֹתָנוּ מִלַּעֲשׂוֹת בָּהֶם צָרְכֵנוּ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה אוֹסֵר הַשְׁחִיטָה, אֲבָל טַעַם הַמְּנִיעָה לְלַמֵּד אוֹתָנוּ מִדַּת הָרַחְמָנוּת וְשֶׁלֹּא נִתְאַכְזֵר, כִּי הָאַכְזְרִיּוּת תִּתְפַּשֵּׁט בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם, כַּיָּדוּעַ בַּטַּבָּחִים שׁוֹחֲטֵי הַשָּׁוְרִים הַגְּדוֹלִים וְהַחֲמוֹרִים, שֶׁהֵם אַנְשֵׁי דָּמִים זוֹבְחֵי אָדָם, אַכְזָרִים מְאֹד. וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרוּ (קידושין פב) טוֹב שֶׁבַּטַּבָּחִים שֶׁתִּפּוֹ שֶׁל עֲמָלֵק. וְהִנֵּה הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף אֵינָן רַחֲמָנוּת עֲלֵיהֶם אֶלָּא גְּזֵרוֹת בָּנוּ, לְהַדְרִיכֵנוּ וּלְלַמֵּד אוֹתָנוּ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת. וְכֵן יִקָּרְאוּ הֵם כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה, גְּזֵרוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (מכילתא בחדש ו) בְּמֹשֶׁל הַמֶּלֶךְ שֶׁנִּכְנַס לַמְּדִינָה, אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו גְּזֹר עֲלֵיהֶם גְּזֵרוֹת, אָמַר לָהֶם כְּשֶׁיִּקָּבְלוּ מַלְכוּתִי אֶגְזֹר עֲלֵיהֶם גְּזֵרוֹת. כָּךְ אָמַר הקב"ה, קַבְּלוּ מַלְכוּתִי, אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ (שמות כ ב), קִבְּלוּ

גְּזֵרוֹתַי, לֹא יִהְיֶה לְךָ וְכוּ' (שם פסוק ג). אֲבָל בְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן מִדְרָשׁ, שֶׁיֵּשׁ בַּמִּצְוָה סוֹד, אָמַר רַבִּי רָחֲמַאי, מַאי דִּכְתִיב שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְלֹא אָמַר אֶת הָאָב, אֶלָּא שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם, בִּכְבוֹד אוֹתָהּ בִּינָה שֶׁנִּקְרֵאת אֵם הָעוֹלָם, דִּכְתִיב (משלי ב ג) כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא. מַאי וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ, אָמַר רַבִּי רָחֲמַאי, אוֹתָם בָּנִים שֶׁגִּדְּלָה, וּמַאי נִיהוּ שִׁבְעַת יְמֵי הַסֻּכָּה, וְדֵינֵי שִׁבְעַת יְמֵי הַשָּׁבוּעַ וְכוּ'. וְהִנֵּה הַמִּצְוָה הַזֹּאת רוֹמֶזֶת לְעִנְיָן גָּדוֹל, וּלְכָךְ שְׂכָרָהּ מְרֻבֶּה, לְמַעַן יִיטַב לְךָ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים:

פסוק ח

וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה, מִצְוֹת הַמַּעֲקֶה מְחֻדָּשׁוֹת, אוֹ מְבֹאָרוֹת מִלֹּא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ (ויקרא יט טז). אֲבָל מִצְוַת הַכִּלְאַיִם מְבֹאָרֶת, שֶׁכְּבָר אָמַר (שם פסוק יט) שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם. וְהִנֵּה בַּמַּשְׁמָע הַהוּא כָּל מָקוֹם הַנִּזְרָע, וְהוֹסִיף בְּכָאן כִּי אִם יִזְרַע הַכֶּרֶם כִּלְאַיִם יִקְדַּשׁ הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִזְרַע וּתְבוּאַת הַכֶּרֶם, לוֹמַר שֶׁיֵּאָסֵר בַּהֲנָאָה כְּהֶקְדֵּשׁ. וְטַעַם פֶּן, כְּמוֹ כִּי תִקְדַּשׁ, וְכֵן וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן תָּמֻתוּ (שם י ז), וְכֵן וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן תָּמֻתוּן (בראשית ג ג). וְיִתָּכֵן שֶׁפֵּרוּשׁוֹ כְּמוֹ פֶּן יַנְכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רָמָה (דברים ל"ב:כ"ז), כְּעִנְיַן שָׁמָּא, לוֹמַר לֹא תִזְרַע אוֹתוֹ כִּלְאַיִם פֶּן יִצְמַח וְיֵאָסֵר עָלֶיךָ הַכֹּל, כִּי אֵינָן נֶאֱסָרִין אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (כלאים פ"ז ה"ז) תְּבוּאָה מִתְקַדֶּשֶׁת מִשֶּׁתַּשְׁרִישׁ וַעֲנָבִים מִשֶּׁיַּעֲשׂוּ כְּפוֹל הַלָּבָן:

פסוק י

וְאָמַר **לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר**, וְהוּא הַדִּין לְכָל מִינֵי הַכִּלְאַיִם, וְהִיא מִצְוָה מְבֹאֶרֶת מִן בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאָיִם (ויקרא יט יט), שֶׁדָּרַךְ כָּל עוֹבֵד אַדְמָתוֹ לְהָבִיא צִמְדּוֹ בְּרֶפֶת אַחַת וְיַרְכִּיב אוֹתָן. וּבֵאֵר בַּשַּׁעַטְנֵז שֶׁאֵינָנוּ רַק בְּצֶמֶר וּפִשְׁתִּים, וְהִזְכִּיר לֹא תִלְבַּשׁ, לְלַמֵּד שֶׁאֵין הָעֲלִיָּה אֲסוּרָה אֶלָּא בְּעִנְיַן לְבִישָׁה:

פסוק יג

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ, טַעְמוֹ כַּאֲשֶׁר יִקַּח הָאִישׁ אִשָּׁה בְּלִקּוּחֵי הַתּוֹרָה, שֶׁהֵם הַקִּדּוּשִׁין בְּכֶסֶף, וְהִיא הַמְאֹרָסָה אֲשֶׁר יַזְכִּיר (דברים כ"ב:כ"ג), וְאַחֲרֵי יָמִים בָּא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ, שֶׁלֹּא הָיְתָה עֲרָבָה אֵלָיו בְּבִיאָתָהּ, וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וּבָא לְבֵית דִּין וְטָעַן שֶׁלֹּא מְצָאָהּ בְּתוּלָה. וְהִנֵּה זֶה מִתְכַּוֵּן לְהוֹצִיאָהּ בְּלֹא מֹהַר הַבְּתוּלוֹת, שֶׁהִיא הַכְּתֻבָּה שֶׁכָּתַב לָהּ, וּמִפְּנֵי כִּי בְּחֶזְקַת בְּתוּלָה נִתְקַדְּשָׁה אֵלָיו הוּא טוֹעֵן עָלֶיהָ שֶׁזִּנְּתָה תַּחְתָּיו. וּלְפִיכָךְ אָמַר הַכָּתוּב (דברים כב כ), **וְאִם אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר** כְּדִבְרֵי הַבַּעַל, **וּסְקָלוּהָ**. וְהָאֱמֶת לֹא יְוֻדַּע רַק עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים. וּלְפִי שֶׁהַכָּתוּב יְפָרֵשׁ בִּזְנוּנֵי הַבְּתוּלוֹת כִּי כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה מְאֹרָסָה תִּסָּקֵל וְכַאֲשֶׁר לֹא אֹרָסָה הִיא פְּטוּרָה, לֹא הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ כָּאן וְאִם אֱמֶת הָיָה שֶׁזִּנְּתָה בְּאֵרוּסֶיהָ וְשֶׁזִּנְּתָה

בְּרָצוֹנָהּ, וּסְקָלוּהָ, וְאָמַר בְּרֵמֶז (דברים כב יא), כִּי עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ. וְהַנְּבָלָה הִיא בַּעֲשׂוֹתָהּ כֵּן לְרָצוֹנָהּ.

וְלִזְנוֹת, הוּא כַּאֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ, כִּי הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה לֹא תִקָּרֵא **זוֹנָה** בְּשָׁכְבָהּ עִם אַחַד הָעָם, אֲבָל הִיא מְיֻעֶדֶת לוֹ (שמות כב טו).

פסוק יז

וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה, הֲרֵי זֶה מָשָׁל, מְחֻוָּרִין הַדְּבָרִים כְּשִׂמְלָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ב:י"ז), וְהוּא מִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּסִפְרֵי (תצא רלז) וּבַמְּכִילְתָּא (משפטים יג). וְאֵין צָרֵךְ, כִּי זֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל מַכְנִיסִין הֶחָתָן וְהַכַּלָּה לַחֻפָּה וּבוֹדְקִין אוֹתָן, וְהָעֵדִים מְשַׁמְּרִים לָהֶם מִבַּחוּץ, וְהֵם שֶׁהַחֲכָמִים קוֹרִין לָהֶם שׁוֹשְׁבִינִין, וְכַאֲשֶׁר יִפָּרְדוּ נִכְנָסִין הָעֵדִים שָׁם וְלוֹקְחִין הַשִּׂמְלָה אֲשֶׁר שָׁכַב אוֹתָהּ עָלֶיהָ וְיִרְאוּ הַדָּמִים, וְזֶה יָדוּעַ בַּתַּלְמוּד (כתובות מו ירושלמי שם פ"א ה"א) וּבְסִפְרֵי אַגָּדָה, וְקוֹרִין הַשִּׂמְלָה הַהִיא סוּדָר. וּלְכָךְ יֹאמַר הַכָּתוּב שֶׁיּוֹצִיאוּ אֲבִיהָ וְאִמָּהּ הַשִּׂמְלָה אֲשֶׁר לָקְחוּ מִיַּד הָעֵדִים, וְיֹאמְרוּ אֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי. וּבְוַדַּאי שֶׁצָּרִיךְ לְחַוֵּר הַדְּבָרִים בְּעִנְיָנִים הַרְבֵּה שֶׁהַכָּתוּב יְקַצֵּר בָּהֶם, אֲבָל לֹא אָמַר הֲרֵי זֶה מָשָׁל אֶלָּא הַמְחַיֵּב מוֹצִיא שֵׁם רַע אע"פ שֶׁלֹּא בָעַל, וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא כִּדְבָרֵי הָאוֹמֵר עַד שֶׁבָּעַל. וְכָךְ אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שם מו) רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, שִׂמְלָה מַמָּשׁ, וַהֲלָכָה כִּדְבָרָיו. וְכֵן טַעַם הַפָּרָשָׁה, כִּי אָמַר הַכָּתוּב תְּחִלָּה וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָה וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָה, יְדַבֵּר בִּשְׁנֵיהֶם, וְאַחַר כֵּן שָׁב לָאָב לְבַדּוֹ, וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָה וְגוֹ', וְחָזַר וְאָמַר, וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה, בִּשְׁנֵיהֶם. וְהַטַּעַם כִּי הַתְּבִיעָה הַזֹּאת לָאָב לְבַדּוֹ, הוּא שֶׁהַקְּנָס שֶׁלּוֹ, אֲבָל שִׁתּוּף הָאֵם בַּמַּעֲשֶׂה מִפְּנֵי שֶׁעִנְיַן הַשִּׂמְלָה הַנָּשִׁים יִתְעַסְּקוּ בָּהּ, וְהֵן הַיּוֹדְעוֹת וְהַבְּקִיאוֹת בְּדָמִים, וְלָאֵם רָאוּי שֶׁתִּתְפַּשׂ וְתָבִיא אוֹתָהּ לב"ד. אֲבָל טַעֲנַת **אֶת בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה**, לָאָב בִּלְבַד הִיא, וְהָאֵם לָאו בַּעֲלַת דְּבָרִים דִּידֵהּ הִיא, אוֹ אַחַר שֶׁיְּסַדֵּר הָאָב טַעֲנוֹתָיו בב"ד יִתְפֹּשׂ בַּשִּׂמְלָה אֲשֶׁר הֵבִיאָה אִשְׁתּוֹ תַּחַת כַּנְפוֹת כְּסוּתָהּ וְיִפְרְשׂוּ אוֹתָהּ שְׁנֵיהֶם בב"ד. וְהִנֵּה לֹא הֻזְכְּרָה הָאֵם בַּפָּרָשָׁה וְלֹא בָּאָה לב"ד כְּלָל אֶלָּא מִפְּנֵי עִנְיַן הַשִּׂמְלָה, שֶׁהוּא מַמָּשׁ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי:

פסוק יט

וְטַעַם **וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף**, אַחֲרֵי הַמַּלְקוּת הַנִּדְרָשׁ מִן**וְיַסְּרוּ אוֹתוֹ** (כתובות מו), כִּי הַמִּנְהָג לִכְתֹּב לְבְתוּלָה מֹהַר חֲמִשִּׁים כֶּסֶף, וְהִנֵּה זֶה הוֹצִיא עָלֶיהָ שֵׁם רַע בַּעֲבוּר שֶׁשִּׁנְּאָהּ וְרָצָה לְהוֹצִיאָהּ בְּלֹא כְלוּם, וְלָכֵן עָנְשׁוֹ הַכָּתוּב בְּמֵאָה כֶסֶף כִּי הַתּוֹרָה תַּעֲנִישׁ בְּכֶפֶל, כְּעִנְיָן שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם (שמות כב ג), אע"פ שֶׁהַכְּתֻבָּה מִדִּבְרֵיהֶם לְמִי שֶׁיִּתְּנָה עִמָּהּ אוֹ יִשְׁאֶנָּה סְתָם, אֲבָל הַמִּנְהָג הָיָה לִכְתֹּב מֹהַר לִבְתוּלוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם טז) כְּמֹהַר הַבְּתוּלוֹת, וְהָרֹב יַעֲשׂוּ

כֵּן, וְאִם לֹא הָיְתָה כְּתֻבָּה לָאִשָּׁה הַזֹּאת לָמָּה יָשִׂים עָלֶיהָ עֲלִילוֹת דְּבָרִים מִפְּנֵי שֶׁבָּא עָלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ, יִכְתֹּב לָהּ גֵּט וְיִפָּטֵר מִמֶּנָּה, דִּכְתִיב (מלאכי ב טז) כִּי שָׂנֵא שַׁלַּח:

פסוק כב

וּמֵתוּ גַּם שְׁנֵיהֶם, לְהוֹצִיא לָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה חִדּוּדִים שֶׁאֵין הָאִשָּׁה נֶהֱנֵית מֵהֶם. גַּם, לָרַבּוֹת הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, לְשׁוֹן רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה. וְלֹא הֶבִינוֹתִי מַהוּ, וְכִי בְּתוּלָה הִיא זוֹ שֶׁנִּמְעָט אוֹ נִצְטָרֵךְ לְרַבּוֹת הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, מָה לִי רִאשׁוֹן מָה לִי שֵׁנִי וּשְׁלִישִׁי, וְעוֹד הָיָה לוֹ לוֹמַר הַבָּאִים אַחֲרָיו. וּבַנֶּסְחָאוֹת שֶׁלָּנוּ בְּסִפְרֵי (תצא קב), שְׁנֵיהֶם, וְלֹא הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה חִדּוּדִין, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר גַּם שְׁנֵיהֶם, לְרַבּוֹת הַבָּאִים מֵאֲחוֹרֵיהֶם, וְהִיא בִּיאָה שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ וְרִבָּה אוֹתָהּ הַכָּתוּב בְּכָאן, וְכָל הָעֲרָיוֹת לְמֵדוֹת זוֹ מִזּוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט גַּם שְׁנֵיהֶם, הָאִישׁ הַפּוֹשֵׁעַ בַּחֵטְא יוֹתֵר, שֶׁהוּא הַתּוֹבֵעַ וְהַמְפַתֶּה וְהָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה, וְגַם הָאִשָּׁה. וְהִזְכִּיר זֶה הַכָּתוּב וּפֵרֵשׁ גַּם שְׁנֵיהֶם, הָאִישׁ הַשּׁוֹכֵב וְגַם הָאִשָּׁה, וְכֵן דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים לִתְלוֹת הַחֵטְא בָּאִישׁ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (ויקרא כ יז) בְּעֶרְוַת אֲחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי טַעַם הָאִישׁ הַשּׁוֹכֵב עִם הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה תּוֹסֶפֶת בֵּאוּר, כְּמוֹ יְבִיאָהּ אֶת תְּרוּמַת ה' (שמות לה ה), אוֹתוֹ אֶת נְבוּכַדְנֶצַּר (ירמיהו כז ח). וּבְסִפְרֵי (שם) הָאִישׁ הַשּׁוֹכֵב עִם הָאִשָּׁה, אע"פ שֶׁהִיא קְטַנָּה, וְהָאִשָּׁה, אע"פ שֶׁנִּבְעֲלָה לְקָטָן. אִם כֵּן טַעְמוֹ גַּם שְׁנֵיהֶם, גַּם כָּל אֶחָד מֵהֶם, הָאִישׁ אוֹ הָאִשָּׁה, הַמַּגִּיעַ מֵהֶם לְחִיּוּב:

פסוק כג

עִנְיַן נַעֲרָה הַמְאֹרָסָה, כִּי כַּאֲשֶׁר יִרְאוּ עֵדִים מֵרָחוֹק אִישׁ תּוֹפֵס בְּנַעֲרָה וְשָׁכַב עִמָּהּ בָּעִיר, וְהֵרִימוּ הָעֵדִים קוֹלָם וְהִתְרוּ בָהֶם, עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (מכות ו ב) יִתְחַיְּבוּ שְׁנֵיהֶם סְקִילָה. שֶׁגַּם הָאִשָּׁה בְּחֶזְקַת מְזַנָּה לְדַעַת, כֵּיוָן שֶׁלֹּא צָעֲקָה כְּלָל, כִּי דֶּרֶךְ כָּל אֲנוּסָה לִצְעֹק בָּעִיר לְהוֹשִׁיעָהּ וּלְהַצִּילָהּ. וְאִם יִרְאוּ אוֹתָהּ בַּשָּׂדֶה שֶׁיַּחֲזִיק בָּהּ וְיִשְׁכָּבְנָה, הֲרֵי זוֹ בְּחֶזְקַת אֲנוּסָה וּפְטוּרָה. וְטַעַם **צָעֲקָה**, יִתְּכֵן שֶׁצָּעֲקָה. אוֹ טַעְמוֹ אִם צָעֲקָה אֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ, כִּי אֲפִלּוּ שָׁמְעוּ שֶׁלֹּא צָעֲקָה פְּטוּרָה כֵּיוָן שֶׁאֵין שָׁם מוֹשִׁיעִים לָהּ. וְהַכְּלָל אִם יֵשׁ לָהּ מוֹשִׁיעִים בֵּין בָּעִיר בֵּין בַּשָּׂדֶה חַיֶּבֶת, אֵין לָהּ מוֹשִׁיעִים בֵּין בָּעִיר בֵּין בַּשָּׂדֶה פְּטוּרָה, שֶׁלֹּא דִּבֵּר הַכָּתוּב אֶלָּא בַּהֲוָוֶה:

וְאָמַר **עַל דְּבַר אֲשֶׁר עִנָּה אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ**, וְלֹא יִקְרָא עִנּוּי רַק הַשּׁוֹכֵב בְּאָנֶס, וְזוֹ כְּבָר חִיֵּב אוֹתָהּ כְּמִזַּנָּה לְרָצוֹן. אֲבָל עִנְיַן הַכָּתוּב כִּי כַּאֲשֶׁר נִרְאֶה שֶׁהָאִישׁ אוֹחֵז בָּהּ וְשׁוֹכֵב עִמָּהּ, נָדוֹן הָאִשָּׁה כְּמִתְרַצָּה, בַּעֲבוּר שֶׁהָיְתָה יְכוֹלָה לְהוֹשִׁיעַ מִמֶּנּוּ, וְנֶחְשָׁב הָאִישׁ כְּמִעַנֶּה אוֹתָהּ, כִּי לֹא פִּתְּתָהּ וְלֹא דִּבֵּר עַל לִבָּהּ לְהִשָּׁמַע אֵלָיו. וְלֹא יָדַעְתִּי בְּדִין הַצְּעָקָה אִם רָאִינוּ נַעֲרָה שֶׁהֶחֱזִיק בָּהּ הָאִישׁ וְהִיא נִלְחֶמֶת בּוֹ בְּכָל כֹּחָהּ וּבוֹכָה וְאוֹחֶזֶת בִּבְגָדָיו אוֹ בְּשַׂעֲרוֹתָיו לְהַמְלִט מִמֶּנּוּ

וְלֹא יָדְעָה לְצַעֵק, לָמָּה תִּסָּקֵל, אֶלָּא גַּם הַצְּעָקָה בַּהוֹוָה, לָדוּן בָּהּ מִן הַסְּתָם בָּעִיר מְפֻתָּה וּבַשָּׂדֶה אֲנוּסָה:

פרק כג

פסוק ג

מַמְזֵר, שֵׁם לְאִישׁ מוּזָר מֵאֶחָיו וְיוֹדְעָיו, שֶׁלֹּא יְוֻדַּע מֵאַיִן בָּא, כִּלְשׁוֹן וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים (זכריה ט ו), יֹאמַר שֶׁלֹּא יֵשֵׁב בְּאַשְׁדּוֹד זוּלָתִי אִישׁ נָכְרִי וְזָר שֶׁיֵּעָבֵר בּוֹ, כִּי יַכְרִית גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים מִמֶּנּוּ. וְהִנֵּה הַנּוֹלָד לְאִישׁ מֵאֵשֶׁת אָבִיו הוּא יַרְחִיק אוֹתוֹ וְלֹא יוֹדֶה בּוֹ לָבְשָׁתוֹ וְלִכְלִמָּתוֹ מִן הַמַּעֲשֶׂה הָרַע שֶׁעָשָׂה, וְגַם אִמּוֹ תַּשְׁלִיכֶנּוּ בַּלַּיְלָה, כְּעִנְיָן הָאָסוּפִי הַנִּזְכָּר בַּתַּלְמוּד (קידושין סט), וְהִנֵּה הוּא מַמְזֵר בְּעִיר מוֹלַדְתּוֹ. וְכֵן כָּל הָעֲרָיוֹת, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בְּקִדּוּשִׁין יְרוּשַׁלְמִי (פ"ג הי"ד), אָמַר ר' אַבָּהוּ מַהוּ מַמְזֵר מוּם זָר:

פסוק ה

עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם, מְצִינוּ (לעיל ב כח כט) אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן לִי וְשָׁתִיתִי, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר. וְרַבִּים אָמְרוּ שֶׁהֵם לֹא קִדְּמוּ אוֹתָם אֲבָל יִשְׂרָאֵל קָנוּ מֵהֶם, וְזֶה הֶבֶל, כִּי דַּי לַמַּחֲנֶה שֶׁיִּמְכְּרוּ לָהֶם כַּאֲשֶׁר יִרְצוּ לִקְנוֹת. וְעוֹד כִּי יִשְׂרָאֵל לֹא בָּאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב, וְהַמּוֹאָבִים הוֹצִיאוּ לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם בַּכֶּסֶף, וְהַכָּתוּב יְסַפֵּר שֶׁעָשׂוּ הַמּוֹאָבִים כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בְּנֵי עֵשָׂו, וְלָמָּה יַרְחִיק הַמּוֹאָבִי לְעוֹלָם בַּעֲבוּר זֶה וְלֹא יְתַעֵב הָאֱדוֹמִי. ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים ב':כ"ט) כִּי טַעַם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו וְהַמּוֹאָבִים עַל אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ (שם פסוק כז), אֲבָל לֹא מָכְרוּ לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם, כִּי הֵם עָבְרוּ בְּהַר שֵׂעִיר וּבְעָר, רַק מֶלֶךְ אֱדוֹם לֹא הִנִּיחַ לַעֲבֹר דֶּרֶךְ מְדִינָתוֹ אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהּ, וְהוּא מָה שֶׁאָמַר (במדבר כ יח) לֹא תַעֲבֹר בִּי. גַּם זֶה הֶבֶל, כִּי הֵם אָמְרוּ אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ, וַיְמָאֵן אֱדוֹם נְתֹן אֶת יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ (שם פסוק כא), הִנֵּה לֹא נִכְנְסוּ כְּלָל בִּגְבוּל אֱדוֹם. וְכֵן כָּתוּב (שם כא ד) וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם סוּף לִסְבֹּב אֶת אֶרֶץ אֱדוֹם, כִּי הֻצְרְכוּ לָשׁוּב לְאָחוֹר דֶּרֶךְ יַם סוּף מֵהֹר הָהָר שֶׁהוּא עַל גְּבוּל אֶרֶץ אֱדוֹם, וְלֹא בָּאוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם עַצְמָהּ כְּלָל. וְיִפְתָּח אָמַר בְּבֵאוּר (שופטים יא טז-יח), כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרַיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד יַם סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה, וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם, וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה, וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת אֶרֶץ מוֹאָב וְגוֹ', וַיַּחֲנוּ בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב. הִנֵּה זֶה מְפֹרָשׁ שֶׁלֹּא בָּאוּ כְּלָל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם וְלֹא בְּאֶרֶץ מוֹאָב, וְאִלּוּ בָּאוּ שָׁם הָיוּ מוֹכְרִין לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם, כִּי אֵין הַמִּנְהָג

לְנוֹתֵן רְשׁוּת לְעַם הַצָּבָא לַעֲבֹר בְּאַרְצוֹ שֶׁלֹּא יִמְכֹּר לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם. וְהַנִּרְאֶה אֵלַי כִּי הַכָּתוּב הִרְחִיק שְׁנֵי הָאַחִים הָאֵלֶּה שֶׁהָיוּ גְּמוּלֵי חֶסֶד מֵאַבְרָהָם שֶׁהִצִּיל אֲבִיהֶם וְאִמָּם מִן הַחֶרֶב וְהַשִּׁבְי (בראשית יד טז), וּבִזְכוּתוֹ שְׁלָחָם הַשֵּׁם מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה (שם יט כט), וְהָיוּ חַיָּבִין לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִם יִשְׂרָאֵל, וְהֵם עָשׂוּ עִמָּהֶם רָעָה, הָאֶחָד שָׂכַר עָלָיו בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר, וְהֵם הַמּוֹאָבִים, וְהָאֶחָד לֹא קִדֵּם אוֹתוֹ בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם כַּאֲשֶׁר קָרְבוּ לְמוּלוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (לעיל ב יח יט) אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת גְּבוּל מוֹאָב אֶת עָר וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן, וְהִנֵּה הַכָּתוּב הִזְהִירָם (שם פסוק יט) אַל תְּצָרֵם וְאַל תִּתְגַּר בָּם, וְהֵם לֹא קִדְּמוּ אוֹתָם כְּלָל, כִּי הָיָה הַכָּתוּב אוֹמֵר, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַמּוֹאָבִים וְהָעַמּוֹנִים, אֲבָל לֹא הִזְכִּיר עַמּוֹן שֶׁלֹּא קִדְּמוּ אוֹתָם. וְהִנֵּה עַמּוֹן הִרְשִׁיעַ בָּזֶה יוֹתֵר מִכֻּלָּם, כִּי בְּנֵי עֵשָׂו וְהַמּוֹאָבִים כַּאֲשֶׁר יָדְעוּ שֶׁהֻזְהֲרוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִתְגָּרוּ בָהֶם הוֹצִיאוּ לֶחֶם וּמַיִם חוּץ לִגְבוּלָם, וְעַמּוֹן לֹא אָבָה לַעֲשׂוֹת כֵּן. וְזֶה טַעַם **אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ**, שֶׁלֹּא יָצְאוּ לִקְרָאתָם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֲחֵרִים. וּלְכָךְ הִקְדִּים הַכָּתוּב **עַמּוֹנִי** וְהִקְדִּים לְהַזְכִּיר פִּשְׁעוֹ עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם, וְאַחֲרֵי כֵּן הִזְכִּיר **מוֹאָבִי** וְחָטָאתוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (יבמות עו) עַמּוֹנִי וְלֹא עַמּוֹנִית מוֹאָבִי וְלֹא מוֹאָבִית, מִפְּנֵי שֶׁהָאִישׁ דַּרְכּוֹ לְקַדֵּם וְאֵין הָאִשָּׁה דַּרְכָּהּ לְקַדֵּם שֶׁתּוֹצִיא מָזוֹן חוּץ לִגְבוּל הָאָרֶץ. וְכֵן הִזְכִּירוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי (שם פ"ח ה"ג) וּבְמִגִּלַּת רוּת רַבָּתִי (ד ח), מִפְּנֵי שֶׁדַּרְכּוֹ הָאִישׁ לִשְׁכֹּר וְאֵין דֶּרֶךְ הָאִשָּׁה לִשְׁכֹּר:

פסוק ז

לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם, מִכְּלָל שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ"ג:י"ז) עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ, יָכוֹל אַף זֶה כֵּן, ת"ל לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ג:ז'). וְהַמִּדְרָשׁ הַזֶּה בְּסִפְרֵי (תצא רנא) מִטּוֹבָתָם, מִכְּלָל שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ, הוֹצִיא אֶת אֵלּוּ מֵאוֹתָהּ טוֹבָה, אֲבָל לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ':י') כִּי תִקְרַב אֶל עִיר וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם, יָכוֹל אַף עַמּוֹן וּמוֹאָב כֵּן, ת"ל לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם. וְכֵן בְּתַנְחוּמָא. וְהַנִּרְאֶה אֵלַי כִּי מִלְּחֶמֶת עַמּוֹן וּמוֹאָב אָסְרָה הַכָּתוּב עָלֵינוּ לְדוֹרוֹת, וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר (לעיל ב ט יט) **אַל תִּתְגַּר בָּם**, אֵינָהּ מִצְוָה לְשָׁעָה בִּלְבַד, אֲבָל הִיא מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה לְדוֹרוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שם) כִּי לִבְנֵי לוֹט נָתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה. וְהִנֵּה אַרְצָם לָהֶם לְעוֹלָם, כִּי הִיא נַחֲלָה שֶׁהִנְחִילָם הַשֵּׁם. אִם כֵּן הַכָּתוּב שֶׁאָמַר **לֹא תִדְרֹשׁ** יְצַוֶּה אִם נִלָּחֵם עֲלֵיהֶם בְּעִיר שֶׁכָּבְשׁוּ הֵם מִן הָעַמִּים, שֶׁלֹּא נִקְרָא לָהֶם לְשָׁלוֹם. וְכֵן אִם יָבוֹאוּ הֵם לְהִלָּחֵם בְּאַרְצֵנוּ, מֻתָּר לָנוּ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וְלִכְבֹּשׁ מֵהֶם הַמְּדִינוֹת לְהַכּוֹת יוֹשְׁבֵי הֶעָרִים שֶׁעָשׂוּ עִמָּנוּ הָרָעָה, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה יִפְתָּח (שופטים יא לג), וַיַּכֵּם מַעֲרוֹעֵר וְעַד בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר, וְכֵן עָשָׂה דָּוִד לְכָל עָרֵי בְּנֵי עַמּוֹן (שמואל ב יב לא), בַּעֲבוּר שֶׁהֵם פָּרְצוּ הַגָּדֵר תְּחִלָּה וְנִלְחֲמוּ בּוֹ, וְאָז לֹא נִצְטָרֵךְ לִקְרֹא בִּשְׁלוֹמָם וְנִכָּה בַּנִּלְחָמִים בָּנוּ כָּל עִיר מִתֹּם הַנָּשִׁים וְהַטָּף אִם נִרְצָה. וְאָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ רַבָּה (במדב"ר כא ו),

וְהִכִּיתֶם כָּל עִיר מִבְצָר וְכָל עִיר מִבְחוֹר וְכָל עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ וְכָל מַעְיְנֵי מַיִם תִּסְתֹּמוּ (מלכים ב ג יט), אָמְרוּ לוֹ, הַכָּתוּב אוֹמֵר (דברים כ':י"ט) לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ, וְאַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אָמַר לָהֶם, עַל כָּל הָאֲמוּת צְוָּה, וְזוֹ קַלָּה וּבְזוּיָה הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ג יח) וְנָקֵל זֹאת בְּעֵינֵי ה' וְנָתַן אֶת מוֹאָב בְּיֶדְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תַדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם, אֵלּוּ אֵילָנוֹת טוֹבִים. וְכָל זֶה לְהַזִּיקָם וּלְצַעֲרָם, אֲבָל הָאָרֶץ תִּשָּׁאֵר לַמִּשְׁפָּחָה הַהִיא, שֶׁהִיא נַחֲלָה שֶׁהִנְחִילָם הַשֵּׁם. וְזֶה הָעִנְיָן מֻזְכָּר בְּאַגָּדוֹת בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (עד יג) וּבְמִדְרַשׁ תְּלִים (ס א). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט טַעַם לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם, כְּאוֹמֵר אע"פ שֶׁהֵם בְּנֵי מִשְׁפַּחְתְּכֶם וְאַבְרָהָם אֲבִיכֶם אָהַב אֶת אֲבִיהֶם כְּאָח לוֹ יוֹנֵק שְׁדֵי אִמּוֹ, לֹא תִּהְיוּ אַתֶּם לוֹ כְּאַחִים דּוֹרְשֵׁי שָׁלוֹם וְטוֹבָה, כִּי הֵם הֵפְרוּ בְּרִית אַחְוָה וְתִהְיֶה מוּפֶרֶת לְעוֹלָם. וְהִנֵּה הַשֵּׁם שָׁמַר לִבְנֵי לוֹט זְכוּת אֲבִיהֶם שֶׁלְּוָה אֶת נְבִיאוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ ה', וּלְכָךְ הִנְחִילָם מִנַּחֲלַת אַבְרָהָם, וְהֶעֱנִישׁ אֶת בָּנָיו בְּחֶטְאָם שֶׁלֹּא יִדְבְּקוּ בְּיִשְׂרָאֵל. וְכֵן הַמִּצְרִים הִרְחִיקָם שִׁלְשָׁה דּוֹרוֹת מִפְּנֵי רִשְׁעָם אֲשֶׁר עָשׂוּ עִמָּנוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, אֲבָל לֹא יִתְעֵב אוֹתָם לְעוֹלָם בַּעֲבוּר שֶׁהָיִינוּ גֵּרִים בְּאַרְצָם וְנִמְלַטְנוּ עִמָּהֶם בִּימֵי הָרָעָב בַּכָּבוֹד שֶׁעָשׂוּ לְאָבִינוּ, וְהִמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם מִמֶּנּוּ קָצִין וּמוֹשֵׁל. וְכֵן עָשָׂה עִם אֱדוֹם, שֶׁמָּר לָהֶם זְכוּת אֲבוֹת שֶׁהָיוּ מִזֶּרַע קֹדֶשׁ, וְהִרְחִיקָם שִׁלְשָׁה דּוֹרוֹת בַּעֲבוּר שֶׁיֵּצְאוּ לִקְרָאתֵנוּ בַּחֶרֶב וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים. וְהַקַּבָּלָה מִן רַבּוֹתֵינוּ (יבמות עח) כִּי אֵין דּוֹר שְׁלִישִׁי מִימֵי מֹשֶׁה, אֲבָל כַּאֲשֶׁר יִתְגַּיֵּר אֶחָד מֵהֶם יָבֹא הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי שֶׁלּוֹ בְּקְהַל ה':

פסוק י

וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע, שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בִּשְׁעַת הַסַּכָּנָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ג:י'). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי בְּעִנְיַן הַמִּצְוָה הַזֹּאת, כִּי הַכָּתוּב יַזְהִיר בְּעֵת אֲשֶׁר הַחֵטְא מָצוּי בּוֹ, וְהַיְדוּעַ בְּמִנְהֲגֵי הַמַּחֲנוֹת הַיּוֹצְאוֹת לַמִּלְחָמָה כִּי יֹאכְלוּ כָּל תּוֹעֵבָה, יִגְזְלוּ וְיִחְמְסוּ, וְלֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ אֲפִלּוּ בְּנֹאוף וְכָל נְבָלָה, הַיָּשָׁר בִּבְנֵי אָדָם בְּטִבְעוֹ יִתְלַבֵּשׁ אַכְזְרִיּוּת וְחֵמָה כְּצֵאת מַחֲנֶה עַל אוֹיֵב, וְעַל כֵּן הִזְהִיר בּוֹ הַכָּתוּב וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִיא אַזְהָרָה מִכָּל הַנֶּאֱסָר. וּבְסִפְרֵי (תצא קיט), וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע, שׁוֹמֵעַ אֲנִי בְּטֻמְאוֹת וּבְטָהֳרוֹת וּבְמַעֲשְׂרוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, ת"ל עֶרְוָה. אֵין לִי אֶלָּא עֶרְוָה, מִנַּיִן לְרַבּוֹת עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים וְקִלְקֻלַת הַשֵּׁם, ת"ל וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע, אוֹ יָכוֹל בְּטֻמְאוֹת וּבְטָהֳרוֹת וּבְמַעֲשְׂרוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, ת"ל עֶרְוָה, מָה עֶרְוָה מְיֻחֶדֶת מַעֲשֶׂה שֶׁנִּגְלוּ עָלֶיהָ כְּנַעֲנִים וּמְסַלֵּק אֶת הַשְּׁכִינָה, אַף כָּל מַעֲשֶׂה שֶׁנִּגְלוּ עָלָיו כְּנַעֲנִים וּמְסַלֵּק אֶת הַשְּׁכִינָה, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר **דָּבָר**, אַף עַל לְשׁוֹן הָרַע. וְגַם זֶה מִן הַטַּעַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, כִּי מִלְבַד הָאַזְהָרוֹת שֶׁבָּאוּ בְּאֵלֶּה הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת יוֹסִיף לָאוּ בַּמַּחֲנֶה שֶׁנִּשְׁמַר בּוֹ מִכָּל אֵלּוּ הָעֲבֵרוֹת שֶׁלֹּא תִסְתַּלֵּק הַשְּׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם, כַּאֲשֶׁר אָמַר, כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ. וְהִנֵּה

הָעוֹשֶׂה הָעֲבֵרוֹת הַגְּדוֹלוֹת בַּמַּחֲנֶה, כְּאוֹתָם שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (ירמיהו ז ל), שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ, וְעוֹד שֶׁלֹּא יִגְבְּרוּ עָלֵינוּ הָאוֹיְבִים אִם נַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂים הַגּוֹרְמִים לָהֶם שֶׁיִּגְלוּ מִפָּנֵינוּ, וְזֶהוּ וְלָתֶת אוֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ (שם). וְהוֹסִיפוּ בּוֹ לָשׁוֹן הָרַע כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְבּוּ בֵּינֵיהֶם מַחְלוֹקוֹת, וַיַּכּוּ בֵּינֵיהֶם מַכָּה רַבָּה מְאֹד יוֹתֵר מִן הָאוֹיְבִים:

פסוק יא

וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִזְהִיר בְּבַעַל הַמִּקְרֶה לְצֵאת מִכָּל הַמַּחֲנֶה, מִפְּנֵי הַטַּעַם הַנִּזְכָּר שֶׁהַשֵּׁם מִתְהַלֵּךְ עִמָּנוּ לְהוֹשִׁיעֵנוּ וְהַמַּחֲנֶה קָדוֹשׁ, וְשֶׁיִּהְיֶה לִבֵּנוּ מִתְכַּוֵּן לְהקב"ה וְנוֹחִיל לִישׁוּעָתוֹ וְלֹא נִסְמֹךְ בִּזְרוֹעַ בָּשָׂר. וְכֵן הַטַּעַם בְּכִסּוּי הַצּוֹאָה, כִּי הַמַּחֲנֶה כֻּלּוֹ כְּמִקְדַּשׁ ה'. וּמִמֶּנּוּ נִלְמוֹד לְמָקוֹם הַתְּפִלָּה, שֶׁנַּרְחִיק מִן הַצּוֹאָה אַרְבַּע אַמּוֹת, וּלְכָל מַרְאֵה הָעֵינַיִם. אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ יְדָרְשׁוּ (פסחים סח א), וְיָצָא אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה, בְּמַחֲנֶה לְוִיָּה וּבְמַחֲנֵה שְׁכִינָה, כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאָרוֹן עִמָּהֶם שָׁם. וְגַם כִּסּוּי הַצּוֹאָה לְדַעְתָּם (ברכות כב ב; שם כה) בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יַזְכִּירוּ הַשֵּׁם לְהִתְפַּלֵּל אוֹ לִקְרֹא קְרִיאַת שְׁמַע. אִם כֵּן גַּם זוֹ אַזְהָרָה כְּפַל אוֹתָהּ בַּמַּחֲנֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַכֹּל מֻפְקָר כְּמַחֲנוֹת הַגּוֹיִם. וְגַם אֵלּוּ מִצְוֹת מְבֹאָרוֹת. וְטַעַם כִּסּוּי הַצּוֹאָה, שֶׁאֵין הַצּוֹאָה כְּטֻמְאָה שֶׁתְּטַמֵּא אֶת מְקוֹמָהּ וְשֶׁתִּהְיֶה בּוֹקַעַת וְעוֹלָה, אֲבָל אָסוּר לִרְאוֹתָהּ בְּעֵת הַתְּפִלָּה וּבְהִיוֹת הַלֵּב דָּבֵק בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד, מִפְּנֵי שֶׁהַדְּבָרִים הַנִּמְאָסִים יוֹלִידוּ גְּנַאי בַּנֶּפֶשׁ וִישַׁבְּשׁוּ כַּוָּנַת הַלֵּב הַטָּהוֹר, וְכַאֲשֶׁר נֶעֱלְמָה מֵעֵין רוֹאֶה אֵין רַע:

פסוק טז

וְטַעַם **לֹא תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו**, דָּבֵק לְמַעְלָה, שֶׁאִם יִבְרַח הָעֶבֶד מֵאֲדֹנָיו אֲשֶׁר יָצָאת עָלָיו מַחֲנֶה וְיִנָּצֵל אֶל מַחֲנֶךָ, לֹא תַּסְגִּירֶנּוּ לוֹ בְּמָמוֹן אֲשֶׁר יִתֵּן לְךָ. וּלְפִי שֶׁאָמַר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר, נִרְאֶה שֶׁהוּא מִצְוָה שֶׁיִּהְיֶה בֶּן חוֹרִין וְלֹא נַעֲבֹד בּוֹ אֲנַחְנוּ. וְהַטַּעַם בַּמִּצְוָה הַזּוֹ כִּי עִמָּנוּ יַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם, וְאֵינֶנּוּ הָגוּן שֶׁנַּחְזִירֶנּוּ אֶל אֲדוֹנָיו לַעֲבֹד ע"ז. וְעוֹד שֶׁיִּתְּכֵן שֶׁיִּלְמַד דַּרְכּוֹ מִבּוֹא הָעִיר, כִּי בְּעִנְיָן כָּזֶה יִלְכְּדוּ מְדִינוֹת רַבּוֹת עַל יְדֵי הָעֲבָדִים וְהַשְּׁבוּיִים הַבּוֹרְחִים מִשָּׁם. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (גיטין מה) אֲפִילּוּ בְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּרַח מֵחוּצָה לָאָרֶץ לָאָרֶץ, שֶׁגַּם זֶה יַעֲמֹד לִפְנֵי יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ הַשֵּׁם וְיִנָּצֵל מֵעֲבֹד הַיּוֹשְׁבִים עַל אֲדָמָה טְמֵאָה, וְשֶׁאֵין כָּל הַמְּצוֹת נוֹהֲגוֹת שָׁם:

פסוק יח

לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל, מְקֻדֶּשֶׁת וּמְזֻמֶּנֶת לִזְנוּת. וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מְזֻמָּן לְמִשְׁכָּב, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ג:י"ח). וְהִנֵּה אִם הַלָּאו הַזֶּה אַזְהָרָה בָּאִשָּׁה הַנִּשְׁכֶּבֶת, וְיַזְהִיר בִּהְיוֹתָהּ מְקֻדֶּשֶׁת וּמְזֻמֶּנֶת לִזְנוּת, אִם כֵּן אֵין הַפְּנוּיָה הַנִּבְעֶלֶת בְּמִקְרֶה וּבְהֶצְנֵעַ מֵחַיְבֵי הַלְּאוִין. וְכֵן הַקָּדֵשׁ, לָמָּה יַזְכִּיר בִּהְיוֹתוֹ קָדֵשׁ וּמְזֻמָּן, וַאֲפִלּוּ הַנִּבְעָל בְּחַדְרֵי

חֲדָרִים יֵשׁ בּוֹ כָּרֵת וּמִיתַת ב"ד. וְעוֹד שֶׁהָיָה רָאוּי שֶׁיֵּאמַר לֹא תִהְיֶה בָּכֶם קְדֵשָׁה וְלֹא יִהְיֶה בָּכֶם קָדֵשׁ, כִּי **מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל** וּ**מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל** כְּאֵלּוּ בְּעַם אַחֵר יְדַבֵּר. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי בַּלָּאו הַזֶּה כִּי הוּא אֲזָהָרָה לב"ד שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ אַחַת מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת יוֹשֶׁבֶת בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים בָּעֲיָנִים עַל הַדֶּרֶךְ לְזָמָּה, אוֹ שֶׁתִּתְקַן לָהּ קֻבָּה שֶׁל זוֹנוֹת כְּמִנְהַג אַרְצוֹת זָרִים יוֹשְׁבוֹת עַל הַפֶּתַח בְּתֻפִּים וּבְכִנּוֹרוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו כג טז) קְחִי כִנּוֹר סֹבִּי עִיר זוֹנָה נִשְׁכָּחָה הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי שִׁיר לְמַעַן תִּזָּכֵרִי. וְכֵן יַזְהִיר לב"ד עַל הַקְּדֵשׁ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֲפִלּוּ שֶׁיִּשְׁכַּב עִם הַנָּשִׁים בְּקוּבָּה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לוֹ מְזָמָּנֶת לְזָמָּה, אוֹ שֶׁיֵּשֵׁב בָּעֲיָנִים עַל הַדֶּרֶךְ הַזְהִירָם לְבֵית דִּין. וְיֵרָאֶה לִי שֶׁכֵּן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים כ"ג:י"ח), אֲבָל צֶרֶף לָזֶה הָעֶבֶד וְהַשִּׁפְחָה הַבָּאִים בְּיִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ נְשׁוּאִין, מִפְּנֵי שֶׁהַכֹּל יוֹדְעִין בָּעֶבֶד הַזֶּה שְׁנָשָׂא בַּת יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין לוֹ בָּהּ קִדּוּשִׁין, וְהִיא עִמּוֹ כְּאִשָּׁה עִם בַּעֲלָהּ, אִם כֵּן הִיא קְדֵשָׁה לְעֵינֵי הַשֵּׁמֶשׁ. וְרָאִיתִי בְּסִפְרֵי (תצא קכו) לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל, אֵין אַתָּה מֻזְהָר עָלֶיהָ בָּאֻמּוֹת, וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ אֵין אַתָּה מֻזְהָר עָלָיו בָּאֻמּוֹת, שֶׁהָיָה בְּדִין, וּמָה אִם קְדֵשָׁה קַלָּה אַתָּה מֻזְהָר עָלֶיהָ בְּיִשְׂרָאֵל, קָדֵשׁ חָמוּר אֵינוֹ דִין שֶׁתְּהֵא מֻזְהָר עָלָיו בְּיִשְׂרָאֵל, אוֹ חִלּוּף, אִם קָדֵשׁ חָמוּר אִי אַתָּה מֻזְהָר עָלָיו בָּאֻמּוֹת, קְדֵשָׁה קַלָּה אֵינוֹ דִין שֶׁלֹּא תְּהֵא מֻזְהָר עָלֶיהָ בָּאֻמּוֹת וכו'. וְנִרְאֶה מִזֶּה שֶׁאֵין מִדְרָשָׁם כְּדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס, שֶׁהֲרֵי לִדְבָרָיו אֵין חֹמֶר בַּקְּדֵשָׁה יוֹתֵר מִן הַקְּדֵשָׁה. וְעוֹד מַהוּ זֶה שֶׁאוֹמְרִים אֵין אַתָּה מֻזְהָר עָלָיו בָּאֻמּוֹת, וְכֵן אִם הָיָה מִדְרָשָׁם בַּקְּדֵשׁ לַזָּכָר הַנִּשְׁכָּב כְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (סנהדרין נ"ד), גַּם בָּזֶה לֹא יִתָּכֵן שֶׁיֵּאמְרוּ אִי אַתָּה מֻזְהָר עָלָיו בָּאֻמּוֹת, שֶׁהַנִּשְׁכָּב מִן הַגּוֹי בִּסְקִילָה הוּא. אֲבָל נִרְאֶה שֶׁדַּעַת בַּעַל הַבְּרִיתָא הַזּוֹ כָּעִנְיָן שֶׁהִזְכַּרְנוּ, יַזְהִיר לב"ד שֶׁלֹּא תַּעֲמֹד הָאִשָּׁה עַל אֵם הַדֶּרֶךְ לִזְנוּת, כִּי שָׁם תְּנָאַפְנָה מֵאסִפְוֵרֵי הַבִּיאוֹת קְרוֹבִים וּרְחוֹקִים, וְלָכֵן מְכַסּוֹת פְּנֵיהֶן לִזְנוֹת גַּם מֵאֲחֵיהֶם וּקְרוֹבֵיהֶם, וְהוּא מָה שֶׁאָמַר (בראשית לח טו) וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ. וְכֵן יַזְהִיר לב"ד עַל הַמְזַמֵּן לִהְיוֹת נִשְׁכָּב מִן הַזְּכָרִים, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (מלכים א יד כד) וְגַם קָדֵשׁ הָיָה בָּאָרֶץ עָשׂוּ בְּכֹל הַתּוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם, וּמִלְּבַד הָאַזְהָרָה בְּעוֹשֵׂי הָעֲבֵרָה יַזְהִיר כָּאן בְּבֵית דִּין שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ לִהְיוֹת קָדֵשׁ בָּעֵינַיִם עַל הַדֶּרֶךְ, כַּיָּדוּעַ מֵהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁעוֹמְדִים עַל הַדֶּרֶךְ מְכוּסֵי הַפָּנִים כְּנָשִׁים לַעֲשׂוֹת הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת. וְדָרְשׁוּ בַּבְּרִיתָא הַזּוֹ שֶׁאֵין אָנוּ מֻזְהָרִים בַּאֲחֵרִים זוֹלָתֵנוּ אִם יַעֲשׂוּ עִם רֵעֵיהֶם כֵּן, שֶׁלֹּא הֻזְהַרְנוּ אֲנַחְנוּ בַּגּוֹיִם אֶלָּא בְּעִנְיָן ע"ז בִּלְבַד. וּלְשׁוֹן קָדֵשׁ וּקְדֵשָׁה עַל דַּעַת הַמְפָרְשִׁים לְשׁוֹן הַזְמָנָה, כִּי מָצְאוּ אֲנִי צְוִיתִי לִמְקֻדָּשַׁי (ישעיהו יג ג), וְכֵן הִקְדִּישׁ קְרוּאָיו (צפניה א ז), קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה (ירמיהו ו ד). וּלְפִי דַּעְתִּי כֻּלָּם מִלְּשׁוֹן קְדֵשָׁה, כִּי הַפּוֹרֵשׁ מִן הַזְּנוּת נִקְרָא קָדוֹשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כא ז) אִשָּׁה זוֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו.

וְהִנֵּה הַנִּשְׁמֶרֶת מִן הָעֲרָוָה וְהַזִּמָּה, קְדוֹשָׁה, וְהַנִּפְרֶדֶת מִן הַקְּדֻשָּׁה וְנִטְמֵאת בְּזִמָּה, נִקְרְאָה קְדֵשָׁה, קָרוֹב לְמָה שֶׁנּוֹהֵג הַלָּשׁוֹן לוֹמַר וּבְכָל תְּבוּאֹתַי תְּשָׁרֵשׁ (איוב לא יב), וְדִשְּׁנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ (במדבר ד יג), כִּי הַזּוֹנָה הַמְפֻרְסֶמֶת טְמֵאת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה, נִפְרֶדֶת מִכָּל קְדֻשָּׁה, וְאֵין שֵׁם זֶה בָּהּ רַק בִּהְיוֹתָהּ מְזֻמֶּנֶת לַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת שֶׁאֵין לָהּ שְׁעַת הַכֹּשֶׁר וּקְדֻשָּׁה כְּלָל. וּלְשׁוֹן **הִקְדִּישׁ קְרוּאָיו** מְלִיצָה, כִּי הָעוֹשֶׂה מִשְׁתֶּה מְקַדֵּשׁ קְרוּאָיו וּמְטַהֵר אוֹתָם שֶׁלֹּא יְטַמְּאוּ הַשֻּׁלְחָן וְהַלֶּחֶם, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר (שמואל א כ כו) בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי לֹא טָהוֹר, וְכֵן (ירמיהו ו ד) קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה, שְׁיִטַּהֲרוּ אוֹתָם כִּמְטַהֵר קְרוּאָיו שֶׁלֹּא יִבָּדְלוּ הַחֲבֵרִים מֵהֶם:

פסוק יט

לֹא תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה, הַזּוֹנוֹת יַעֲשׂוּ בָּאֶתְנָן שֶׁלָּהֶם מִצְוֹת, חוֹשְׁבוֹת לְכַפֵּר עַל חַטָּאתָן, כְּמוֹ שֶׁיַּזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (ויק"ר ג א) בַּמָּשָׁל שֶׁלָּהֶן, גַּיְפָא בְּתַפּוּחֵיָא וּמַפְלְנָא לְבָאישַׁיָּא. וּלְכָךְ אָסְרָה תּוֹרָה אֶתְנָן לְכָל נֶדֶר, כִּי עַתָּה יוֹסִיפוּ לַחֲטֹא בָּהֶן. וְכֵן עִנְיַן מְחִיר כֶּלֶב, בַּעֲבוּר כִּי הַצָּדִים בִּכְלָבִים וְשׁוֹמְרֵי הַחוֹמוֹת יְגַדְּלוּ כְּלָבִים עַזֵּי נֶפֶשׁ מַזִּיקִים אֶת הָרַבִּים, וְיִדִּירוּ בִּמְחִירֵיהֶם לִהְיוֹת כֹּפֶר לְנַפְשָׁם, וְכֵן הַמִּנְהָג עַד הַיּוֹם בַּפָּרָשִׁים אַנְשֵׁי הַצַּיִד, שֶׁיַּעֲמִידוּ צוּרַת כַּלְבֵיהֶם בְּשַׁעֲוָה לִפְנֵי ע"ז שֶׁיַּצְלִיחוּ בָּהֶם. וְהַמְּפָרְשִׁים אָמְרוּ מִפְּנֵי שֶׁהוּא דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן. וְאָמַר (דברים כג יט):

גַּם שְׁנֵיהֶם, לְרַבּוֹת שִׁנּוּיֵיהֶם, כְּגוֹן חִטִּין וַעֲשָׂאן סֹלֶת, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ג:י"ט). אֲבָל בַּגְּמָרָא (בבא קמא סה ב) אָמְרוּ, שֶׁבֵּית שַׁמַּאי אוֹסְרִין וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין, אֶלָּא הֵם וְלֹא וַלְדוֹתֵיהֶם הֵם וְלֹא שִׁנּוּיֵיהֶם. וְטַעַם **גַּם שְׁנֵיהֶם**, בַּעֲבוּר שֶׁהָאֶחָד בֶּאֱמֶת תּוֹעֵבָה גְּדוֹלָה וְהוּא הָאֶתְנָן כִּי בּוֹ נֶעֱשְׂתָה תּוֹעֵבַת הַזִּמָּה, אָמַר שֶׁגַּם שְׁנֵיהֶם יִתְעֵב ה'. וְכָמוֹהוּ (משלי יז טו), מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת ה' גַּם שְׁנֵיהֶם, יִתְלֶה הַקָּטָן בַּגָּדוֹל. וְכֵן (דברים כב כב) **וּמֵתוּ גַּם שְׁנֵיהֶם**, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. אוֹ טַעְמוֹ שֶׁהִזְהִיר כְּבָר עַל פְּסוּלֵי הַקָּרְבָּן בְּמוּמִין וְאָמַר בָּהֶם (דברים יז א), לֹא תִזְבַּח לַה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וְשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא, הוֹסִיף בְּכָאן לוֹמַר כִּי גַּם הָאֶתְנָן וְהַמְּחִיר, שֶׁגּוֹפָם תָּמִים, גַּם הֵם תּוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כְּמוֹתָם, וְהוּא הַנָּכוֹן. וְכֵן (משלי כ יב) אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעֵין רֹאָה ה' עָשָׂה גַם שְׁנֵיהֶם, יִרְמֹז לָאָדָם בְּכֻלָּם, יֹאמַר שֶׁה' יָצַר אֶת הָאָדָם וְעָשָׂה גַּם אֵלּוּ בּוֹ. וְכֵן (משלי כ י) אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת ה' גַּם שְׁנֵיהֶם, יִרְמֹז לְגוֹזֵל וְחוֹמֵס וְכָל עוֹשֵׁק, שֶׁהֵם תּוֹעֲבוֹת גְּדוֹלוֹת מֵאֵלּוּ וְלֹא יְזַכְּרֵם.

פסוק כ

לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ, גַּם זוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת (ויקרא כה לו לז), יוֹסִיף בְּכָאן אַזְהָרָה גַּם לַלֹּוֶה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכָל דִּינֵי מָמוֹנוֹת שֶׁאִם רָצָה הוּא לִזּוֹק בִּנְכָסָיו רַשַּׁאי, אֲבָל מִפְּנֵי רְגִילוּת הַחֵטְא הַזֶּה יַזְהִיר בּוֹ גַּם הַלֹּוֶה. וּבֵאֵר בְּכָאן שֶׁיִּהְיֶה רִבִּית הַנָּכְרִי מֻתָּר, וְלֹא הִזְכִּיר כֵּן בְּגָזֵל וּבִגְנֵבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ק קיג) גָּזֵל גּוֹי אָסוּר, אֲבָל הָרִבִּית שֶׁהוּא נַעֲשֶׂה לְדַעַת שְׁנֵיהֶם וּבִרְצוֹנָם לֹא נֶאֱסַר אֶלָּא מִצַּד הָאַחְוָה וְהַחֶסֶד, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה (ויקרא יט יח) וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ט"ו:ט') הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל וְגוֹ', וְעַל כֵּן אָמַר לְמַעַן יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי חֶסֶד וְרַחֲמִים יַעֲשֶׂה עִם אָחִיו כַּאֲשֶׁר יַלְוֶנּוּ בְּלֹא רִבִּית וְתַחֲשֹׁב לוֹ לִצְדָקָה. וְכֵן הַשְׁמְטָה חֶסֶד בַּאֲחִים. לְכָךְ אָמַר (שם פסוק ג), אֶת הַנָּכְרִי תִּגֹּשׁ, וְקִבֵּץ לוֹ בְּרָכָה, כִּי הַכָּתוּב לֹא יַזְכִּיר הַבְּרָכָה רַק בִּצְדָקָה וּבַחֲסָדִים, לֹא בְּגָזֵל וּבִגְנֵבָה וּבְאוֹנָאָה. וְהִזְכִּיר נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל, לְבָאֵר שֶׁהַלֹּוֶה סְאָה חִטִּין בִּסְאָה וְחֻצֵי יִהְיֶה נֶשֶׁךְ גָּמוּר אֲפִלּוּ לֹא יִהְיֶה שָׁוֶה סְאָה וְחֻצֵי בְּעֵת הַפְּרָעוֹן כִּדְמֵי סְאָה שֶׁהִלְוָהוּ. וּבֵאֵר עוֹד כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יִשֶּׁךְ, אֲפִלּוּ בְּאַבְנֵי הַבִּנְיָן וּשְׂאֹר הַנִּלְוִים, אוּלַי יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁאֵין הַנֶּשֶׁךְ רַק בְּכֶסֶף, שֶׁכָּל הַדְּבָרִים נִקְנִין בּוֹ, וּבְאֹכֶל, שֶׁהוּא חַיֵּי הָאָדָם, אֲבָל בִּשְׂאָר הַדְּבָרִים נֵלֵךְ אַחַר שׁוּם הַכֶּסֶף לְעֵת הַהַלְוָאָה וְהַפְּרָעוֹן. וְרִבּוֹתֵינוּ (ספרי קכט) עָשׂוּ **לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ**, לָאו הַבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה בְּאָחִיךָ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְיֻתָּר, שֶׁכְּבָר אָמַר לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ:

פסוק כג

וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא, בַּעֲבוּר שֶׁהַמַּקְרִיבִים עוֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים יֵשׁ לָהֶם שָׂכָר טוֹב, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים סו טו), עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה לְךָ עִם קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם עַתּוּדִים סֶלָה אָבוֹא בֵיתְךָ בְּעוֹלוֹת (שם פסוק יג), וְאַף בְּקָרְבָּנוֹת הַבָּאִים בִּנְדָבָה כָּתוּב (ויקרא א ד), וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו, וְאוֹמֵר רֵיחַ נִיחֹחַ לַה', וְאִם כֵּן הֲרֵי הַנִּדָּרִים זֵרוּז בַּמִּצְוָה, וְכָתוּב (תהלים קטז יח) נְדָרַי לַה' אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ, לְפִיכָךְ יֹאמַר הַכָּתוּב הִשָּׁמֶר בְּנִדְרֶיךָ, כִּי אע"פ שֶׁהֵם זֵרוּז בְּקָרְבָּנוֹת הַשֵּׁם אֲשֶׁר הֵם לְךָ לְרָצוֹן, אִם תִּדֹּר תָּבֹא לִידֵי חֵטְא אִם לֹא תְּשַׁלֵּם אוֹ שֶׁתְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ, וְאִם לֹא תִּדֹּר לֹא תִמְצָא חֵטְא בָּעִנְיָן כְּלָל, כִּי אֲפִלּוּ לֹא תַקְרִיב קָרְבָּן כָּל יָמֶיךָ לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא, אִם כֵּן תִּשְׁמֹר מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ כַּאֲשֶׁר תּוֹצִיא הַדָּבָר מִפִּיךָ, וְעָשִׂיתָ אַחֲרֵי כֵן כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְהַשְׁלִים כָּל אֲשֶׁר נָדָבָה רוּחֶךָ לְהוֹצִיא מִפִּיךָ. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ה ג ד), כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים וְגוֹ', טוֹב אֲשֶׁר לֹא תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם. יֹאמַר שֶׁאֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים הַחוֹשְׁבִים לַעֲשׂוֹת מִצְוָה כַּאֲשֶׁר יִדְּרוּ נְדָרִים רַבִּים לִהְיוֹת לָהֶם זֵרוּז לְמִצְוָה שֶׁחָשְׁבוּ לַעֲשׂוֹת, וְלֹא יַחְשְׁבוּ בְּלִבָּם וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה לֵאמֹר אוּלַי לֹא תִמְצָא יָדִי לְהַשְׁלִים כָּל אֵלֶּה, אֲבָל

יַחְשֹׁב כִּי הָרָצוֹן אֲשֶׁר הָיָה לוֹ בְּעֵת נִדְרוֹ יֵחָשֵׁב לוֹ לְטוֹבָה. וּלְפִיכָךְ יִזָּהִיר עוֹד (שם שם ה), אַל תְּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ וְאַל תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא תַּרְבֶּה בִּנְדָרִים וְכַאֲשֶׁר לֹא תַּקְרִיבֵם תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ הָאַכְזָרִי אֲשֶׁר יְשַׁלַּח בְּךָ כִּי שְׁגָגָה הִיא, שֶׁהָיִיתִי סָבוּר לְהַקְרִיבָם, וּבְלֵב שָׁלֵם נָדַרְתָּ אוֹתָם, עַתָּה לֹא מָצָאָה יָדְךָ לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי הָאֱלֹהִים יִקְצֹף עַל קוֹל נְדָרֶיךָ וְחִבֵּל הַמַּלְאָךְ הַנִּזְכָּר אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ:

פרק כד

פסוק ד

אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה, לְרַבּוֹת סוֹטָה הַנִּסְתֶּרֶת, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ד:ד'). וּפֵרוּשׁוֹ אִשָּׁה שֶׁזְּנָתָה תַּחַת בַּעְלָהּ. אֲבָל הַסּוֹטָה הַנִּסְתֶּרֶת בִּלְבַד, לֹא נוֹדַע שֶׁהִיא טְמֵאָה וְאֵינוֹ עוֹבֵר עָלֶיהָ בַּלָּאו הַזֶּה. וְכָךְ מְפֹרָשׁ בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן שֶׁל יְבָמוֹת (יא), מַאי וְנִסְתְּרָה, נִבְעֲלָה, וְאַמַּאי קְרֵי לַהּ נִסְתְּרָה, לִשָּׁנָא מְעַלְיָא נָקֵט. וְשָׁאֲלוּ, נִבְעֲלָה בְּהֶדְיָא כְּתִיב בָּהּ טֻמְאָה (במדבר ה יג), וְנִסְתְּרָה וְהִיא נִטְמְאָה, לְמֵקַם עָלְהּ בְּלָאו. וְאִם כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב לֹא יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ, וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה. וְהִנֵּה הֵם שְׁנֵי לָאוִין, יִזָּהִיר בְּמַחְזִיר גְּרוּשָׁתוֹ מִשֶּׁנִּשֵּׂאת, וְיִזָּהִיר בְּמַחְזִיר אִשְׁתּוֹ שֶׁנִּטְמְאָה בִּזְנוּת. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמְּאָה לַבַּעַל הָרִאשׁוֹן, יִרְמֹז כִּי כַּאֲשֶׁר יָדְעָהּ אִישׁ אַחֵר תֵּחָשֵׁב לוֹ טֻמְאָה. וְאֵלּוּ מִצְוֹת מְחֻדָּשׁוֹת בַּגֵּט וּבַחֲזִירָה. וְטַעַם הַלָּאו הַזֶּה כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְלִיפוּ נְשׁוֹתֵיהֶן זֶה לָזֶה, יִכְתֹּב לָהּ גֵּט בָּעֶרֶב וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֵלָיו, וְזֶה טַעַם וְלֹא תַחֲטִיא אֶת הָאָרֶץ, כִּי זֶה סִבָּה לַחֲטָאִים גְּדוֹלִים. וּבְסִפְרֵי (תצא קלו), וְלֹא תַחֲטִיא אֶת הָאָרֶץ, לְהַזְהִיר ב"ד עַל כָּךְ:

פסוק ה

וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דָּבָר, דְּבַר הַצָּבָא, לְכָל דָּבָר שֶׁהוּא צֹרֶךְ הַצָּבָא, לֹא לְסַפֵּק מַיִם וּמָזוֹן וְלֹא לְתַקֵּן דְּרָכִים. אֲבָל הַחוֹזְרִים מֵעוֹרְכֵי הַמִּלְחָמָה עַל פִּי כֹּהֵן, כְּגוֹן בָּנָה בַּיִת חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ, אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ, מַסְפִּיקִין מַיִם וּמָזוֹן וּמְתַקְּנִין אֶת הַדְּרָכִים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ד:ה') מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ספרי קלז סוטה מד). וְאִם כֵּן יִהְיֶה **עָלָיו**, עַל הַצָּבָא הַנִּזְכָּר, יֹאמַר שֶׁלֹּא יַעֲבֹר הָאִישׁ הַזֶּה עַל הַצָּבָא לְכָל דָּבָר, לֹא לְהָיוֹת פָּקִיד עַל אַנְשֵׁי הַצָּבָא, אוֹ מַצְבִּיא אֶת עַם הָאָרֶץ, אוֹ לְכָל הַצְּרִיךְ לָהֶם כְּגוֹן סִפּוּק מַיִם, לֹא יַשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם רַק בְּשִׂמְחָתוֹ. וְהוּא פֵּרוּשׁ נָכוֹן:

פסוק ח

הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע הַצָּרַעַת, גַּם זוֹ מִצְוָה מְבֹאֶרֶת, יוֹסִיף לָאו בְּקוֹצֵץ בַּהַרְתּוֹ, אוֹ גַּם בְּנִמְנָע מֵהַרְאוֹת נִגְעוֹ לַכֹּהֵן. וּבְדִין הַנְּגָעִים עַצְמָם לֹא הִזְכִּיר כָּאן אֶלָּא הִזָּהִיר בְּכָאן רַק כְּכֹל אֲשֶׁר

יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם, לְפִי שֶׁהַכֹּהֲנִים זְרִיזִים הֵם וְדַי לָהֶם בְּמָה שֶׁצִּוָּה אוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי כְּבָר (בתחלת הספר):

פסוק ט

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם, אִם בָּאתָ לְזַהֵר שֶׁלֹּא תִּלְקֶה בְּצָרַעַת, לֹא תִסַּפֵּר לְשׁוֹן הָרַע, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ד:ט'). וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה מִמָּשׁ, כְּמוֹ זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (שמות כ ח), זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם (שם יג ג), זְכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק (דברים כ"ה:י"ז), כֻּלָּם מִצְוָה, אִם כֵּן גַּם זֶה כְּמוֹתָם, וְהִיא אַזְהָרָה מִלְדַבֵּר לָשׁוֹן הָרַע; יְצִוָּה בְּמִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁנִּזְכֹּר הָעִנְיָן הַגָּדוֹל שֶׁעָשָׂה ה' לַצַּדֶּקֶת הַנְּבִיאָה שֶׁלֹּא דִּבְּרָה אֶלָּא בְּאָחִיהָ, גְּמוּל חַסְדָּהּ אֲשֶׁר אֲהֵבַתּוּ כְּנַפְשָׁהּ, וְלֹא דִּבְּרָה בְּפָנָיו שֶׁיֵּבוֹשׁ, וְלֹא בְּפְנֵי רַבִּים, רַק בֵּינָהּ לְבֵין אָחִיהָ הַקָּדוֹשׁ בְּצִנְעָה, וְכָל מַעֲשֶׂיהָ הַטּוֹבִים לֹא הוֹעִילוּהָ, גַּם אַתָּה אִם תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְּדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דִּפִּי, לֹא תִנָּצֵל. וּלְשׁוֹן סִפְרָא (בחקותי פרשה א ב ג), כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה (ויקרא כו יד), הֲרֵי מָה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה אָמוּר; אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר, וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי, לִהְיוֹת עֲמָלִים בַּתּוֹרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, יָכוֹל בְּלִבְּךָ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר שָׁמוֹר הֲרֵי שְׁמִירַת הַלֵּב אֲמוּרָה, הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם זָכוֹר, שֶׁתְּהֵא שׁוֹנֶה בְּפִיךָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, זָכוֹר אַל תִּשְׁכַּח וְגוֹ', וְכֵן הוּא אוֹמֵר זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם, יָכוֹל בְּלִבְּךָ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר, הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת (דברים כ"ד:ח'), הֲרֵי שְׁמִירַת הַלֵּב אֲמוּרָה; הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם זָכוֹר, שֶׁתְּהֵא שׁוֹנֶה בְּפִיךָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק, יָכוֹל בְּלִבְּךָ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר לֹא תִשְׁכָּח, הֲרֵי שִׁכְחַת הַלֵּב אֲמוּרָה; הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם זָכוֹר, שֶׁתְּהֵא שׁוֹנֶה בְּפִיךָ. וּפֵרוּשׁוֹ כִּי אֶצְלָם הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע הַצָּרַעַת, מִנֶּגַע הַצָּרַעַת, לִשְׁמֹר מְאֹד שֶׁלֹּא תְּבוֹאֶךָ, וְלַעֲשׂוֹת בְּהּ כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים, וְזָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם, שֶׁתְּהֵא מַזְכִּיר זֶה בַּפֶּה תָּמִיד. וּמִכָּאן נִרְאֶה שֶׁרַבּוֹתֵינוּ יַעֲשׂוּ אוֹתָהּ מִצְוָה, לֹא סִפּוּר וְעֵצָה בִּלְבַד לְהִנָּצֵל מִן הַנְּגָעִים. וְאֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁלְּשׁוֹן הָרַע שֶׁהוּא שְׁקוּל כִּשְׁפִיכוּת דָּמִים לֹא תִהְיֶה בּוֹ בַּתּוֹרָה לֹא תַעֲשֶׂה גָּמוּר אוֹ לָאו הַבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה. אֲבָל בַּכָּתוּב הַזֶּה אַזְהָרָה גְּדוֹלָה בּוֹ, לְהַמְנַע מִמֶּנּוּ בֵּין בַּגָּלוּי בֵּין בַּסֵּתֶר, בֵּין בְּמִתְכַּוֵּן לְהַזִּיק וּלְהַבְזוֹת בֵּין שֶׁאֵין מִתְכַּוֵּן לְהַזִּיק כְּלָל. וְזוֹ מִצְוָה מִכְּלַל תרי"ג מִצְוֹת, וּשְׂכָחָהּ בַּעַל הֲלָכוֹת גְּדוֹלוֹת וְכָל הַמּוֹנִים הַמִּצְוֹת אַחֲרָיו:

פסוק יב

וְאִם אִישׁ עָנִי הוּא, יִקָּרֵא עָנִי כַּאֲשֶׁר אֵין לוֹ עֲבוֹט אַחֵר כַּיּוֹצֵא בוֹ, הָא אִלּוּ הָיוּ לוֹ שְׁנֵי כֵּלִים מֵאוֹתוֹ הַמִּין נוֹטֵל אֶחָד וּמַחְזִיר אֶחָד, בֵּין שֶׁהוּא עָנִי אוֹ עָשִׁיר בִּנְכָסִים רַבִּים:

פסוק יד

לֹא תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן, יְדַבֵּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה, שֶׁהָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים וְהַגֵּרִים מַשְׂכִּירִים עַצְמָם. וְכֵן אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ (שמות כב כד), וְכֵן לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה (דברים כ"ד:י"ט), שֶׁהֵם הָעֲנִיִּים בָּרֹב. וְכֵן בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת יְדַבֵּר בַּהוֹוֶה, כְּמוֹ לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ (דברים כ"ה:ד'), לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו (דברים כ"ב:י'). וּבְסִפְרֵי (תצא קמה) אָמְרוּ, אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר עָנִי וְאֶבְיוֹן, מְמַהֵר אֲנִי לִפְרַע עַל יְדֵי עָנִי וְאֶבְיוֹן יוֹתֵר מִכָּל אָדָם. וְדָרְשׁוּ מִגֵּרְךָ, זֶה גֵּר צֶדֶק, לַעֲבֹר עָלָיו בִּשְׁנֵי לָאוִין:

פסוק טו

וְטַעַם **בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשָּׁמֶשׁ**, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בֵּאוּר מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹרָה (ויקרא יט יג), לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר, כִּי דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים לְדַבֵּר בַּהוֹוֶה, וְהַמִּנְהָג לִשְׂכֹּר הַפּוֹעֵל בְּיוֹם אֶחָד, וְלָעֶרֶב הוּא יֹצֵא טָרֵם בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ, וְיִצְוֶּה הַכָּתוּב לְפָרְעוֹ בְּיוֹמוֹ בְּהַשְׁלִים מְלַאכְתּוֹ מִיָּד וְשֶׁלֹּא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ, כְּדֵי שֶׁיְּקֻנֶּה בִּשְׂכָרוֹ לוֹ וּלְאִשְׁתּוֹ וּלְבָנָיו מָה שֶּׁיֹּאכְלוּ בַּלַּיְלָה, כִּי עָנִי הוּא כְּרֻבֵּי הַנִּשְׂכָּרִים, וְאֶל הַשָּׂכָר הַזֶּה הוּא נוֹשֵׂא נַפְשׁוֹ שֶׁיְּקֻנֶּה בּוֹ מָזוֹן לְהַחֲיוֹת נַפְשׁוֹ. יְלַמֵּד אוֹתָנוּ בְּכָאן כִּי מָה שֶּׁאָמַר בַּתּוֹרָה, לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר, הַכַּוָּנָה בּוֹ שֶׁתִּפְרָעֶנּוּ בְּיוֹמוֹ, שֶׁאִם לֹא תִפְרָעֶנּוּ בְּצֵאתוֹ מִמְּלַאכְתּוֹ מִיָּד הִנֵּה יֵלֵךְ לְבֵיתוֹ וְיִשָּׁאֵר שְׂכָרוֹ אִתְּךָ עַד בֹּקֶר, וְיָמוּת הוּא בָּרָעָב בַּלַּיְלָה. וְכֵן כִּי הִיא כְּסוּתָה לְבַדָּהּ הִיא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב (שמות כב כו), יַזְכִּיר טַעַם הַמִּצְוָה בְּרֻבֵּי הַלָּאוִין. וְרִבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (ב"מ קי) כִּי הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה **עַד בֹּקֶר**, בְּשִׂכִּיר יוֹם, וְשָׁב לְבָאֵר בְּכָאן דִּין שְׂכִיר לַיְלָה, וְהִנֵּה לְכָל אֶחָד זְמַן לְפֶרְעוֹן שְׁנֵים עָשָׂר שָׁעוֹת. וְהוּא הָאֱמֶת בַּקַּבָּלָה וְהַנָּאוֹת בְּטַעַם נָכוֹן:

פסוק יח

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ, עַל מְנָת כֵּן פְּדִיתִיךָ, לִשְׁמֹר חֻקּוֹתַי אֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֶסְרוֹן כִּיס, לְשׁוֹן רַשְׁ"י (רש"י על דברים כ"ד:י"ח). וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא חוֹזֵר עַל אַזְהָרַת הַגֵּר, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי טַעְמוֹ (שמות כב כ):

פרק כה

פסוק א

כִּי יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים, עַל דֶּרֶךְ קַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ (מכות יג) שֶׁהַמַּלְקוּת הוּא בְּחַיְבֵי הַלָּאוִין, מָה עִנְיָן לוֹ בְּרִיב אֲשֶׁר בֵּין שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים, הָאוֹכֵל נְבֵלָה בְּבֵיתוֹ לוֹקֶה, וְכֵן הַזּוֹרֵעַ שַׂדֵּהוּ אוֹ כַרְמוֹ כִּלְאַיִם, וְהַבָּא עַל אַחַת מֵהַנָּשִׁים הָאֲסוּרוֹת בְּלָאו, וְכָל שְׁאָר הַלָּאוִין. וְעוֹד מָה טַעַם וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצַּדִּיק. לְפִיכָךְ דְּרָשׁוּהוּ בְּעֵדִים זוֹמְמִין (שם ב), יֹאמַר הַכָּתוּב כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה

רִיב בֵּין שְׁנֵי אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים כַּאֲשֶׁר נִצְטַוּוּ, וְאַחֲרֵי כֵן יַצְדִּיקוּ אֶת הַצַּדִּיק וְיַרְשִׁיעוּ אֶת הָרָשָׁע שֶׁלֹּא כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן, וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הָרָשָׁע, שֶׁלֹּא נוֹכַל לְקַיֵּם בּוֹ וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו, וְיִהְיֶה זֶה כְּגוֹן שֶׁהֵעִידוּ עָלָיו שֶׁהוּא בֶּן גְּרוּשָׁה אוֹ עֶבֶד אוֹ מַמְזֵר, אוֹ שֶׁהֵעִידוּ עָלָיו שֶׁעָבַר עַל אֶחָד מִן הַלָּאוִין, יִלְקֶה אַרְבָּעִים. וְיִתְּכֵן שֶׁיִּהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְיִלְקֶה בּוֹ, כְּגוֹן שֶׁחָבַל בּוֹ בְּפָחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה, אוֹ שֶׁקִּלֵּל חֲבֵרוֹ בַּשֵּׁם, אוֹ שֶׁמִּשְׁכֵּן אוֹתוֹ בִּדְבָרִים שֶׁעוֹשִׂים בָּהֶם אֹכֶל נֶפֶשׁ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, וְדִבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה, כִּי בַּעַל הָרִיב יַגִּישֶׁנּוּ לְבֵית דִּין וְעַל יָדוֹ יִלְקֶה. וְטַעַם הָאַרְבָּעִים כְּפִי מִדְרָשׁוֹ (תנחומא ישן במדבר כח), לְפִי שֶׁעָבַר עַל הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בְּאַרְבָּעִים יוֹם, וְגָרַם מִיתָה לְעַצְמוֹ שֶׁנּוֹצַר לְאַרְבָּעִים יוֹם, יִלְקֶה אַרְבָּעִים וְיֵצֵא יְדֵי עוֹנְשִׁין. עִנְיַן הַיִּבּוּם וְסוֹדוֹ וְהַחֲלִיצָה וְטַעְמָהּ כְּבָר הִזְכַּרְתִּים (בראשית לח ח):

פסוק ו

וְטַעַם **וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת**, אֵינָנּוּ כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁיִּקָּרְאוּ הַבֵּן הָרִאשׁוֹן בְּשֵׁם הַמֵּת רְאוּבֵן אוֹ שִׁמְעוֹן כְּמוֹהוּ, שֶׁהֲרֵי בְּבֹעַז נֶאֱמַר כֵּן (רות ד י), וְלֹא יִכָּרֵת שֵׁם הַמֵּת מֵעִם אָחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ, וְלֹא יִקָּרְאוּ אוֹתוֹ מַחְלוֹן. אֲבָל הַכָּתוּב הַזֶּה עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הַבָּטָחָה, וְהִנֵּה הוּא כִּפְשׁוּטוֹ. וְסָמְכוּ בּוֹ רַבּוֹתֵינוּ (ספרי קנו יבמות כד) מִדְרָשׁ, שֶׁיִּהֵא גְּדוֹל הָאַחִים מְיַבֵּם, וְשֶׁהָאֵילוֹנִית אֵינָהּ מִתְיַבֶּמֶת, וְכֵן אֵשֶׁת הַסָּרִיס שֶׁשְּׁמוֹ מָחוּי, וְזֶה כֻּלּוֹ אַסְמַכְתָּא, כִּי הָאֵילוֹנִית וְאֵשֶׁת הַסָּרִיס מִגּוּפָהּ דִּקְרָא נַפְקִי:

פסוק יז

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק, כְּבָר הִזְכַּרְתִּי (רמב"ן על דברים כ"ד:ט') הַמִּדְרָשׁ שֶׁדָּרְשׁוּ בּוֹ בְּסִפְרָא (בחקותי פרשה א ג), יָכוֹל בְּלִבְּךָ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר לֹא תִּשְׁכַּח הֲרֵי שִׁכְחַת הַלֵּב אֲמוּרָה, הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם זָכוֹר, שֶׁתִּהֵא שׁוֹנֶה בְּפִיךָ. וְכֵן בְּסִפְרֵי (תצא קסו), זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק, בַּפֶּה; לֹא תִּשְׁכָּח, בַּלֵּב. וְלֹא יָדַעְתִּי מַה הִיא הַזְכִּירָה הַזּוֹ בַּפֶּה, אִם לֵאמֹר שֶׁנִּקְרָא פָּרָשַׁת עֲמָלֵק בְּצִבּוּר, וְנִמְצִינוּ לְמֵדִין מִן הַתּוֹרָה בַּשְּׁנִיָּה זָכוֹר (מגילה כט), וְיִהְיֶה סָמֶךְ לְמִקְרָא מְגִלָּה מִן הַתּוֹרָה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהוּא לוֹמַר שֶׁלֹּא תִּשְׁכַּח מָה שֶׁעָשָׂה לָנוּ עֲמָלֵק עַד שֶׁנִּמְחֶה אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, וְנִסַּפֵּר זֶה לְבָנֵינוּ וּלְדוֹרוֹתֵינוּ לוֹמַר לָהֶם כָּךְ עָשָׂה לָנוּ הָרָשָׁע וּלְכָךְ נִצְטַוִּינוּ לִמְחוֹת אֶת שְׁמוֹ. וְכֵן בְּמַעֲשֵׂה מִרְיָם נִצְטַוִּינוּ לְהוֹדִיעוֹ לְבָנֵינוּ וּלְסַפֵּר בּוֹ לְדוֹרוֹת, ואע"פ שֶׁהָיָה רָאוּי גַּם לְהַסְתִּירוֹ שֶׁלֹּא לְדַבֵּר בִּגְנוּתָן שֶׁל צַדִּיקִים, אֲבָל צִוָּה הַכָּתוּב לְהוֹדִיעוֹ וּלְגַלּוֹתוֹ כְּדֵי שֶׁתִּהֵא אַזְהָרַת לָשׁוֹן הָרַע שׁוּמָה בְּפִיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהוּא חֵטְא גָּדוֹל וְגוֹרֵם רָעוֹת רַבּוֹת, וּבְנֵי אָדָם נִכְשָׁלִים בּוֹ תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ב קסה) וְהַכֹּל בַּאֲבַק לָשׁוֹן הָרַע:

פרק כו

פסוק ב

טַעַם וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ, שֶׁתִּתְקַח מֵרֵאשִׁית כָּל הַפְּרִי אֲשֶׁר תָּבִיא אֶל הַבַּיִת, מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ, יְצִוָּה שֶׁיַּפְרִישׁ הַפְּרִי בַּשָּׂדֶה וְיִקָּרֵא עָלָיו שֵׁם, וְיֵאָנוּ לְבֵיתוֹ וְיָשִׂים אוֹתוֹ בְּכְלִי רָאוּי לְהוֹלִיכוֹ לְבֵית הַבְּחִירָה. וְלֹא נָתַן הַכָּתוּב שִׁעוּר בָּהֶם אֶלָּא אֶפְלוּ גַּרְגִּיר אֶחָד מִכָּל הַמִּין הַהוּא פּוֹטֵר כָּל הַשָּׂדֶה, כְּדִין תְּרוּמָה שֶׁחִטָּה אַחַת פּוֹטֶרֶת אֶת הַכְּרִי:

וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ, כְּפִי פְּשׁוּטוֹ יַזְהִיר שֶׁלֹּא תַקְרִיב בִּכּוּרִים בְּאֶחָד מִשְּׁעָרֶיךָ מִשֶּׁנִּבְחַר הַבַּיִת, כִּי כְּמוֹ שֶׁהִזְהִיר בִּשְׁחוּטֵי חוּץ בַּקָּרְבָּנוֹת כֵּן יַזְהִיר בַּבִּכּוּרִים. אֲבָל חוֹבַת הַבִּכּוּרִים לְאַחַר שֶׁכָּבְשׁוּ וְחָלְקוּ מִיָּד, כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ו:א'). וּבְסִפְרֵי (תבוא ב), וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם, זֶה שִׁילֹה וּבֵית עוֹלָמִים. וְשָׁמָּא יֹאמְרוּ כִּי הַבָּמוֹת אֲסוּרוֹת בִּשְׁנֵי הַזְּמַנִּים הָאֵלּוּ, אֲבָל גַּם בְּנוֹב וְגִבְעוֹן יַקְרִיבוּ הַבִּכּוּרִים, אֲבָל בְּבָמַת יָחִיד אֵינָן קְרֵבִין, דְּמִזְבֵּחַ כְּתִיב. וְאוּלַי מִמָּה שֶׁכָּתוּב (שמות כג יט), רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ, לֹא קָרְבוּ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן אֶלָּא בְּשִׁילֹה שֶׁהָיָה שָׁם בֵּית אֱבָנִים וּבְבֵית הָעוֹלָמִים:

פסוק ג

וְטַעַם אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם, אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁם בַּיָּמִים הָהֵם, כִּי הֵם נְתוּנִים לְאַנְשֵׁי מִשְׁמָר כְּכָל הַקָּרְבָּנוֹת, לֹא שֶׁיּוֹלִיךְ עִמּוֹ כֹּהֵן מֵעִירוֹ לְהַקְרִיב בִּכּוּרָיו. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים כ"ו:ג'), אֵין לְךָ אֶלָּא כֹּהֵן שֶׁיִּהְיֶה בְּיָמֶיךָ כְּמוֹת שֶׁהוּא. וְלֹא הֲבִינוֹתִי זֶה, כִּי בְּעִנְיַן הַזֵּקֵן רָאוּי לוֹמַר, אֶל הַשּׁוֹפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם (דברים י"ז:ט'), אע"פ שֶׁאֵינוֹ גָּדוֹל וְחָכָם כַּשּׁוֹפְטִים הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֵינוּ מִן הָעוֹלָם צָרִיךְ לִשְׁמֹעַ לוֹ, יִפְתָּח בְּדוֹרוֹ כִּשְׁמוּאֵל בְּדוֹרוֹ, אֲבָל בְּהַקְרֵבַת הַבִּכּוּרִים, לְמִי יְבִיאֵם אִם לֹא לַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמָיו. וְכֵן רָאִיתִי בְּסִפְרֵי (תבוא ג), וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה, זוֹ הִיא שֶׁר' יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, וְכִי תַעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ כֹּהֵן שֶׁאֵינוֹ בְּיָמֶיךָ, אֶלָּא כֹּהֵן שֶׁהוּא מֻחְזָק וְכָשֵׁר לְךָ בְּאוֹתָן הַיָּמִים. הָיָה קָרוֹב וְנִתְרַחֵק, כָּשֵׁר, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (קהלת ז י), אַל תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה וְגוֹ'. וְנִרְאֶה שֶׁהֵם יִדְרְשׁוּ בָּזֶה שֶׁאִם הִקְרִיב בִּכּוּרִים אוֹ עוֹלָה וְקָרְבָּנוֹת בְּכֹהֵן שֶׁהוּא בְּחֶזְקַת כָּשֵׁר, וּלְאַחַר זְמַן נִמְצָא שֶׁהוּא בֶּן גְּרוּשָׁה, הַקָּרְבָּנוֹת כְּשֵׁרִין, כְּמוֹ שֶׁמָּזְכָּר בַּפֶּרֶק הָאַחֲרוֹן שֶׁל קִדּוּשִׁין (סו). וְיִכָּנֵס בּוֹ עוֹד שֶׁאִם הָיָה קָרוֹב וְנִתְרַחֵק, כָּשֵׁר, וְזֶה לְעִנְיַן הַזֵּקֵן שֶׁאֵינוֹ נִדּוֹן עַל פִּי קָרוֹב, וְאֵינוֹ עִנְיָן בַּבִּכּוּרִים:

הִגַּדְתִּי הַיּוֹם, בַּפְּרִי הַזֶּה שֶׁהֵבֵאתִי הִגַּדְתִּי וְהוֹדֵיתִי לַשֵּׁם אֱלֹהֶיךָ שֶׁהֵבִיאַנִי לָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ לָתֵת לָנוּ, וְהִנֵּה הַשֵּׁם מְקַיֵּם דְּבָרָיו וַאֲנִי מוֹדֶה וּמְשַׁבֵּחַ לִשְׁמוֹ. וְטַעַם הִגַּדְתִּי, כְּמוֹ סִפַּרְתִּי, וְכֵן וַיַּגֶּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל ה' (שמות יט ט), סִפּוּר. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ הִגַּדְתִּי לְךָ הַכֹּהֵן וּלְכָל הָעוֹמְדִים הָאֵלֶּה, וְהַהַגָּדָה הַזּוֹ הִיא לַה' אֱלֹהֶיךָ, כְּלוֹמַר לִשְׁמוֹ, כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ, כִּי הוּא הֱבִיאַנִי אֵלָיו לְעָבְדוֹ בָּאָרֶץ:

פסוק יד

לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ, אע"פ שֶׁהַוִּדּוּי בְּכָל הַמַּעַשְׂרוֹת, כְּמִדְרָשׁ וְגַם נָתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר וּלְיָתוֹם וְלָאַלְמָנָה (ספרי יג מעשר שני פ"ג ה"י), אֲבָל **לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ**, יַחְזֹר עַל הַקֹּדֶשׁ לְבַדּוֹ, שֶׁהוּא מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְנֶטַע רְבָעִי, וְהֵם שֶׁאֲסוּרִין בְּאוֹנֵן וּבְטֻמְאָה:

וְלֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת, לַעֲשׂוֹת לוֹ אָרוֹן וְתַכְרִיכִין, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ו:י"ד). וְלֹא הֲבִינוֹתִי זֶה, שֶׁהֲרֵי מְפֹרָשׁ בַּכָּתוּב (לעיל יד כה כו) שֶׁמַּעֲשֵׂר שֵׁנִי אֵין מְחַלְּלִין אוֹתוֹ חוּץ לִירוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל כֶּסֶף צוּרָה, וּבִירוּשָׁלַיִם יִתֵּן הַכֶּסֶף עַל דָּבָר הָרָאוּי לַאֲכִילָה, בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר, וְיֹאכַל לִפְנֵי ה'. וְהָרַב רַבִּי מֹשֶׁה כָּתַב בְּחִבּוּרוֹ (הל' מעשר שני פ"ג ה"י), מַעֲשֵׂר שֵׁנִי נִתָּן לַאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר וְאָכַלְתָּ שָׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, וְסִיכָה כִּשְׁתִיָּה, וְאָסוּר לְהוֹצִיאוֹ בִּשְׁאָר צְרָכָיו, כְּגוֹן שֶׁיִּקַּח בּוֹ כֵּלִים וּבְגָדִים וַעֲבָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת, כְּלוֹמַר לֹא הוֹצֵאתִי אוֹתוֹ בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ מְקַיֵּם אֶת הַגּוּף. עֶשְׂה מִלַּת **לְמֵת** בְּכָאן, כְּנוּי לִדְבָרִים אֲשֶׁר לֹא יִחְיֶה הָאָדָם בָּהֶם, וְאֵלּוּ דִּבְרֵי הֶבַאי. וַאֲחֵרִים מְפָרְשִׁים שֶׁמִּתְוַדֶּה שֶׁלֹּא נָתַן מִמֶּנּוּ עַל אָרוֹן וְתַכְרִיכִין אֲפִלּוּ לְמֵת שֶׁהוּא מְצֻוֶּה, וְכָל שֶׁכֵּן לְחַי בְּטַלִּית וְחָלוּק. וּבְסִפְרֵי (תבוא יד), וְלֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת, לַעֲשׂוֹת לוֹ אָרוֹן וְתַכְרִיכִין, דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, אִם לְמֵת אָסוּר, אַף לְחַי אָסוּר, וּמָה ת"ל לֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא הֶחֱלַפְתִּיו אֲפִילּוּ בְּדָבָר טָהוֹר. פֵּרוּשׁ רַבִּי עֲקִיבָא דּוֹרֵשׁ וְלֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא עָשִׂיתִי מִמֶּנּוּ חֲלִיפִין אֲפִלּוּ בְּדָבָר טָהוֹר הָרָאוּי לַאֲכִילָה, כְּעִנְיַן שֶׁשָּׁנִינוּ (מעשר שני פ"א מ"א), אֵין מוֹכְרִין אוֹתוֹ וְאֵין מַחֲלִיפִין אוֹתוֹ, וְלֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ בִּירוּשָׁלַיִם הֵא לְךָ יַיִן וְתֶן לִי שֶׁמֶן. וְיִהְיֶה **לְמֵת** עַל דַּעְתּוֹ מְחֻבָּר לְמַעְלָה, לֹא אָכַלְתִּי מִמֶּנּוּ בְּאוֹנִי לְמֵת, שֶׁאֵין אֲנִינוּת אֶלָּא לְמֵת. וְרָאִיתִי בַּיְרוּשַׁלְמִי (מעשר שני פ"ב ה"א), רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּשֵׁם רַבִּי סִימַאי אוֹמֵר, לֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת, מָה אֲנַן קַיְמִין, אִם לְהָבִיא אָרוֹן וְתַכְרִיכִין דָּבָר שֶׁאָסוּר לְחַי, לְחַי אָסוּר כָּל שֶׁכֵּן לְמֵת, אֵיזֶה דָּבָר שֶׁמֻּתָּר לְחַי וְאָסוּר לְמֵת, זוֹ סִיכָה. גַּם זֶה לֹא יָדַעְתִּי מַהוּ, שֶׁאִם סָךְ בְּשֶׁמֶן מַעֲשֵׂר לְמֵת, הֲרֵי בְּעָרוֹ בְּטֻמְאָה, וּכְבָר הִתְוַדָּה עָלָיו **לֹא בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטֻמְאָה**. וּבַגְּמָרָא בְּפֶרֶק הֶעָרֵל (יבמות עד), אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ מִשּׁוּם רַבִּי סִימַאי, מִנַּיִן לְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁנִּטְמָא שֶׁמֻּתָּר לְסוּכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת, לְמֵת הוּא דְּלֹא נָתַתִּי

הָא לְחַי דּוּמְיָא דְּמֵת נָתַתִּי, אֵיזֶהוּ דָּבָר שֶׁשָּׁוֶה בַּחַיִּים וּבַמֵּתִים, הֱוֵי אוֹמֵר זוֹ סִיכָה. וְשָׁם הִקְשׁוּ, וְאֵימָא לִקַּח לוֹ אָרוֹן וְתַכְרִיכִין, וּפֵרוּשׁוֹ שֶׁיִּהְיֶה מֻתָּר בְּחַי לִקַּח לוֹ חָלוּק כְּשֶׁנִּטְמָא כֵּוָן דְּלָא קָרֵינָא בֵּהּ וְאָכַלְתָּ שָׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, וּפָרְקוּ **מִמֶּנּוּ**, מִגּוּפוֹ. נִשְׁאַר עַכְשָׁו כִּי הַוּדּוּי בְּ**לֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת**, מְחֻבָּר עִם **לֹא בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא**, יִתְוַדֶּה עָלָיו שֶׁלֹּא אָכַל מִמֶּנּוּ טָמֵא וְלֹא נָתַן מִן הַטָּמֵא לְמֵת לְסוּף אוֹתוֹ. אֲבָל בַּמִּשְׁנָה (מעשר שני פ"ה מי"ב) שָׁנִינוּ כְּדִבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, לֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת, לֹא לָקַחְתִּי מִמֶּנּוּ אָרוֹן וְתַכְרִיכִין לְמֵת, לֹא נָתַתִּיו לְאוֹנְנִים אֲחֵרִים. וּמַשְׁמָעוּת זֶה שֶׁהֵם דּוֹרְשִׁים בּוֹ שֶׁלֹּא נְתָנוֹ לַמֵּת, לֹא לְגוּפוֹ שֶׁל מֵת בְּאָרוֹן וְתַכְרִיכִין וְלֹא לְאוֹנְנִים שֶׁלּוֹ, שֶׁהוּא מְתֻוָּדֶה עַל אֲנִינוּת שֶׁלּוֹ וְשֶׁל אֲחֵרִים, וּמִפְּנֵי אֲנִינוּת שֶׁל אֲחֵרִים יִתְוַדֶּה עַל הָאָרוֹן וְהַתַּכְרִיכִין אע"פ שֶׁאֲפִלּוּ לְחַי אָסוּר:

פסוק טו

אֲשֶׁר נָתַתָּ לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ לְתֵת לָנוּ וְקַיַּמְתָּ, אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ו:ט"ו). וְאִם כֵּן שִׁעוּר הַכָּתוּב, וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ. ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים כ"ו:ט"ו) כִּי טַעְמוֹ לִהְיוֹתָהּ כֵּן תָּמִיד, כְּלוֹמַר וּבָרֵךְ אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לָנוּ לִהְיוֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ. וְאֵין צָרֵךְ בְּכָל זֶה, כִּי בִּכְלַל הַדִּבּוּר אוֹ הַשְׁבוּעָה הַנִּתְּנָה, אוֹמֵר אָדָם לַחֲבֵרוֹ נִשְׁבַּעְתָּ לִי שָׁדֶה שֶׁלְּךָ, אָמַרְתָּ לִי מָנֶה. וְכֵן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ (דברים ו':ג'), וּכְבָר פֵּרַשְׁנוּ (שם). וְכֵן וַיִּתֶּן לוֹ בַּיִת וְלֶחֶם אָמַר לוֹ וְאֶרֶץ נָתַן לוֹ (מלכים א יא יח). וְלֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ בְּכָאן כִּי לֹא נִזְכַּר בִּשְׁבוּעוֹת הָאָבוֹת **אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ**, כִּי מֵאַחַר שֶׁהָאָרֶץ הַהִיא בָּעֵת הַהִיא אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִנֵּה נִשְׁבַּע לָהֶם בְּאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ. אוֹ **לַאֲבוֹתֵינוּ**, יוֹצְאֵי מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר לָהֶם (שמות ג ח) אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, כְּעִנְיַן וַיֵּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ (במדבר כ טו):

פסוק טז

הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת, הִנֵּה הִשְׁלִים מֹשֶׁה לְבָאֵר אֶת הַתּוֹרָה וּלְחַדֵּשׁ כָּל הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה אוֹתוֹ הַשֵּׁם לְחַדֵּשׁ לָהֶם, וּלְכָךְ אָמַר הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים, כִּי כְּבָר הִשְׁלַמְתִּי לְךָ הַכֹּל. וְהִזְכִּיר וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ, וְהַלֵּב וְהַנֶּפֶשׁ כְּבָר פֵּרַשְׁתִּים (רמב"ן על דברים ו':ה'):

פסוק יז

וְטַעַם **אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם**, כֵּיוָן שֶׁקִּבַּלְתֶּם עֲלֵיכֶם כָּל הַתּוֹרָה בְּפֵרוּשֶׁיהָ וּבְדִקְדּוּקֶיהָ וּבְחִדּוּשֶׁיהָ הִנֵּה גִּדַּלְתֶּם הַשֵּׁם וְרוֹמַמְתֶּם אוֹתוֹ שֶׁיִּהְיֶה הוּא לְבַדּוֹ לָכֶם לֵאלֹהִים, לֹא תּוֹדוּ בְּאֵל אַחֵר כְּלָל:

וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, שֶׁתַּעֲשׂוּ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר וְתִגְמְלוּ חֶסֶד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו, יָזְכִּיר בִּפְרָט הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ד':ה'), וְיִכְלֹל בְּמִצְוֹתָיו כָּל הַמִּצְוֹת, מִצְוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה, וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ, כְּכָל אֲשֶׁר יְצַוֶּה לָכֶם מִשְּׁאָר הַמַּעֲשִׂים עַל יָדֵי אוֹ עַל יַד שְׁאָר הַנְּבִיאִים כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים י"ג:ה'). וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהוּ **מִצְוֹתָיו** מִצְוֹת עֲשֵׂה **וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ** הַמִּנִיעוֹת, כְּלוֹמַר מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה:

פסוק יח

וְאָמַר **ה'** **הָאֱמִירְךָ הַיּוֹם**, כִּי הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם כְּיוֹם סִינַי, וְהַשֵּׁם רוֹמֵם וְגַדֵּל אֶתְכֶם בְּקִבּוּל הַתּוֹרָה שֶׁתִּהְיוּ לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו, כִּי לָכֶם לְבַדְּכֶם יִתֵּן תּוֹרָתוֹ וְיִצַּוֶּה אֶתְכֶם בְּכָל הַמִּצְוֹת הָרְצוּיוֹת לְפָנָיו, לֹא לְעַם אַחֵר, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (תהלים קמז יט כ) מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי:

פסוק יט

וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה, שֶׁיְּהַלְלוּךָ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ בִּהְיוֹת ה' קָרוֹב בְּכָל קָרְאֲךָ אֵלָיו:

וּלְשֵׁם, שֶׁיֵּצֵא לְךָ שֵׁם בַּגּוֹיִם בַּהֲדָרוֹ אֲשֶׁר שָׂם עָלֶיךָ, כִּי אַתָּה נַעֲלֶה עַל כֻּלָּם:

וּלְתִפְאָרֶת, כִּי תִתְפָּאֵר עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כָּל אֲשֶׁר תַּחְפֹּץ, תִּגְזֹר אֹמֶר וְיָקֹם לָךְ, כְּעִנְיָן פֶּן יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִי (שופטים ז ב):

וְלִהְיוֹתְךָ עַם קָדוֹשׁ, לְדָבְקָה בּוֹ בַּסּוֹף. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת לְתִהְלָּה, כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא תְּהִלָּתְךָ, וּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל הוּא אֱלֹהֶיךָ, וּבָזֶה תִּפְאַרְתְּךָ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה (תהלים פט יח), תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל (איכה ב א):

פרק כז

פסוק א

וְטַעַם **וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל**, כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִשְׂלִים מֹשֶׁה דְּבָרָיו צִוָּה לַזְּקֵנִים שֶׁיְּדַבְּרוּ גַּם הֵם עִמּוֹ וְיַזְהִירוּ בָּעָם לִשְׁמֹר כָּל הַמִּצְוֹת, כִּי כָל עַם הוֹלֵךְ בַּעֲצַת זְקֵנָיו, וּכְתִיב אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם, וְלֹא **אֲנַחְנוּ**, כִּי עִקַּר הַדִּבּוּר לְמֹשֶׁה, וְהַזְּקֵנִים יָרִימוּ קוֹלָם לֵאמֹר לָעָם שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ וַעֲשׂוּ. וְכֵן וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' (דברים כ"ז:ט'), כִּי אָמְרוּ הַכֹּהֲנִים לָעָם הַסְכֵּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל, וּמֹשֶׁה אָמַר הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם. אֲבָל ר"א אָמַר (אבן עזרא על דברים כ"ז:א') כִּי שָׁמֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה, מִצְוַת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר יַזְכִּיר. וְאֵיננּוּ נָכוֹן:

פסוק ג

וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים כ"ז:א') בְּשֵׁם הַגָּאוֹן, שֶׁכָּתְבוּ עֲלֵיהֶם מִנְיַן הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ הַכְּתוּבוֹת בַּהֲלָכוֹת גְּדוֹלוֹת, כְּעֵין אַזְהָרוֹת. וְטַעַם **בַּאֵר הֵיטֵב** (דברים כ"ז:ח'), הַכְּתִיבָה. וְרִבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (סוטה לב) בְּשִׁבְעִים לְשׁוֹן. וּמָצִינוּ בְּסֵפֶר תְּאֻגֵּי שֶׁהָיְתָה כָּל הַתּוֹרָה כְּתוּבָה בָּהֶן מִבְּרֵאשִׁית עַד לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל בְּתַאֲגֵיהָ וְזִיּוּנֶיהָ, וּמִשָּׁם נֶעְתְּקוּ הַתְּאֻגִּין בְּכָל הַתּוֹרָה. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיוּ הָאֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מְאֹד אוֹ שֶׁהָיָה מִמַּעֲשֵׂה הַנְּסִים:

לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל הָאָרֶץ, אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על דברים כ"ז:ג') כִּי הַשֵּׁם יַעֲזָרְךָ אִם הַחֹלוֹת לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו, כִּי זֹאת הִיא הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה לְבִיאָתָם לָאָרֶץ. וּלְפִי דַּעְתִּי **לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא**, רֶמֶז לְכָל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה, יֹאמַר שֶׁתִּכְתֹּב עַל הָאֲבָנִים כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרְךָ בַּיַּרְדֵּן מִיָּד, לְמַעַן אֲשֶׁר בָּאתָ אֶל הָאָרֶץ, כִּי בַּעֲבוּר הַתּוֹרָה בָּאתָ שָׁמָּה. וְכֵן לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ (לעיל ה יד טו), יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ לְמַעַן תִּזְכֹּר כִּי עֶבֶד הָיִיתָ. אוֹ טַעְמוֹ תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לִהְיוֹת לְךָ לְזִכָּרוֹן, לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל הָאָרֶץ וְתִכְבֹּשׁ אוֹתָהּ וְתִירַשׁ אֶת כָּל הָעַמִּים הָהֵם, בִּהְיוֹתְךָ זוֹכֵר הַתּוֹרָה וְשׁוֹמֵר כָּל מִצְוֹתֶיהָ:

פסוק כ

וְטַעַם **כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו**, דֶּרֶךְ כָּבוֹד לָאָב, כִּי בַּתּוֹרָה הִזְכִּיר (ויקרא כ יא) עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה, וְכֵן הִזְכִּיר בְּאֵשֶׁת אָחִיו וְאֵשֶׁת אָחִי אָבִיו עֶרְוָתָם, כִּי שָׁם יְחַיֵּב עֹנֶשׁ גָּדוֹל מִיתָה אוֹ כָּרֵת, וְהֻצְרַךְ לְנַבֵּל הָרִעָה שֶׁעָשׂוּ עַל כֵּן הִזְכִּיר בָּהֶם הָעֶרְוָה. אֲבָל בְּכָאן לְהָיוֹתוֹ לְאָלָה, דַּי לְהַזְכִּיר כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו, כִּי בְּגִלּוּי כְּנַף הָאָב בִּלְבַד מְחַיֵּב קְלָלָה, כִּי מַקְלֶה אֶת כְּבוֹדוֹ, וְכָל מַקְלֶה אֶת אָבִיו אָרוּר. וְכֵן לֹא יִקַּח אִישׁ אֶת אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו (דברים כ"ג:א'), דֶּרֶךְ כָּבוֹד, שֶׁלֹּא יִקְרַב אֵלֶיהָ כִּי אֵין רָאוּי לְגַלּוֹת כְּנָפוֹ אֲשֶׁר פָּרַשׂ עַל אִשָּׁה דֶּרֶךְ חֻפָּה, כְּטַעַם וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל אֲמָתְךָ (רות ג ט), וְלֹא כְּמִי שֶׁמְּרַבֶּה בּוֹ אֲנוּסַת אָבִיו (יבמות צז):

פסוק כו

אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, כְּאִן כָּלַל אֶת כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וְקִבְּלוּהָ עֲלֵיהֶם בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה, לְשׁוֹן רַשַׁ"י (רש"י על דברים כ"ז:כ"ו). וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי הַקְּבָלָה הַזֹּאת שֶׁיּוֹדָה בַּמִּצְוֹת בְּלִבּוֹ וְיִהְיוּ בְּעֵינָיו אֱמֶת, וְיַאֲמִין שֶׁהָעוֹשֶׂה אוֹתָן יִהְיֶה לוֹ שָׂכָר וְטוֹבָה, וְהָעוֹבֵר עֲלֵיהֶן יֵעָנֵשׁ, וְאִם יִכְפֹּר בְּאַחַת מֵהֶן אוֹ תִּהְיֶה בְּעֵינָיו בְּטֵלָה לְעוֹלָם, הִנֵּה הוּא אָרוּר. אֲבָל אִם עָבַר עַל אַחַת מֵהֶן, כְּגוֹן שֶׁאָכַל הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ לְתַאֲוָתוֹ אוֹ שֶׁלֹּא עָשָׂה סֻכָּה וְלוּלָב לְעַצְלָה, אֵינֶנּוּ בַּחֶרֶם הַזֶּה, כִּי לֹא אָמַר הַכָּתוּב אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת,

אֶלָּא אָמַר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת, כְּטַעַם קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים (אסתר ט כז). וְהִנֵּה הוּא חֵרֶם הַמּוֹרְדִים וְהַכּוֹפְרִים. וּבִירוּשַׁלְמִי בְּסוֹטָה (פ"ז ה"ד) רָאִיתִי, אֲשֶׁר לֹא יָקִים, וְכִי יֵשׁ תּוֹרָה נוֹפֶלֶת, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יָקִים אוֹמֵר, זֶה הַחַזָּן. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא אוֹמֵר, זֶה בֵּית דִּין שֶׁל מַטָּן, דְּמַר רַב יְהוּדָה וְרַב הוּנָא בְּשֵׁם שְׁמוּאֵל, עַל הַדָּבָר הַזֶּה קָרַע יֹאשִׁיָּהוּ וְאָמַר עָלַי לְהָקִים. אָמַר רַבִּי אָסֵי בְּשֵׁם רַבִּי תַּנְחוּם בַּר חִיָּא, לָמַד וְלִמֵּד וְשָׁמַר וְעָשָׂה, וְהָיָה סִפֵּק בְּיָדוֹ לְהַחְזִיק וְלֹא הֶחֱזִיק, הֲרֵי זֶה בִּכְלַל אָרוּר. יִדְרְשׁוּ בַּהֲקָמָה הַזֹּאת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַנְּשִׂיאוּת, שֶׁבְּיָדָם לְהָקִים אֶת הַתּוֹרָה בְּיַד הַמְבַטְּלִים אוֹתָהּ, וַאֲפִלּוּ הָיָה הוּא צַדִּיק גָּמוּר בְּמַעֲשָׂיו וְהָיָה יָכוֹל לְהַחְזִיק הַתּוֹרָה בְּיַד הָרְשָׁעִים הַמְבַטְּלִים אוֹתָהּ, הֲרֵי זֶה אָרוּר. וְזֶה קָרוֹב לְעִנְיַן שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְאָמְרוּ עַל דֶּרֶךְ אַגָּדָה, זֶה הַחַזָּן שֶׁאֵינוֹ מֵקִים סִפְרֵי הַתּוֹרָה לְהַעֲמִידָן כְּתִקָּנָן שֶׁלֹּא יִפָּלוּ. וְלִי נִרְאֶה עַל הַחַזָּן שֶׁאֵינוֹ מֵקִים סֵפֶר תּוֹרָה עַל הַצִּבּוּר לְהַרְאוֹת פְּנֵי כְּתִיבָתוֹ לַכֹּל, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת סוֹפְרִים (יד יד), שֶׁמַּגְבִּיהִין אוֹתוֹ וּמַרְאֶה פְּנֵי כְּתִיבָתוֹ לָעָם הָעוֹמְדִים לִימִינוֹ וְלִשְׂמֹאלוֹ, וּמַחְזִירוֹ לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו, שֶׁמִּצְוָה לַכֹּל, אֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים, לִרְאוֹת הַכְּתוּב וְלִכְרֹעַ וְלוֹמַר, וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה וְגוֹ' (דברים ד':מ"ד), וְכֵן נוֹהֲגִין:

פרק כח

פסוק ט

יְקִימְךָ ה' לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ, יִקָּרֵא שְׁבוּעָה הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּהֶם בְּהַר סִינַי עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ, כִּי שָׁם נֶאֱמַר (שמות יט ו), וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ. אוֹ שֶׁהַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת עִם אַבְרָהָם (בראשית יז ז), לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ יִכְלֹל זֶה. וְכֵן אָמַר (דברים כ"ט:י"ב), לְמַעַן הָקִים אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה לְךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב, כִּי לְכֻלָּם בָּא בִּבְרִית:

פסוק יג

וְטַעַם **לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב**, בֵּאוּרוֹ לְרֹאשׁ לְכָל הָעַמִּים וְלֹא לְזָנָב לְאֶחָד מִכָּל הַגּוֹיִם, כִּי יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה לְרֹאשׁ עַל עַמִּים רַבִּים וְזָנָב לְעַם אֶחָד נִכְבָּד מִמֶּנּוּ. וְהַנִּכּוֹן שֶׁיִּתֶּנְךָ לְרֹאשׁ מַעֲתָּה וְלֹא לְזָנָב עַד עוֹלָם בְּאֶחָד מִכָּל הָעִתִּים, וְכֵן רַק לְמַעְלָה תָּמִיד וְלֹא תִּהְיֶה לְמָטָּה לְעוֹלָם:

פסוק יד

וְלֹא תָסוּר מִכָּל הַדְּבָרִים, נִמְשָׁךְ עִם **כִּי תִשְׁמַע** (דברים כ"ח:י"ג), שֶׁיָּבוֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה כַּאֲשֶׁר תִּשְׁמַע לְמִצְוֹתָיו וְכַאֲשֶׁר לֹא תָּסוּר יָמִין וּשְׂמֹאל מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי

מְצַוְּךָ בְּעִנְיַן עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאִם תֵּלֵךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם כְּבָר סַרְתָּ מִכָּל מִצְוֹתָיו וְאֵין חֵפֶץ כְּלָל בְּכָל הַמִּצוֹת שֶׁתַּעֲשֶׂה. וְאֵינֶנּוּ כְּדִבְרֵי בַּעַל הַהֲלָכוֹת שֶׁמְּנָאוֹ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה:

פסוק יח

הִקְדִּים בַּבְּרָכוֹת **פְּרִי בִטְנְךָ** וְאַחַר כָּךְ טַנְאֶךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ (דברים כ"ח:ד'-ה'), כִּי פְּרִי הַבֶּטֶן הַטּוֹב וְהֶחָבִיב יוֹתֵר, וּבַקְּלָלָה אַחַר אוֹתוֹ כִּי הָעֹנֶשׁ יַגִּיעֵהוּ תְּחִלָּה לִנְכָסָיו, וְאִם לֹא יָשׁוּב יַשִּׂיגֵהוּ בְּפִרְי בִטְנוֹ. וְכֵן הִקְדִּים בַּבְּרָכוֹת נְגִיפַת הָאוֹיְבִים קֹדֶם הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ (דברים כ"ח:ז'-ח'), כִּי נִצּוּחַ הָאוֹיְבִים הוּא לָהֶם הַכָּבוֹד וְהַצֹּרֶךְ הַגָּדוֹל בְּכִבּוּשׁ הָאֲרָצוֹת וּבִישִׁיבָתָם לָבֶטַח בֵּין הָעַמִּים, וּבַקְּלָלוֹת הִקְדִּים הַמַּאֲרָה בְּכָל מִשְׁלַח יָדְךָ וְאַחַר הַנְּגִיפָה מִפְּנֵיהֶם (פסוקים כ כה), כִּי הוּא הָעֹנֶשׁ שֶׁיַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם בָּאַחֲרוֹנָה, וְכֵן יִגְלוּ בַּסּוֹף:

פסוק מב

הַצְּלָצַל, עַל דַּעַת רַשִׁ"י מִין מִמִּינֵי הָאַרְבֶּה. וא"כ רָאוּי הָיָה שֶׁיִּצָּרֵף אוֹתוֹ עִם פָּסוּק הָאַרְבֶּה וְהַתּוֹלַעַת (דברים כ"ח:ל"ח-ל"ט). וְיוֹתֵר נִרְאֶה שֶׁיִּהְיֶה צְלָצַל שֵׁם לְמַחֲנֶה הָאוֹיֵב, אָמַר (דברים כ"ח:מ"א) בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לְךָ לַעֲבֹד אוֹתְךָ וּלְכַלְכֵּל אֶת שִׁבְתָּתְךָ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי לִפְנֵי הָאוֹיֵב, וְאָמַר כָּל עִצְּךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁאוּ לְךָ פֵּרוֹת, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר, יֵרֵשׁ הָאוֹיֵב הַבָּא עָלֶיךָ, כִּי הַשָּׁנָה שֶׁיָּבוֹאוּ עָלֶיךָ יִתְּנוּ לָהֶם חֵילָם וְהֵם יֹאכְלוּם. וְיִקְרָא הַחַיִל **צְלָצַל**, בַּעֲבוּר שֶׁיִּשָּׁמְיעוּ קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה וְקוֹל שׁוֹפָר וְרֵעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה, מִלְּשׁוֹן צִלְצְלֵי שָׁמַע וְצִלְצְלֵי תְרוּעָה (תהלים קנ ה), וּבְמַנַּעֲנְעִים וּבְצֶלְצָלִים (שמואל ב ו ה), וְכֵן אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם (ישעיהו יח א), אֶרֶץ הַמַּשְׁמַעַת צִלְצוּל כְּנָפֶיהָ שֶׁהוֹלְכוֹת לְמֶרְחַקִּים כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר. וּבְגֶמָרָא (ב"ק קטז) נָטְלוּהָ מַסִּיקִין, מַאן דְּתָנֵי מַסִּיקִין לָא מִשְׁתַּבַּשׁ, דִּכְתִיב יְיֵרֵשׁ הַצְּלָצַל וּמְתַרְגְּמִינַן יַחְסְנֵנֵּהּ סַקָּאָה, וּמַאן דְּתָנֵי מְצִיקִים לֹא מִשְׁתַּבַּשׁ, דִּכְתִיב בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק, כִּי הוּא אֶצְלָם שֵׁם לִמְבִיאֵי הָאָדָם בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק. וְדַע כִּי הַתּוֹכָחוֹת בַּמְּאֵרָה וּבַמְּהוּמָה וּבַמַּגֵּפָה וּבַדֶּבֶר וְהֶעָץ וּפְרִי הָאֲדָמָה וּשְׁאָר כָּל הַתּוֹכָחוֹת הֵם כֻּלָּם עַד כַּלּוֹתוֹ אוֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ, אֲבָל אַחֲרֵי הַגָּלוּת לֹא יִקְלֶל אוֹתָם רַק לַעֲבֹד שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וְאָבֶן, אֲבָל פְּעָמִים שֶׁיַּחְזֹר לְהוֹכִיחָם בָּאָרֶץ, כַּאֲשֶׁר אָמַר (דברים כ"ח:ל"ו) יוֹלֵךְ הַשֵּׁם אֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל גּוֹי אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְהוּא הַגָּלוּת שֶׁגָּלִינוּ לְרוֹמִי עַל לֶכֶת אַגְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ שָׁם, וְאַחֲרֵי כֵן יָשׁוּב וְיֹאמַר (דברים כ"ח:ל"ח) זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וְגוֹ', וְאֵלֶּה הַתּוֹכָחוֹת בִּהְיוֹתָם בָּאָרֶץ, כִּי כֵן יֹאמַר אַחֲרָיו (דברים כ"ח:ס"ג) וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה, שֶׁהוּא הַגָּלוּת. וְעַל דַּעְתִּי גַּם זֶה מֵרְמִיזוֹתָיו, אָמַר יוֹלֵךְ ה' אוֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל גּוֹי אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ, עַל לֶכֶת אַגְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ לְרוֹמִי. גַּם יִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז לְמֶלֶךְ אַחֵר קֹדֶם לְאַגְרִיפַּס, וְהוּא

אֲרִיסְתּוּבְלוּס שֶׁתְּפָסוֹ שַׂר צָבָא רוֹמִי וַיּוֹלִיכֵהוּ שָׁמָּה בַּנָּחֻשְׁתַּיִם, וְהָיוּ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל הָעַמִּים, שֶׁהָיוּ תְּמֵהִים עַל גְּבוּרָתָם אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אֵיךְ נָפְלוּ גִּבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחַמְתָּם. וְאַחֲרֵי כֵן בָּא אַגְרִיפַּס שֵׁנִית עִם שְׁלִיחַ מֶלֶךְ רוֹמִי בָּאָרֶץ, וְכָבַשׁ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה מְדִינוֹת גְּדוֹלוֹת מְאֹד, וְאָז נִתְקַיֵּם מָה שֶׁאָמַר (דברים כ"ח:מ"ח) וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ ה' בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וְגוֹ', וְאָמַר יִשָּׂא ה' עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחוֹק (דברים כ"ח:מ"ט), כִּי בָּאוּ אַסְפַּסְיָנוּס וְטִיטוּס בְּנוֹ עִם חֵיל גָּדוֹל מֵרוֹמִיִּים בָּאָרֶץ, וְלָכְדוּ כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת, וְהֵצַר לָהֶם מְאֹד, כַּאֲשֶׁר יְדוּעַ בַּסְּפָרִים, שֶׁלָּכְדוּ גַּם חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם, וְלֹא נִשְׁאַר רַק בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְחוֹמַת הָעֲזָרָה, וְהָיוּ אוֹכְלִים בְּשַׂר בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם. וְכַאֲשֶׁר נִלְכְּדָה גַּם הִיא אָז נִתְקַיֵּם וְנִסְחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה, וְאָז שָׁבוּ הָרוֹמִיִּים לְאַרְצָם וּבְיָדָם גָּלוּת יְרוּשָׁלַיִם וּבְיַד עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתָּם, מִיָּוֶן וּמִצְרַיִם וַאֲרָם וְיֶתֶר עַמִּים רַבִּים, וְנִתְקַיֵּם (דברים כ"ח:ס"ד) וֶהֱפִיצְךָ ה' בְּכָל הָעַמִּים וְגוֹ'. וְהַכְּתוּבִים הַבָּאִים אַחַר כֵּן עוֹנְשָׁם בַּגָּלוּת, וְכֵן וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלָאִים לְךָ מִנֶּגֶד (דברים כ"ח:ס"ו), מִפְּנֵי פַּחְדוּתֵנוּ בַּגָּלוּת בְּיַד הָעַמִּים הַגּוֹזְרִים עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת תָּמִיד. וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא רֶמֶז לַדּוֹרוֹת הָהֵם שֶׁהָיוּ בִּזְמַן חָרְבַּן הַבַּיִת הַשֵּׁנִי, כִּי הָיוּ מִתְנַכְּלִים לָהֶם לְהַאֲבִידָם לְגַמְרֵי, עַל כֵּן אָמַר אַחֲרָיו (דברים כ"ח:ס"ח), וֶהֱשִׁיבְךָ ה' מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת, שֶׁהָיָה זֶה כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לְהוֹצִיאָם מִן הָאָרֶץ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (פתיחתא דאסתר רבה), וְלָמָּה לְמִצְרַיִם, לְפִי שֶׁכָּעוּר וְרַע לְעֶבֶד כְּשֶׁהוּא חוֹזֵר לְרִבּוֹ הָרִאשׁוֹן. אִם כֵּן הַזְכִּיר מִצְרַיִם דֶּרֶךְ תּוֹכָחוֹת. אֲבָל אַחֲרֵי הֱיוֹתֵנוּ בַּגָּלוּת בָּאַרְצוֹת אוֹיְבֵינוּ לֹא נִתְקַלְּלוּ מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ, וְלֹא אֲלָפֵינוּ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֵנוּ, וְלֹא כְּרָמֵינוּ וְזֵיתֵינוּ וַאֲשֶׁר נִזְרַע בַּשָּׂדֶה, אֲבָל אֲנַחְנוּ בָּאָרְצוֹת כִּשְׁאָר הָעַמִּים יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַהִיא אוֹ בְּטוֹב מֵהֶם, שֶׁרַחֲמֵי עָלֵינוּ, כִּי יְשִׁיבָתֵנוּ בַּגָּלוּת הִיא בַּהַבְטָחָה שֶׁאָמַר לָנוּ (ויקרא כו מד) וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר אִם בְּחֻקֹּתַי (שם שם טז) סוֹד הַבְּרִית הַזֹּאת, וְכִי הוּא עַל זְמַן גָּלוּתֵנוּ הַיּוֹם בְּיַד הַחַיָּה הָרְבִיעִית, וְאַחַר כֵּן יַבְטִיחַ בַּגְּאֻלָּה מִמֶּנּוּ. **וְהִנֵּה** הִסְתַּכְּלוּ בְּעָנְשֵׁי ע"ז. וְהַזְכִּירוּ בַּתּוֹרָה בִּמְקוֹמוֹת הַרְבֵּה. וּמֵהֶם מָה שֶׁנֶּאֱמַר תְּחִלָּה כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל וְגוֹ'. וְזוֹ אַזְהָרָה בְּיִשְׂרָאֵל אִם יַעַבְדוּ ע"ז אַחֲרֵי עָמְדָם בָּאָרֶץ יָמִים רַבִּים וְיִהְיוּ יְשֵׁנִים בָּהּ. וְהֶעֱנָשׁ עַל זֶה. הֵעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם. עַד וְהֵפִיץ יְיָ אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר. וְשָׁם אָמַר וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם. וְהִבְטִיחַ וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ וְכוּ'. וְזֶה נִתְקַיֵּם בָּהֶם. כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי וּפֵרַשְׁתִּי כְּבָר. וּבְפָרָשָׁה אַחֶרֶת אָמַר וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְגוֹ'. לֹא תֵלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם. וְהָעֱנָשׁ. כִּי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן יֶחֱרֶה אַף יְיָ אֱלֹהֶיךָ

בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. זוֹ אַזְהָרָה לְבָאֵי הָאָרֶץ אִם דָּבְקוּ בע"ז מִיָּד וְשָׁכְחוּ הָאֵל הַמּוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם אַחֲרֵי ע"ז. וְזֶה לֹא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל כָּכָה. וְלֹא בָּא לָהֶם הָעִנְּשׁ כֵּן. וּלְשׁוֹן הַכָּתוּב מוֹרֶה בְּכָךְ שֶׁהִיא אַזְהָרָה. לֹא רָמַז דָּבָר שֶׁעָתִיד לָבֹא. כְּמוֹ שֶׁאָמַר פֶּן יֵחֶרֶה אַף יְיָ אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ. כלומ' יֵשׁ לְךָ לִירֹא מִזֶּה. פָּרָשָׁה שְׁלִישִׁית. הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִבְלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו וְכוּ'. וְאָמַר וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. הַמּוֹלִיכֲךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא. וְכֻלֵּה פָּרָשָׁה. וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה. וְזָכַרְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל. וְאָמַר בְּכָאן וְהָיָה אִם שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם. וְזֶה גַּם כֵּן אַזְהָרָה לְבָאֵי הָאָרֶץ אִם שָׁכְחוּ הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְכָפְרוּ שֶׁלֹּא הוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה עִמָּהֶם דָּבָר. אֶלָּא בְּכֹחָם עָשׂוּ הַכֹּל כִּי גִּבּוֹרִים הֵם. וּלְכָךְ יַעַבְדוּ ע"ז לְרִצּוֹנָם. וְהָעִנְּשׁ בָּזֶה. לְהַכְרִיתָם לְגַמְרֵי. כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְיָ מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן. וְיוֹרֶה לְשׁוֹן הַכָּתוּב שֶׁהוּא מַתְרֶה בָּהֶם פֶּן יַעֲשׂוּ כֵּן בִּזְמַן בּוֹאָם לָאָרֶץ קֹדֶם שֶׁיִּתְיַשְּׁנוּ בָּהּ. טֶרֶם הַכְרִיתָם כָּל הָעַמִּים שֶׁבָּאָרֶץ. עַל כֵּן אָמַר כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְיָ מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם. שֶׁהָיָה בְּעֵת אָבְדָן הָעַמִּים. וּמַזְהִיר שֶׁיִּסְיר יָדוֹ מֵהָאֲבִיד הָעַמִּים וְיַאֲבִיד אֶת יִשְׂרָאֵל כָּהֶם. וְזֶה גַּם כֵּן לֹא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל כָּךְ. וְלֹא בָּא עֲלֵיהֶם כָּזֹאת. וּבְפַעַם הָרְבִיעִית הִזְהִיר וּפֵרַשׁ וְאָמַר. וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה" וְגוֹ'. וְכָל דִּבְרֵי הַבְּרִית. וְהַבְטָחָה גְּדוֹלָה בְּסוֹף. וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ. וְשַׁבְתָּ עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וְשָׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְגָמוֹר הַפָּרָשָׁה. וְזֹאת אַזְהָרָה וֶרֶמֶז לְגָלוּתֵנוּ זֶה וְלִגְאֻלָּה הַשְּׁלֵמָה שֶׁנִּגְאַל מִמֶּנּוּ. וּפָרָשָׁה הַחֲמִישִׁית. אַזְהָרָה כְּדֶרֶךְ נְבוּאָה מִתְקַיֶּמֶת. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הִנְךָ שֹׁכֵב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם. וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ וְכוּ'. וְזֹאת הַתְּרָאָה שֶׁנִּתְקַיְּמָה כֻּלָּהּ כִּפְשָׁטָהּ וּכְמַשְׁמָעָהּ.

פרק כט

פסוק א

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִשְׁלִים לֵאמֹר לָהֶם דִּבְרֵי הַבְּרִית קָרָאם עוֹד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם וְגוֹ', כִּי לֹא הָלְכוּ מִלְּפָנָיו, שֶׁהַכֹּל מְחֻבָּר הוּא:

פסוק ה

לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם, הַטַּעַם לֹא אֲכַלְתֶּם מִמֶּנּוּ שֶׁתּוּכְלוּ לִחְיוֹת מִמֶּנּוּ, כִּי עִקַּר מְחִיָּתָם בַּמָּן הָיְתָה, לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, הַמְחַיֶּה אֶתְכֶם בְּמַעֲשֶׂה

הַנֵּס. וְאֵין טַעְמוֹ שֶׁלֹּא אָכְלוּ לֶחֶם כְּלָל, כְּמוֹ לֶחֶם לֹא אֲכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי (דברים ט':ט'), כִּי בִּקְצַת הָעִתִּים הָיָה לְיִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר לֶחֶם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שם ב כח כט) אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן לִי וְשָׁתִיתִי כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר, וְרַבּוֹתֵינוּ הִזְכִּירוּ (יומא עה) דְּבָרִים שֶׁתַּגְּרֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם מְבִיאִים לָהֶם בַּמִּדְבָּר. וְאֶפְשָׁר עוֹד כִּי מֵעֵת שֶׁיָּרַד הַמָּן עַד בּוֹאָם אֶל שֵׂעִיר לֹא אָכְלוּ לֶחֶם כְּלָל, כִּי הָלְכוּ בַּמִּדְבָּר הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא, אֲבָל בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים קָרְבוּ לַיִּשּׁוּב וְנֶאֱמַר לָהֶם (לעיל ב ד ו), וְאֶת הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם, וְשָׁם (דברים כ"ט:ז') כָּתוּב, וַיֹּאמֶר אַרְבָּעִים שָׁנָה ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר, וּמִן הָעֵת הַהִיא הָיוּ הָאֱדוֹמִים וְהַמּוֹאָבִים מַקְדִּימִים אוֹתָם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם, וְהָיוּ גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל קוֹנִים מֵהֶם וְאוֹכְלִים לְתַעֲנוּג, לֹא לְצֹרֶךְ וְלֹא לְשָׂבְעָה, וְעִקַּר הַמִּחְיָה שֶׁלָּהֶם בַּמָּן:

פסוק ט

טַעַם **אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם**, שֶׁאַתֶּם עוֹמְדִים וּמְזֻמָּנִים לִפְנֵי הַשֵּׁם כְּדֵי לַעֲמֹד בִּבְרִיתוֹ, כִּי לְקַבֵּל הַתּוֹרָה בְּבֵאוּרָהּ נֶאֶסְפוּ אֵלָיו. אוֹ שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים לִפְנֵי הָאָרוֹן, וְהַבְּרִית הוּא הַשְּׁבוּעָה וְהָאָלָה אֲשֶׁר יַזְכִּיר, לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁכְּרַת עוֹד עִמָּם בְּרִית כַּבְּרִית הָרִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּהַר סִינַי (שמות כד ה-ח), שֶׁהִקְרִיב עֲלֵיהֶם עוֹלָה וְלָקַח חֲצִי הַדָּם לִזְרֹק עַל הַמִּזְבֵּחַ וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הָעָם, אֲבָל לֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר זֶה. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת כְּבָר הוֹדַעְתִּיךָ הַבְּרִית הַזֹּאת:

וְטַעַם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם, רָאשֵׁיכֶם רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם, כְּמוֹ וְהַנְּבוּאָה עוֹדֵד הַנָּבִיא, עַל דַּעַת ר"א (אבן עזרא על דברים כ"ט:ט'). וְעַל דַּעְתִּי הַכָּתוּב יִכְלֹל וְיִפְרֹט, וְהַכְּלָל רָאשֵׁיכֶם וְכָל שִׁבְטֵיכֶם, וְחָזַר וּפֵרַט זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם שֶׁהֵם רָאשֵׁיכֶם, כִּי זָקֵן וּנְשׂוּא פָּנִים הוּא הָרֹאשׁ, וְכֵן אָמַר (דברים ל"א:כ"ח) הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת כָּל זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם, כִּי כָל אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ שְׂרָרָה וּמְנוּי עַל הַצִּבּוּר יִקָּרֵא רֹאשׁ; נֶאֱמַר בַּנְּשִׂיאִים (במדבר א טז) **רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל**, כִּי הֵם בַּמַּעֲלָה הַגְּדוֹלָה לְכָל אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל, וְנֶאֱמַר בַּמְרַגְּלִים (שם יג ג) **רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה**, שֶׁהֵם רָאשִׁים בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא רָאשִׁים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכֻלָּם בִּכְלַל רָאשֵׁיכֶם. וְחָזַר וְאָמַר כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם שִׁבְטֵיכֶם, וְהִזְכִּיר עוֹד הַטַּף וְהַנָּשִׁים וְהַגֵּרִים וְחֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם אֲשֶׁר לָהֶם מֻעָרֶב רַב. וְהֵבִיא שָׁם הַטַּף לַהֲבִיאָם בַּבְּרִית, כִּי אֲפִלּוּ עִם הַדּוֹרוֹת הָעֲתִידִים יִכְרֹת בְּרִית, אוֹ כְּדֵי לְזַכּוֹתָם, כַּטַּעַם שֶׁאָמְרוּ בְּהַקְהֵל (חגיגה ג). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (יבמות עט) שֶׁבָּאוּ קְצָת כְּנַעֲנִים בִּימֵי מֹשֶׁה כְּדֶרֶךְ שֶׁבָּאוּ בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ, וּנְתָנָם חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לָעֵדָה וּלְמִשְׁכַּן ה'. וְאֵין הַכַּוָּנָה לוֹמַר שֶׁרִמּוּ אוֹתוֹ, אֲבָל בָּאוּ אֵלָיו לְהַשְׁלִים עִמּוֹ, כִּי כֵן הַמִּשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ (לעיל כ י יא). וְכָךְ מָצָאתִי בְּמִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא (נצבים

ב), לְלַמֶּדְךָ שֶׁבָּאוּ אֵצֶל מֹשֶׁה וְלֹא קִבְּלָם, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא יָכְלוּ לְרַמּוֹתוֹ לִכְרֹת לָהֶם בְּרִית, אֲבָל עָשָׂאם מֵיָד חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מָיִם:

פסוק יד

וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ, וְגַם עִם הַדּוֹרוֹת הָעֲתִידִים לִהְיוֹת:

פסוק טו

כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם וְגוֹ' וַתִּרְאוּ אֶת שִׁקּוּצֵיהֶם, לְפִי שֶׁרְאִיתֶם אֶת הָאֱמוֹת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְשָׁמָּא הִשִּׂיא לֵב אֶחָד מִכֶּם לָלֶכֶת אַחֲרֵיהֶם:

פסוק יז

פֶּן יֵשׁ בָּכֶם וְגוֹ' לְפִיכָךְ אֲנִי צָרִיךְ לְהַשְׁבִּיעֲכֶם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ט:י"ז), וְיָפֶה פֵּרֵשׁ. וְהַטַּעַם לוֹמַר אֲנִי צָרִיךְ לַהֲבִיאָכֶם בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה עַתָּה בַּבְּרִית הַזֹּאת מִיִּרְאָתִי אוּלַי נִפְתֶּה לֵב קְצָתְכֶם לְשִׁקּוּצֵי מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם בָּעֶגֶל, אוֹ לְשִׁקּוּצֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב אֲשֶׁר רְאִיתֶם בַּדֶּרֶךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה לָכֶם בְּבַעַל פְּעוֹר, כִּי בַּבְּרִית הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל שְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה לֹא הָיוּ שָׁם אָלוֹת וּקְלָלוֹת. וְהִזְכִּיר אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, מִפְּנֵי שֶׁהָאִשָּׁה דַּעְתָּהּ קַלָּה עָלֶיהָ, וְכֵן יַעֲשֶׂה בְּעִנְיַן ע"ז (דברים י"ז:ב'). וְהִזְכִּיר יְחִידִים וּמִשְׁפָּחָה וְשֵׁבֶט שֶׁהוּא עַם רַב וְלֹא אָמַר עַל כֻּלָּם, דֶּרֶךְ כָּבוֹד, אוֹ שֶׁלֹּא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה לֵב כֻּלָּם פּוֹנֶה הַיּוֹם לע"ז, כִּי לֹא הָיוּ בָּאִים בִּבְרִית הַשֵּׁם וּבְאָלָתוֹ, כִּי מִי יַכְרִיחֵם, אֲבָל מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט יָבוֹאוּ בַּבְּרִית מִפְּנֵי פַּחַד הָרֹב. וְאָמַר פֶּן יֵשׁ בָּכֶם וְגוֹ' אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹּנֶה הַיּוֹם, עַל הַנִּפְתֶּה כְּבָר לע"ז וְהוּא בְּלִבּוֹ מַאֲמִין בָּהּ הַיּוֹם הַזֶּה, אוֹ פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ רַע שֶׁיִּפְרַח וְיִשְׂגֶּה וּבַיָּמִים הַבָּאִים יוֹצִיא פְּרָחִים רָעִים וְיַצְמִיחַ מְרֹרוֹת, וְזֶה עַל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם, כִּי הָאָב שֹׁרֶשׁ וְהַבֵּן נֵצֶר מִשָּׁרְשָׁיו יִפְרֶה, וְהִזְכִּיר הַשֹּׁרֶשׁ לוֹמַר כִּי הוּא יָכוֹל לְהָבִיא בְּאָלָה הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים, שֶׁהַשֹּׁרֶשׁ אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ יִצְמְחוּ הוּא לְפָנָיו הַיּוֹם וְהוּא בָּא בַּבְּרִית וּבָאָלָה הַזֹּאת. וְאָמַר פֹּרֶה רֹאשׁ, לְרַמֵּז כִּי מִשֹּׁרֶשׁ מָתוֹק לֹא יֵצֵא מַר, וְכָל אֲשֶׁר לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְלֹא הִרְהֵר כְּלָל בע"ז לֹא יוֹלִיד מוֹדֶה בָּהּ. וְאַל תַּקְשֶׁה עָלַי בָּזֶה מִן הַכָּתוּב (יחזקאל יח י), וְהוֹלִיד בֵּן פָּרִיץ, כִּי אֱמֶת הַדָּבָר וְסוֹד גָּדוֹל לֹא אוּכַל לְפָרֵשׁ בּוֹ:

וְרֹאשׁ וְלַעֲנָה, עֲשָׂבִים מָרִים אוֹ מְמִיתִים, וּשְׁמָם כֵּן בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, אוֹ הֵם כִּנּוּיִים, יִקָּרְאוּ הָאֶחָד **רֹאשׁ** שֶׁהוּא רֹאשׁ הַמְּרוֹרִים מַר מִכֻּלָּם, וְהַשֵּׁנִי יִקָּרְאוּ **לַעֲנָה** מֵעִנְיַן לֵעָנוֹת מִפָּנַי (שמות י ג), כִּי הָאוֹכֵל אוֹתוֹ נִגַּשׁ וְנַעֲנָה לְעַנּוֹת נַפְשׁוֹ יֹאכְלֶנּוּ:

פסוק יח

וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר, כְּשֶׁיִּשְׁמַע הָאֲחֵרִים מִתְקַלְּלִים בָּאָלוֹת הָאֵלֶּה הוּא יִתְבָּרֵךְ בְּמַחְשַׁבְתּוֹ וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ, שָׁלוֹם יִהְיֶה לִי מִכָּל אֵלֶּה כַּאֲשֶׁר אֵלֵךְ בְּתַאֲוַת לִבִּי. וְהַשֵּׁם לֹא

יִסְלַח לוֹ, אֲבָל יֶעְשַׁן עָלָיו אַפּוֹ אָז כְּשֶׁיֶּחְטָא לְדוֹר אוֹ לְדוֹרוֹת. אוֹ יִהְיֶה טַעַם "כִּי" לֵאמֹר יִהְיֶה לִי שָׁלוֹם בַּעֲבוּר שֶׁאֵינֶנִּי מְקַבֵּל עָלַי הַשְׁבוּעָה כִּי בִּשְׁרִירוּת לִבִּי אֵלֵךְ כָּל יָמַי, וְכָל חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה. וְלֹא יֹאבֶה ה' בַּעֲבוּר שֶׁאֵינֶנּוּ מְקַבֵּל אָלָתוֹ לִסְלֹחַ לוֹ, אֲבָל יֶעְשַׁן עָלָיו אַפּוֹ, כֵּיוָן שֶׁבָּא בִּבְרִיתוֹ לְפָנַי עִם כָּל יִשְׂרָאֵל. הַתַּאֲוָה הַגּוֹבֶרֶת וּמִתְחַזֶּקֶת בַּלֵּב תִּקָּרֵא שְׁרִירוּת, כִּלְשׁוֹן חֲכָמִים (בבא בתרא קס), שָׁרִיר וְקַיָּם, וְכֵן בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ (איוב מ טז):

וּפֵרוּשׁ **לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת הַצְּמֵאָה**, לְהוֹסִיף הַשְׁבֻעָה עִם הַמִּתְאַוֶּה. כִּי נֶפֶשׁ שְׁבֵעָה תִּקְרֵא רָוָה, כְּעִנְיַן וְרִוִּיתִי נֶפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן וְעַמִּי אֶת טוּבִי יִשְׂבָּעוּ (ירמיהו לא יג), וְהָיְתָה נַפְשָׁם כְּגַן רָוֶה (שם פסוק יא); וְהַמִּתְאַוֶּה תִּקָּרֵא צְמֵאָה, צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי (תהלים סג ב). וְהַטַּעַם כִּי נֶפֶשׁ הָאָדָם הָרָוָה שֶׁאֵינֶנָּה מִתְאַוָּה לִדְבָרִים הָרָעִים לָהּ, כַּאֲשֶׁר תָּבֹא בְּלִבּוֹ קְצָת הַתַּאֲוָה וְהוּא יְמַלֵּא תַּאֲוָתוֹ, אָז יוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ תַּאֲוָה יְתֵרָה, וְתִהְיֶה צְמֵאָה מְאֹד לַדָּבָר הַהוּא שֶׁאָכַל אוֹ שָׁעָשָׂה יוֹתֵר מִבָּרִאשׁוֹנָה, וְתִתְאַוֶּה עוֹד לִדְבָרִים רָעִים שֶׁלֹּא הָיְתָה מִתְאַוָּה לָהֶם מִתְּחִלָּה. כִּי הַמִּתְאַוֶּה לְזִמַּת הַנְּשִׁים הַיָּפוֹת, כְּשֶׁיִּהְיֶה שָׂטוּף בְּזִמָּתָן תְּבוֹאֵהוּ תַּאֲוָה לָבוֹא עַל הַזָּכָר וְעַל הַבְּהֵמָה, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה בִּשְׁאָר הַתַּאֲוֹת. וּכְעִנְיָן שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים (סוכה נב), מַשְׁבִּיעוֹ רָעֵב מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ. וּלְכָךְ יֹאמַר הַכָּתוּב בְּהוֹלֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ, שֶׁהוּא אִם יְמַלֵּא נַפְשׁוֹ בְּתַאֲוֹת הַשְׁרִירוֹת וְהַחֲזָקוֹת עָלָיו אֲשֶׁר הִיא צְמֵאָה לָהֶם, יוֹסִיף נַפְשׁוֹ הָרָוָה עִם הַצְּמֵאָה, כִּי יִתְאַוֶּה וְיִצְמָא לְמָה שֶׁהָיָה שָׂבֵעַ מִמֶּנּוּ, וְלַאֲשֶׁר הִשְׂבִּיעַ נַפְשׁוֹ בּוֹ. וּלְפִי שֶׁהִזְכִּיר **שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה**, אָמַר בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה, כִּי יוֹסִיף הַשֹּׁרֶשׁ, הוּא כְּפִתּוֹ אֲשֶׁר הִיא רָוָה וְרַעֲנָנָה, עִם הַצְּמֵאָה, וְתִשְׁבְּנָה כֻּלָּם צְמֵאוֹת. וְאֵין **לְמַעַן** בַּמָּקוֹם הַזֶּה טַעַם, שֶׁאֵלֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבִּי בַּעֲבוּר שֶׁאֶסְפֶּה הָרָוָה עִם הַצְּמֵאָה, אֲבָל הוּא כְּמוֹ **לִסְפּוֹת**, יֹאמַר הַכָּתוּב כִּי בַּעֲבוּר זֶה יִהְיֶה כָּךְ, כִּי בְּכָל סִבָּה עִם עָלוּל יֹאמַר **לְמַעַן**, בֵּין שֶׁיֵּעָשֶׂה אָדָם הַגּוֹרֵם לְרְצוֹתוֹ בָּעָלוּל, כְּמוֹ לְמַעַן (אשר) יִיטַב לָךְ, בֵּין שֶׁיִּהְיֶה אָדָם הַגּוֹרֵם כֵּן שֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ, כְּמוֹ לְמַעַן לָמוּג לֵב (יחזקאל כא כ), לְמַעַן יֶאְשְׁמוּ (שם ו ו), כַּסְּפָם וּזְהָבָם עָשׂוּ לִי עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת (הושע ח ד), וְרַבִּים כְּאֵלֶּה. וְזֶה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינַי בַּפְּסוּק הַזֶּה מִכָּל הַנִּכְתָּב עָלָיו בְּהַרְבֵּה פָּנִים. גַּם יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁהוּא שָׁב אֶל שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה וְרֹאשׁ וְלַעֲנָה, יֹאמַר כִּי יִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לִי, לְמַעַן שֶׁיּוֹסִיף פְּאֵרָתוֹ הָרָוָה אֲשֶׁר תִּגְדַּל וְתַצְמִיחַ הַלַּעֲנָה וְרֹאשׁ עַל הַצְּמֵאָה אֲשֶׁר לֹא הָיְתָה צוֹמַחַת, אוֹ יִהְיֶה **הָרָוָה** כִּנּוּי לַלַּעֲנָה הַנִּזְכֶּרֶת, שֶׁיּוֹסִיף הַלַּעֲנָה הָרָוָה הַצּוֹמַחַת וְגָדְלָה מְאֹד עַל הַצְּמֵאָה אֲשֶׁר לֹא הָיְתָה גְּדֵלָה רַק מְעַט, וְתִהְיֶינָה שְׁתֵּיהֶן צוֹמְחוֹת. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לוֹמַר כִּי כָּל אֲשֶׁר יִשְׁמַע הָאָלָה וְיִתְבָּרֵךְ מִמֶּנָּה וְיִתְחַזֵּק בִּשְׁרִירוּתוֹ, סְעָפָיו יְשִׁיבוּהוּ לַחֲטֹא וְיַצְמִיחוּ פְּשָׁעִים יוֹתֵר מִבָּרִאשׁוֹנָה. וְגַם זֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן:

פסוק יט

יֶעְשַׁן אַף ה' וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא, אֶלֹת הַיָּחִיד, אִישׁ אוֹ אִשָּׁה:
וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ, אֶלֹת הַמִּשְׁפָּחָה, כִּי שֵׁם אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם:

פסוק כ

וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה, לַשֵּׁבֶט, **מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל**, הַנִּשְׁאָרִים:

פסוק כא

וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ, כִּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל בַּדּוֹר הָרִאשׁוֹן כְּבָר יָדְעוּ זֶה, כִּי הֵם שָׁמְעוּ אָלוֹת הַבְּרִית. וְיִתָּכֵן כִּי הַכָּתוּב הַזֶּה יַחְזֹר עַל שֹׂרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, כִּי כְּשֶׁיִּקָּרֶה זֶה בַּדּוֹרוֹת הַבָּאִים אָז יִשְׁאֲלוּ כֵן:

פסוק כה

אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם, לֹא יָדְעוּ בָהֶם גְּבוּרַת אֱלָהוּת, וְלֹא חִלֵּק לָהֶם וְלֹא נָתַן לְחֶלְקָם. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים כ"ט:כ"ה) תִּרְגֵּמוֹ, וְלֹא אוֹטִיב לְהוֹן, לֹא הֵטִיב לָהֶם שׁוּם טוֹבָה. וּלְשׁוֹן חָלַק, אוֹתוֹ אֱלוֹהַּ שֶׁבָּחֲרוּ לָהֶם לֹא חָלַק לָהֶם שׁוּם נַחֲלָה וְחֵלֶק, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים כ"ט:כ"ה). וְהַנָּכוֹן, אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם בֵּאלֹהִים, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא יָדְעוּ אוֹתָם בְּכֹחַ אֱלֹהוּת שֶׁיִּמְצָא לָהֶם מֵעַצְמוֹ, וְלֹא חָלַק ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם לָהֶם, שֶׁלֹּא נָתַן אוֹתָם שָׂרִים עַל יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר שָׂמָם עַל הָאֻמּוֹת. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי זֶה (ויקרא יח כה):

פסוק כז

וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אַדְמָתָם, כִּי יַגְלֶה הַשֵּׁבֶט הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי ה', כְּעִנְיַן וַיַּגְלֵם לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי (דברי הימים א ה כו). וְהַנָּכוֹן כִּי עַתָּה יִרְמֹז לְגָלוּת כָּל יִשְׂרָאֵל, לְהְיוֹתָם כֻּלָּם רָעִים, וְיִגְלוּ גָּלוּת שְׁלֵמָה. וְכֵן בַּפָּרָשָׁה הַבָּאָה אַחֲרֵי כֵן (דברים ל':א'), וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, עַל גָּלוּת כָּל יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם) בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה וְגוֹ' וְהַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ:

פסוק כח

הַנִּסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ, עַל דַּעַת הַמְפָרְשִׁים יֹאמַר כִּי הַשֵּׁם אֱלֹהֵינוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט בְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בַּסֵּתֶר, כִּי כָל הַתַּעֲלוּמוֹת גְּלוּיוֹת לְפָנָיו, וְהַנִּגְלוֹת עָלֵינוּ וְעַל בָּנֵינוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, לְהַכּוֹת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה כְּדִין הַתּוֹרָה. וְגַם כְּפִי הַמִּדְרָשׁ (סנהדרין מג) כֵּן הוּא. וְדַעְתִּי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי **הַנִּסְתָּרוֹת** הֵם הַחֲטָאִים הַנִּסְתָּרִים מִן הָעוֹשִׂים אוֹתָם, כְּמוֹ שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי (תהלים יט יג), יֹאמַר הַנִּסְתָּרוֹת לַשֵּׁם לְבַדּוֹ הֵם, אֵין לָנוּ בָּהֶן עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, אֲבָל הַנִּגְלוֹת, שֶׁהֵם הַזְּדוֹנוֹת, לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת חֻקַּת עוֹלָם, שְׁכָךְ קִבַּלְנוּ עַל אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה וְעַל

אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה לְדוֹרוֹת עוֹלָם. וּלְפִי שֶׁהֵבִיא בְּאָלָה לַעֲשׂוֹת כָּל הַמִּצְוָה, הוֹצִיא מִן הַחֵרֶם הָעוֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה, שֶׁלֹּא יִתְקַלֵּל בָּאָלָה הַזֹּאת. וְדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים כ"ט:כ"ח) מַטִּין כֵּן, שֶׁאָמַר דְּמִטַּמְרָן קֳדָם ה' אֱלָהַנָא, וְאִם כְּדִבְרֵי הַמְפָרְשִׁים רָאוּי לוֹ לוֹמַר דְּמִטַּמְרִין לַה' אֱלָהַנָא:

פרק ל

פסוק א

וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, כְּבָר הִזְכַּרְתִּי (ויקרא כו טז) כִּי הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת עֲתִידָה, כִּי כָל עִנְיָנֶיהָ לֹא הָיוּ וְלֹא נִבְרְאוּ אֲבָל הֵם עֲתִידִין לִהְיוֹת:

פסוק ב

וְטַעַם **וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ**, שֶׁתָּשׁוּב אֶל ה' בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ, וּתְקַבֵּל עָלֶיךָ וְעַל בָּנֶיךָ לְדוֹרֹתָם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בַּגְּאֻלָּה הַשֵּׁנִית, דִּכְתִיב (נחמיה י ל) וּבָאִים בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה לָלֶכֶת בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה עֶבֶד הָאֱלֹהִים וְלִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹת ה' אֲדֹנֵינוּ וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקָּיו. אוֹ יִהְיֶה **מְצַוְּךָ אַתָּה וּבָנֶיךָ**, כְּמוֹ מְצַוְּךָ לְךָ וּלְבָנֶיךָ, כְּעִנְיָן וְאַתָּה צֻוֵּיתָ (בראשית מה יט), וְכֵן וַיְצַוּוּ אוֹתָנוּ (דברים כ"ו:ו'), לָנוּ. וּלְפִי דַּעְתִּי יֵשׁ בּוֹ סוֹד גָּדוֹל, כִּי יִרְמֹז לְמָה שֶׁאָמְרוּ (יבמות סג), אֵין בֶּן דָּוִד בָּא עַד שֶׁיִּכְלוּ כָּל הַנְּשָׁמוֹת שֶׁגָּפַף, וּכְבָר דִּבַּרְתִּי בּוֹ:

פסוק ו

וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ, זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ (שבת קד) הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ, מַבְטִיחֵךְ שֶׁתָּשׁוּב אֵלָיו בְּכָל לְבָבְךָ, וְהוּא יַעֲזֹר אוֹתְךָ. וְנִרְאֶה מִן הַכְּתוּבִים עִנְיָן זֶה שֶׁאֹמַר, כִּי מִזְּמַן הַבְּרִיאָה הָיְתָה רְשׁוּת בְּיַד הָאָדָם לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנוֹ, צַדִּיק אוֹ רָשָׁע, וְכָל זְמַן הַתּוֹרָה כֵּן, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם זְכוּת בִּבְחִירָתָם בַּטּוֹב, וְעֹנֶשׁ בִּרְצוֹתָם בָּרָע. אֲבָל לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ תִּהְיֶה הַבְּחִירָה בַּטּוֹב לָהֶם טֶבַע, לֹא יִתְאַוֶּה לָהֶם הַלֵּב לְמָה שֶׁאֵינוֹ רָאוּי וְלֹא יַחְפֹּץ בּוֹ כְּלָל, וְהִיא הַמִּילָה הַנִּזְכֶּרֶת כָּאן, כִּי הַחֶמְדָּה וְהַתַּאֲוָה עָרְלָה לַלֵּב, וּמוּל הַלֵּב הוּא שֶׁלֹּא יַחְמֹד וְלֹא יִתְאַוֶּה, וְיָשׁוּב הָאָדָם בַּזְּמַן הַהוּא לַאֲשֶׁר הָיָה קֹדֶם חֶטְאוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה בְּטִבְעוֹ מָה שֶׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת, וְלֹא הָיָה לוֹ בִּרְצוֹנוֹ דָּבָר וְהֶפְכּוֹ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר בְּרֵאשִׁית (ב ט). וְזֶהוּ מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּיִרְמְיָה (לא ל- לב), הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְכָרַתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה לֹא כַּבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתָם וְגוֹ' כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נָתַתִּי אֶת תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל לִבָּם

אֶכְתֶּבְנָּה, וְזֶהוּ בְּטוּל יֵצֶר הָרַע וַעֲשׂוֹת הַלֵּב בְּטִבְעוֹ מַעֲשֵׂהוּ הָרָאוּי. וּלְכָךְ אָמַר עוֹד (שם פסוקים לב לג) וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת ה' כִּי כוּלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטַנָּם וְעַד גְּדוֹלָם. וּבְיָדוּעַ כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעָרָיו, וּצְרִיכִים לְלַמֵּד אוֹתָם, אֶלָּא שֶׁיִּתְבַּטֵּל יִצְרָם בַּזְּמַן הַהוּא לְגַמְרֵי. וְכֵן נֶאֱמַר בִּיחֶזְקֵאל (לו כו כז), וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְגוֹ' וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ. וְהַלֵּב הֶחָדָשׁ יִרְמֹז לְטִבְעוֹ, וְהָרוּחַ לַחֵפֶץ וְלָרָצוֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת קנא), וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֵפֶץ (קהלת יב א), אֵלּוּ יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ שֶׁאֵין בָּהֶם לֹא זְכוּת וְלֹא חוֹבָה, כִּי בִּימֵי הַמָּשִׁיחַ לֹא יִהְיֶה בָּאָדָם חֵפֶץ, אֲבָל יַעֲשֶׂה בְּטִבְעוֹ הַמַּעֲשֶׂה הָרָאוּי, וּלְפִיכָךְ אֵין בָּהֶם לֹא זְכוּת וְלֹא חוֹבָה, כִּי הַזְּכוּת וְהַחוֹבָה תְּלוּיִים בַּחֵפֶץ:

פסוק יא

וְטַעַם **כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת**, עַל כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְהַנָּכוֹן כִּי עַל כָּל הַתּוֹרָה יֹאמַר (דברים ח':א'), כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, אֲבָל **הַמִּצְוָה הַזֹּאת**, עַל הַתְּשׁוּבָה הַנִּזְכֶּרֶת, כִּי וְהֵשַׁבְתָּ אֶל לְבָבֶךָ (דברים ל':א') וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים ל':ב'), מִצְוָה שֶׁיְּצִוָּה אוֹתָנוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן. וְנֶאֱמְרָה בַּלָּשׁוֹן הַבֵּינוֹנִי, לְרָמֹז בַּהַבְטָחָה כִּי עֲתִיד הַדָּבָר לִהְיוֹת כֵּן. וְהַטַּעַם לֵאמֹר כִּי אִם יִהְיֶה נִדָּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְאַתָּה בְּיַד הָעַמִּים, תּוּכַל לָשׁוּב אֶל ה' וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, כִּי אֵין הַדָּבָר נִפְלָא וְרָחוֹק מִמְּךָ אֲבָל קָרוֹב אֵלֶיךָ מְאֹד לַעֲשׂוֹתוֹ בְּכָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם. וְזֶה טַעַם בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, שֶׁיִּתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתָם בְּפִיהֶם, וְיָשׁוּבוּ בְּלִבָּם אֶל ה', וְיִקַּבְּלוּ עֲלֵיהֶם הַיּוֹם הַתּוֹרָה לַעֲשׂוֹתָהּ לְדוֹרוֹת, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר (דברים ל':ב'), אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (שם):

פסוק טו

רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם, יַחְזֹר לְהַזְהִירָם עוֹד לְהַגִּיד לָהֶם כִּי שְׁנֵי הַדְּרָכִים בְּיָדָם, וּבִרְשׁוּתָם לָלֶכֶת בַּאֲשֶׁר יַחְפְּצוּ בָּהּ, וְאֵין מוֹנֵעַ וּמְעַכֵּב בְּיָדָם לֹא מִן הַתַּחְתּוֹנִים וְלֹא מִן הָעֶלְיוֹנִים. וְיָעִיד בָּהֶם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ פַּעַם שֵׁנִית (דברים ל':י"ט), אַחַר שֶׁאָמַר (דברים ד':כ"ו) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר, כִּי עַתָּה יֹאמַר הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, כִּי הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ שֶׁהֵם הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה, וְכִי יְעַצְתִּיךָ שֶׁתִּבְחַר בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ. וְהִנֵּה הוּא כְּמַחְתִּים הָעֵדִים בְּסוֹף דְּבָרָיו כֻּלָּם:

פרק לא

פסוק א

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה, כַּאֲשֶׁר הִשְׁלִים כָּל דְּבָרָיו אָז הָלְכוּ כָּל הַנִּצָּבִים לְפָנָיו וְהַטַּף וְהַנָּשִׁים אִישׁ לְאָהֳלָיו, וְלֹא הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר זֶה כִּי כְּבָר אָמַר (לעיל כט ט יא), אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְגוֹ' לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ, וְאַחַר עָבְרָם בַּבְּרִית יֵלְכוּ מִפָּנָיו. וְיֹאמַר הַכָּתוּב עַתָּה כִּי מֹשֶׁה הָלַךְ מִמַּחֲנֵה לְוִיָּה אֶל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְכַבְּדָם, כְּמִי שֶׁיִּרְצֶה לְהַפְטֵר מֵחֲבֵרוֹ וּבָא לִטֹּל רְשׁוּת מִמֶּנּוּ:

פסוק ב

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם, וְזֶה לְנַחֵם אוֹתָם עַל עִנְיָנוֹ, כְּלוֹמַר אֲנִי זָקֵן וְאֵין לָכֶם עוֹד תּוֹעֶלֶת מִמֶּנִּי, וְעוֹד כִּי הַשֵּׁם צִוַּנִי שֶׁלֹּא אֶעֱבֹר שָׁם, וְאַל תִּפְחֲדוּ וְאַל תִּירְאוּ, כִּי ה' יַעֲבֹר עִמָּכֶם לֹא יְסַלֵּק שְׁכִינָתוֹ מִכֶּם בַּעֲבוּרִי, וְיהוֹשֻׁעַ הוּא הָעוֹבֵר לִפְנֵיכֶם בְּמִקְוֹמִי. ואע"פ שֶׁמֹּשֶׁה רַבֵּינוּ הָיָה בְּתָקְפּוֹ וּבִבְרִיאוּתוֹ, כַּאֲשֶׁר הֵעִיד הַכָּתוּב (דברים ל"ד:ז') לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵחֹה, אָמַר לָהֶם כֵּן לְנַחֲמָם. וְרַשְׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים ל"א:ב') לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא, לְפִי שֶׁה' אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן. וְאֵינוֹ נָכוֹן. וְעַל דַּעַת ר"א (אבן עזרא על דברים ל"א:ב'), לָצֵאת וְלָבוֹא לַמִּלְחָמָה, כִּי חָלְשׁוּ כֹּחוֹתָיו בְּזִקְנוּתוֹ. וְגַם זֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (סוטה יג) מְלַמֵּד שֶׁנִּסְתַּתְּמוּ מִמֶּנּוּ מַעְיְנוֹת חָכְמָה, וְהָיָה זֶה בְּמַעֲשֶׂה נֵס שֶׁלֹּא יִדְאַג לְתֵת גְּדֻלָּה לִיהוֹשֻׁעַ בְּפָנָיו:

פסוק ט

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת, מִתְּחִלַּת בְּרֵאשִׁית עַד לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל. ואע"פ שֶׁבְּכָאן (דברים ל"א:י"א) כָּתוּב תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא רוֹמֵז לַסֵּפֶר הַזֶּה שֶׁל אֵלֶּה הַדְּבָרִים עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (סוטה מא), אֲבָל בָּזֶה חָזַר וּבֵאֵר (דברים ל"א:כ"ד) וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר עַד תֻּמָּם, וְזֶה יִכְלֹל כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ:

פסוק יב

לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ, הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים, כִּי גַּם הֵן שׁוֹמְעוֹת וְלוֹמְדוֹת לְיִרְאָה אֶת ה':

פסוק יג

וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ, הֵם הַטַּף, כִּי יִשְׁמְעוּ וְיִשְׁאֲלוּ וְהָאָבוֹת יַרְגִּילוּם וִיחַנְּכוּ אוֹתָם, כִּי אֵין הַטַּף הַזֶּה יוֹנְקֵי שָׁדַיִם, אֲבָל הֵם קְטַנֵּי הַשָּׁנִים הַקְּרוֹבִים לְהִתְחַנֵּךְ. וְזֶה טַעַם **וְלָמְדוּ לְיִרְאָה**, בֶּעָתִיד, כִּי לְמַעְלָה אָמַר וְלָמְדוּ וְיָרְאוּ. אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (חגיגה ג), הָאֲנָשִׁים לִלְמֹד וְהַנָּשִׁים לִשְׁמֹעַ, וְהַטַּף לָמָּה בָּא, לִתֵּן שָׂכָר לְמְבִיאֵיהֶם:

פסוק יד

וַאֲצַוֶּנּוּ, וַאֲזַרְזֶנּוּ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י. וְאֵין צֹרֶךְ, כִּי דְּבַר הַשֵּׁם (דברים ל"א:כ"ג) **חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא** מִצְוָה הִיא, וְאִלּוּ הָיָה מִתְעַצֵּל וְלֹא יַעֲשֶׂה כֵן הָיָה חַיָּב מִיתָה. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה פֵּרוּשׁ **וַאֲצַוֶּנּוּ**, שֶׁאֲמַנֶּה אוֹתוֹ נָגִיד וּמְצַוֶּה עַל יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק וְצִוִּיתָה אוֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם (במדבר כז יט):

פסוק טו

וַיֵּרָא ה' בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן, הַטַּעַם כִּי עַמּוּד הֶעָנָן הָיָה עַל הַפֶּתַח, וְהַשֵּׁם הָיָה נִרְאֶה בָּאֹהֶל, וְזֶהוּ הַכָּבוֹד עַל דַּעַת ר"א (אבן עזרא על דברים ל"א:ט"ו). וְעַל דַּעְתִּי הוּא כְּמוֹ וַיֵּרֶד ה' בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל (במדבר יב ה), וְהִנֵּה כְּבוֹד ה' נִרְאָה בֶּעָנָן (שמות טז י), וְהַטַּעַם כִּי רָצָה לְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה שֶׁיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ, וְשָׁם יְצַוֶּה אֶת יְהוֹשֻׁעַ עַצְמוֹ. וְהִנֵּה לְמֹשֶׁה נֶאֱמַר (שם כה כב), וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת, אֲבָל יְהוֹשֻׁעַ לֹא הָיָה בַּמַּעֲלָה הַהִיא וְאָסוּר הָיָה לִכָּנֵס בָּאֹהֶל כְּלָל, וְהִנֵּה וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל פֶּתַח הָאֹהֶל שָׁב לְבָאֵר כִּי הָיָה הֶעָנָן וּבוֹ הַכָּבוֹד עַל פֶּתַח הָאֹהֶל חוֹפֵף עָלָיו, וְהִנֵּה הוּא בָּאֹהֶל:

פסוק טז

אֱלֹהֵי נֵכַר הָאָרֶץ, גּוֹיֵי הָאָרֶץ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"א:ט"ז). וְאֵינֶנּוּ כֵּן, אֲבָל הָאֱלֹהִים שֶׁהוּא נֵכָר בָּאָרֶץ הַזֹּאת, כִּי הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד נִקְרָא אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב יז כו) כִּי לֹא יָדְעוּ אֶת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, וְכֵן וַיְדַבְּרוּ אֶל אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ (דברי הימים ב לב יט), וּכְתִיב (הושע ט ג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ ה'. וְהִזְכִּיר זֶה רַבִּי אַבְרָהָם, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו (ויקרא יח כה):

וְטַעַם אֲשֶׁר הוּא בָא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ, שֶׁהוּא בָּא בְּקֶרֶב עַמּוֹ וַעֲבָדָיו, אוֹ **בְּקִרְבּוֹ**, בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, כְּמוֹ וְלֹא נָשָׂא אוֹתָם הָאָרֶץ (בראשית יג ו), נָעְתַם אָרֶץ (ישעיהו ט יח), כִּדְבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על דברים ל"א:ט"ז):

פסוק יז

וְטַעַם **וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי**, אֵינֶנּוּ וְדוּי נְמוּר כְּעִנְיָן וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם, אֲבָל הוּא הִרְהוּר וַחֲרָטָה שֶׁיִּתְחָרְטוּ עַל מַעֲלָם וְיַכִּירוּ כִּי אֲשֵׁמִים הֵם.

פסוק יח

וְטַעַם **וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי**, פַּעַם אַחֶרֶת, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהִרְהֲרוּ יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם כִּי חָטְאוּ לֵאלֹהִים, וְעַל כִּי אֵין אֱלֹהֵיהֶם בְּקִרְבָּם מְצָאוּם הָרָעוֹת הָאֵלֶּה, הָיָה רָאוּי לְרֹב חַסְדֵי הַשֵּׁם שֶׁיְּעַזְּרֵם וְיַצִּילֵם, שֶׁכְּבָר כָּפְרוּ בע"ז, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר (ירמיהו ב לה) הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי. וּלְכָךְ אָמַר כִּי עַל כָּל הָרָעָה הַגְּדוֹלָה שֶׁעָשׂוּ לְבָטֵחַ בע"ז יַסְתִּיר עוֹד

פָּנִים מֵהֶם, לֹא כְמִסְתַּר פָּנִים הָרִאשׁוֹן שֶׁהִסְתִּיר פְּנֵי רַחֲמָיו וּמְצָאוּם רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, רַק שֶׁיִּהְיוּ בְּהֶסְתֵּר פְּנֵי הַגְּאֻלָּה וְיַעַמְדוּ בְּהַבְטָחַת פְּנֵי רַחֲמָיו (ויקרא כו מד) וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים וגו', עַד שֶׁיּוֹסִיפוּ עַל הַחֲרָטָה הַנִּזְכֶּרֶת וּדְוִי נָמוּר וּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה כְּמוֹ שֶׁנִּזְכַּר לְמַעְלָה (ל ב), וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וגו':

פסוק יט

וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לְמֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ שְׁנֵיהֶם יְצִוָּה שֶׁיִּכְתְּבוּהָ, כִּי רָצָה לַעֲשׂוֹת יְהוֹשֻׁעַ נְבִיאוֹ בְּחַיֵּי מֹשֶׁה, וְהִנֵּה מֹשֶׁה כָּתְבָהּ וְיהוֹשֻׁעַ עוֹמֵד עִמּוֹ וְקוֹרֵא וְרוֹאֶה, וְזֶה טַעַם וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה (דברים ל"א:כ"ב). וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְמֹשֶׁה שֶׁהוּא הָעִקָּר, כִּי מִפִּיו יִשְׁמְעוּ וְיִלְמְדוּ, כִּי גַּם יְהוֹשֻׁעַ הָיָה מְלַמֵּד עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּסּוֹף (דברים ל"ב:מ"ד) הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן. וְטַעַם הַשִּׁירָה הַזֹּאת, הַשִּׁירָה אֲשֶׁר אַגִּיד לְךָ עַתָּה וְהִיא הָאָזִינוּ, וְיִקָּרְאֶהָ שִׁירָה כִּי יִשְׂרָאֵל יֹאמְרוּהָ תָּמִיד בְּשִׁיר וּבְזִמְרָה, וְכֵן נִכְתְּבָה כְּשִׁירָה, כִּי הַשִּׁירִים יִכְתְּבוּ בָּהֶם הֶפְסֵק בְּמִקּוֹמוֹת הַנְּעִימָה:

פסוק כא

וְטַעַם **כִּי יָדַעְתִּי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם**, כְּטַעַם כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה (בראשית כב יב), שֶׁהִיא הַיְדִיעָה בְּפֹעַל, כִּי הַיְדִיעָה בָּעָתִיד יְדִיעָה בְּכֹחַ, וְאִם לֹא חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וְלֹא נוֹדַע יִצְרוֹ בְּפֹעַל לֹא הָיָה הָגוּן שֶׁיָּעִיד בָּהֶם שִׁירָה לֵאמֹר גָּלוּי לְפָנָיו שֶׁתֶּחֱטְאוּ וְאַעְיָדָה בָּכֶם שֶׁתִּמְצֶאנָה אֶתְכֶם רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת כָּזֶה וְכָזֶה, אֲבָל הָיָה הָרְאוּי שֶׁיִּתֵּן לָהֶם הַתּוֹרָה בִּידִיעָה סְתָם, אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ וְאִם תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ, אֲבָל עַתָּה שֶׁנּוֹדַע גַּם לָהֶם יִצְרָם הָרַע וְלִבָּם הַזּוֹנֶה יַגִּיד לָהֶם כָּל הַקּוֹרוֹת אוֹתָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מח ד ה) מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אַתָּה וְגִיד בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה וְאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ:

פסוק כג

וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, מוּסָב לְמַעְלָה כְּלַפֵּי שְׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁמִּפֹּרֶשׁ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"א:כ"ג). וְיָפֶה פֵּרֵשׁ. וְעַל דַּעַת ר"א (אבן עזרא על דברים ל"א:ט"ו), וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ, מֹשֶׁה בְּמִצְוַת הַשֵּׁם, וְעַל כֵּן אָמַר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה, וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ (דברים י"א:י"ד), וְכֵן וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ (שם פסוק טו), וְכֵן לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם (דברים כ"ט:ה'), וְכֵן יְשַׁלַּח ה' בְּךָ אֶת הַמְּאֵרָה מְפֻנֵי רֹעַ מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי (דברים כ"ח:כ'), וּכְבָר דִּבַּרְתִּי בָּהֶם (רמב"ן על דברים ה':י"ב):

פסוק כד

וְטַעַם **וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב**, כִּי מִתְּחִלָּה כָּתַב אֶת הַתּוֹרָה וַיִּתְּנָהּ אֶל הַכֹּהֲנִים כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לְמַעְלָה (דברים ל"א:ט'), וְלֹא אָמַר לָהֶם אָנָה יַנִּיחוּ אוֹתָהּ, וְאַחֲרֵי כֵן נִצְטַוָּה בַּשִּׁירָה הַזֹּאת וַיִּכְתֹּב אוֹתָהּ וַיְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בּוֹ בַּיּוֹם, וְהִנֵּה הוֹסִיף אוֹתָהּ עַל הַתּוֹרָה, וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב הַכֹּל בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה, אָז צִוָּה אֶת הַכֹּהֲנִים לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם, שֶׁיִּהְיֶה מֻנָּח בָּאָרוֹן מִן הַצַּד כִּי מֵעַתָּה לֹא יִגְּעוּ בּוֹ כְּלָל לְהוֹסִיף אוֹ לִגְרֹעַ. וְזֶה טַעַם וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב וְגוֹ' עַד תֻּמָּם. וְעַל כֵּן אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים ל"א:א'), כִּי וְזֹאת הַבְּרָכָה מֻקְדֶּמֶת, וּמְקוֹמָהּ לְמַעְלָה כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. וְיִתָּכֵן כִּי אַחֲרֵי שֶׁכָּתַב הַשִּׁירָה וַיְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אִישׁ לִשְׁבָטָיו הֶחֱבִיאָם לְפָנָיו אֶל בֵּית הַמִּדְרָשׁ, כְּתָבָהּ בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה, וְצִוָּה אֶת הַכֹּהֲנִים לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה, לוֹמַר שֶׁגַּם הַשִּׁירָה תִּהְיֶה מֻנַּחַת בָּאָרוֹן עִם הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא מִכְּלַל הַתּוֹרָה, כִּי הִיא שָׁם לְעֵד. וְאָמַר לָהֶם שֶׁיַּקְהִילוּ אֲלֵיו עוֹד כָּל זִקְנֵי הַשְּׁבָטִים וְהַשּׁוֹטְרִים, וְהָעָם יֵאָסְפוּ עִמָּהֶם, כִּי כֵן נֶאֱמַר בַּסּוֹף (דברים ל"ב:מ"ד), וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם, וְהִנֵּה עָשׂוּ הַכֹּהֲנִים כֵּן וַיַּקְהִלוּ אֵלָיו כָּל הָעָם, וְהֵעִיד בָּהֶם אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ בְּהַקְהֵל בְּאָזְנֵי הַכֹּהֲנִים וְכָל הָעָם, וְאָז אָמַר לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ (שם פסוק מט), עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה, וְנִתְחַיֵּב לַעֲשׂוֹת כֵּן מִיָּד, וְעָמַד וּבֵרַךְ אוֹתָם וְזֹאת הַבְּרָכָה, וַיִּכְתֹּב אוֹתָהּ בְּסוֹף הַסֵּפֶר שֶׁנִּתַּן לַכֹּהֲנִים, וְאָז עָשׂוּ הַכֹּהֲנִים מָה שֶׁצִּוָּה אוֹתָם וְנָתְנוּ הַסֵּפֶר שָׁלֵם מִצַּד אֲרוֹן הַבְּרִית. וְהִנֵּה הַכֹּל כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בַּתּוֹרָה:

פרק לב

פסוק א

הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט צָדְקוּ דִּבְרֵי ר"א, כִּי הַכְּתוּבִים יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם בְּכָל הַדְּבָרִים שֶׁהֵם קַיָּמִים וְעוֹמְדִים, וְכֵן שִׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב ה' (מיכה ו ב), וְגַם אֶבֶן יְהוֹשֻׁעַ, כִּי שָׁם כְּתִיב (יהושע כד כז) כִּי הִיא שָׁמְעָה. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הֵם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הָרִאשׁוֹנִים הַנִּזְכָּרִים בְּבְרֵאשִׁית, כִּי הֵם יָבוֹאוּ בַּבְּרִית עִם יִשְׂרָאֵל. עַל כֵּן אָמַר שֶׁיַּאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְיִשְׁמְעוּ הַתְּנָאִים וְאֵיךְ יַעֲשֶׂה בָּהֶם:

פסוק ב

וְאָמַר **יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי**, כִּי מָה שֶׁלָּקַח מִן הַשָּׁמַיִם וְאִמְרָתוֹ עַל הָאָרֶץ יַעֲרֹף עַל יִשְׂרָאֵל וְתִזַּל עֲלֵיהֶם כַּטַּל, כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא בַּשָּׁמַיִם הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ בָּאָרֶץ, וְעִם כָּל יִשְׂרָאֵל יְדַבֵּר. וְכֵן אֶבֶן יְהוֹשֻׁעַ רָמַז עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת, כִּי מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו (בראשית

מט כד). וְכֵן אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹּאת וְגוֹ' (תהלים קיח כב כג). וְעַל כֵּן אָמַר יְהוֹשֻׁעַ (יהושע כד כז) הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה בָּנוּ לְעֵדָה, וְכֵן כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם וְגוֹ' (זכריה ג ט), וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין:

פסוק ד

הַצּוּר תָּמִים פָּעָלוֹ, רָמַז לְמִדַּת הַדִּין. וְאָמַר **תָּמִים פָּעָלוֹ**, כִּי הַפֹּעַל הַבָּא מִמֶּנּוּ תָּמִים וְשָׁלֵם, לֹא יִמּוֹט וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה לְעוֹלָם, כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט הָרַחֲמִים הֵם, וְלֹא תָּבוֹא בַּפֹּעַל חֶסְרוֹן אַךְ בְּמִשְׁפָּט, כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל בַּצּוּר, וְהַמִּשְׁפָּט צַדִּיק וְהַצּוּר יָשָׁר:

פסוק ה

שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם, הַמּוּם יִקָּרֵא הַשִּׁחָתָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כב כה) כִּי מָשְׁחָתָם בָּהֶם מוּם בָּם, וְכֵן וְזוֹבֵחַ מָשְׁחַת לַה' (מלאכי א יד), יֹאמַר כִּי מוּמָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שִׁחֵת לְצוּר עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ. וּקְרָאָם **לֹא בָּנָיו** כַּאֲשֶׁר יִקְרָאֵם בָּנָיו בְּעֵת רָצוֹן. וְאָמַר כִּי הֵם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל, כִּי הָעִקְּשׁוּת הֶפֶךְ הַיֹּשֶׁר, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ג ט) וְאֵת כָּל הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ, וְהַפְּתַלְתֹּל הֶפֶךְ הַצַּדִּיק, וְאַחֲרֵי שֶׁהוּא צַדִּיק וְיָשָׁר וְהָעָם בְּהֶפֶךְ מִזֶּה, אֵינָם בָּנָיו, אֲבָל הֵם מַשְׁחִיתִים לוֹ. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב, שִׁחֵת לוֹ מוּמָם אֶת לֹא בָּנָיו דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל. וְהִנֵּה הַטַּעַם שֶׁלֹּא בָּא חֶסְרוֹן מַעֲלָתָם מִפֹּעַל הַצּוּר, כִּי הוּא תָּמִים וְלֹא יָבוֹא בּוֹ חֶסְרוֹן לְעוֹלָם, אֲבָל מוּמָם הוּא הַמַּשְׁחִית אוֹתָם לִפְנֵי אֲבִיהֶם. וְטַעַם **לֹא בָּנָיו**, כְּמוֹ וְאָמַרְתִּי לְלֹא עַמִּי עַמִּי אַתָּה (הושע ב כה), וְכֵן הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל (דברים ל"ב:כ"א), בְּמִי שֶׁאֵינֶנּוּ אֵל, וַיִּשְׁבְּעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים (ירמיהו ה ז). אוֹ יֹאמַר שִׁחֵת לוֹ מוּמָם שֶׁאֵינָם בָּנָיו, כִּי הֵם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל הֶפֶךְ מִמֶּנּוּ:

פסוק ו

עַם נָבָל וְלֹא חָכָם, שֶׁשְּׁכְחוּ הַטּוֹב שֶׁעָשָׂה לָהֶם. וְלֹא חָכָם, לְהָבִין אֶת הַנּוֹלָד, שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְהֵטִיב וּלְהָרַע, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ב:ו'). וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ל"ב:ו') תִּרְגֵּם, עַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרָיְתָא, עֲשָׂאוֹ מִן נָבֵל תִּבֵל (שמות יח יח), שֶׁפֵּרֵשׁ בּוֹ מִלְאָה תִלְאֶה. יֹאמַר, עַם שֶׁנִּלְאוּ בַּעֲשִׂיַּת הַתּוֹרָה, וְלֹא יִתְחַכְּמוּ שֶׁהִיא לְטוֹב לָהֶם כָּל הַיָּמִים. וְכֵן אָמַר בְּגוֹי נָבָל (דברים ל"ב:כ"א), בְּעַמָּא טַפְּשָׁא, שֶׁנִּלְאוּ לִהְיוֹת חֲכָמִים אוֹ בַּעֲלֵי דָּת. ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים ל"ב:ו') נָבָל בְּמַעֲשֶׂה, וְלֹא חָכָם בַּלֵּב. וּלְפִי דַּעְתִּי הָעוֹשֶׂה טוֹבַת חִנָּם יִקָּרֵא נָדִיב, וּמְשֻׁלָּם רָעָה לְמִי שֶׁהֵטִיב עִמּוֹ יִקָּרֵא נָבָל, וְהוּא שֶׁאָמַר (ישעיהו לב ה) לֹא יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב, כִּי הוּא הֶפְכּוֹ. וּלְכָךְ אָמְרוּ עַל נָבָל הַכַּרְמְלִי (שמואל א כה כה), כִּשְׁמוֹ כֵּן הוּא נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה עִמּוֹ, כִּי דָּוִד עָשָׂה עִמּוֹ טוֹבָה גְּדוֹלָה וְשָׁמַר אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְהוּא לֹא רָצָה לְשַׁלֵּם לוֹ גְּמוּל וַיַּעַט בְּמַלְאָכְיו וַיְבַזֵּהוּ. וְזֶהוּ טַעַם הַכָּתוּב בַּחֲבֵרָיו שֶׁל אִיּוֹב (איוב מב ח), לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם נְבָלָה, כִּי הָיוּ הֵם מְלַמְּדִים זְכוּת עַל מַעֲשֵׂה הַשֵּׁם

הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא שֶׁהוּא בְּמִשְׁפָּט, וְאִם יָרַע לָהֶם תֵּרָאֶה נְבָלָה. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּקָּרֵא כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁהוּא נוֹפֵל מִבְּנֵי אָדָם, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר כְּאֵלָּה נִבֶּלֶת עָלֶיהָ (ישעיהו א ל), כְּמוֹ נוֹפֶלֶת עָלֶיהָ, וְיִקָּרְאוּ הַמֵּתָה **נְבֵלָה**, שֶׁנָּפְלָה לָאָרֶץ וּמֵתָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שופטים יד ח) לִרְאוֹת אֶת מַפֶּלֶת הָאַרְיֵה. אִם כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב, הֲזֹאת תִּגְמְלוּ אֶת הַשֵּׁם עַל הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה עִמָּכֶם, עַם נָבָל שֶׁהוּא מְשֻׁלָּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה, וְלֹא חָכָם לְדַעַת כִּי לְנַפְשָׁם גָּמְלוּ הָרָעָה הַזֹּאת, לֹא לְאֵל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לה ו ז), אִם חָטָאתָ מַה תִּפְעַל בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה תַּעֲשֶׂה לוֹ, אִם צָדַקְתָּ מַה תִּתֶּן לוֹ אוֹ מַה מִּיָּדְךָ יִקָּח, הֲלֹא הָאֵל הוּא אָבִיךָ, כִּי הוֹלִידֶךָ וְגֵדֶלְךָ, וְהוּא קָנָךְ, שֶׁשָּׂמְךָ קִנְיָן, כִּי הוֹצִיאֲךָ מֵאַיִן וְהָיִיתָ יֵשׁ, וְכָל יֵשׁ יֵשׁ לוֹ קִנְיָן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר ה' קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ (משלי ח כב), וְכֵן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ (בראשית יד יט), כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּיו. וְהוּא צוּר עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ, כְּלָשׁוֹן וַיְכֻנֵּנוּ בָּרֶחֶם אֶחָד (איוב לא טו):

פסוק ז

שְׁאַל אָבִיךָ, רֶמֶז לַמְּבִינִים, וְכֵן זְקֵנֶיךָ, וְהַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ד':י"ט) אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם וְגוֹ', כִּי לְכָל חֵלֶק בְּמַטֵּה חֵלֶק לְמַעְלָה, וְטַעַם לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי צוּרַת יַעֲקֹב חָקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, וְהוּא סוֹד גָּדוֹל. וְהָעֵד, כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ, וְזֹאת מַעֲלָה גְּדוֹלָה שֶׁלֹּא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי. עַל כֵּן אָמַר הַלָּה' תִּגְמְלוּ זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם, שֶׁנָּפַל מִמַּעֲלָתוֹ בְּאִוַּלְתּוֹ. וְזֶה טַעַם אָבִיךָ קָנָךְ, כִּי קָנָהוּ לִכְבוֹדוֹ וַיְלַמְּדֵהוּ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׁ בְּמַעֲשֵׂה הָאָב עִם הַבֵּן, לְשׁוֹן ר"א (אבן עזרא על דברים ל"ב:ח'). וְדִבְרֵי פִּי חָכָם חֵן. וְאִם כֵּן יִהְיֶה פֵּרוּשׁ זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם, שֶׁיִּתְּנוּ לֵב לְזָכֹר שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית, הַטּוֹבָה שֶׁעָשָׂה לָהֶם בְּעֵת הַיְצִירָה, כְּמוֹ שֶׁיֹּאמַר בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם וְגוֹ', בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר וָדֹר, שֶׁיְּבִינוּ לָדַעַת מָה שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם בַּדּוֹרוֹת מֵעֵת שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה בֵּינֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִסַּפֵּר, יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וְגוֹ'. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים ל"ב:י') יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר, אוֹתָם מָצָא לוֹ נֶאֱמָנִים בְּאֶרֶץ הַמִּדְבָּר, שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם תּוֹרָתוֹ וּמַלְכוּתוֹ וְעָלוּ, מָה שֶּׁלֹּא עָשׂוּ יִשְׂמָעֵאל וְעֵשָׂו. וּבְתוֹהוּ יְלֵל יְשִׁמוֹן, אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה מְקוֹם יְלֵלַת תַּנִּינִים וּבְנוֹת יַעֲנָה, אַף שָׁם נִמְשְׁכוּ אַחַר הָאֱמוּנָה, וְלֹא אָמְרוּ לְמֹשֶׁה הֵיאַךְ נֵצֵא לַמִּדְבָּר. וְזֶה אֵינֶנּוּ מִטַּעַם הַפָּרָשָׁה, כִּי הַכָּתוּב מוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל, וּמַזְכִּיר הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה הַשֵּׁם עִמָּהֶם וְהֵם גָּמְלוּ לָהֶם רָעָה תַּחַת טוֹבָה:

פסוק י

וְטַעַם **כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ**, רֶמֶז לְנִצּוּר, יֹאמַר שֶׁיִּנְצֹר הַשֵּׁם אוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר יִצֹּר הוּא עַצְמוֹ אֶת עֵינוֹ, אוֹ תֶּחְסַר מִלַּת **אִישׁ**, יִצָּרֻנְהוּ כְּאִישׁ אִישׁוֹן עֵינוֹ, כִּי מִן הַסְּתָם בְּאִישׁ יְדַבֵּר, וְכֵן רַבִּים:

פסוק יב

ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ, הַשֵּׁם יִשְׁכֹּן בְּיִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד, וְאֵין עִמּוֹ, כִּנּוּי לַשֵּׁם אוֹ לְיִשְׂרָאֵל. וְהַעְנָיַן כִּי אֵין לְיִשְׂרָאֵל שַׂר וּמוֹשֵׁל מִכָּל בְּנֵי אֱלֹהִים שֶׁיְּנַחֲנוּ אוֹ יַעֲזֹר בְּהַנְחוֹתוֹ בִּלְתִּי הַשֵּׁם לְבַדּוֹ, כִּי הוּא חֶלְקוֹ וְנַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר, וּכְבָר כָּתַבְתִּי זֶה (ויקרא יח כה). וּבְסִפְרֵי (האזינו יב), ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ, אָמַר לָהֶם הקב"ה, כְּדֶרֶךְ שֶׁיְּשַׁבְתֶּם יְחִידִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא נָהֲיֵיתֶם מִן הָאֻמּוֹת כְּלוּם, כָּךְ אֲנִי עָתִיד לְהוֹשִׁיבָכֶם יְחִידִים לָעָתִיד לָבוֹא וְאֵין אֶחָד מִן הָאֻמּוֹת נֶהֱנֶה מִכֶּם כְּלוּם. וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר, שֶׁלֹּא תִּהֵא רְשׁוּת לְאֶחָד מִשָּׂרֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם לָבוֹא וְלִשְׁלֹט בָּכֶם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר, וְאָנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר יָוָן בָּא (דניאל י כ), וְשַׂר מַלְכוּת פָּרַס עֹמֵד לְנֶגְדִּי (שם פסוק יג), אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת וְגוֹ' (שם פסוק כא):

פסוק טו

וַיְנַבֵּל צוּר יְשׁוּעָתוֹ, גִּנּוּהוּ וּבִזּוּהוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ח טז), אֲחוֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה' וּפְנֵיהֶם קֶדְמָה, אֵין נִבּוּל גָּדוֹל מִזֶּה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ב:ט"ו). ור"א אוֹמֵר, וַיְנַבֵּל, שֶׁגָּרַם לְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם, שֶׁלֹּא יוּכַל לְהוֹשִׁיעוֹ. וְגַם זֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי אֵינוֹ מִטַּעַם הַמָּקוֹם, שֶׁעָדַיִן יִסַּפֵּר אֶת חֲטָאֵיהֶם וְלֹא יַזְכִּיר עֹנֶשׁ וּנְקָמָה שֶׁיֵּעָשֶׂה בָּהֶם עַד וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי מָה שֶׁהִזְכַּרְתִּי לְמַעְלָה (רמב"ן על דברים ל"ב:ו'), כִּי הַנְּבָלָה תַּשְׁלוּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה, יֹאמַר שֶׁנָּטַשׁ אֱלוֹהַּ שֶׁבְּרָאוֹ בַּעֲבוּר זָרִים, וַיְנַבֵּל בְּפִיו וּבְמַחְשַׁבְתּוֹ צוּר שֶׁהָיָה מוֹשִׁיעוֹ, לֵאמֹר שֶׁאֵין בַּעֲבוֹדָתוֹ רַק גְּמוּל רַע; בְּעָבְדָם הַזָּרִים יִשְׂבְּעוּ לֶחֶם, וּבְעָבְדָם אֶת הַצּוּר יִהְיוּ נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל הָעַמִּים, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ סְכָלֵינוּ (מלאכי ג יד טו), שָׁוְא עָבֹד אֱלֹהִים וּמַה בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִית מִפְּנֵי הַשֵּׁם צְבָאוֹת וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים וְגוֹ', וְכַאֲשֶׁר תֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים הָאֲרוּרוֹת (ירמיהו מד יח), וּמִן אָז חָדַלְנוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְגוֹ' חָסַרְנוּ כֹל, וְכֵן אַל תִּנְאַץ לְמַעַן שִׁמְךָ אַל תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ (שם יד כא), שֶׁיֹּאמְרוּ עָלָיו שֶׁהוּא מְשַׂלֵּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה לְעַמּוֹ וַעֲבָדָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם) אַל תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ:

פסוק טז

בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ, הִבְעִירוּ חֲמָתוֹ בְּתוֹעֵבוֹת וּמַעֲשִׂים מְכֹעָרִים כְּגוֹן מִשְׁכַּב זָכָר וּכְשָׁפִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם תּוֹעֵבָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ב:ט"ז). וְכֵן אִיתָא בְּסִפְרֵי (האזינו שיח). אֲבָל אֵין בַּשִּׁירָה תּוֹכַחַת אֶלָּא עַל ע"ז בִּלְבַד. וְטַעַם בְּזָרִים, נִמְשָׁךְ אֶל אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ, יִקְנִיאוּהוּ בֶּאֱלֹהִים זָרִים, כְּלִשּׁוֹן אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְטַעַם בְּתוֹעֵבוֹת, הַשֵּׁדִים, לִשְׂרֹף אֶת בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁכָּל זֶה מִתֹּעֲב לְפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י"ב:ל"א), כִּי כָל תּוֹעֲבַת ה'

אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם, וּכְתִיב (ירמיהו לב לה) אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִים (ולא דברתי) וְלֹא עָלְתָה עַל לִבִּי לַעֲשׂוֹת הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת:

פסוק יז

יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ, פֵּרַשְׁתִּיו (ויקרא יז ז):

פסוק יט

מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו, הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַבָּנוֹת בְּכָאן שֶׁלֹּא כַּמִּנְהָג, כַּאֲשֶׁר אָמַר לְמַעְלָה (דברים ל"ב:ה') לֹא בָּנָיו, וְכֵן בְּכָל מָקוֹם יַזְכִּיר הַבָּנִים, וְהַבָּנוֹת הֵן בִּכְלָל. אֲבָל זֶה מֵרְמִיזוֹתָיו כִּי יִהְיֶה בְּדוֹר הַחֹרְבָּן רֻשַׁע הַנָּשִׁים וּפִשְׁעֵיהֶם גָּדוֹל מְאֹד לְהַכְעִיסוֹ, כִּי הָיוּ נִצְמָדוֹת לע"ז בְּיוֹתֵר, וְהֵן שֶׁמְּפַתּוֹת אֶת הָאֲנָשִׁים לְעָבְדָהּ, כַּאֲשֶׁר מְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי יִרְמְיָהוּ (מד טו), וַיַּעֲנוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַיֹּדְעִים כִּי מְקַטְּרוֹת נְשֵׁיהֶם לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וְכָל הַנָּשִׁים הָעֹמְדוֹת קָהָל גָּדוֹל, וְהֵן שֶׁהֵעִיזוּ פְּנֵיהֶם בַּנָּבִיא לֵאמֹר לוֹ (שם פסוק יז), עָשֹׂה נַעֲשֶׂה אֶת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יָצָא מִפִּינוּ לִקְטֵר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם, וְכָתוּב עוֹד שָׁם (פסוק ח) מְפֹרָשׁ, לְהַכְעִסֵנִי בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיכֶם לְקַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, וְכָתוּב עוֹד שָׁם (דברים ל"ב:ט'), הַשְׁכַּחְתֶּם אֶת רְעוֹת אֲבוֹתֵיכֶם וְאֶת רָעוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֵת רָעוֹת נָשָׁיו וְאֵת רָעוֹתֵיכֶם וְאֶת רָעוֹת נְשֵׁיכֶם, וּבִיחֶזְקֵאל (ח יג יד) נֶאֱמַר, עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר הֵמָּה עֹשִׂים וַיָּבֵא אֹתִי אֶל פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה' וְגוֹ' וְהִנֵּה שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת אֶת הַתַּמּוּז:

פסוק כ

וַיֹּאמֶר, ה' אֶל לִבּוֹ אוֹ אֶל הַמַּלְאָכִים. אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם, כְּדֶרֶךְ לְשׁוֹן בְּנֵי הָאָדָם, וְכֵן אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם (ישעיהו א טו), וְהַטַּעַם כִּי כַּאֲשֶׁר יְבַקְשׁוּנִי לֹא יִמְצָאוּנִי. אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם, יֵשׁ אוֹמְרִים אֲנִי אַסְתִּיר אֶת פָּנַי מֵהֶם בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי רוֹאֶה מָה יַּעֲשׂוּ בָּאַחֲרוֹנָה. וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא כְּמַשְׁמָעוֹ, עַד שֶׁאֶרְאֶה מָה יֵּעָשׂוּ בַּצַּר לָהֶם, דִּבְרֵי ר"א. וְאֵין טַעַם **וַיֹּאמֶר** רַק הַמַּחְשָׁבָה וְהָרָצוֹן לְפָנָיו לַעֲשׂוֹת כֵּן, כְּדֶרֶךְ **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים** בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי (בראשית א ג). וְטַעַם **פָּנַי** עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, פֵּרַשְׁתִּיו (שמות ג ב שם כ ג). וְהִנֵּה **אַסְתִּירָה פָנַי**, שֶׁאֲסַלֵּק שְׁכִינָתִי. וְטַעַם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם, כְּטַעַם אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה (בראשית יח כא), וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיו. כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה, וְלֹא יַעַמְדוּ בְּפָנַי. בָּנִים לֹא אֵמֶן בָּם, כִּי אֵין לָהֶם אוֹמֶן וּמְגַדֵּל, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְהִנֵּה עַד הֵנָּה בְּשִׁירָה זוֹ מֹשֶׁה יָשִׁיר בָּהּ וְהוּא מְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן עַצְמוֹ, וּמִן הַכָּתוּב הַזֶּה וְאֵילָךְ שֶׁהִזְכִּיר וַיַּרְא ה' וַיִּנְאָץ וְגוֹ' וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי, כֻּלָּם דִּבְרֵי הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, הֵם קִנְאוּנִי בְּעָסוּנִי, וְכָל הַשִּׁירָה כֵּן:

פסוק כא

הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל, בְּדָבָר שֶׁאֵין אֱלוֹהַּ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ב:כ"א). וְאֵם כֵּן יִרְמֹז לַשֵּׁדִים הַנִּזְכָּרִים. וְהַנִּכוֹן שֶׁיֹּאמַר הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל אֱמֶת, כִּי אֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי ה' וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"ב טו ג) וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת:
כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם, הַשֵּׁדִים. **וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא עָם**, הַכַּשְׂדִּים, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (ישעיהו כג יג) הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה, שֶׁפִּרוּשׁוֹ הָעָם שֶׁלֹּא הָיָה נֶחְשָׁב לְגוֹי והקב"ה גִּדֵּל אוֹתָם לְרִדּוֹת בָּהֶם אֶת עוֹלָמוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ירמיהו נא כ) מַפֵּץ אַתָּה לִי כְּלֵי מִלְחָמָה. בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם, עֻשָּׁו, שֶׁהוּא נָבָל, וְלֹא זָכַר בְּרִית אַחִים. וְיִרְמֹז לִשְׁנֵי הַגָּלוּיוֹת:

פסוק כו

אַפְאֵיהֶם, אָמְרוּ הַמְדַקְדְּקִים, אֲפַזְּרֵם בְּכָל פֵּאָה. וְאִם כֵּן יִהְיֶה טַעַם **אָמַרְתִּי**, שֶׁהָיָה הָרָצוֹן לְפָנָיו בְּמִדַּת הַדִּין שֶׁיִּהְיוּ כָּכָה לְעוֹלָם מְפֻזָּרִים בְּכָל פֵּאָה, וְשֶׁיִּהְיֶה זִכְרָם מֵאֱנוֹשׁ נִשְׁבָּת לֶעָד, לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר. וְעַל דַּעְתִּי הִיא מִלָּה מֻרְכֶּבֶת כַּאֲשֶׁר הִזְכִּירוּ בְּסִפְרֵי (האזינו כו), אַף אִי הֵם, אֲבָל טַעֲמָהּ שֶׁאֲשֹׁתֵם בִּמְקוֹם פֵּאָה וּבְעִנְיַן שֶׁיֹּאמְרוּ עֲלֵיהֶם גַּם אֵי הֵם, לוֹמַר שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר לָהֶם שֵׁם וּשְׁאָר בַּגּוֹיִם וְלֹא יְוָדַע מְקוֹמָם אַיֵּה. וְהִנֵּה יִרְמֹז לְגָלוּת עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים שֶׁגָּלוּ לְנָהַר גּוֹזָן (מלכים ב יז ו), הוּא שֶׁהַחֲכָמִים קוֹרִין סַמְבַּטְיוֹן, כִּי נִקְרָא גּוֹזָן מִלְּשׁוֹן וַיָּגָז שַׂלְוִים (במדבר יא לא), אַתָּה גּוֹזֵי (תהלים עא ו), כִּי הָעוֹמְדִים אַחֲרָיו מוּסָרִים מִבְּנֵי אָדָם. וְקוֹרִין אוֹתוֹ סַמְבַּטְיוֹן מִפְּנֵי שְׁבִיתָתוֹ בְּשַׁבָּת, כִּי יוֹם הַשַּׁבָּת בִּלְשׁוֹן הַהוּא סַבְּט כַּאֲשֶׁר הוּא בְּעַרְבִי, וְנָהוּג בִּלְשׁוֹנָם לְהוֹסִיף בַּתְּאָרִים "יוֹן" אֱזוֹבְיוֹן חוֹרְיוֹן מוּלְיוֹן וְכֵן הַרְבֵּה:
אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם, גָּלוּתֵנוּ בֵּין הָעַמִּים אֲנַחְנוּ יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, שֶׁאֵין לָנוּ זֵכֶר בָּעַמִּים וְלֹא נֶחְשָׁב לְעַם וְאֻמָּה כְּלָל. וְהִנֵּה יֹאמַר הַכָּתוּב כִּי הָיָה בְּמִדַּת הַדִּין לְהַיּוֹתֵנוּ כֵּן בַּגָּלוּת לְעוֹלָם, לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב. וְיוֹרֶה זֶה כִּי בְּגָלוּתֵנוּ עַתָּה תַּמָּה זְכוּת אָבוֹת, וְאֵין לָנוּ הַצָּלָה מִיַּד הָעַמִּים רַק בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל יִת', כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר בִּיחֶזְקֵאל (כ מא מד), וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצֹתֶם בָּם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' בַּעֲשׂוֹתִי אִתְּכֶם לְמַעַן שְׁמִי לֹא כְדַרְכֵּיכֶם הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְכֵן נֶאֱמַר עוֹד (שם פסוק ט) וַאֲעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְגוֹ'. וּלְכָךְ הִזְכִּיר מֹשֶׁה בִּתְפִלָּתוֹ (במדבר יד טו), וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר וְגוֹ', וְהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ הוֹדָה לוֹ בָּזֶה (שם פסוק כ), וַיֹּאמֶר ה' סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ. וְהַטַּעַם בַּטַּעֲנָה הַזֹּאת אֵינֶנּוּ כְּרוּצֶה לְהַרְאוֹת כֹּחוֹ בֵּין שׁוֹנְאָיו, כִּי כָּל הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאָפֶס וְתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ לוֹ, אֲבָל הַשֵּׁם בָּרָא אֶת הָאָדָם בַּתַּחְתּוֹנִים שֶׁיַּכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ וְיוֹדֶה לִשְׁמוֹ, וְשָׁם הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ לְהָרַע אוֹ לְהֵטִיב, וְכַאֲשֶׁר חָטְאוּ בְּרִצּוֹנָם וְכָפְרוּ בּוֹ כֻּלָּם, לֹא נִשְׁאַר רַק הָעָם הַזֶּה לִשְׁמוֹ, וּפִרְסֵם בָּהֶם בְּאוֹתוֹת

וּבְמוֹפְתִים כִּי הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, וְנוֹדַע בָּזֶה לְכָל הָעַמִּים. וְהִנֵּה אִם יָשׁוּב וְיֹאבֵד זִכְרָם, יִשְׁכְּחוּ הָעַמִּים אֶת אוֹתוֹתָיו וְאֶת מַעֲשָׂיו וְלֹא יְסַפֵּר עוֹד בָּהֶם, וְאִם אָדָם יַזְכִּיר כֵּן יֵחָשְׁבוּ כִּי הָיָה כֹּחַ מִכֹּחוֹת הַמַּזָּלוֹת וְהַכּוֹכָבִים, וְחָלַף וְעָבַר, וְהִנֵּה תִּהְיֶה כַּוָּנַת הַבְּרִיאָה בָּאָדָם בְּטֵלָה לְגַמְרֵי, שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר בָּהֶם יוֹדֵעַ אֶת בּוֹרְאוֹ רַק מַכְעִיס לְפָנָיו. וְעַל כֵּן רָאוּי מִדִּין הָרָצוֹן שֶׁהָיָה בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם שֶׁיִּהְיֶה רָצוֹן מִלְּפָנָיו לְהָקִים לוֹ לְעָם כָּל הַיָּמִים, כִּי הֵם הַקְּרוֹבִים אֵלָיו וְהַיּוֹדְעִים אוֹתוֹ מִכָּל הָעַמִּים. וְזֶה טַעַם כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם (דברים ל"ב:ל"ו), שֶׁיִּזְכֹּר ה' בְּרַחֲמִים כִּי הֵם עַמּוֹ מֵאָז, וְיִזְכֹּר כִּי הֵם עֲבָדָיו שֶׁעָמְדוּ לוֹ בְּגָלוּתָם כַּעֲבָדִים לִסְבֹּל הַצָּרוֹת וְהַשִּׁעְבּוּד, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו סג ח) וַיֹּאמֶר אַךְ עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ. וּכְבָר רָמַזְתִּי בִּבְרִיאַת הָאָדָם סוֹד נִשְׂגָּב וְנֶעְלָם, צָרִיךְ מִמֶּנּוּ שֶׁנִּהְיֶה לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה לָנוּ לֵאלֹהִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מג ז) כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו וְגוֹ':

פסוק כח

כִּי גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה, וְכָל הַפָּרָשָׁה עַל הָאוֹיֵב הַנִּזְכָּר, כִּדְבְרֵי רַבִּי נְחֶמְיָה (ספרי כח). וְטַעַם **כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם**, גַּם כֵּן דִּבְרֵי הָאוֹיֵב, יֹאמַר הַכָּתוּב שֶׁהָיָה לָהֶם לַחְשֹׁב וּלְהַשְׂכִּיל זֹאת הַנַּעֲשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הוּא פֹּעַל הַשֵּׁם עַל עָוֹנָם, וְיָבִינוּ מִמֶּנָּה לְאַחֲרִית נַפְשָׁם כִּי כֵן יַעֲשֶׂה בַּסּוֹף לְכָל הַגּוֹיִם, כִּי הֵם מוֹרְדִים בַּשֵּׁם יוֹתֵר מִיִּשְׂרָאֵל, יַשְׂכִּילוּ וְיֹאמְרוּ אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל, אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם, כִּי צוּרָם הוּא תַּקִּיף וּבַעַל הַיְכֹלֶת לַעֲזֹר וּלְהַצִּיל יוֹתֵר מִצּוּרֵנוּ, וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים הָיוּ בָּנוּ מִתְּחִלָּה לַעֲשׂוֹת בָּנוּ שְׁפָטִים כִּרְצוֹנָם, וְעַתָּה לָמָּה בּוֹרְחִים מִפָּנֵינוּ אֶלֶף מִפְּנֵי גַּעֲרַת אִישׁ אֶחָד, לוּלֵי צוּרָם הַתַּקִּיף שֶׁמְּכָרָם וְהֵבִיא מֹרֶךְ בִּלְבָבָם, וְנָפְלוּ וְרוֹדֵף אֵין. פְּלִילִים, מִלְּשׁוֹן אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ לַאֲחוֹתֵךְ (יחזקאל טז נב), וַיֵּעָמֹד פִּנְחָס וַיְפַלֵּל (תהלים קו ל):

פסוק לב

כִּי מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם, יֹאמַר כִּי הָעוֹבְדֵי גִּלּוּלִים אוֹבְדֵי עֵצוֹת הֵמָּה, וְלֹא יַשְׂכִּילוּ וְלֹא יָבִינוּ וְלֹא יַחְשְׁבוּ רַק רַע כָּל הַיּוֹם, כִּי מִשֹּׁרֶשׁ רַע הָיוּ וְלֹא יַעֲשׂוּ רַק פְּרִי רַע וָמָר, הָאוֹכֵל מִמֶּנּוּ יָמוּת. וְהָעִנְיָן כִּי יִשְׂרָאֵל מוֹדִים וּמִתְוַדִּים וְעוֹשִׂים תְּשׁוּבָה בְּעֵת צָרָתָם לֵאמֹר וְלָמָּה מְצָאַתְנוּ כָּל זֹאת (שופטים ו יג), אֲבָל הָעוֹבֵד גִּלּוּלִים אוֹבֵד עֵצוֹת, אֵין לוֹ עֵצָה וְלֹא תְבוּנָה, רַק הוֹלֵךְ אַחַר ע"ז שֶׁלּוֹ וְכוֹפֵר בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד לְעוֹלָם, כִּי כֵן יָרַשׁ מֵאֲבוֹתָיו. וְהִנֵּה הוּא מִשֹּׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה וְאֵין בָּהֶם תּוֹעֶלֶת לְעוֹלָם. אֲבָל יִשְׂרָאֵל שֶׁשָּׁרְשָׁם טוֹב, אִם יִכָּרֵת וְעוֹד יַחֲלִיף וְיַעֲשֶׂה פְּרִי טוֹב:

פסוק לד

הֲלֹא הוּא כָּמַס עִמָּדִי, רֹאשׁ הַפֶּתֶן הָאַכְזָרִי שֶׁלָּהֶם שַׂמְתִּי בְּאוֹצְרוֹתַי לְהַאֲכִילָם מִפְּרִי מַעֲשֵׂיהֶם:

פסוק לה

כִּי **לִי נָקָם וְשִׁלֵּם**, לִנְקֹם נִקְמַת יִשְׂרָאֵל מִיָּדָם, וְלִי שִׁלֵּם, לְשַׁלֵּם לָהֶם כְּפָעֳלָם שֶׁכִּחֲשׁוּ בִּי, לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם, כְּשֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם, כְּעִנְיָן כִּי לֹא שָׁלֵם עָוֹן הָאֱמֹרִי עַד הֵנָּה (בראשית טו טז). ור"א אָמַר (אבן עזרא על דברים ל"ב:ל"ה) שֶׁטָּעְמוּ וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה (משלי טז ד), וְהוּא סוֹד גָּדוֹל:

פסוק לז

וְאָמַר אַי אֱלֹהֵימוֹ, הָאוֹיֵב יֹאמַר אַיֵּה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, כְּעִנְיָן לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם (תהלים קטו ב):

פסוק לח

אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ, כִּי הָיוּ יִשְׂרָאֵל תְּדִירִים בַּעֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת וְהַנְּסָכִים מִכָּל גּוֹי לֵאלֹהָיו. וְהִזְכִּיר לְשׁוֹן רַבִּים, יֹאכְלוּ וְיִשְׁתּוּ אֱלֹהֵימוֹ, שֶׁהוּא לְשׁוֹן הָרַבִּים, וְאֵצֶל הָעַמִּים רַבִּים הֵם, וּלְכָךְ חָזַר וְאָמַר, רְאוּ עַמִּים כֻּלָּם אֲנִי אֲנִי הוּא יָחִיד וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי לַעֲזֹר לִי, וְאֵין כְּנֶגְדִּי לְהַצִּיל וּלְמַחוֹת בְּיָדִי מִלַּעֲשׂוֹת כָּל רְצוֹנִי לְהָמִית וְלִמְחֹץ וּלְהַחֲיוֹת וְלִרְפּוֹא:

פסוק מ

כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט עִנְיַן שְׁבוּעָה בְּכִסְאוֹ, וְאָמַר **אֶשָּׂא**, כִּי כָל נִשְׁבָּע נוֹשֵׂא יָדוֹ וְנוֹגֵעַ בַּחֵפֶץ אֲשֶׁר הוּא נִשְׁבָּע בּוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, בַּעֲבוּר כִּי בְּעֵת הַגְּלוּת הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, יֹאמַר שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה עַתָּה בְּעֵת רָצוֹן אֶל הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים, וְהִיא הַיָּד הַגְּדוֹלָה הַנִּלְחֶמֶת לְיִשְׂרָאֵל. וְזֶה טַעַם וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם, כִּי אֲנִי מְחַיֶּה יָדִי הַחֲזָקָה בְּהִיוֹתִי מְשַׁנֵּן בְּרַק חַרְבִּי וְסוֹמֵךְ אוֹתָהּ לֶאֱחֹז בְּמִשְׁפָּטָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּלְהַשִּׁיב נָקָם לְצָרַי, כִּי אָז יִהְיֶה הַשֵּׁם שָׁלֵם וְהַכִּסֵּא שָׁלֵם, וַהֲמַשְׂכִּיל יָבִין. וְהִנֵּה הַשִּׁירָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הִיא בָּנוּ לְעֵד אֱמֶת וֶאֱמָן, תַּגִּיד כָּל הַמּוֹצְאוֹת אוֹתָנוּ בְּבֵאוּר, הַזְכִּירָה תְּחִלָּה הַחֶסֶד שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ הקב"ה מֵאָז שֶׁלִּקָּחָנוּ לְחֶלְקוֹ, וְהַזְכִּירָה הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה לָנוּ בַּמִּדְבָּר וַאֲשֶׁר הִנְחִילָנוּ אַרְצוֹת הַגּוֹיִם הַגְּדוֹלִים וְהָעֲצוּמִים וְרֹב הַטּוֹבָה וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד אֲשֶׁר הִנְחִילָנוּ בָּהּ, וְכִי מֵרֹב כָּל טוֹבָה מָרְדוּ בַּה' לַעֲבֹד ע"ז, וְהִזְכִּירָה הַכַּעַס אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנָיו עֲלֵיהֶם עַד שֶׁשָּׁלַח בָּהֶם בְּאַרְצָם דֶּבֶר וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וְחֶרֶב, וְאַחֲרֵי כֵן פִּזֵּר אוֹתָם בְּכָל רוּחַ וּפֵאָה. וְיָדוּעַ כִּי כָל זֶה נִתְקַיֵּם וַיְהִי כֵן. וְאָמְרָה הַשִּׁירָה כִּי בַּסּוֹף יָשִׁיב נָקָם לְצָרָיו וּלְמְשַׂנְאָיו יְשַׁלֵּם. וְהַטַּעַם כִּי הֵם עָשׂוּ כָּל הָרָעוֹת עִמָּנוּ לְשַׂנְאָתוֹ שֶׁל הקב"ה, כִּי לֹא יִשְׂנְאוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוּר שֶׁעָשׂוּ

ע"ז כָּהֶם, רַק בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂיהֶם, וְיַעַבְדוּ אֶת הקב"ה וְיִשְׁמְרוּ אֶת מִצְוֹתָיו וְלֹא יִתְחַתְּנוּ בָּהֶם וְלֹא יֹאכְלוּ מִזִּבְחֵיהֶם וְיִבְזוּ ע"ז שֶׁלָּהֶם וִיבַעֲרוּ אוֹתָהּ מִמְּקוֹמוֹתֵיהֶם, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר (תהלים מד כג) כִּי עָלֶיךָ הרַגְנוּ כָל הַיּוֹם, אִם כֵּן לְשִׁנְאָתוֹ שֶׁל הקב"ה יַעֲשׂוּ בָּנוּ כָּל הָרָעוֹת הָאֵלֶּה, וְהֵם צָרָיו וּמְשַׂנְאָיו, וְעָלָיו לְהִנָּקֵם מֵהֶם. וְזֶה דָּבָר בָּרוּר כִּי עַל הַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה יַבְטִיחַ, כִּי בְּבִנְיַן בֵּית שֵׁנִי לֹא הִרְנִינוּ גּוֹיִם עִמּוֹ רַק לְעֻגוּ עָלֵיהֶם (נחמיה ג לד), מָה הַיְּהוּדִים הָאֻמְלָלִים עֹשִׂים, וְהֵיוּ גְּדוֹלֵיהֶם עֲבָדִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְכֻלָּם מְשֻׁעְבָּדִים לוֹ, וּבַיָּמִים הָהֵם לֹא הֵשִׁיב נָקָם לְצָרָיו וְלֹא כִּפֵּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ. וְהִנֵּה אֵין בַּשִּׁירָה הַזֹּאת תְּנַאי בִּתְשׁוּבָה וַעֲבוֹדָה, רַק הִיא שִׁטַּר עֵדוּת שֶׁנַּעֲשָׂה הָרָעוֹת וְנוּכַל, וְשֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ יַעֲשֶׂה בָּנוּ בְּתוֹכְחוֹת חֵמָה אֲבָל לֹא יַשְׁבִּית זִכְרֵנוּ, וְיָשׁוּב וְיִתְנַחֵם וְיִפְרַע מִן הָאוֹיְבִים בְּחָרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה, וְיִכַּפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמוֹ. אִם כֵּן הַשִּׁירָה הַזֹּאת הַבְטָחָה מְבֹאֶרֶת בַּגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה עַל כָּרְחָן שֶׁל מִינִין. וְכָךְ הִזְכִּירוּ בְּסִפְרֵי (האזינו מג), גְּדוֹלָה שִׁירָה זוֹ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עַכְשָׁו וְיֵשׁ בָּהּ לֶעָתִיד לָבוֹא, וְיֵשׁ בָּהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְיֵשׁ בָּהּ לָעוֹלָם הַבָּא. וּלְזֶה רָמַז הַכָּתוּב שֶׁאָמַר (דברים ל"ב:מ"ד), וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם, הִזְכִּיר "כָּל" לְהַגִּיד שֶׁהִיא כּוֹלֶלֶת כָּל הָעֲתִידוֹת לָמוֹ וְאִם הִיא קְטַנָּה בְּדִבּוּר, כִּי בֵּאֵר לָהֶם עִנְיָנֶיהָ הָרַבִּים. וְאִלּוּ הָיְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת מִכְתָּב אֶחָד מִן הַחוֹזִים בַּכּוֹכָבִים שֶׁהִגִּיד מֵרֹאשִׁית אַחֲרִית כֵּן הָיָה רָאוּי לְהַאֲמִין בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁנִּתְקַיְּמוּ כָּל דְּבָרֶיהָ עַד הֵנָּה, לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד, וְאַף כִּי אֲנַחְנוּ נַאֲמִין וּנְצַפֶּה בְּכָל לֵב לְדִבְרֵי הָאֱלֹהִים מִפִּי נְבִיאוֹ הַנֶּאֱמָן בְּכָל בֵּיתוֹ, אֲשֶׁר לֹא הָיָה לְפָנָיו וְאַחֲרָיו כָּמוֹהוּ, עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

פרק לג

פסוק א

אִישׁ הָאֱלֹהִים, לְהַגִּיד כִּי בִּרְכָתוֹ מְקֻיֶּמֶת, כִּי אִישׁ הָאֱלֹהִים הָיָה וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ. וְהִנֵּה יִקְרָא הַכָּתוּב לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ **אִישׁ הָאֱלֹהִים** וְכֵן שְׁאָר הַנְּבִיאִים וְאֵלִיָּהוּ וְזוּלָתָם, וְלֹא יֹאמַר הַכָּתוּב **אִישׁ ה'**, אֲבָל יֹאמַר מֹשֶׁה עֶבֶד ה' (דברים ל"ד:ה'), וְהַטַּעַם יָדוּעַ לְכָל מַשְׂכִּיל. וְכֵן עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת וְזֹאת הִיא הַבְּרָכָה, כִּי מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹּאת (תהלים קיח כג), וְכֵן בְּיַעֲקֹב נֶאֱמַר (בראשית מט כח) וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם, זֹאת הַבְּרָכָה הוּא שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים קיט נו), זֹאת הָיְתָה לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי, יִרְמֹז לְצִיּוֹן עִיר דָּוִד כִּי שָׁם צִוָּה ה' אֶת הַבְּרָכָה חַיִּים עַד הָעוֹלָם, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וּלְזֶה הַסּוֹד נִתְכַּוְּנוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה ק':י"ב), וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם, עָתִיד אָדָם כַּיּוֹצֵא בִּי לְבָרֵךְ אֶתְכֶם, וּמִמָּקוֹם שֶׁפָּסַקְתִּי אֲנִי מִשָּׁם הוּא מַתְחִיל, כֵּיוָן שֶׁעָמַד מֹשֶׁה רַבֵּינוּ פָּתַח לָהֶם

בְּזֹאת הַבְּרָכָה, מֵאוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁפִּסַּק לָהֶם אֲבִיהֶם, הֶוֵי וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם. אָמַר לָהֶם, הַבְּרָכוֹת הַלָּלוּ אֵימָתַי מַגִּיעוֹת אֲתֶכֶם, מִשֶּׁעָה שֶׁתְּקַבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה שֶׁכָּתוּב בָּהּ וְזֹאת הַתּוֹרָה וְגוֹ', כִּי הַמִּלָּה הַזֹּאת תִּרְמֹז לַבְּרָכָה שֶׁהִיא הַתּוֹרָה וְהִיא הַבְּרִית, דִּכְתִיב (בראשית יז י) זֹאת בְּרִיתִי. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי זֶה (ויקרא טז ג):

פסוק ב

ה' מִסִּינַי בָּא, יֹאמַר כִּי הַשֵּׁם מִסִּינַי בָּא לְיִשְׂרָאֵל כִּי מִשָּׁם הִשְׁכִּין שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְשׁוּב לֹא נִסְתַּלְּקָה מֵהֶם. וְהָעִנְיָן כִּי יָרַד הַכָּבוֹד בְּהַר סִינַי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יט כ) וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה וְגוֹ', וְשָׁם הָיָה כָּל הַיָּמִים שֶׁהָיָה מֹשֶׁה עוֹלֶה וְיוֹרֵד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם כד יז) וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר וְגוֹ', וְכַאֲשֶׁר נִתְּנוּ לוֹ הַלּוּחוֹת הָאֲחֲרוֹנוֹת שָׁכַן הַכָּבוֹד בְּאֹהֶל מוֹעֵד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם לג ט) וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם מֹשֶׁה, וּכְתִיב (שם פסוק יא) וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים וְגוֹ', וְכַאֲשֶׁר הוּקַם הַמִּשְׁכָּן שָׁכַן הַכָּבוֹד בַּמִּשְׁכָּן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם מ לד) וַיְכַס הֶעָנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן, וּמֹשֶׁה הָיוּ לוֹ כָּל הַדִּבְּרוֹת כָּל יְמֵי הַמִּדְבָּר:

וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ, כִּי אַחֲרֵי נָסְעָם מִסִּינַי בְּמַסַּע רִאשׁוֹן שָׁכַן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן, וּמִשָּׁם שָׁלַח מְרַגְּלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יג ג) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן, וְנִתְנַדָּה הָעָם, וְלֹא הָיָה הַדִּבּוּר עִם מֹשֶׁה עַד שֶׁבָּאוּ לְשֵׂעִיר בִּגְבוּל בְּנֵי עֵשָׂו בְּסוֹף הָאַרְבָּעִים (דברים ב:ב'), כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם (דברים ל"ג:ז') כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ. וְהִנֵּה אָז בְּבוֹאָם בְּשֵׂעִיר הָיָה הַשֵּׁם לָהֶם לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלָם, וְצִוָּה אוֹתָם לְהִשָּׁמֵר מִשֵּׂעִיר וְעַמּוֹן וּמוֹאָב, וְאָמַר שֶׁיַּחֵלוּ לָרֶשֶׁת אֶת אַרְצָם, וַיִּרְשׁוּ אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי הַגְּדוֹלִים:

הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן, שֶׁנִּסְתַּכֵּל בָּהֶם וְשָׁם עִנְיָנָם לְמָאוֹר פָּנָיו מֵהַר פָּארָן, וְהִסְתַּעֵם כִּי תְּחִלַּת הִכָּנְסָם בְּמִדְבַּר הַגְּדוֹל הָיָה מִפָּארָן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י יב) וַיִּסְעוּ וְגוֹ' מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן, וְהִנֵּה הַשֵּׁם הוֹפִיעַ עֲלֵיהֶם לִרְאוֹת מָה הֵם צְרִיכִים בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, מִלְּשׁוֹן וְעַל עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ (איוב י ג), נִסְתַּכְּלְתִּ וְרָאִיתָ בְּאוֹרְךָ הַגָּדוֹל כָּל סִתְרֵי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם:

וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ, יֹאמַר כִּי בָא הַכָּבוֹד לְיִשְׂרָאֵל מֵרִבְבוֹת קְדוֹשֵׁי עֶלְיוֹן אֲשֶׁר יָרְדוּ עִמּוֹ עַל הָהָר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח יח) רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן ה' בָּם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ. מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ, פֵּרוּשׁ מִימִין תִּפְאַרְתּוֹ הָיָה לָהֶם אֵשׁ דָּת,

לֹא מִיַּד הַמַּלְאָכִים הַנִּזְכָּרִים, רַק מִימִין הַשֵּׁם בְּעַצְמוֹ וּבִכְבוֹדוֹ. וְיִתָּכֵן כִּי **מֵרִבְבוֹת קֹדֶשׁ**, מֵרִבּוּי קְדֻשָּׁתוֹ, כִּי קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת בְּכָל מִינֵי קְדֻשָּׁה:

וְטַעַם **אֵשׁ דָּת לָמוֹ**, כְּמוֹ דַּת **אֵשׁ**, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ה':כ"א) וְאֶת קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. אוֹ טַעְמוֹ כְּמוֹ **אֵשׁ וְדָת לָמוֹ**, יִזְכִּיר שֶׁהֶרְאָה לָהֶם הָאֵשׁ הָעֶלְיוֹנִית וְהִשְׁמִיעָם הַדָּת, וְזֶה כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד':ל"ו) וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֵגִיד גַּם כֵּן שֶׁהָאֵשׁ שֶׁהוּא הַדָּת הִיא מִימִינוֹ, כִּי מִדַּת הַדִּין כְּלוּלָה בְּרַחֲמִים. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ טַעַם הַכָּתוּב כִּי מִסִּינַי בָּא לָתֵת תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּגְלָה לָהֶם מִשָּׁם וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, כִּי נִגְלָה עַל בְּנֵי עֵשָׂו לָתֵת לָהֶם הַתּוֹרָה, וְכַאֲשֶׁר לֹא רָצוּ בְּנֵי עֵשָׂו לְקַבֵּל אוֹתָהּ הֵאִיר פָּנָיו לְיִשְׂרָאֵל וּנְתָנָהּ לָהֶם בִּימֵינוֹ וּבְזִרּוֹעוֹ וְאוֹר פָּנָיו כִּי רָצָם, וְהוֹפִיעַ וְהֶרְאָה לָהֶם יִקְעָתוֹ וְהַדְרַת פָּנָיו מֵהַר פָּארָן כַּאֲשֶׁר לֹא רָצוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בַּתּוֹרָה, יַזְכִּיר כִּי הָיָה זְכוּת לְיִשְׂרָאֵל גְּדוֹלָה כַּאֲשֶׁר לֹא רָצוּ שְׁאָר הָאֻמּוֹת לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה. וְהִנֵּה הִזְכִּיר כָּל זֶרַע אַבְרָהָם, שֶׁאֶחָד מֵהֶם לֹא הָיָה חָפֵץ בַּתּוֹרָה זוּלָתִי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל עַל כָּל הָאֻמּוֹת גַּם כֵּן נִגְלָה לָתֵת אוֹתָהּ לָהֶם וְלֹא רָצוּ בָּהּ, כְּפִי הַבָּא בְּקַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ (ע"ז ב):

פסוק ג

אַף חֹבֵב עַמִּים, פֵּרְשׁוּ בּוֹ שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן אֲרָמִית, וּתְהוֹן קֳדָמֵי חַבִּיבִין (שמות יט ה), יֹאמַר אַף חוֹבֵב אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא עַמִּים רַבִּים, כְּעִנְיַן אַחֲרֵיךְ בִּנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ (שופטים ה יד), וְכָל קְדֻשָּׁיו שֶׁל יִשְׂרָאֵל, הֵם הַלְוִיִּם, הֵם בְּיָדֶךָ, כִּי הִקְרַבְתָּם אֵלֶיךָ לִהְיוֹת חוֹנִים סְבִיבוֹת הָאָרוֹן. וְהַנִּרְאֶה אֵלַי כִּי **חֹבֵב** מִגִּזְרַת לִטְמוֹן בְּחֻבֵּי עָוֹנִי (איוב לא לג), מֵעִנְיַן חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהַחְבֵּא (דהי"ב יח כד), וְשָׁם חֶבְיוֹן עֵזּוֹ (חבקוק ג ד), יֹאמַר גַּם אַתָּה בְּיָדֶיךָ מַחְבִּיא וּמַסְתִּיר עַמִּים כָּל קְדוֹשֵׁי יִשְׂרָאֵל הַנִּזְכָּר, יִרְמֹז כִּי כָל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וְהַשֵּׁם יִסְתִּירֵם בְּיָדוֹ, כְּטַעַם וַאֲשִׁים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ (ישעיהו נא טז), כְּעִנְיַן סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה (תהלים קיט קיד), וְכֵן וַיִּתְיַצְּבוּ עַל צַפּוּנֶיךָ (שם פג ד). וְזֶה רָמַז לְמָה שֶׁאָמַר (במדבר יד יד), אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה ה' וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵיהֶם, וְכֵן אָמַר בַּשִּׁירָה (דברים ל"ב:י') יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ:

וְהֵם תַּחְתּוּ, כְּמוֹ הֵכִּוּ, כַּאֲשֶׁר בָּא תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם (הושע יא ג) בְּמָקוֹם הִרְגַּלְתִּי, וְכַאֲשֶׁר הוּמְרָה הֵ"א הַנְּקֵבָה בְּתָי"ו בְּאֵם אֶתֵּן שְׁנַת לְעֵינָי (תהלים קלב ד), עֹשֶׂה רָע מְאַת (קהלת ח יב), וְכֵן רַבִּים. יֹאמַר שֶׁהֵם מֻכִּים בְּכָל מַכָּה בַּמִּדְבָּר לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ, לֹא יָחוּשׁוּ לָרָעָב וּלְצִמָּאוֹן וּמַכַּת נָחָשׁ וְעַקְרָב, רַק יֵצְאוּ לְרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ יָרוּצוּ. וְזֶה כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ב ב), זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה:

יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ, כְּמוֹ לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא (שמות כ ז), וּבַל אֶשָּׂא אֶת שְׁמוֹתָם עַל שְׂפָתָי (תהלים טז ד), יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר (ישעיהו ג ז). מִדַּבְּרוֹתֶיךָ, כְּמוֹ וּמִדְבָּרֶךָ נָאוֶה (שיר השירים ד ג), יֹאמַר שֶׁיִּשָּׂא דְּבָרֶיךָ עַל שְׂפָתָיו וְיֶהְגֶּה בָּהֶם תָּמִיד:

פסוק ד

תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, הַטַּעַם שֶׁיִּשָּׂא תָּמִיד וְיֹאמַר תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה וְהִיא תִּהְיֶה מוֹרָשָׁה לִקְהִלַּת יַעֲקֹב, כִּי לְדוֹרוֹת עוֹלָם כָּל בְּנֵי יַעֲקֹב יִירָשׁוּהָ וְיִשְׁמְרוּ אוֹתָהּ, כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ. וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (מדרש תהלים א), שֶׁלֹּא אָמַר מוֹרָשָׁה בֵּית יַעֲקֹב אוֹ זֶרַע יַעֲקֹב וְאָמַר קְהִלַּת יַעֲקֹב, לְרַמֵּז שֶׁיִּקָּהֲלוּ רַבִּים עֲלֵיהֶם וְתִתְּנֶה הַתּוֹרָה לְעוֹלָם מוֹרָשָׁה לְיַעֲקֹב וּלְכָל הַנִּקְהָלִים עָלָיו, הֵם הַגֵּרִים הַנִּלְוִים עַל ה' לְשָׁרְתוֹ וְנִסְפְּחוּ עַל בֵּית יַעֲקֹב, וְנִקְרְאוּ כֻּלָּם קְהִלָּתוֹ:

פסוק ה

וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ רָמַז אֶל הַשֵּׁם הַנִּזְכָּר שֶׁהָיָה לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹתָם יְשָׁרִים וְנֶאֱסְפוּ כָּל רָאשֵׁי הָעָם וְכָל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יַחַד. וְגַם זֶה הַכָּתוּב דָּבוּק, וְהַטַּעַם כִּי יִשְׂרָאֵל יֹאמְרוּ תָּמִיד, הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה תִּהְיֶה יְרֻשָּׁה לְכָל קְהִלַּת יַעֲקֹב לָעֲדֵי עַד, לֹא נַחֲלִיף וְלֹא נָמִיר אוֹתָהּ לְעוֹלָם. וְיֹאמְרוּ שֶׁהָיָה הַשֵּׁם לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁינוּ וְקָנֵינוּ וְשׁוֹפְטֵינוּ וְכָל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁכֻּלָּנוּ יַחַד קִבַּלְנוּ מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ לְדוֹר וָדוֹר, וַאֲנַחְנוּ חַיָּבִין לִשְׁמֹר תּוֹרָתוֹ וּמַלְכוּתוֹ לְעוֹלָמִים. וְזוֹ הַמְצָוָה הוּא דִּבּוּר אָנֹכִי, וְהִיא קַבָּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם (שמות כ ב). וְהִנֵּה הִזְכִּיר הַתּוֹרָה בִּכְלָל וּמַלְכוּת שָׁמַיִם בִּפְרָט, שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בְּמַלְכוּת שָׁמַיִם כּוֹפֵר בע"ז וּמוֹדֶה בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְרָמְזוּ כִּי הֵם וְרֹאשֵׁיהֶם קִבְּלוּ מַלְכוּת שָׁמַיִם מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְרָאוּ שֶׁהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ, וְהַתּוֹרָה קִבְּלוּ מִפִּי מֹשֶׁה שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם לְהַאֲמִין בּוֹ וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יְצִוָּה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ (דברים ה':כ"ד) וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ. וְזֶה הַפֵּרוּשׁ בָּרוּר וְנָכוֹן בַּכָּתוּב הַזֶּה, עַל דֶּרֶךְ שֶׁהִזְכִּירוּ בַּגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה (ראש השנה ל"ב), אֶלָּא מַלְכֻיּוֹת תְּלָתָא הוּא דְּהָווֹן, ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד (שמות טו יח), ה' אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ (במדבר כג כא), וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ. וְכֵן שָׁנִינוּ בְּסִפְרֵי (ברכה שמו), מוֹשֵׁב זְקֵנִים בִּישִׁיבָה שֶׁל מַטָּה, שְׁמוֹ הַגָּדוֹל מִשְׁתַּבֵּחַ לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, אֵין אֲסִיפָה אֶלָּא זְקֵנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יא טז) אֶסְפָה לִי וְגוֹ'. יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁהֵן עֲשׂוּיִין אֲגֻדָּה אַחַת וְלֹא כְּשֶׁהֵן עֲשׂוּיִין אֲגֻדּוֹת אֲגֻדּוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (עמוס ט ו) הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָיו וְגוֹ'. וּבְמִדְרַשׁ רַבָּה (במדב"ר טו יח) נֶמְצְאוּ אֹמְרִים כְּבִיכוֹל כִּסְאוֹ מְבֻסָּס לְמַעְלָה בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עֲשׂוּיִין אֲגֻדָּה אַחַת, לְכָךְ

נֶאֱמַר הַבּוֹנֶה בַּשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָיו וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ, וְכֵן וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם וגו'. וְגַם זֶה עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, יִדְרְשׁוּ שֶׁהָיָה מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם מִפְּנֵי שֶׁנִּתְאַסְּפוּ וַיִּחָדוּ כֻּלָּם קִבְּלוּ מַלְכוּתוֹ עֲלֵיהֶם, וְכֵן יִהְיֶה מוֹרָשָׁה לִקְהִלַּת יַעֲקֹב, וְהַמֶּלֶךְ הוּא הקב"ה. וְכֵן נָהֲגוּ לוֹמַר בִּתְקִיעָתָא דְּבֵי רַב. אֲבָל יֵשׁ בְּמִקְצָת הָאַגָּדוֹת שֶׁמְּפָרְשִׁין אוֹתוֹ עַל מֹשֶׁה, אוֹמְרִים מֹשֶׁה מֶלֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף וגו', וא"כ (ס"א וג"כ) אֲמַר הַכָּתוּב תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה לִהְיוֹתָהּ מוֹרָשָׁה לִקְהִלַּת יַעֲקֹב, וְהוּא הָיָה מֶלֶךְ עָלֵינוּ וְעַל כָּל שִׁבְטֵינוּ יַחַד, וְרָאוּי לָנוּ לַעֲשׂוֹת דְּבָרָיו וּמִצְוֹתָיו כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל וְחָכָם הָיָה עָלֵינוּ, יְסַפֵּר הַכָּתוּב גַּם בְּכְבוֹד הַשִּׁלִּיחַ שֶׁהָיָה גָּדוֹל וְרָאוּי לְהַאֲמִין בּוֹ. וְהַנָּכוֹן וְהָאֱמֶת מָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְהִנֵּה הִזְכִּיר כִּי הַשֵּׁם שׁוֹכֵן בְּיִשְׂרָאֵל, וְהִנֵּה קִבְּלוּ תּוֹרָתוֹ וּמַלְכוּתוֹ כָּל שִׁבְטֵיהֶם יַחַד עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם לְדוֹרֹתָם, אִם כֵּן הִנָּם רְאוּיִים לִבְרָכָה:

פסוק ו

יְחִי רְאוּבֵן, אָמַר ר"א (אבן עזרא על דברים ל"ג:ו') כִּי הֵחֵל מֵרְאוּבֵן שֶׁהוּא הַבְּכוֹר, וְלֹא הִזְכִּיר שִׁמְעוֹן בַּעֲבוּר עָוֹן פְּעוֹר, כִּי הָעוֹבְדִים הָיוּ שִׁמְעוֹנִים, וּמִסְפָּרָם לְעֵד, גַּם נְשִׂיאָם נָהֳרג. וְכֵן דַּעַת רַשִׁ"י וְהַמְפָרְשִׁים. וּלְפִי דַּעְתִּי אֵין מִסְפָּרָם רְאָיָה, בַּעֲבוּר כִּי עֲדַיִן יַחְסְרוּ שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֶלֶף וְיוֹתֵר מִלֵּבָד הַמֻּתִּים בַּמַּגֵּפָה, וְגַם מִשְּׁאָר הַשְּׁבָטִים יַחְסְרוּ קְצָת, כִּי בְּנֵי גָד חָסְרוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים, וּבְנֵי אֶפְרַיִם שְׁמוֹנַת אֲלָפִים. וְעוֹד כִּי הַכָּתוּב שֶׁאוֹמֵר (במדבר כה ג) וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר, וְאָמַר (שם פסוק ד) קַח אֶת כָּל רָאשֵׁי הָעָם, נִרְאֶה שֶׁהָיוּ בָּהֶם מִכָּל הַשְּׁבָטִים, וְכָל דַּיָּנֵיהֶם יִשְׁפְּטוּ בָּם, וְכֵן אָמַר (שם פסוק יא) וְלֹא כִלִּיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי. וְאַל תָּשִׁיב עָלַי מִדְּבַר עָכָן שֶׁאָמַר (יהושע ז יא) חָטָא יִשְׂרָאֵל, כִּי שָׁם לֹא נִתְגַּלָּה הַחֵטְא וְיִזְכִּירֵם סְתָם. וְכֵן הַמַּכָּה אֵינֶנּוּ רְאָיָה, כִּי הָיָה נִשֵּׂיא בֵּית אָב בָּהֶם לֹא נְשִׂיא הַשֵּׁבֶט. וְהַנּוֹעָדִים עַל ה' בַּעֲדַת קֹרַח גְּדוֹלִים וְנִכְבָּדִים מִמֶּנּוּ, שֶׁהָיוּ נְשִׂיאֵי עֵדָה, וְלֹא הָלְכוּ כָּל שִׁבְטֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם. וְהַמְּזֻמּוֹר הִזְכִּיר דָּתָן וַאֲבִירָם וְעָנְיָנָם בִּשְׁמָם (תהלים קו יז), תִּפְתַּח אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל עֲדַת אֲבִירָם, וְהִזְכִּיר וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר (שם פסוק כח) עִם וַיִּמָּאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה (שם פסוק כד) לְכָלֵל הָעָם. וְחִלִּילָה שֶׁיִּמְנַע מֹשֶׁה מִלְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְעוֹן וְלֹא יִמְחֶה שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁכְּבָר כָּלוּ הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ד':ג') כִּי כָל הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ, וְאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים כֻּלָּם כְּתִיב בָּהֶם (שם פסוק ד) וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם, וְלָמָּה לֹא יְבָרְכֵם, וְהִנֵּה כֻּלָּם עָשׂוּ אֶת הָעֶגֶל וְחָטְאוּ בַּמִּרְגָּלִים, וְנִתְכַּפֵּר לָהֶם וּבֵרְכָם. וְרָאִיתִי בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (במדב"ר כא ט) שִׁשָּׁה מִשְׁפָּחוֹת נֶחְסְרוּ עַל הַזְּנוּת בַּעֲצַת בִּלְעָם, וּמָנָה מִשְׁפָּחָה אַחַת לְשִׁמְעוֹן וַחֲמִשָּׁה מִבְּנֵי בִנְיָמִין. וְהִנֵּה לְדַעְתָּם בִּנְיָמִין חָטָא יוֹתֵר מִשִּׁמְעוֹן

בְּאוֹתוֹ הַחֵטְא, וְהוּא בִּכְלַל הַבְּרָכָה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הַכָּתוּב לֹא יִמְנֶה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל רַק שְׁנֵים עָשָׂר, וְכָךְ אָמַר בִּבְרֹכַת יַעֲקֹב (בראשית מט כח), כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר, וְהִנֵּה יַעֲקֹב הִזְכִּיר בָּנָיו הַשְּׁנֵים עָשָׂר וְהִזְכִּיר יוֹסֵף בְּשֵׁבֶט אֶחָד, וּמֹשֶׁה רָאָה לְהַזְכִּיר בְּיוֹסֵף שְׁנֵי שְׁבָטִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ל"ג:י"ז) וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה, וְהָיָה זֶה בַּעֲבוּר שְׁנֵי דְּבָרִים, הָאֶחָד כִּי אַחַר שֶׁצִּוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַעֲשָׂאָם שְׁנֵי שְׁבָטִים בַּחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ וּבַדְּגָלִים וּבְנַחֲלַת הָאָרֶץ, הִנֵּה הוּא צָרִיךְ לִמְנוֹתָם שְׁנַיִם בִּבְרָכָתָם. וְעוֹד, שֶׁהִזְכִּיר יְהוֹשֻׁעַ הַמְנַחֵילֵם אֶת הָאָרֶץ, וְהוּא מֵאֶפְרַיִם הַקָּטָן, וְהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר אֲחִיו שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ. וְהִנֵּה רָצָה לְבָרֵךְ אֶת לֵוִי, כִּי מִבִּרְכָתוֹ יִתְבָּרְכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּהְיוּ קְרֻבְנוֹתָיו לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי הַשֵּׁם. וְהֻצְרַךְ לְהַשְׁאִיר אֶחָד מִן הַשְּׁבָטִים, שֶׁאֵינָן נִמְנִין בְּשׁוּם מָקוֹם רַק שְׁנֵים עָשָׂר, כְּנֶגֶד שְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת בָּרָקִיעַ וּשְׁנֵים עָשָׂר חֳדָשִׁים בַּשָּׁנָה וּשְׁנֵים עָשָׂר גְּבוּלֵי אֲלַכְסוֹנִין, שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁהֵם הֵן זְרוֹעוֹת עוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ברכות ל"ב), אָמַר הקב"ה לַנָּבִיא לֵךְ וֶאֱמֹר לְכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, בִּתִּי שְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת בָּרָאתִי בָּרָקִיעַ כְּנֶגֶד שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטִים. וְכֵן בְּהַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבָל (דברים כ"ז:י"ב) שֶׁמָּנָה לֵוִי, לֹא נִגְזַר שֵׁם יוֹסֵף לִשְׁנֵי שְׁבָטִים. וְכֵן תִּרְאֶה בְּחִלּוּק יְחֶזְקֵאל (מח ד ה) שֶׁמָּנָה בַּחֲלֻקַּת הָאָרֶץ יוֹסֵף לִשְׁנֵי שְׁבָטִים וְלֹא הִזְכִּיר לֵוִי, וּכְשֶׁמָּנָה תּוֹצָאוֹת הָעִיר הִזְכִּיר (שם פסוק לא) שַׁעַר לֵוִי אֶחָד וְלֹא מָנָה שֵׁבֶט יוֹסֵף לִשְׁנֵי שְׁבָטִים, אֲבָל אָמַר (שם פסוק לב) שַׁעַר יוֹסֵף אֶחָד, כִּי לְעוֹלָם לֹא יִמְנוּ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל רַק שְׁנֵים עָשָׂר. וּכְבָר זָכַרְתִּי זֶה בְּסֵדֶר וַיִּקַּח קֹרַח (במדבר יז יז). וְהִנֵּה הִשְׁאִיר שִׁמְעוֹן שֶׁלֹּא הָיָה שִׁבְטוֹ גָּדוֹל וְלֹא הָיְתָה בּוֹ בִּרְכַת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם מְרֻבָּה, אֲבָל חִלְקָם בְּיַעֲקֹב וֶהֱפִיצָם בְּיִשְׂרָאֵל (בראשית מט ז), וְהִנֵּה יִתְבָּרְכוּ גַּם הֵם מִבִּרְכַת שְׁאָר הַשְּׁבָטִים אֲשֶׁר הֵמָּה בְּתוֹכָם. וְסֵדֶר זֹאת הַבְּרָכָה הָיְתָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל דֶּרֶךְ נַחֲלָתָם, הֵחֵל מֵרְאוּבֵן כִּי לָקַח נַחֲלָתוֹ בָּרִאשׁוֹנָה, וְעוֹד כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וּמֹשֶׁה הִתְפַּלֵּל עָלָיו שֶׁלֹּא יִמָּחֶה שְׁמוֹ בְּחֶטְאוֹ וּלְכָךְ נָתַן לוֹ בִּבְרָכָתוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה, וְאַחַר כֵּן הִקְדִּים יְהוּדָה, כִּי הוּא הַנּוֹחֵל הָרִאשׁוֹן בָּאָרֶץ, וּלְנָגִיד מִמֶּנּוּ, וְהוּא הָעוֹלֶה בַּתְּחִלָּה לַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בּוֹ יִבְרֵךְ אוֹתוֹ, וְהִנֵּה בִּרְכָתוֹ כּוֹלֶלֶת כָּל יִשְׂרָאֵל. וְאַחַר כֵּן בֵּרַךְ לֵוִי הַחוֹנִים עִם בְּנֵי יְהוּדָה (ס"א ועיר ירושלים) בִּירוּשָׁלַיִם וְשָׁם יִהְיוּ קָרְבְּנוֹתָם לְרָצוֹן. וְאַחֲרֵי כֵן בֵּרַךְ בִּנְיָמִין שֶׁהָיְתָה נַחֲלָתָם עִם בְּנֵי יְהוּדָה, וְעִיר יְרוּשָׁלַיִם וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי בִנְיָמִין, וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ עִם שְׁנֵיהֶם. וְאַחֲרֵי כֵן בֵּרַךְ בְּנֵי יוֹסֵף, כִּי כֵן הָיְתָה נַחֲלָתָם שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע יח יא) וַיַּעַל גּוֹרָל מַטֵּה בְנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף. וְאַחֲרֵי כֵן הִשְׁלִים לְבָרֵךְ בְּנֵי הַגְּבִירוֹת, וְהִקְדִּים זְבוּלוּן לְיִשָּׂשכָר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יַעֲקֹב (בראשית מט יג יד), וְכֵן נַפְתָּלִי גּוֹרָלָם, הַשְּׁלִישִׁי לִבְנֵי זִבוּלֻן (יהושע יט י) וְהַגּוֹרָל הָרְבִיעִי לִבְנֵי יִשָּׂשכָר (שם

פסוק יז). וְאַחֲרֵי כֵן בֵּרַךְ בְּנֵי הַשִּׁפְחוֹת דָּן וְנַפְתָּלִי וְאָשֵׁר כְּסֵדֶר תּוֹלְדֹתָם, וְהוּא הַדֶּגֶל שֶׁלָּהֶם, וְהִקְדִּים גָּד לְכָל בְּנֵי הַשִּׁפָּחוֹת כִּי לָקַח נַחֲלָתוֹ תְּחִלָּה עִם רְאוּבֵן הַמֻּקְדָּם, וְהוּא הָיָה מִדֶּגֶל הָרְאוּבֵנִי. וְטַעַם יְחִי רְאוּבֵן, שֶׁיִּחְיֶה שִׁבְטוֹ וְלֹא יָמוּת לְעוֹלָם. וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר, כְּמוֹ וְלֹא לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע (משלי ל ג), וְאַל יִהְיוּ מְתָיו מִסְפָּר, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מְעַטִּים, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁיִּסָּפֵר הוּא מְעַט, וְכֵן וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר (בראשית לד ל), לְשׁוֹן ר"א (אבן עזרא על דברים ל"ג:ו'). וְיוֹתֵר נָכוֹן לְפָרֵשׁ יְחִי רְאוּבֵן בְּיִשְׂרָאֵל וְאַל יָמֹת, שֶׁלֹּא יִכָּרֵת שִׁבְטוֹ בְּאֶחָד מִכָּל הַזְּמַנִּים, וִיהִי פְּקֻדָּיו בְּמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, יִתְפַּלֵּל עָלָיו שֶׁלֹּא יִגְרֹם חֶטְאוֹ וְהַכַּעַס הַגָּדוֹל אֲשֶׁר כָּעַס עָלָיו אָבִיו בְּחַלְּלוֹ יְצוּעָיו לְהַכְרִית שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. וְזֶה כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם (שם לה כב), וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר, כִּי הוֹדִיעַ שֶׁלֹּא יָצָא בְּחֶטְאוֹ מִן הַמִּסְפָּר, וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשׁ"י (רש"י על דברים ל"ג:ו'). וְטַעַם **מְתָיו**, שֶׁכָּל אֲנָשָׁיו יִזְכּוּ בָזֶה, וְלֹא יִכָּרֵת אֲפִלּוּ מִקְצָת הַשֵּׁבֶט בְּחֶטְאוֹ. וְאוּלַי **מְתָיו** רֶמֶז לְרָאשֵׁי מִשְׁפְּחוֹתָיו הָאַרְבַּע, וְיִהְיֶה טַעַם **מִסְפָּר**, כְּמוֹ בְּמִסְפָּר, וְכֵן לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ (דברים כ"ב:כ"א), יִרְחֲצוּ מַיִם (שמות ל כ), וְרַבִּים כֵּן. אוֹ טַעְמוֹ שֶׁיִּהְיוּ מְתָיו מִסְפַּר יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּמָּנֶה רִאשׁוֹן כְּמִשְׁפַּט הַבְּכוֹר, כִּי הָאֶחָד הוּא הַמִּסְפָּר כִּי מִמֶּנּוּ הַכֹּל. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ל"ג:ו') תִּרְגֵּם, וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסָנַתְהוֹן בְּמִנְיָנָהוֹן. יִתְכַּוֵּן לְמָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, יֹאמַר שֶׁיִּחְיֶה רְאוּבֵן וְלֹא יְכֻרַת, וְיִהְיוּ מְתָיו בְּמִסְפָּרָם לְעוֹלָם, לֹא יִמָּחֶה שִׁבְטוֹ מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא יִמְנוּ בְּיוֹתֵר מִסְפָּרָם לִהְיוֹתָן שְׁנֵי שְׁבָטִים, שֶׁלֵּל מִמֶּנּוּ הַבְּכוֹרָה וְהִבְטִיחוֹ בְּשֵׁבֶט אֶחָד לְעוֹלָם. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים כִּי הַבְּרָכָה הַזֹּאת עַל כִּבּוּשׁ הָאָרֶץ, יֹאמַר שֶׁיִּחְיֶה רְאוּבֵן בְּעָבְרָם חֲלוּצִים לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַטַּעַם שֶׁיִּתְגַּבְּרוּ וְלֹא יְנָצְחוּ, כְּטַעַם וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה (בראשית כז מ). וְאַל יָמֹת, שֶׁלֹּא יִפְּלוּ מֵהֶם בַּמִּלְחָמָה. וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר, שֶׁיַּחְזְרוּ לְאָהֳלֵיהֶם בְּמִסְפָּרָם וְלֹא יִפְקֹד מֵהֶם אִישׁ. וְכֵן בְּבִרְכַת גָּד חֲבֵרוֹ הִזְכִּיר זֶה הָעִנְיָן. וְהַפֵּרוּשׁ הַזֶּה קָרוֹב, אֲבָל הָרִאשׁוֹן נָכוֹן יוֹתֵר בְּעֵינַי, כִּי בִּרְכַת מֹשֶׁה כְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִזְכִּיר יַעֲקֹב וְכָעִנְיָן הַהוּא. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יְחִי וְאַל יָמֹת מִטַּעַם פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים, וְשָׁם (שמות כ ה) רַמַּזְתִּי סוֹדוֹ. וְהוֹעִילָה בִּרְכַת מֹשֶׁה לְכַפֵּר לוֹ מַעֲשֵׂה בִלְהָה שֶׁלֹּא יִכָּרֵת וְיָמוּת בּוֹ לְעוֹלָם, אֲבָל פָּקַד עָלָיו עִם שְׁאָר הַשְּׁבָטִים מַעֲשֵׂה יוֹסֵף, כְּפִי הַבָּא בְּפִרְקֵי הֵיכָלוֹת:

פסוק ז

וְזֹאת לִיהוּדָה, וְכֵן אָמַר לִיהוּדָה שֶׁיִּחְיֶה וְלֹא יָמוּת, וְהוֹסִיף לוֹ עוֹד שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה, דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על דברים ל"ג:ז'). וְזֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן עַל פֵּרוּשֵׁנוּ, כִּי אֵין יְהוּדָה בַּכְּרֵת הַזֶּה שֶׁיִּתְפַּלֵּל עָלָיו כֵּן כַּאֲשֶׁר לֹא הִזְכִּיר זֶה בִּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים. אֲבָל הוּא כִּפְשׁוּטוֹ, וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר לִיהוּדָה. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יְחִד הַמְּדָּה הַזֹּאת לִיהוּדָה בַּעֲבוּר כִּי לָהֶם

הַמִּלְחָמָה וּמִמֶּנּוּ הַמַּלְכוּת לְעוֹלָם, וְהִיא הָעֵזֶר מִצָּרָיו, וְהוּא סוֹד הַכָּתוּב שֶׁאָמַר (א יח) לְלַמֵּד בְּנֵי יְהוּדָה קֶשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר, כִּי הוּא הַקֶּשֶׁת הַנִּרְאֶה בֶּעָנָן שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ (בראשית ט יז) זֹאת אוֹת הַבְּרִית:

שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה, יִתְפַּלֵּל עָלָיו בְּצֵאתוֹ לַמִּלְחָמָה, כִּי הוּא יַעֲלֶה בַּתְּחִלָּה וּלְנָגִיד מִמֶּנּוּ שֶׁיִּלָּחֵם בְּאוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל, וְכֵן אָמַר יַעֲקֹב (שם מט ח) יָדְךָ בְּעֹרֶף אוֹיְבֶיךָ:

וְאֶל עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ, שֶׁיָּשׁוּב לְשָׁלוֹם. יָדָיו רָב לוֹ, יִהְיוּ יָדָיו רַב לוֹ, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְעֵזֶר אַחֵר זוּלָתִי עֶזְרַת הַשֵּׁם שֶׁיְּעֻנֶּנּוּ בִּתְפִלָּתוֹ, כְּכָל הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ל"ג:ז'), וְכֵן דַּעַת הַמְפָרְשִׁים. וְעַל דַּעְתִּי עוֹד יִרְמֹז לְמִלְחַמְתּוֹ הָרִאשׁוֹנָה אֶל הַכְּנַעֲנִי, שֶׁאָמַר הַשֵּׁם יְהוּדָה יַעֲלֶה (שופטים א ב), וְאָמַר **יָדָיו רָב**, שֶׁיִּזְקֹף מִצָּרָיו וְיִכְבֹּשׁ מֵהֶם אֲרָצוֹת רַבּוֹת יוֹתֵר מִן הָרָאוּי לוֹ בְּנַחֲלָתוֹ, יִרְמֹז שֶׁיַּנְחִיל מְנַחֲלָתוֹ לְשִׁמְעוֹן אָחִיו, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע יט ט) מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן כִּי הָיָה חֵלֶק בְּנֵי יְהוּדָה רַב מֵהֶם וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ נַחֲלָתָם. וְהִנֵּה הִזְכִּיר שִׁמְעוֹן בְּרֶמֶז עִם יְהוּדָה:

פסוק ח

וּלְלֵוִי אָמַר, עַל לֵוִי אָמַר, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ג:ח'), (ס"א ר"א וכן) דַּעַת הַמְפָרְשִׁים. וְהוּא כִּלְשׁוֹן אִמְרִי לִי אָחִי הוּא (בראשית ב יג), וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ (שם כו ז), וְהַרְבֵּה כֵּן. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה בִּבְרָכָתוֹ שֵׁם רְאוּבֵן וִיהוּדָה, יְחִי רְאוּבֵן, קוֹל יְהוּדָה, וְלֹא יַזְכִּיר שֵׁם שְׁאָר הַשְּׁבָטִים בִּבְרָכָתָם, יַזְכִּיר הַכָּתוּב וּלְלֵוִי אָמַר, לְבִנְיָמִין אָמַר, יָגִיד כִּי הַשְּׁבָטִים לְפָנָיו וְיִקְרָא לְלֵוִי וְיָשִׂים עֵינָיו עָלָיו וְיֹאמַר, תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ, וְכֵן בְּכָל שִׁבְטֵי וְשִׁבְטֵי פָּנִים בְּפָנִים יְבָרֵךְ אוֹתָם:

אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה, שֶׁנִּסִּיתָ אוֹתוֹ בְּנִסָּיוֹן. וְהַטַּעַם שֶׁהָיָה חָסִיד בְּכָל אֲשֶׁר נִסִּיתָ אוֹתוֹ וְלֹא נִמְצָא בּוֹ דֹּפִי, חוּץ מִמֵּי מְרִיבָה שֶׁכְּבָר הֶעֱנִשְׁתּוֹ עָלָיו, כִּי הֶעֱגֵל לִכְבוֹד הַשֵּׁם עָשָׂהוּ, לְשׁוֹן ר"א (אבן עזרא על דברים ל"ג:ח'). וּבְסִפְרֵי (ברכה שמט), אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה, הֲרֵבֵּה נִסִּיתוֹ וְנִמְצָא שָׁלֵם בְּכָל הַנִּסְיוֹנוֹת. תְּרִיבֵהוּ עַל מֵי מְרִיבָה, סְקוּפִים נִסְקְפְתָּ לוֹ עַל מֵי מְרִיבָה, אִם מֹשֶׁה אָמַר (במדבר כ י) שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים אַהֲרֹן וּמִרְיָם מֶה עָשׂוּ וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי **בְּמַסָּה** כְּפִשּׁוּטוֹ הוּא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נִסּוּ הַשֵּׁם בְּרְפִידִים (שמות יז ז), יֹאמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ יִהְיוּ לְעוֹלָם לְאִישׁ חֲסִידֶךָ וּלְזִוְּעוֹ אֲחָרָיו, אֲשֶׁר נִסִּיתָ אוֹתוֹ בְּמַסָּה כַּאֲשֶׁר חָטְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְנַסּוּ אֶת הַשֵּׁם עַל הַמַּיִם, וְלֹא הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעָדִים שָׁם עַל הַשֵּׁם, כִּי הֶאֱמִין בַּשֵּׁם וּבִדְבָרוֹ שֶׁיּוֹצִיא לָהֶם מַיִם מִצּוּר הַחַלְמִישׁ, וּבַפַּעַם הַשֵּׁנִית תְּרִיבֵהוּ וְתַעֲנִישׁ אוֹתוֹ עַל מֵי מְרִיבָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּי בַּעֲבוּר מְרִיבָתָם הָיָה עָלָיו הָעֹנֶשׁ, וְלֹא שֶׁמָּעַל הוּא בַּה', כִּי גַּם מִתְּחִלָּה הֶאֱמִין כִּי אַתָּה הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם, אַף כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת שֶׁכְּבָר

רָאָה כֵּן. יִרְמֹז מֹשֶׁה כִּי הַחֵטְא הַהוּא הָיָה מִפְּנֵי הָעָם, כִּי בַּעֲבוּר מְרִיבָתָם חָשְׁבוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שֶׁיִּצְטָרְכוּ לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁעָשׂוּ, שֶׁמָּא נִסְתַּלְּקָה הַשְּׁכִינָה בַּעֲבוּר עָנְשָׁם, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו לב) וַיַּקְצִיפוּ עַל מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם. וְטַעַם **תְּרִיבֻהוּ**, כְּמוֹ רִיבָה ה' אֶת יְרִיבַי (שם לה א), שֶׁשִּׁלַּמְתָּ לוֹ מִשְׁפַּט הָרִיב שֶׁרָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה'. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסִפְרֵי שֶׁהֵם סְקוּפִים, כְּלוֹמַר עֲלִילוֹת, יִרְמֹז לְמַעוּט הַחֵטְא וְגֹדֶל הָעֹנֶשׁ, כְּדֶרֶךְ בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ (ויקרא י ג), וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ל"ג:ח') שֶׁאָמַר, דְּנַסֵּתוֹהִי בְּנִסַּיְתָא וַהֲוָה שְׁלִים, מֵרִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמְנַסּוֹתָם אֶת ה', וְכֵיוָן שֶׁהָיָה שָׁלֵם בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה כָּל שֶׁכֵּן בַּשְּׁנִיָּה, שֶׁהָיָה מַאֲמִין בִּדְבַר הַשֵּׁם, וּבָחַנְתָּ לִבּוֹ עַל מֵי מְרִיבָה וּמָצָאתָ לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ, כִּי גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁהוּא מַאֲמִין בְּךָ וּבִדְבָרֶיךָ, אֲבָל בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל הָיָה הָעֹנֶשׁ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם (דברים א':ל"ז). וְהִנֵּה מִתְחִלָּה דִּבֵּר בַּכֹּהֲנִים, כִּי אָמַר לְלֵוִי שֶׁיִּהְיוּ הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים לְאִישׁ חֲסִידוֹ מֵהֶם, וְאַחֲרֵי כֵּן בְּכָל הַשַּׁבָּט, שֶׁנִּפְשָׁה אוֹתָם בָּעֵגֶל וּבְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר, וְעַל כֵּן יוֹרוּ מִשְׁפָּטָיו לְיַעֲקֹב. וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁאָמַר, כְּשָׁרִין אִלֵּין דְּיִלְפּוּן דִּינָךְ וְגוֹ'. אוֹ עַל הֶעָתִיד יְדַבֵּר בָּהֶם, כְּדִבְרֵי ר"א, וְיֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ, עַל כֻּלָּם, וְיָשִׂימוּ קְטוֹרָה, עַל הַכֹּהֲנִים מֵהֶם:

פסוק יא

וְטַעַם **בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ**, שֶׁיִּהְיוּ חַיִל גָּדוֹל, וְהַטַּעַם שֶׁיִּרְבּוּ וְלֹא יִמְעֲטוּ בְּבוֹאָם אֶל הַקֹּדֶשׁ, כְּטַעַם אַל תַּכְרִיתוּ אֶת שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקָּהָתִי (במדבר ד יח), וְכֵן נֶאֱמַר בָּאַזְהָרוֹת שֶׁלָּהֶן (שם פסוק יט) וְלֹא יָמוּתוּ. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ל"ג:י"א) אָמַר, נְכָסוֹהִי, מִלְּשׁוֹן וְאֶת כָּל מִקְנֵהֶם וְאֶת כָּל חֵילָם (שם לא ט), יְתַכְּנֵן לְמָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (יומא כו) בַּקְטֹרֶת שֶׁהִיא מְבָרֶכֶת, וְהוּא דָּבֵק אֶל יַשְּׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ, כִּי מִמֶּנָּה יִתְבָּרֵךְ חֵילוֹ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (שם) חֲדָשִׁים לַקְּטֹרֶת. וּבְסִפְרֵי (ברכה שנב), בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ, בִּנְכָסִים, מִכָּאן אָמְרוּ, רֹב כֹּהֲנִים עֲשִׁירִים הֵם. מְשׁוּם אַבָּא דּוֹרֵשׁ אָמְרוּ, נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב (תהלים לז כה), זֶה זַרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן:

פסוק יב

יְדִיד ה' יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו, יִקְרָא לְבִנְיָמִין יְדִיד ה', יֹאמַר בִּנְיָמִין שֶׁהוּא יְדִיד הַשֵּׁם יִשְׁכֹּן בְּאַרְצוֹ לָבֶטַח עַל הַשֵּׁם, וְהַשֵּׁם יִהְיֶה חוֹפֵף עָלָיו כָּל הַיָּמִים וּמַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹךְ אַרְצוֹ. וּבֵין כְּתֵפָיו, יִרְמֹז לְמָה שֶׁדָּרְשׁוּ בּוֹ רַבּוֹתֵינוּ (זבחים נד). וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, יְדִיד ה' יִשְׁכֹּן עַל בִּנְיָמִין, וְיִהְיֶה זֶה לָבֶטַח לְבִנְיָמִין, שֶׁיִּבְטַח בַּה' עֲדֵי עַד כִּי בְיָהּ ה' צוּר עוֹלָמִים, וְהוּא יִהְיֶה חוֹפֵף וּמָגֵן עַל בִּנְיָמִין כָּל הַיּוֹם, וְלֹא יֵבוֹשׁוּ בְּעֵת צָרָה, וּבֵין כְּתֵפָיו שֶׁל בִּנְיָמִין יִשְׁכֹּן לָעַד. וּמִכָּאן נִקְרָא שְׁלֹמֹה יְדִידְיָהּ בַּעֲבוּר ה' (שמואל ב יב כה), וּבָנָה יְדִידוּת מִשְׁכְּנֹתָיו כַּאֲשֶׁר

נִקְרָא שְׁלֹמֹה גַּם כֵּן, לוֹמַר שֶׁמִּדָּתוֹ שְׁלֵמָה בְּשָׁלוֹם, וּלְפִיכָךְ נִכְתַּב בְּהֵ"א. וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁל ר' נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה, אָמַר לוֹ הקב"ה הוֹאִיל וְשִׁמְךָ כְּשֵׁם כְּבוֹדִי אֶתֵּן לְךָ אֶת בִּתִּי, דִּכְתִיב (מלכים א ה כו) וַה' נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה, וְלֹא פֵּרֵשׁ, וְהֵיכָן פֵּרֵשׁ, לְהַלָּן (שם ג כח), כִּי רָאוּ כִּי חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְגוֹ'. וְנָכוֹן הַדָּבָר שֶׁיִּרְמֹז בִּשְׁלֹשׁ הַשְּׁכִינוֹת הַלָּלוּ עַל שְׁלֹשָׁה מִקְדָּשִׁים, יֹאמַר בְּמִקְדַּשׁ רִאשׁוֹן יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"ב ז א) וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַבָּיִת; וְאָמַר עַל בַּיִת שֵׁנִי חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם, שֶׁלֹּא שָׁרְתָה בּוֹ הַשְּׁכִינָה רַק הָיְתָה מְכַסָּה וּמְגִנָּה עָלָיו, אוֹ חוֹפֵף מַמָּשׁ כְּמוֹ שֶׁהֻזְכַּר בְּפִרְקֵי הֵיכָלוֹת; וּבֵין כְּתֻפָּיו שָׁכֵן לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַם כִּסֵּא ה' (ירמיהו ג יז). וְעַל דֶּרֶךְ זֶה נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי (ברכה שנב):

פסוק יג

מִמֶּגֶד שָׁמַיִם, מֶגֶד לְשׁוֹן מַעֲדַנִּים וּמֶתֶק. וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שֶׁמֶשׁ, שֶׁהָיְתָה אַרְצוֹ פְּתוּחָה לַחַמָּה וּמַמְתֶּקֶת אֶת הַפֵּרוֹת. גֶּרֶשׁ יְרָחִים, יֵשׁ פֵּרוֹת שֶׁהַלְּבָנָה מְבַשַּׁלְתָּן, וְהֵן קִשּׁוּאִין וּדְלוּעִין. גֶּרֶשׁ יְרָחִים, שֶׁהָאָרֶץ מְגָרֶשֶׁת וּמוֹצִיאָה מֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ג:י"ד). וְאִם כֵּן יִהְיֶה עִם פְּרִי מְגָדִים (שיר השירים ד יג), פְּרִי מַמְתַּקִּים, יְבָרֵךְ אוֹתוֹ שֶׁתִּהְיֶה אַרְצוֹ מְמֻתָּק הַשָּׁמַיִם שֶׁיִּהְיֶה מִן הַטַּל, וְתִהְיֶה מְבֹרֶכֶת מִן הַתְּהוֹם שֶׁתִּהְיֶה רוֹבֶצֶת תַּחַת אַרְצוֹ, לִהְיוֹת עֲיָנוֹת וּתְהֹמוֹת יֹצְאִים בַּבְּקָעָה וּבָהָר. וְיִתָּכֵן שֶׁהַפֵּרוֹת יִקָּרְאוּ מְגָדִים, וְיֹאמַר שֶׁתִּהְיֶה אַרְצוֹ מְבֹרֶכֶת מִפְּרִי הַשָּׁמַיִם שֶׁהוּא הַטַּל, וּבַעֲבוּר הֱיוֹת הַמְּגָדִים בַּטַּל יִקָּרֵא מֶגֶד, וְתִהְיֶה מְבֹרֶכֶת מִתְּהוֹם תַּחְתִּיָּה, וּבִרְכָתוֹ כְּעֵין יַעֲקֹב שֶׁאָמַר (בראשית מט כה), בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת. וְטַעַם **גֶּרֶשׁ יְרָחִים**, הַמְּגָדִים אֲשֶׁר יְגָרְשׁוּ הַיָּרֵחִים, כִּי כָל הָאֵילָנוֹת בְּחָדְשֵׁיהֶם יָצִיצוּ וְיִפְרְחוּ לֶשֵׂאת עָנָף וְלַעֲשׂוֹת פֶּרִי, וְזֶה טַעַם לְחָדָשָׁיו יְבַכֵּר (יחזקאל מז יב), בָּחָדָשָׁיו הַיְדוּעִים לַפֵּרִי הַהוּא יְבַכֵּר לִפְנֵי כָל שְׁאָר הָאֵילָנוֹת:

פסוק טז

וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ, מִמֶּגֶד אֶרֶץ הַמִּישׁוֹר וּמֵאֲשֶׁר הִיא מְלֵאָה, כִּי הַזְּכִיר הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת, וַיַּזְכִּיר הַבִּקְעָה וְאֶרֶץ הַמִּישׁוֹר, כְּדִבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על דברים ל"ג:ט"ז). וְעַל דַּעְתִּי מֶגֶד אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ, בִּרְכוֹת שָׁדַיִם וָרָחַם, כִּי כָל הָאָדָם וְכָל הָרֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי יִקָּרֵא מְלוֹאָהּ, וְכֵן יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ (תהלים צו יא), כִּי אִם מִלֵּאתִיךְ אָדָם כַּיֶּלֶק (ירמיהו נא יד), וְהִנֵּה זֶה כְּטַעַם בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ (דברים כ"ח:ד'):

וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה, נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה, וּמֵרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה. וְיִקָּרֵא הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד **שֹׁכְנִי סְנֶה**, כִּי שָׁם נִרְאָה אֵלָיו בַּתְּחִלָּה, וְשָׁכַן יָמִים רַבִּים עַל הַר סִינַי שֶׁהוּא מְקוֹם סְנֶה, וּמִסִּינַי בָּא וְשָׁכַן

בְּיִשְׂרָאֵל. וְטַעַם הַכָּתוּב שֶׁתִּהְיֶה אַרְצוֹ מְבֹרֶכֶת מֵרְצוֹן הַשֹּׁכֵן, כְּטַעַם רָצִיתָ ה' אַרְצֶךָ (תהלים פה ב), וְאָרְצָה בּוֹ וְאֶכְבְּדָה (חגי א ח):

וְטַעַם **תָּבוֹאתָה**, הַבְּרָכָה הַזֹּאת תָּבוֹא לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו. אוֹ טַעְמוֹ רְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹא לְרֹאשׁ יוֹסֵף. וְאַל תִּתְמַהּ עַל הַחֵפֶץ שֶׁיְּכַנֶּה אוֹתוֹ בִּלְשׁוֹן נְקֵבָה, כִּי כֵן בִּלְשׁוֹן אֲרָמִית וּרְעוּת מַלְכָּא (עזרא ה יז), וּלְשׁוֹן חֲכָמִים חֶפְצַת נַפְשׁוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֹאמַר שֶׁהָרְצוֹן שֶׁשָּׁכַן בַּסְּנֶה הִיא תָּבוֹא לְרֹאשׁ יוֹסֵף, שֶׁבָּהּ יָרִים רֹאשׁ, וְהִזְכִּיר סָמוּךְ בְּמָקוֹם מָכְרַת וְכָמוֹהוּ רַבִּים, אוֹ יִסְמֹךְ אֶל הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד הַנִּזְכָּר, וּרְצוֹן ה' הַשּׁוֹכֵן בַּסְּנֶה תָּבוֹא לְרֹאשׁ יוֹסֵף. וְזֹאת בִּרְכַת יַעֲקֹב (בראשית מט כה) מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ:

פסוק יז

בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ, יֵשׁ בְּכוֹר שֶׁהוּא לְשׁוֹן גְּדֻלָּה וּמַלְכוּת, אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְּנֶהוּ (תהלים פט כח), וְכֵן בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל (שמות ד כב), מֶלֶךְ הַיֹּצֵא מִמֶּנּוּ הוּא יְהוֹשֻׁעַ, כֹּחוֹ קֶשֶׁה כְּשׁוֹר לִכְבֹּשׁ כַּמָּה מְלָכִים, וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו, שׁוֹר כֹּחוֹ קָשֶׁה וְאֵין קַרְנָיו נָאוֹת, רְאֵם קַרְנָיו נָאוֹת וְאֵין כֹּחוֹ קָשֶׁה, נָתַן לִיהוֹשֻׁעַ כֹּחוֹ שֶׁל שׁוֹר וְיִפְּי קַרְנֵי רְאֵם. וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם, אוֹתָם הַמְּנֻגָּחִים הֵם הָרִבְבוֹת שֶׁהֲרָגָם יְהוֹשֻׁעַ הַבָּא מֵאֶפְרַיִם. וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה, הָאֲלָפִים שֶׁהָרַג גִּדְעוֹן בְּמִדְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ח י) וְזַבַּח וְצַלְמֻנָּע בַּקַּרְקֹר וְכַמָּה אֲלָפִים נִמְנוּ שָׁם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ג:י"ז). וְהִנֵּה הַכָּתוּב מְבֻלְבָּל מְאֹד בַּפֵּרוּשׁ הַזֶּה, כִּי **קַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו** כִּנּוּי לִבְכוֹר הַשּׁוֹר, שֶׁהוּא יְהוֹשֻׁעַ, וְאִם כֵּן אֵיךְ יְנַגַּח בָּהֶם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה, שֶׁהֵם הֲרוּגֵי גִּדְעוֹן. וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (ברכה שנג), לְפִי שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ לָנוּ כַּמָּה הָרַג יְהוֹשֻׁעַ בַּכְּנַעֲנִים, תַּלְמוּד לוֹמַר וְזַבַּח וְצַלְמֻנָּע בַּקַּרְקֹר, הַכֹּל קל"ה אֶלֶף, לְכָךְ נֶאֱמַר וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה. וְכַוָּנָתָם בָּזֶה לִדְרֹשׁ כִּי גַּם **בָּהֶם יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי אָרֶץ** רֶמֶז לִיהוֹשֻׁעַ, וְאָמַר שֶׁאַפְסֵי אָרֶץ אֵלֶּה שֶׁיְּנַגַּח הֵם הָרִבְבוֹת שֶׁהָרַג אֶפְרַיִם, הוּא יְהוֹשֻׁעַ, וְהֵם הָאֲלָפִים שֶׁהָרַג מְנַשֶּׁה אַחֲרֵי כֵן, שֶׁכֻּלָּם הֲרָגָם יְהוֹשֻׁעַ, וּבְנֵיהֶם הַקָּמִים אַחֲרֵיהֶם הָרַג מְנַשֶּׁה בְּקִצָּתָם אֲלָפִים. וְכֵן שָׁנוּ שָׁם, בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו, וְכִי מָה כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ, וַהֲלֹא לֹא כְּבַשׁ אֶלָּא שִׁלְשִׁים וְאֶחָד מֶלֶךְ, מְלַמֵּד שֶׁכְּבַשׁ מְלָכִים וְשִׁלְטוֹנוֹת שֶׁהָיוּ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. יַחְדָּו אַפְסֵי אָרֶץ, וְכִי מָה אֲרָצוֹת כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ, וַהֲלֹא לֹא כָּבַשׁ אֶלָּא פַּרְטוּם (חלק) זֶה קָטָן, אֶלָּא כָּל מְלָכִים שֶׁשִּׁעְבֵּד הָיוּ מְלָכִים וְשִׁלְטוֹנוֹת. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא כִּי בַּעֲבוּר שֶׁבֵּרַךְ יוֹסֵף בַּתְּבוּאוֹת דְּמֵה אוֹתוֹ לְשׁוֹר, כִּי וָרֹב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר (משלי יד ד), וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה לַבְּכוֹר אֲשֶׁר יוֹלִיד הֲדַר מַלְכוּת, יְרֻמֹּז לִיהוֹשֻׁעַ שֶׁהוּא רֹאשׁוֹן לְבֵית יוֹסֵף וְיִהְיֶה לוֹ גְּדֻלָּה וּמַלְכוּת, וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו שֶׁל שׁוֹר הַנִּזְכָּר, וּבְקַרְנָיו יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי אָרֶץ, וְאָמַר כִּי קַרְנָיו שֶׁהֵם שְׁנַיִם הֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם

אַלְפֵי מְנַשֶּׁה, הַקֶּרֶן הַיְמִין לְאֶפְרַיִם וְהַשְּׁמֹאל לִמְנַשֶּׁה. וְהִנֵּה הִזְכִּיר בְּבִרְכָתוֹ שֶׁהָיוּ לְרִבָבוֹת וְלַאֲלָפִים, כְּטַעַם רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל (במדבר י לו):

פסוק יח

וְטַעַם **שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ**, בְּעֵת צֵאתְךָ בָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר, יִרְמֹז כִּי לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן, וְאַתָּה יִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ, יִרְמֹז כִּי רָאָה מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת אַרְצוֹ כִּי נָעֲמָה, כִּבְרַכַת יַעֲקֹב:

פסוק כ

בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד, מְלַמֵּד שֶׁהָיָה תְּחוּמוֹ שֶׁל גָּד מַרְחִיב כְּלַפֵּי מִזְרָח, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ג:כ') מִסְפְּרֵי (ברכה שנה). ור"א פֵּרֵשׁ כִּי בַּעֲבוּר שֶׁיְּדַמֶּה אוֹתוֹ לְאַרְיֵה אָמַר בָּרוּךְ הַמַּרְחִיב גָּד, שֶׁנָּתַן לוֹ גְּבוּרָה וְכָל רוֹאָיו יִבְרְחוּ מִמֶּנּוּ, וְאֵין מִי יָצֵר לוֹ. וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא עַל נַחֲלָתוֹ, כִּי שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים אֲשֶׁר לָקְחוּ נַחֲלָתָם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לֹא לָקְחוּ אוֹתָהּ בְּגוֹרָל, אֶבֶל נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה כָּל מַמְלְכוּת סִיחוֹן וְעוֹג, וְנַחֲלָתָם רָחֳבָה וְנִסְבָּה לְמַעְלָה מִכָּל הַשְּׁבָטִים. וְלֹא הִזְכִּיר בִּרְאוּבֵן זֶה, כִּי דַּי בִּתְפִלָּתוֹ, וְאֶפְשָׁר גַּם כֵּן כִּי לָקְחוּ בְּנֵי גָד יוֹתֵר מִבְּנֵי רְאוּבֵן, כִּי הָיוּ גִּבּוֹרִים וְנָתַן לָהֶם כָּל הַסָּפָר, וְהֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ רַבּוֹת מֵאֲשֶׁר לִרְאוּבֵן. וְעוֹד כִּי הֵם אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ הָאָרֶץ הַהִיא תְּחִלָּה, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם (במדבר לב ב), וְהִנֵּה הֵם סְבַּת הָרְחָבָה הַזֹּאת:

פסוק כג

נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן, שֶׁהָיְתָה אַרְצוֹ שְׂבֵעָה כָּל רְצוֹן יוֹשְׁבֶיהָ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ג:כ"ג). וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ אֶל הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד, יֹאמַר שְׂבֵעַ וּמָלֵא רְצוֹן הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וּבִרְכָתוֹ. אֲבָל בַּמִּדְרָשׁ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָה בֶּן הַקָּנָה אָמְרוּ בַּכְּתוּב הַזֶּה, אָמַר רַבִּי אַמּוֹרָא, מַאי דִּכְתִיב וּמָלֵא בִּרְכַּת ה' יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה, כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה, אִם תֵּלֵךְ בְּחֻקּוֹתַי תִּירַשׁ הָעוֹלָם הַבָּא שֶׁהוּא נִמְשָׁל לַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב יא ט) וּרְחָבָה מִנִּי יָם, וְהָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא נִמְשָׁל לַדָּרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע טו יט) כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי, וּמִתַּרְגְּמִינַן אַרְעָא דָּרוֹמָא. וּמַאי דִּכְתִיב יְרָשָׁה, יֵרֵשׁ הָיָה לוֹ לוֹמַר, אֶלָּא אֲפִלּוּ הקב"ה בִּכְלָל, וְהַיְנוּ רָשׁ יָהּ, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי אוֹצָרוֹת וְהִקְצָה הָאֶחָד מֵהֶם, לְסוֹף יָמִים רַבִּים אָמַר לִבְנוֹ, טֹל מָה שֶׁיֵּשׁ בְּשְׁנֵי אוֹצָרוֹת הַלָּלוּ, אָמַר הַבֵּן, שֶׁמָּא לֹא יִתֵּן לִי מָה שֶׁהִקְצָה, אָמַר לוֹ טֹל הַכֹּל, וְהַיְנוּ דִּכְתִיב יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה, יָהּ רָשׁ, הַכֹּל נָתוּן לְךָ, וּלְוַאי תִּשְׁמֹר דְּרָכָיו. וְעוֹד אָמְרוּ, וּמָלֵא בִּרְכַּת ה' יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה, אֵין יָם אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר וּרְחָבָה מִנִּי יָם. וְכָל הַמִּדְרָשׁ שָׁם. אִם כֵּן יִהְיֶה סוֹד הַכָּתוּב נַפְתָּלִי שְׂבַע הָרָצוֹן הַמְמֻלָּא בִּרְכַּת ה', שֶׁהִיא הַיָּם הַכְּלוּלָה בַּכֹּל מִן הַכֹּל, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (קהלת א ז) כָּל הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל הַיָּם, וְהוּא בֵּיתוֹ שֶׁל מָלֵךְ,

מָשָׁל לַמְבַקְּשִׁים לִרְאוֹת אֶת הַמֶּלֶךְ שׁוֹאֲלִים אָנָּה בֵּיתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְאַחַר כָּךְ שׁוֹאֲלִים אָנָּה הַמֶּלֶךְ. וְגַם הָעוֹלָם הַזֶּה הַנָּגוּב וְהַיָּבֵשׁ מִן הָרָצוֹן יִירַשׁ בְּיָ"ה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק כד

בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר, אִם הַמ"ם תָּבוֹא לְיִתְרוֹן כְּמ"ם תְּבַרַךְ מְנָשִׁים (שופטים ה כד), הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב (תהלים יט יא) וְחַבְרוֹתֶיהָ, יִהְיֶה תִּמַּהּ, אֵיךְ יְמַעֵט מֹשֶׁה שְׁאָר הַשְׁבָטִים לֵאמֹר שֶׁיְּבֹרַךְ אָשֵׁר יוֹתֵר מִכָּל בְּנֵי יַעֲקֹב, וְעוֹד שֶׁלֹּא תִּתְקַיֵּם בִּרְכָתוֹ, כִּי לֹא הָיָה כֵן. וְרַשְׁ"י כָּתַב (רש"י על דברים ל"ג:כ"ד), רָאִיתִי בְּסִפְרֵי (ברכה שנח) אֵין לְךָ בְּכָל הַשְׁבָטִים שֶׁנִּתְבָּרֵךְ מִבָּנִים כְּאָשֵׁר. וְאֵינִי יוֹדֵעַ כֵּיצַד. וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ נִתְכַּוְּנוּ לְפָרֵשׁ **בָּרוּךְ מִבָּנִים**, שֶׁיִּהְיֶה מְבֹרָךְ בְּבָנִים רַבִּים שֶׁיּוֹלִיד, כְּמ"ם מְבֹרֶכֶת ה' אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל (דברים ל"ג:י"ג), וּלְכָךְ אָמְרוּ שֶׁכָּל שְׁאָר הַשְׁבָטִים בֵּרַךְ אוֹתָם בִּגְבוּרָה אוֹ בְּנַחֲלָתָם, וְאָשֵׁר לְבַדּוֹ נִתְבָּרֵךְ בְּבָנִים. וְגִרְסַת הַנֻּסְחָאוֹת שֶׁלָּנוּ בְּסִפְרֵי, אֵין לְךָ שֶׁנִּתְבָּרֵךְ בְּבָנִים כְּאָשֵׁר, אֲבָל קִיּוּם הַבְּרָכָה הַזֹּאת לֹא נִתְבָּאֵר. וְאוּלַי הִיא מִמָּה שֶׁכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א ז מ), כָּל אֵלֶּה בְּנֵי אָשֵׁר רָאשֵׁי בֵית הָאָבוֹת בְּרוּרִים גִּבּוֹרֵי חַיִל רָאשֵׁי הַנְּשִׂיאִים וְהִתְיַחְסָם בַּצָּבָא בְּמִלְחָמָה מִסְפָּרָם אֲנָשִׁים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אָלֶף, וְלֹא נֶאֱמַר שָׁם בִּשְׁאָר הַשְׁבָטִים כַּשָּׁבַח הַזֶּה. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר, כְּטַעַם יְהִי רְצוּי אֶחָיו, יֹאמַר שֶׁיִּהְיֶה אָשֵׁר מְבֹרָךְ מִפִּי כָּל בְּנֵי יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְרָצוּי לְכָל אֶחָיו, וְהַטַּעַם כִּי אַרְצוֹ שְׁמֵנָה וּמִשָּׁם יָבוֹאוּ כָּל מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ לְכָל הַשְׁבָטִים, וְכֻלָּם יֹאמְרוּ תָּמִיד יְבֹרַךְ ה' הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר תּוֹצִיא כַּפֵּרוֹת הָאֵלֶּה, וְיִהְיֶה מ"ם **מִבָּנִים** כְּמ"ם מֵה' יָצָא הַדָּבָר (בראשית כד נ), מֵאֵל אָבִיךָ (שם מט כה). וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על דברים ל"ג:כ"ד) תִּרְגֵּם בְּרִיךְ מִבְּרַכַת בְּנַיָּא אָשֵׁר, נִרְאֶה שֶׁרָצָה לוֹמַר כִּי יָבוֹאוּ מִכָּל הַשְׁבָטִים לְאָשֵׁר לִקְנוֹת הַשֶּׁמֶן, וְיִהְיוּ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רוֹכְלָיו בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנָּג וּדְבַשׁ וְצֳרִי וְכָל זִמְרַת הָאָרֶץ שֶׁיְּבִיאוּ הַכֹּל וְיִמְכְּרוּ לוֹ, וְיִקְנוּ הַשֶּׁמֶן. וְהִנֵּה הוּא מְבֹרָךְ מִכָּל הַטּוֹב הַנִּמְצָא לְכָל הַשְׁבָטִים, וְהוּא טַעַם **רָצוּי אֶחָיו**, שֶׁיִּמְכְּרוּ לוֹ וְיִקְנוּ מִמֶּנּוּ לְרָצוֹן לָהֶם. וְשׁוּב מָצָאתִי (בראשית רבה ע"א:י') וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאַשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת (בראשית ל יג) אָמַר רַבִּי לֵוִי לֹא לָן אֲשֶׁר בְּאַכְסַנְיָא מְיַמְּיוּ, יָרַשׁ אֲשֶׁר גַּבֵּי פַּלְטֵרְיוֹת מָה שֶׁלֹּא יָרַשׁ יְהוּדָה אֲרָצוֹת. וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְסֶרַח אֲחוֹתָם וְגוֹ' הוּא אֲבִי בִּרְזָיִת (דהי"א ז ל לא), רַבִּי לֵוִי וְרַבִּי סִימוֹן אָמְרוּ, שֶׁהָיוּ בְּנוֹתֵיהֶם נָאוֹת וְהָיוּ נְשׂוּאוֹת לְכֹהֲנִים שֶׁנִּמְשְׁחוּ בְּשֶׁמֶן זַיִת וְכוּ':

פסוק כה

בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ, הָיָה אָשֵׁר בְּסוֹף אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בּוֹ (יהושע יט כו) וּפָנָע בְּכַרְמֶל הַיָּמָּה, וּכְתִיב (שם פסוק כט) וְהָיוּ תֹּצְאֹתָיו הַיָּמָּה, וְנֶאֱמַר בּוֹ (שופטים א לא)

אֲשֶׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת יֹשְׁבֵי עַכּוֹ שֶׁהוּא עַל יָם הַגָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ר כג יא) בָּרִאשׁוֹנָה עָלָה עַד עַכּוֹ וּבַשְּׁנִיָּה עַד יָפוֹ, וְאִם כֵּן הִנֵּה אַרְצוֹ מַנְעוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּלְכָךְ אָמַר בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ, שֶׁיִּהְיוּ לוֹ דֵּלְתוֹת נְחוּשָׁה וּבְרִיחֵי בַּרְזֶל וְכָל הָאָרֶץ נְעוּלָה בָּהֶם, וְהוּא רֶמֶז שֶׁיִּשְׁמֹר ה' כָּל הָאָרֶץ מֵאוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם. אוֹ יֹאמַר שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ זָרִים לִשְׁלֹל הַשֶּׁמֶן, כִּי לְכָל הָאָרֶץ יוּבָא מֵאַרְצוֹ בָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר:

וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ, הַנִּרְאֶה לִי בַּמִּלָּה הַזֹּאת שֶׁהִיא כְּמוֹ זָבְאֶךָ, כִּי הָאוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה יִתְחַלְּפוּ תָּמִיד, יֹאמַר שִׂבְעָתָה מַדְהֵבָה (ישעיהו יד ד), בְּמָקוֹם מַזְהֵבָה, וְכָל הָאֲרָמִית כֵּן בְּכָל לְשׁוֹן זְבִיחָה (שמות כ כא), וְכֵן כָּל לְשׁוֹן זְכִירָה (בראשית ח ח), וְכֵן זָהֵב (שם ב יא), זָקֵן (ויקרא כא ה), זָנָב (שופטים טו ד), זֶרֶה הָלְאָה (במדבר יז ב), וְרַבִּים כֵּן. וּבִלְשׁוֹן זִיבָה עַצְמָהּ זָב וְזָבָה בְּכָל לְשׁוֹנָם יִתְחַלְּפוּ לְדָלֶ"ת כֵּן. וְאָמַר יָמַי נִזְעָכוּ (איוב יז א) בְּמָקוֹם נִדְעָכוּ, וְכֵן זָחַלְתִּי וְאִירָא (שם לב ו) כְּמוֹ דָּחַלְתִּי. וְיֹאמַר הַכָּתוּב וּכְיָמֶיךָ יִהְיֶה זָבְאֶךָ, שֶׁתִּהְיֶה אַרְצְךָ זָבַת הַשֶּׁמֶן הַנִּזְכָּר, וְאַתָּה תִּהְיֶה בּוֹ טוֹבֵל רַגְלְךָ כָּל יָמֶיךָ לְעוֹלָם. גַּם אֶפְשָׁר וְנָכוֹן הוּא מָה שֶׁפֵּרְשׁוּ בּוֹ שֶׁהוּא הָפוּךְ מִן דַּאֲבוֹן נָפֶשׁ (דברים כ"ח:ס"ה), וְיִקְרְאוּ יְמֵי הַזְּקֵנָה דְּאָבוֹן, כִּי הֵם יְמֵי הָרָעָה וְהַצַּעַר, וְיִקְרְאוּ זְמַן הַבַּחֲרוּת **יָמָיו**, כִּי הֵם שֶׁלּוֹ לִשְׂמֹחַ בָּהֶם וּלְהֵיטִיב לִבּוֹ. הִנֵּה הַטַּעַם וְכִימֵי יַלְדוּתֶיךָ תִּהְיֶה זְקֻנָתֶךָ, וְזֶה רֶמֶז שֶׁתִּתְקַיֵּם שַׁלְוָתוֹ וּכְבוֹדוֹ עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ. וְרָאִיתִי בְּתַרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי, כְּיוֹמֵי עוּלֵימָתְהוֹן כְּיוֹמֵי סֵבָתְהוֹן, הוּא הַדָּבָר שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

פרק לד

פסוק א

וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ, כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן. וְאַחֲרֵי כֵן הִזְכִּיר שֶׁהֶרְאָה לוֹ אֶת גִּלְעָד עַד דָּן, וְהִנֵּה מֹשֶׁה הָיָה בְּחֶלְקוֹ שֶׁל רְאוּבֵן, וְחֲצִי הַר הַגִּלְעָד וְעָרָיו הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְהַחֲצִי לִמְנַשֶּׁה, עַל כֵּן פֵּרוּשׁוֹ מִן הַגִּלְעָד עַד דָּן, אוֹ הָיָה גִּלְעָד בַּלְּבָנוֹן בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּדִכְתִיב (ירמיהו כב ו) גִּלְעָד אַתָּה לִי רֹאשׁ הַלְּבָנוֹן. וְהִזְכִּיר **עַד דָּן**, שֶׁהוּא סוֹף תְּחוּם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שמואל ב כד ב) שׁוּט נָא בְּכָל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע. וְהִזְכִּיר אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה שֶׁהָיוּ בְּצִפּוֹנָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאֶרֶץ יְהוּדָה שֶׁהוּא בַּדָּרוֹם, כְּדִכְתִיב (יהושע יח ה) יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל גְּבוּלוֹ מִנֶּגֶב וּבֵית יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל גְּבוּלָם מִצָּפוֹן, וִיהוּדָה נָטַל כָּל דְּרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִן הַיַּרְדֵּן וְעַד הַיָּם (ס"א הגדול ומנשה ואפרים כל צפונה ג"כ מן הירדן ועד הים), וְדָן נָטַל בְּצִפּוֹנִית מַעֲרָבִית. וְהִזְכִּיר נַפְתָּלִי הַסָּמוּךְ לִיהוּדָה מִמִּזְרָח (שם יט לד), וְלֹא הִזְכִּיר אָשֵׁר וְיִשָּׂשכָר כִּי הָיוּ בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, דִּכְתִיב (שם יז י) וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח. וְלֹא הִזְכִּיר שִׁמְעוֹן, כִּי מֻחֱלָק בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת שִׁמְעוֹן

(שם יט א). וְלֹא הִזְכִּיר בִּנְיָמִין, שֶׁהָיָה גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף הַנִּזְכָּרִים סָמוּךְ לָהֶם. וְהִזְכִּיר עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן לִזְבוּלוּן שֶׁהָיָה עַל חוֹף יַמִּים, אוֹ שֶׁהָיָה בִּכְלַל הַנֶּגֶב וְהַכִּכָּר. וְיִזְכִּיר בִּקְעַת יְרֵחוֹ בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ בִּקְעָה עֲמֻקָּה וְלֹא הָיְתָה נִרְאֵית מֵרֹאשׁ הָהָר, אֲבָל הֶרְאָהוּ בְּמַעֲשֵׂה נֵס. וְהַכְּלָל שֶׁהֶרְאָהוּ כָּל נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (דברים ל"ד:ד') זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי וְגוֹ'. וּלְרַבּוֹתֵינוּ בְּסִפְרֵי (ברכה שנז) מִדְרָשִׁים בַּמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יַזְכִּיר בַּכָּתוּב. וְטַעַם הַמַּרְאָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֶרְאָהוּ בַּעֲבוּר שֶׁהָיְתָה הָאָרֶץ מְלֵאָה כָּל טוּב, צְבִי לְכָל הָאֲרָצוֹת, וּמֵאֲשֶׁר הָיָה גָּלוּי לְפָנָיו רֹב הָאַהֲבָה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל, שִׂמְּחוֹ בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה בִּרְאוּת עֵינָיו:

פסוק י

אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים, שֶׁהָיָה לִבּוֹ גַּס בּוֹ וּמְדַבֵּר אֵלָיו בְּכָל שָׁעָה וְשָׁעָה שֶׁיִּרְצֶה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר וְעַתָּה אֱלֹקֶיךָ אֵ ה' (שמות לב ל), עִמְּדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה יְצַוֶּה ה' לָכֶם (במדבר ט ח), לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על דברים ל"ד:י'). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי הָיָה אוֹמֵר אֲשֶׁר יָדַע אֶת הַשֵּׁם פָּנִים אֶל פָּנִים. אֲבָל הוּא מִלְּשׁוֹן וְאַדָּעֲךָ בְּשֵׁם (שמות לג יז), וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם (שם פסוק יב), יֹאמַר שֶׁלֹּא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר גְּדָלוֹ הַשֵּׁם לִהְיוֹת אֵלָיו פָּנִים אֶל פָּנִים בְּדִבּוּר. וְכֵן מָה אָדָם וַתַּדְּעֵהוּ (תהלים קמד ג), שֶׁתַּעֲשֶׂה לוֹ כָּבוֹד לְשׁוּם דַּעְתְּךָ עָלָיו, כְּמוֹ מָה אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ (איוב ז יז). וְיִתָּכֵן כִּי בַּעֲבוּר שֶׁשְּׁנֵי אֲנָשִׁים הַמִּתְרָאִים פָּנִים אֶל פָּנִים נוֹדָעִים זֶה לָזֶה בָּרְאִיָּה הַהִיא, אָמַר **יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים**, כִּי לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר שֶׁיְּדָעוֹ מֹשֶׁה כֵּן לְכָבוֹד שֶׁל מַעְלָה. וְאַל תִּתְמַהּ בַּמֶּה שֶׁאָמַר בִּשְׁבַח מֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים, וְאָמַר (שמות לג יא) וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים, וּבְכָל יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר גַּם כֵּן (דברים ה':ד') פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם, כִּי שָׁם בֵּאֵר **מִתּוֹךְ הָאֵשׁ**, לוֹמַר שֶׁשָּׁמְעוּ קוֹלוֹ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בִּלְבַד וְלֹא רָאוּ הַפָּנִים. וְכֵן פֵּרֵשׁ (דברים ד':ל"ו) וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת שֶׁיְּדָעוֹ הַשֵּׁם פָּנִים אֶל פָּנִים לְדַבְּקָה בּוֹ בְּעֵת שֶׁתָּבוֹא הָרוּחַ בְּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ, וְכֵן הָיָה בְּעֵת מַתַּן תּוֹרָה, אֲבָל לֹא הִשִּׂיגוּ הֵם אֲלֵקוּת מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, וְהִנֵּה בֵּאֵר שֶׁכָּל נְבוּאוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה כְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה, וּשְׁאָר הַנְּבִיאִים הָיְתָה עֲלֵיהֶם יַד ה', וְהָבֵן זֶה:

פסוק יא

וְטַעַם **לְכָל הָאֹתֹת**, דָּבֵק עִם וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה לְכָל הָאֹתוֹת, אוֹ יֹאמַר שֶׁיְּדָעוֹ הַשֵּׁם פָּנִים אֶל פָּנִים בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים שֶׁכֻּלָּם נַעֲשׂוּ בְּשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים ד':ל"ז) וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים י"ג:ב') כִּי הָאֹתוֹת הֵם הַדְּבָרִים שֶׁהִזְהִיר בָּהֶם בַּתְּחִלָּה, כְּמוֹ לְמָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה (שמות ח יט),

וְיֵאמַר עַל כָּל הַדָּבָר שֶׁיְּקֻדִּים הַנָּבִיא לֵאמֹר כֵּן יָבוֹא וְיֵאָתֶה לֶעָתִיד, וְהַמּוֹפְתִים הֵם הַדְּבָרִים שֶׁיֵּעָשׂוּ בְּשִׁנּוּי הַתּוֹלְדוֹת, כְּמוֹ הַמַּטֶּה אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ (שם ז ט). וְהִנֵּה גַּם לִשְׁאָר הַנְּבִיאִים נַעֲשׂוּ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים, כְּאֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע שֶׁעָשׂוּ מוֹפְתִים רַבִּים, אֲבָל הַהַפְלָגָה לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ בָּהֶם אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ, כָּל הַנְּבִיאִים כֻּלָּם הָיוּ עוֹשִׂים נִסִּים עַל יְדֵי תְּפִלָּה, כַּחֲמָה לִיהוֹשֻׁעַ, וּבֶן הַצָּרְפִית, וְעֲצִירַת גְּשָׁמִים לְאֵלִיָּהוּ, וּבֶן הַשּׁוּנַמִּית לֶאֱלִישָׁע, אֲבָל מֹשֶׁה מִיָּד הָיָה עוֹשֶׂה. וְאֵין הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה בָּרוּר. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ב לה), כִּי הַהַפְלָגָה לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ הוּא מָה שֶׁאָמַר **לְפַרְעֹה לְכָל עֲבָדָיו וּלְכָל אַרְצוֹ וּלְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל**, כִּי הָיוּ לְעֵינֵי הַחוֹלְקִים עָלָיו וְהַמַּסְכִּימִים עִמּוֹ, אֲבָל שְׁאָר הַנְּבִיאִים יַעֲשׂוּ אוֹתָם לִיחִידִים מִבְּנֵי אָדָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ח ד) סַפְּרָה נָּא לִי אֵת כָּל הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלִישָׁע. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי עֲצִירַת הַגְּשָׁמִים לְאֵלִיָּהוּ הָעֲצִירָה וְהַבִּיאָה נִתְפָּרְסְמוּ מְאֹד, וְגַם הָיָה בִּגְזֵרָה מִמֶּנּוּ, חַי ה' אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִי (מלכים א יז א), וּבְהַמְשֵׁךְ הָעִנְיָן שָׁלֹשׁ שָׁנִים נִתְגַּלָּה מְאֹד וּבְגוֹים נִשְׁמָע, וּכְתִיב אִם יֵשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא שָׁלַח אֲדֹנִי וגו', וְסוֹף הָעִנְיָן הַהוּא מְגֻלֶּה וּמְפֻרְסָם לַחוֹלְקִים עָלָיו וְלַמַּסְכִּימִים עִמּוֹ בְּמַעֲמָד אֶחָד, דִּכְתִיב (שם פסוק יט) שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל אֶל הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וְגוֹ'. וְכֵן עֲמִידַת הַשֶּׁמֶשׁ לִיהוֹשֻׁעַ הָיָה בֶּאֱמֶת לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, וְרָאוּ אוֹתָהּ כָּל מַלְכֵי כְּנַעַן הַנִּלְחָמִים בּוֹ וְהַנִּשְׁאָרִים, וְרִבּוֹתֵינוּ (ב"ר ו יד) יְזַכִּירוּ כֵּן שֶׁרָאוּ אוֹתָם מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, וְהַכָּתוּב מַפְלִיג בּוֹ מְאֹד (יהושע י יד) וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לִשְׁמֹעַ ה' בְּקוֹל אִישׁ. וּבְקְרִיעַת הַיַּרְדֵּן וּבְקְרִיעַת יַם סוּף לֹא נַעֲשָׂה לִיחִידִים רַק לְכָל יִשְׂרָאֵל, וְכָתוּב בָּהּ עוֹד (שם ה א) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן. אֲבָל לְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא הַכֹּל קָשׁוּר וּמְחֻבָּר, יֹאמַר שֶׁלֹּא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ הַשֵּׁם פָּנִים אֶל פָּנִים וְלַעֲשׂוֹת אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּיָד חֲזָקָה וּמוֹרָא גָּדוֹל כְּמֹשֶׁה, וְאִם עָשׂוּ מִקְצָת מֵהֶם לֹא הִגִּיעוּ לְרֻבָּם וְלֹא לַמַּעֲלָה הַגְּדוֹלָה שֶׁבָּהֶם, כִּי לֹא הָיָה כְּיוֹם סִינַי לְפָנָיו וְאַחֲרָיו, וְכֵן לֹא הִגִּיעוּ אוֹתוֹת הַנְּבִיאִים לַזְּמַן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר הִגִּיעַ הוּא עָלָיו הַשָּׁלוֹם, כִּי אוֹת הַמָּן תְּמִידִי אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְעַמּוּד הָאֵשׁ וְהֶעָנָן גַּם הַבְּאֵר וְהַשְּׁלָו עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (תענית ט), וְלָכְתָּם בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם וְלֹא חָסְרוּ דָּבָר. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֹאמַר כִּי אוֹתוֹתָיו וּמוֹפְתָיו שֶׁל מֹשֶׁה הָיוּ פָּנִים אֶל פָּנִים, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על דברים ל"ד:י'):

פסוק יב

וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה, קְרִיעַת יַם סוּף, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (שמות יד לא) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה. וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל, מַעֲמַד הַר סִינַי, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (שם כ כ) לְבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם.

וּלְפִיכָךְ הִזְכִּיר בְּאֵלּוּ שֶׁנַּעֲשׂוּ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר כָּל הַנַּעֲשֶׂה לְפַרְעֹה וּלְכָל עֲבָדָיו וּלְכָל אַרְצוֹ. וּבְסִפְרֵי (בסופו), וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה, זוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (שמות ו א) כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם. וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל, זוֹ קְרִיעַת יַם סוּף. ד"א וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל, זוֹ מַתַּן תּוֹרָה. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, **הַיָּד הַחֲזָקָה** זוֹ מִדַּת הַדִּין, כִּלְשׁוֹן הָיְתָה עָלַי יַד ה' (יחזקאל לז א שם מ א), וְכֵן כִּי יַד ה' עָשְׂתָה זֹּאת (ישעיהו מא כ), וְלָכֵן יֹאמְרוּ בַּמִּשְׁפָּט (רות א יג) כִּי יָצְאָה בִּי יַד ה'. **וְהַמּוֹרָא הַגָּדוֹל**, מִדַּת הָרַחֲמִים, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו ח יג), אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם. וְלָזֶה מִתְכַּוְּנִים בְּסִפְרֵי בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת וּבְקְרִיעַת יַם סוּף, כִּי כָּתוּב בָּם (שם סג יד) לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאֶרֶת:

וְטַעַם **אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה**, שֶׁהֵכִין וְהֶרְאָה זֶה לְעֵינֵי כָל הָעָם, כִּלְשׁוֹן וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן (בראשית יב ה), וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ (שם יח ז), לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת (דברים ה׳:ט"ו), כִּי מֹשֶׁה לֹא עָשָׂה הַיָּד הַחֲזָקָה וְהַמּוֹרָא הַגָּדוֹל, רַק הֵכִין אוֹתָם וּבַעֲבוּרוֹ נַעֲשׂוּ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל:

נִשְׁלְמוּ חֲמִשָּׁה הַסְּפָרִים הָאֵל, אֲשֶׁר קָצְרָה בָּהֶם חָכְמַת אָגוּר וְאִיתִיאֵל, וְאַלְפֵי בָּרְכוֹת וְהוֹדָאוֹת לָאֵל, אֲשֶׁר גְּמָלַנִי כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו וַיָּבֵא אֲשֶׁר לְבָבִי שׂוֹאֵל, וְהוּא לְמַעַן שְׁמוֹ יוֹאֵל, וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל, בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ יַעֲמֹד מִיכָאֵל, לִבְנוֹת הַבַּיִת וְהָאֲרִיאֵל, וְיִקְיֵם מִקְרָא שֶׁכָּתוּב עַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל (לז כח), וְיֵדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי הַשֵּׁם מְקַדֵּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל, בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם. וּבְרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

מָצָאתִי בְּמִדְרַשׁ מִשְׁלֵי, בְּשָׁעָה שֶׁבִּקְּשׁוּ סַנְהֶדְרִין לִמְנוֹת שְׁלֹמֹה עִם שִׁלשָׁה מְלָכִים וְאַרְבָּעָה הֶדְיוֹטוֹת, עָמְדָה שְׁכִינָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמְרָה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, חֲזִיתָ אִישׁ מָהִיר בְּמְלַאכְתּוֹ וְכוּ' (משלי כב כט). וּבַגְּמָרָא דִּיַּדַן בְּפֶרֶק חֵלֶק, בָּאתָה דְּמוּת דְּיוֹקְנוֹ שֶׁל אָבִיו וְנִשְׁטְחָה לִפְנֵיהֶם וְכוּ', וּבַיְרוּשַׁלְמִי, בָּא דָּוִד וְנִשְׁתַּטַּח לִפְנֵיהֶם. וְכֻלָּם לְדָבָר אֶחָד נִתְכַּוָּנוּ, לוֹמַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹצֵא וּבָא לוֹ מִמִּדָּה לְמִדָּה, יוֹצֵא מִמִּדַּת הַדִּין וּבָא לוֹ לְמִדַּת רַחֲמִים, וְהִיא מִדָּתוֹ שֶׁל דָּוִד, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּקִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין: